

KRIMINOLÓGIAI TANULMÁNYOK

44.

Országos Kriminológiai Intézet

KRIMINOLÓGIAI
TANULMÁNYOK

44.

BUDAPEST, 2007

Közléteszi
az Országos Kriminológiai Intézet
A sorozatot 1962-ben alapította dr. Gödöny József

Szerkeszti:
dr. Virág György
az Országos Kriminológiai Intézet igazgatója

© Dr. Virág György, 2007

ISSN 1586-4596

TARTALOM

Előszó

7

FINSZTER GÉZA

Rendvédelemről szóló alkotmánybírósági határozatok
elemzése

11

LIGETI MIKLÓS

A kábítószeres és az azokra irányuló
egyed cselekvések büntetőjoga
– történeti vázlat és problémafelvetés

41

MÉSZÁROS ÁDÁM

Adalékok a részesség járulékoságának tanához

67

PARTI KATALIN

Tiltott pornográf felvétellel visszaélés az interneten
– az empirikus kutatás adatai

89

FEHÉR LENKE

A prostitúció körüli
élelősi jellegű bűncselekmények
Egy empirikus vizsgálat főbb tanulságai

111

HERCZOG MÁRIA – GYURKÓ SZILVIA

Ártatlanságra ítéelve –
gyermekkorú elkövetők az igazságszolgáltatás és
a gyermekvédelem határán

134

NAGY LÁSZLÓ TIBOR

A magyarországi futballhuliganizmus ténykutatása

154

BARABÁS ANDREA TÜNDE

A vádelhalasztások számának alakulása
a magyar büntetőeljárásban

190

KISS ANNA

A sértett eljárásjogi helyzete
néhány európai államban

225

ANTAL SZILVIA

A büntetések fogamatba vételének, megkezdésének
szabályozása

248

WINDT SZANDRA

Az irreguláris migráció
megfékezésére tett kísérletekről

268

REZÜMÉ

289

ELŐSZÓ

Az 1962 óta megjelenő kiadványsorozat 44. kötete némileg megújult arculattal, tartalmilag a hagyományokat követve egy év kutatási anyagaiból ad ízelítőt a kriminológia iránt érdeklődők számára.

Vizsgálódásaink a bűnözésre, a bűnelkövetőkre és a bűncselekmények áldozataira irányulnak. Az elmúlt harminc év során kutatási terepünkön, a hazai bűnelkövetésben – legalábbis volumenét tekintve – jelentős változások következtek be. A közgondolkodásban a bűnözés növekedése talán leginkább a politikai rendszerváltozással kapcsolódik össze. Pedig a regisztrált bűncselekmények számának emelkedése már 1979 óta – emberöltőnyi ideje – tart. A lassú, fokozatos növekedés kétségtelenül a rendszerváltozás éveiben, 1989–90-ben jelentkezett gyors, robbanásszerű emelkedésként: 1990-ben majd háromszor annyi bűncselekményt mutatott a kriminálstatisztika, mint 1979-ben. Az ismertté vált bűncselekmények száma a nyolcvanas évek óta – két év átmeneti megtorpanástól eltekintve – töretlenül emelkedett, a „csúcsot” az 1998-ban regisztrált, 600 ezret meghaladó bűncselekmény jelentette. Ebben az évben a 100 ezer lakosra jutó bűncselekmény (5926) mintegy háromszorosa volt az 1989-ben, és ötszöröse az 1979-ben regisztráltakénak. A csúcs után fokozatos csökkenés kezdődött. Jelenleg úgy tűnik, hogy az ismertté vált bűncselekmények száma az elmúlt néhány évben a kilencvenes évek elejére jellemző szinten, 420 ezres nagyságrend körül stagnál.

Az elmúlt év a bűnözés terjedelmét tekintve tehát nem volt rendkívüli. Mégis, 2006 talán a rendszerváltozás óta eltelt idő egyik „legsűrűbb” éve volt Magyarországon – politikai feszültségekkel, ellentmondásokkal, korábban kevésbé ismert zavargásokkal és utcai erőszakkal jellemzett esztendő, amely megannyi dilemmát, nehézséget, szakmai feleletet váró kérdést is felvetett.

Az idei kötet tanulmányai a kriminológia és a büntetőjog-tudomány aktuális területeit körüljárva, három nagy téma köré szerveződnek: dogmatikai, büntető anyagi jogi kérdésekkel foglalkozó elméleti munkák,

empirikus kutatási eredményeket bemutató dolgozatok, valamint eljárásjogi problémákat, jelenségeket vizsgáló beszámolók találhatóak a publikált írások között.

Kötetünk első tanulmányában *Finszter Géza* a rendvédelemről szóló legfontosabb alkotmánybíróági határozatokat mutatja be, és elemzi azokat a folyamatokat, alkotmányos és jogállami dilemmákat, amelyek egyrészt megmutatják az Alkotmánybíróság jogállami rendvédelemről alkotott képét, felfogását, másrészt egyértelművé teszik, hogy a rendvédelmi munka, a *„bűnüldözés mélyreható átalakítása csak egy új alkotmány elfogadásával válhat lehetségessé”*.

Ligeti Miklós elméleti munkája a kábítószeres és az azokra irányuló egyes cselekvések büntetőjogi szankcionálása kapcsán a szabályozás történeti, dogmatikai elemzése során szintén feldolgoz alkotmánybíróági határozatot. A szerző megállapítja, hogy *„a jogállami büntetőjog részben jogalkalmazói szemlélet és szerepfelfogás eredője is: annak folytonos mérlegelése, hogy hol húzódik a határ a még elfogadható emberi tevékenység és az állam büntetőjogi igényét felébresztő, a büntetőhatalmat ténylegesen mozgásba hozó tett között”*.

Kriminológiai tanulmánykötetekben ritkán tárgyalt, igen érdekes jogdogmatikai kérdéssel foglalkozik *Mészáros Ádám* dolgozata. A tettesi és a részesi felelősség, a részesség járulékosága problémájának elemzésekor a szerző nemzetközi (francia, német) és magyar elméleti munkák összevetésével igyekszik a járulékosági követelmény általános jellemzőit, ismérveit, szabályait meghatározni.

A tanulmánykötet következő tematikus egységében az empirikus kutatási eredményeket ismertető dolgozatok kaptak helyet. Elsőként *Parti Katalin* tanulmánya, amely az interneten elkövetett tiltott pornográf felvétellel visszaélés bűncselekményével foglalkozik a 2002 és 2005 között indult, illetve lezárult büntetőeljárások aktáit vizsgálva. A szerző kiemeli, hogy *„a tiltott pornográfia megjelenése a világhálón jóval erőteljesebb, mint a hagyományos közegben”*, és felveti, hogy vajon *„mit nyertünk/vesztettünk az internet térhódításával?”*

Fehér Lenke írása a szexuális célú kereskedelmi kizsákmányolás másik aspektusával, a prostitúció körüli élelősi jellegű bűncselekményekkel foglalkozik. A tanulmány egyrészt a prostitúcióra vonatkozó

büntetőpolitika változásait foglalja össze, másrészt az üzletszerű kéjelés elősegítése, a kerítés és a kitartottság bűncselekmények empirikus vizsgálatának (220 aktának) adatait tartalmazza.

Herczog Mária és Gyurkó Szilvia közös tanulmánya a gyermekkorú elkövetők, illetve a velük foglalkozó szociális és igazságszolgáltatási rendszer alapvető jellemzőit ismerteti egy 2005-ben végzett empirikus kutatás adatai alapján. A vizsgálat tanúsága szerint „*a gyermekjóléti szolgáltatók és a rendészeti igazgatás közötti együttműködés, információáramlás, a gyermekvédelmi jelzőrendszer működése, a gyermekkorú elkövetőkkel való foglalkozás nem problémamentes*”.

A tanulmánykötet empirikus kutatásokat bemutató részét *Nagy László Tibornak* a hazai futballhuliganizmust vizsgáló, mintegy 168 bűnügyi aktát elemző dolgozata zárja. A kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy „*a futballhuliganizmus hazánkban az ismertté vált sporthuliganizmust döntően, több mint 90%-os arányban meghatározó erőszakos kriminogén jelenség*”.

A következő tanulmányban *Barabás Andrea Tünde* egy aktuális büntetőpolitikai kérdést (elterelés) elemez statisztikai adatok és elméleti, dogmatikai alapvetések segítségével. Mivel „*a prevenció és az eljárás egyszerűsítése céljának kettőssége leginkább a vádemelés elhalasztása intézményénél mutatkozik meg*”, ezért a szerző ezt a jogintézményt vizsgálja öt év (2000–2004) vonatkozásában.

A büntetőeljárás jog egy másik érdekes és aktuális kérdését *Kiss Anna* vizsgálja, *A sértett eljárásjogi helyzete néhány európai államban* című dolgozatában. Amint a szerző megállapítja, „*a büntetőjogi fejlődés folyamán a sértett elveszítette korábbi szerepét, és kiszorult az igazságszolgáltatás periferiájára*”. Ezért is különösen fontos azoknak a modelleknek az elemzése, amelyek segítségével a sértettek esélyt kaphatnak korábbi eljárásjogi pozíciójuk visszanyerésére.

A büntetés elrendelésével, a szankció alkalmazásával kezdődik meg a bírósági határozat végrehajtásának kevésbé látványos szakasza, ennek során az elítélt több szervezeten keresztül jut el a büntetés-végrehajtási intézet falai közé. *Antal Szilvia* munkája a büntetés-kiszabástól a büntetés megkezdéséig terjedő folyamat egyes állomásainak vizsgálatával kívánja bemutatni a büntetések fogantatba vételének látszólag

rövid és egyértelmű, ám a valóságban gyakran hosszú, költséges és átláthatatlan területét. A szerző szerint az „*egyik legfőbb problémát az okozza, hogy a büntetés foganatosításával érintett valamennyi szerv adatbázisa különálló egység, nincs köztük átjárás, összekapcsolódás (akár csak eseti jelleggel, egy elítélt köré csoportosulva)*”.

A Kriminológiai Tanulmányok 44. kötetét Windt Szandra európai jogi dolgozata zárja az irreguláris migráció megfélemezésére tett kísérletekről. A dolgozat az Európai Bizottság 2006 nyarán kiadott közleménye és az abban foglalt új prioritások mentén elemzi az unió migrációs politikáját. A szerző kifejti, hogy az unió 2007 és 2013 között csaknem hatmilliárd eurót költ majd el migrációs kiadásokra, így az ehhez a hatalmas összeghez kapcsolódó célok, intézkedések bemutatása minden szempontból aktuális.

Kiadványunkat abban bízva ajánlom a bűnügyi tudományok kutatási eredményei iránt érdeklődők elmélyült figyelmébe, hogy a fenti kínálat felkeltette érdeklődésüket, a kötet tanulmányai a felvetődő kérdésekre kellő színvonalon adnak választ, és az olvasót az eredmények továbbgondolására készítetik.

Budapest, 2007. április

Virág György

Rendvédelemről szóló alkotmánybírószági határozatok elemzése

Az alkotmány kijelöli a rendvédelmi szervek helyét az állam építményében. Az a mód, ahogyan a magyar alaptörvény megoldja ennek szabályozását, arra utal, hogy kívánatosnak tekinti, miszerint a rendőrség centralizált felépítéssel, hierarchikus rendben, katonai elvek szerint, a civil közigazgatástól elkülönülve működjön. Amikor az Alkotmánybíróság a rendőrségi törvény egyes rendelkezéseinek alkotmányosságát vizsgálta, mindig ebből az alkotmányos helyzetből kellett kiindulnia.

A rendészeti szervek a demokratikus társadalmakban kettős feladat elé kerülnek: hatékonyan kell őrködniük a közrend és a közbiztonság felett, egyúttal a legitím erőszak-monopólium birtokában teljesített intézkedéseiknek meg kell felelniük a törvényesség követelményének.

A magyar rendőrségi törvény megalkotásának folyamatában 1990 és 1994 között számos tervezet készült az akkori Belügyminisztériumban. Ezek lényegében két felfogást tükröztek. Az első szövegek alkotói liberális elveket követve annak a követelménynek kívántak megfelelni, hogy a rendvédelmi szervezeti jog hangsúlyozza a legitím erőszak-monopólium elé állított akadályokat, szorítsa garanciális korlátok közé az alapjogokat érintő rendészeti kényszerintézkedéseket. Végül az 1994-ben elfogadott törvény konzervatív szemlélettel minden intézményében arra törekedett, hogy a szervezeti státútum nyújtson széles felhatalmazást a rendészet társadalomvédelmi küldetése számára. Meg kell jegyezni azt is, hogy ez a felfogás áll közelebb a társadalom nagy többségének a rendészet-ről alkotott véleményéhez, de a rendőrségi vezetők többségének meggyőződéséhez is.

Mindazonáltal a törvény alkotmányosságát firtató beadványok túlnyomó része azért került az Alkotmánybíróság elé, mert azok szerzői kevesellték a rendészeti hatalmat kordában tartó rendelkezéseket.

Az Alkotmánybíróság már a kilencvenes évek elején kialakította az alkotmányos büntetőjoggal szemben támasztható követelményeket, hangsúlyozva a garanciák jelentőségét és azt, hogy a jogsértések ellen nem lehet jogsértő módon felvenni a küzdelmet. Ezek a határozatok, közvetett módon ugyan, de a rendvédelem számára is azt az üzenetet tartalmazták, hogy a rendészeti igazgatás is köteles önkorlátozó módon működni, az esetleges eredménytelenség következményeit pedig az államnak magának kell viselnie, mert a történelmi tapasztalatok szerint ez kevesebb kárt okoz a közösségnek, mintha maga az állam kezdene el bűnöző módjára cselekedni. Ezt a meggyőződést közvetíti a szükségességi és arányossági teszt, amelynek során az vár igazolásra, hogy valamely alapjog korlátozása egy másik alapjog védelmében indokolt-e.

Ugyancsak figyelmet érdemelnek a jogbiztonsággal kapcsolatos alkotmányossági döntések, amelyek a törvények szövegétől elvárják a normavilágosságot, a kiszámíthatóságot és az előre láthatóságot, minthogy az állam parancsa csak ebben az esetben alkalmas jogkövetésre, továbbá arra is, hogy a hatóságok intézkedéseinek törvényessége értékelhető legyen.

Ebben az első időszakban (1994 és 2003 között) a rendőrségi törvény ellen benyújtott alkotmányos kifogásokban nem született döntés. A késlekedésnek feltehetően az is oka volt, hogy a törvényesség és az eredményesség gyakori kollíziójára nehéz megoldást találni. 2003-tól azonban több határozat foglalkozott a rendőrségi törvény egyes rendelkezéseivel. E helyütt csupán a döntések általánosítható tanulságait foglaljuk össze.

Az Alkotmánybíróság a jogállami rendvédelemről alkotott liberális és konzervatív nézetekhez képest közvetítő irányzatot képviselt. Egyfelől megállapította, hogy a közbiztonság és a belső rend védelmezése hatékony felhatalmazásokat kíván a rendőrség számára. Ezt tükrözi például a rendőrségi fegyverhasználattal kapcsolatos rendel-

kezések alkotmányos értelmezése, vagy a közbiztonsági őrizet jogszerűségét alátámasztó érvelés. Másfelől azonban a szervezetet alapító és működését meghatározó normáknak jogbiztonságot kell sugározniuk, és az alapjogok korlátozásánál a szükségesség és az arányosság értékelése a törvény erejénél fogva kötelező a rendszeti hatóságok számára. A rendszet is köteles magát alávetni a hatalmi ágak megosztásából levezethető követelményeknek. Ezek az elvek jól nyomon követhetők a bűnmegelőzési ellenőrzés megsemmisítéshez fűzött indokolásban.

Külön említést érdemelnek a második fejezetben tárgyalt titkos felderítés szabályozásával kapcsolatos alkotmánybíróági megállapítások. Az alkotmányos kontroll ebben az esetben is kötve van az alkotmányjogi vizsgálatot kezdeményező indítványokhoz. Mégis a 2007. január 23-án kelt határozatnak, amely a titkos információgyűjtés rendőrségi törvényben, illetve a titkos adatszerzés büntetőeljárás kódexben foglalt egyes szabályait a jogbiztonság érdekében megsemmisítette, a szűken vett rendelkező intézkedéseken túlmutató üzenete van. A határozat indokolásából kirajzolódik az a helyzet, amely szerint a bűnüldözésnek ezt a legkényesebb területét olyan módon szabályozták, úgy alakították a szervezetét, és olyan működést mutat, amely egy demokratikus jogállamban elfogadhatatlan. Az Alkotmánybíróság eszközei azonban nem elegendők ennek a helyzetnek a felszámolásához. Ehhez megújult kriminálpolitikára, új alkotmányra és a bűnüldözés, valamint az igazságszolgáltatás tényleges reformjára lenne szükség.

A kriminálpolitikának tisztázni kellene, hogy egy demokratikus társadalomban a bűnüldözés titkos eszközei csak az igazságszolgáltatás előkészítését szolgálhatják, és semmi mást. Ez azonban csak úgy garantálható, ha a felderítésnek ez a titkos szakasza teljes egészében az igazságszolgáltatás kontrollja alá kerül. Az előkészítő eljárásban erre az ügyész rendelkezési joga alkalmas, a tárgyalási szakaszban ezt a szerepet a bíróság tölti be. Olyan helyzet nem fordulhat elő, hogy a bíróság elől információkat lehet elzárni arra hivatkozással, hogy azok államtitkok. A bűnüldözéssel kapcsolatos minden egyedi ügyre vonatkozó adat titokgazdája csak az ügyész és

a bíróság lehet. A tiszta képletek megteremtéséhez az is kell, hogy a nemzetbiztonsági felderítés határozottan különüljön el a bűnüldözéstől, bűncselekmény gyanúja esetén felderítést csak olyan rendvédelmi szerv végezhetne, amelynek van nyomozó hatósági jogköre. (Ez még az állam elleni bűncselekmények gyanúja esetén is kivételt nem tűrő szabály lenne.) A most vázolt igényeknek csak az a kodifikációs technika képes megfelelni, amelyik a titkos felderítés minden garanciális szabályát a büntetőeljárás törvénybe foglalja, megszüntetve a titkos információgyűjtésnek azokat az intézményeit, amelyeket jelenleg a rendvédelmi szervezeti törvények tartalmaznak. A titkos felderítésnek ilyen szellemű átalakítása a társadalomvédelemnek ezt az eszköztárát nemcsak törvényessé, hanem a jelenleginél lényegesen hatékonyabbá is teheti. A most létező megoldások nem csupán a jogállami normákat sértik, hanem célszerűtlenek is.

A bűnüldözésnek olyan mélyreható átalakítása, amelyről az előbbiekben írtam, csak egy új alkotmány elfogadásával válik lehetségessé. Ez vonatkozik a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás szervezetének az alaptörvényben történő rögzítésére is.

Az Alkotmánybíróság magának az alkotmánytörvénynek a kontrolljára nem jogosult. Ezért a rendvédelmi szervezetek katonai elvek szerinti felépítését és a civil közigazgatástól való elválasztását alkotmányjogi ténynek felfogva, következetesen fenntartotta hatályukban azokat az intézményeket, amelyek ebből a szervezési elvből vezethetők le. Ilyen a hivatásos rendőr kötelezettsége élete kockáztatására, és részben ez tükröződik vissza a jogellenes parancs iránti feltétlen engedelmisségben is.

Az Alkotmánybíróság nem foglalkozhatott az ügyészség jogállásával, noha a legfőbb ügyész interpellálhatóságáról szólva rámutatott egy ellentmondásra: „...különös tekintettel arra a speciális kontinuitásra, mely alapján a legfőbb ügyésznek az Országgyűlés felé fennálló felelősségét megállapító alkotmányi rendelkezés szövege 1949. augusztus 20. óta gyakorlatilag változatlan maradt, míg a felelősség tartalma időközben átalakult”. Ugyancsak nem lehetett a kontroll tárgya az sem, hogy a végrehajtó hatalomnak a rendésze-

tet irányító jogosítványai ellentmondásba kerülhetnek az ügyésznek a nyomozás felett gyakorolt rendelkezési jogával. Ennek a konfliktusnak a feloldásához kínálkozó megoldás a bünyügyi rendőrség szervezetének az ügyészséghez integrálása lehetne, ez azt is jelentené, hogy a felderítés és a nyomozás teljes egészében az igazságszolgáltatás irányítása alá kerülne. (További feltétel a nyomozó hatósági jogkörök jelenlegi széttagoltságának a megszüntetése.)

A határőrség kettős jogállásának megszüntetése, a rendvédelmi szerv fogalmának bevezetése és a kormányzati irányítás rendjének legutóbbi átalakítása olyan további kérdéseket vet fel, amelyek megválaszolására csak egy új alaptörvény vállalkozhat. A rendészeti közszolgálat jövőbeni szabályozása attól is függ, hogy az elkövetkezendő alkotmányozás mekkora helyet szentel a közigazgatásnak, ez a jelenlegi alkotmányszövegből teljességgel hiányzik. Az is az új alaptörvény feladata lesz, hogy eldöntse, a rendőrséget visszailleszti a közigazgatás szövetébe, ahonnan a tekintélyelvű hatalomgyakorlás csaknem hatvan évvel ezelőtt kiszakította, vagy fenntartja a rendvédelem katonai felépítését, miként azt a hatályos alkotmány teszi.

Az új alkotmány megalkotása azonban már nem alkotmánybírósági feladat, hanem a törvényhozásra háruló felelősség.

A releváns alkotmánybírósági határozatok bemutatása

A közbiztonság és a jogállamiság elveinek érvényesülése a rendvédelemben

Az Alkotmánybíróság már a 65/2003. (XII. 18.) AB határozatában a rendőri intézkedés eredményessége feltételeinek elemzése során kifejtette: ahhoz, hogy az ország belső rendje és közbiztonsága rendőri eszközökkel eredményesen védhető legyen, a belső rend és közbiztonság felett őrködő szervezet számára hatékony eszközöket kell biztosítani. Ez a közösség érdekét szolgáló követelmény indokolja a rendőrségi törvény (Rtv.) 19. § (1) bekezdésének azon rendelkezését, amely szerint a jogszabályi előírások végrehajtását szolgáló rendőri intézkedéseknek köteles magát mindenki alávetni

és a rendőr utasításainak engedelmeskedni. A rendőri intézkedés jogszerűségének feltételezése nem más, mint vélelem, ez azonban ellenbizonyítás révén utólagosan megdönthető, tehát a jogorvoslásnak a lehetősége adott. Ehhez kapcsolódik az alapjog-korlátozás szükségességének és arányosságának megítélése, tekintettel a közbiztonságra: „A közbiztonság mibenléte, viszonya a közrendhez, a belső rendhez, illetve utóbbiak fogalmi meghatározása tudományos viták tárgya. Az Alkotmánybíróságnak nem feladata ezekben állást foglalni. A jogrendszer e szempontból releváns elemeinek áttekintése is azt mutatja azonban, hogy a közbiztonság többértelmű kategória, a kifejezés mögött tartalmilag többféle érdek és érték, illetve több, alapvetően eltérő jellegű feladat húzódik... A közbiztonság kétségtelenül alkotmányos értéktartalommal bír. A fogalom, a jelenség és a cél struktúrája azonban olyan bonyolult és szerteágazó, hogy az értelmezésben nagyfokú bizonytalanságra, illetve önkényességre vezethet. Így általánosságban nem jelölhető meg valamely alapjog korlátozásának okaként [...]” (13/2001. (V. 14.) AB határozat).

A 47/2003. AB határozat a bűnmegelőzési ellenőrzés alkotmányellenességének megállapítása során részletezte a jogbiztonság tartalmát: „Az Alkotmánybíróság legutóbb a 10/2003. (IV. 3.) AB határozatában összegezte a normavilágosság követelményével kapcsolatos megállapításait. Ennek a jelen ügyben releváns lényege szerint a jogbiztonságnak része a világos, a jogalkalmazás során felismerhetően értelmezhető és egyértelmű normatartalom. A normaszöveg értelmezhetetlenségének, avagy eltérő értelmezést engedő voltának az a következménye, hogy kiszámíthatatlan helyzetet teremt a norma címzettjei számára. A normaszöveg túl általános volta mindemellett lehetőséget ad a szubjektív, önkényes jogalkalmazásra is” (ABK, 2003. március, 117., 120.). Ugyanez a határozat a továbbiakban arra mutatott rá, hogy a rendőrségi törvénynek a titkos információgyűjtést szabályozó 69. §-ának egyes rendelkezései sértik a normavilágosság és ezáltal a jogbiztonság követelményét. Más kérdés, hogy miután erre nem volt indítvány, az Alkotmánybíróság nem élhetett a törvényhely megsemmisítésének az eszköze-

vel, csupán a jogalkotó figyelmét kívánta felhívni. Kevés sikerrel, mert a vám- és pénzügyőrségről szóló 2004. évi XIX. törvény megismételte a kifogásolt kifejezéseket, amikor a titkos információgyűjtést szabályozta, most már nem olyan módon, mint korábban, amikor e tekintetben az Rtv. VII. fejezetében foglaltakra csak utaló szabályt tartalmazott.

Az imént idézett határozatnak van még egy általánosságban is fontos megállapítása a rendészeti intézkedésekről. „Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a büntetőjogi szankcióval sok tekintetben hasonlóságot mutató és ahhoz szorosan kapcsolódó rendészeti jellegű intézkedésnek is alkotmányos indokon kell alapulnia, szükségesnek és arányosnak kell lennie. A jogállamiság lényegével összeegyeztethetetlen, hogy az alapjogi korlátozásokat is jelentő közbiztonsági intézkedés időtartama hosszabb legyen, mint ameddig az a célja szerint feltétlenül szükséges, és súlyosan sérti a jogbiztonságot, ha a jogi szabályozás ellentmondásai vezetnek ilyen eredményre” (47/2003. (X. 27.) AB határozat).

Adatvédelem a rendészeti munkában

Az Alkotmánybíróság – követve az előbbieken idézett általa kimunkált elveket – legutóbb 2007. január 24-én kelt határozatában ismét foglalkozott a titkos felderítés szabályozásával. Most már ilyen irányú indítvány birtokában jogszabály alkotmányosságának utólagos vizsgálata körében, 2007. december 31-i hatállyal megsemmisítette a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 69. § (3) bekezdését, amely a titkos információgyűjtés bírósági engedélyhez kötött eszközeinek alkalmazását olyan feltételekhez kötötte, amelyek nem feleltek meg a normavilágosság követelményének. Hasonló sorsa jutott a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 201. § (1) bekezdésének több fordulata, ezek viszont arról rendelkeztek, hogy mikor van helye a nyomozásban titkos adatszerzésnek. Ugyanebben a határozatában az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 206. § (3) bekezdésének 2006. június 30. napjáig hatályos szövege alkotmányellenes volt. Végül a most idézett ha-

tározat megállapítja, hogy a jövedéki adóról és a jövedéki termék forgalmazásának különös szabályairól szóló 2003. CXXVII. törvény 111. § (2) bekezdés g) pontja alkotmányellenes, ezért azt a határozat kihirdetésének napjával megsemmisíti (940/B/2003. AB határozat).

A 44/2004. (XI. 23.) AB határozat a rendészeti célú adatkezeléssel és a gyanúsított személyek adatainak közzétételével kapcsolatban adott fontos iránymutatásokat: „Az alkotmány 59. § (1) bekezdése alapján a Magyar Köztársaságban mindenkit megillet más alapjogok mellett a jó hírnévhez és a személyes adatok védelméhez való jog. A személyes adatok védelméhez való jog alapján mindenki maga rendelkezik személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról. Személyes adatot felvenni és felhasználni általában az érintett beleegyezésével szabad. Mindenki számára követhetővé és ellenőrizhetővé kell tenni az adatfeldolgozás egész útját, vagyis mindenkinek joga van tudni, ki, hol, mikor, milyen célra használja fel az ő személyes adatát.” Az alkotmányban biztosított többi alapvető joghoz hasonlóan azonban e jog sem abszolút érvényű.

Az Alkotmánybíróság korábban több határozatában foglalkozott az adatvédelem alkotmányossági vonatkozásaival. Már a 2/1990. (II. 18.) AB határozatában megállapította, hogy „a személyes adatok védelme nem annyit jelent, hogy azokat az érintett személyen kívül semmiféle okból és semmilyen körülmények között nem ismerheti meg senki más” (ABH 1990, 18., 20.). „A személyes adatoknak az alkotmányban biztosított védelméből nem következik, hogy jogszabály nem írhat elő személyes adatok közlésére vonatkozó kötelezettséget” (55/2001. (XI. 29.) AB határozat, ABH, 2001, 442., 460.).

Kivételesen törvény elrendelheti a magántitok és a személyes adat kötelező kiszolgáltatását, és előírhatja a felhasználás módját is. A magántitok és a személyes adatok védelméhez való jognak ilyen törvényi korlátozása azonban csak abban az esetben minősíthető alkotmányosnak, ha megfelel az alkotmányban a korlátozásokkal szemben támasztott követelményeknek (20/1990. (X. 4.) AB határozat, ABH, 1990, 69., 70.). Az alapvető jog lényeges tartalmának korlátozása tehát akkor állapítható meg, ha a korlátozás kényszerítő ok nélkül történik, és az nem áll arányban az elémi kívánt cél fontosságával. A törvény-

hozó a korlátozás során tehát köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt kiválasztani, mert amennyiben az alkalmazott korlátozás a cél elérésére alkalmatlan, az alapjog sérelme megállapítható (7/1991. (II. 28.) AB határozat, ABH, 1991, 22., 25.).

Az információs önrendelkezési jogot, az alkotmány 59. § (1) bekezdésében garantált szabadságjogot mint alapjogot csak elkerülhetetlen esetben lehet alkotmányosan korlátozni, akkor, ha a korlátozás elkerülhetetlenül szükséges és az a korlátozással elérni kívánt célhoz képest arányos (46/1995. (VI. 30.) AB határozat, ABH, 1995, 219., 222–223.).

Az információs önrendelkezési jog gyakorlásának feltétele és egyben legfontosabb garanciája a célhoz kötöttség. Ez azt jelenti, hogy személyes adatot feldolgozni csak pontosan meghatározott és jogszerű célra szabad. Az adatfeldolgozásnak minden szakaszában meg kell felelnie a bejelentett és közhitelűen rögzített célnak. „(...) A célhoz kötöttségből következik, hogy a meghatározott cél nélküli, »készletre«, előre nem meghatározott jövőbeni felhasználásra való adatgyűjtés és -tárolás alkotmányellenes” (15/1991. (IV. 13.) AB határozat, ABH, 1991, 40., 42.).

Az alkotmányból a személyes adatok felhasználását illetően – az alapjogi védelem szempontjait érvényesítve – a célhoz kötöttség elve és az osztott információs rendszerek alkotmányos követelménye határozható meg (46/1995. (VI. 30.) AB határozat, ABH 1995, 219., 225.). Személyes adat felvételéről, gyűjtéséről, tárolásáról, felhasználásáról rendelkező jogszabály akkor felel meg az alkotmány 59. §-ának, ha garanciákat tartalmaz arra nézve, hogy az érintett személy az adat útját a feldolgozás során követni és jogait érvényesíteni tudja. E garanciális jogintézményeknek – az ellenőrizhetőség érdekében is – objektív korlátok közé kell szorítaniuk az adat útját (24/1998. (VI. 9.) AB határozat, ABH, 1998, 191., 194.).

Az RtV. 36. § (4) bekezdésénél az indítványozók azt kifogásolták, hogy a rendőrség a köznyugalmat megzavaró vagy más súlyos bűncselekményekről adott tájékoztatás során a bűnelkövetőnek a 79. § (1) bekezdésében felsorolt adatait a szükséges terjedelemben nyilvánosságra hozhatja.

A személyes adat nyilvánosságra hozatalát a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény (a továbbiakban: Avtv.) 3. § (4) bekezdése szerint törvény közérdekből elrendelheti. Ekkor a személyes adat közérdekből nyilvános adattá válik, és a közérdekű adatokéhoz hasonló jogi elbírálás alá esik, ennek a szabályait az adatvédelmi törvény III. fejezete tartalmazza [60/1994. (XII. 24.) AB határozat, ABH, 1994, 342., 354.]. Az Alkotmánybíróság 60/1994. (XII. 24.) AB határozatában azt is megállapította, hogy „közérdek» önmagában nem elég alapjogkorlátozás indoklására – hacsak maga az alkotmány kifejezetten nem engedélyezi, mint például a kisajátítás esetében (vö. 64/1993. (XII. 22.) AB határozat, ABH, 1993, 373., 381.). A személyi szám határozat kifejezetten el akarta kerülni, hogy az adatvédelmet csupán a közérdekre hivatkozva át lehessen törni (15/1991. (IV. 13.) AB határozat, ABH, 1991, 40., 42.). Ez az alkotmányos követelmény érvényes arra a törvényre is, amely – (...) – az Avtv.-től függetlenül elrendeli személyes adat nyilvánosságra hozását. Ügydöntő tehát annak az alapjognak vagy alkotmányos elvnek, illetve intézménynek azonosítása, amely a személyes adat nyilvánosságra hozását szükségessé teszi, továbbá annak vizsgálata, hogy az információszabadság és az adatvédelem alapjogai kölcsönös korlátozása mindegyikük céljához viszonyítva arányos legyen (ABH, 1994, 342., 354.).

A közbiztonság és a belső rend védelme az alkotmány 40/A § (2) bekezdése szerint a rendőrség alapvető feladata. A közbiztonságnak, közrendnek alkotóeleme a köznyugalom, veszélyeztetésének a büntetőjog eszközeivel történő megelőzése, illetve megtorlása nyomós közérdek. A közrend, köznyugalom megteremtése, szavatolása megköveteli az elkövetők megbüntetését és azt is, hogy a nyilvánosság tájékoztatást kapjon különösen a köznyugalomt megzavaró vagy más súlyos bűncselekmények körülményeiről és a felderítés érdekében tett intézkedésekről, az eljárás állásáról, valamint arról is, hogy a bűncselekményeket kik követték el. A közbiztonság, a köznyugalom védelme mint alkotmányosan elismert államm cél megteremtése indokoltta tehát a bűncselekményt elkövetők bizonyos adatainak nyilvánosságra hozatalát.”

A 9/2004. (III. 30.) AB határozatnak az informátor beszerzésével kapcsolatos alkotmányos aggályra adott válaszát azért tartjuk problematikusnak, mert a rendvédelmi szervezeti törvények számos olyan lehetőséget is megnyitnak, amelyek esetében a rendőri zsarolással szemben nincsenek a Be.-hez hasonló garanciális akadályok:

„A nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének kilátásba helyezését szabályozó törvényi rendelkezéssel (Rtv. 67. § (1) bekezdése) kapcsolatosan az indítványozó az emberi méltósághoz való jog sérelmét abban látja, hogy az Rtv. nem tartalmaz utalást a bűncselekmény elkövetőjétől származó, a rendőrségnek nyújtott információszolgáltatás lehetőségének időtartamára, ebből pedig szerinte olyan helyzet adódhat, hogy az eljárás alá vont személlyel szemben a rendőrség akár hosszú ideig is nyomást gyakorolhat a hatóság számára fontos, a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatba hozható adatok megszerzése végett.

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 170. § (1) bekezdése szerint az ügyész vagy a nyomozó hatóság a tudomására jutott adatok alapján a nyomozati eljárást megindítja, illetőleg a nyomozás feljelentésre indul meg. A Be. a nyomozás határidejére vonatkozó törvényi szabályokat a 176. §-ában állapította meg. E törvényhely (1) bekezdése kimondja, hogy a nyomozást a lehető legrövidebb időn belül le kell folytatni, és az elrendelésétől, illetve megindulásától számított két hónapon belül be kell fejezni. Ha az ügy bonyolultsága, vagy elháríthatatlan akadály indokolja, a nyomozás határidejét az ügyész két hónappal, ha ez a határidő letelt, a megyei főügyész legfeljebb a büntetőeljárás megindulásától számított egy év elteltéig meghosszabbíthatja. A Be. 176. § (2) bekezdése értelmében egy éven túl kizárólag a legfőbb ügyész jogosult a nyomozás határidejének a meghosszabbítására, ha a nyomozás meghatározott személy ellen folyik, a meghosszabbítás a gyanúsított kihallgatásától számított két évig terjedhet.

Az ismertetett törvényi rendelkezések alapján megállapítható, hogy a Be. a nyomozás határidejének ésszerű megállapításával kellő garanciát teremtett arra nézve, hogy a rendőrség szakmai indok nél-

kül hosszú ideig nyomozást ne folytathasson. Ennek következtében a rendőrség – az ügyész nyomozásfelügyelete mellett – nem élhet vissza az információszolgáltatásban való megállapodás törvényi lehetőségével, ennek fejében pedig a nyomozás megtagadásának vagy megszüntetésének a kilátásba helyezésével. Az információszolgáltatásban való megállapodás a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítottat kiszámíthatatlan ideig »nyomás« alatt nem tarthatja. A törvényi előírások betartása esetén nem kerülhet sor arra, hogy a rendőrség, mintegy zsarolva a gyanúsítottat, őt jogtalan ráhatás révén arra kényszerítse, hogy további adatokat szolgáltatson, és kényszerhelyzetben tartás eredményeként a magánszférába tartozó jogtalan beavatkozással őt emberi méltóságához való jogában sértse. Az információszolgáltatás nem csupán a nyomozó hatóságnak az érdeke, hanem éppen ilyen súllyal a bűncselekmény elkövetésével gyanúsítotté is. A nyomozó hatóságnak és a gyanúsítottnak egyaránt mérlegelnie kell a megállapodás megkötését. A bűncselekmény gyanúsítottját e megállapodás megkötésének elhatározásában személyes érdekei motiválják, míg a rendőrséget a megállapodással elérhető bűnüldözéshez fűződő érdek megfontolása ösztönzi. A rendőrség a megállapodást csak akkor kötheti meg, ha ez az utóbbi érdek jelentősebb, mint a bűncselekménnyel gyanúsított megbüntetéséhez fűződő érdek. Ez azonban a joggyakorlatra, nem pedig a jogalkotásra tartozó kérdésként mérülhetne fel.”

Az élet védelme és a lőfegyverhasználat joga

A 9/2004. (III. 30.) AB határozat a rendőrség lőfegyver-használati jogával, valamint a rendőr azon kötelességével kapcsolatban, hogy a közbiztonságot és a belső rendet akár élete kockáztatásával is köteles megvédelmezni – egyebek mellett – a következőket emelte ki: „Az RtV. 17. § (2) bekezdése értelmében a rendőri intézkedés során a kényszerítő eszköz alkalmazása esetén lehetőleg kerülni kell a sérülés okozását, az emberi élet kioltását. Az indítványozó ezzel összefüggésben hangsúlyozza: az emberi élet abszolút érték. A »lehetőleg« kitétel viszont megengedi a minimum eventuais szán-

dékkal elkövetett emberölést, ami nem egyeztethető össze az alkotmány 8. § (2) bekezdésében meghatározott tilalommal, egyúttal sérti az 54. § (1) bekezdésében foglaltakat is. A terhességmegszakítás alkotmányosságát vizsgáló 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban az Alkotmánybíróság arra mutatott rá, hogy az emberi élet elvételének állam általi megengedése csak olyan esetekben lehet alkotmányos, amikor a jog eltúri az emberi életek közötti választást, és ennek megfelelően nem bünteti az emberi élet kioltását (ABH, 1991, 297., 315–316.).

Az Alkotmánybíróság ebben, az úgynevezett első abortuszdöntésben fejtette ki az államnak az élethez való jogból folyó általános védelmi kötelezettségét. A határozatban megállapította: az alkotmány 54. § (1) bekezdése egyrészt minden ember számára garantálja az élethez való alanyi jogot, másrészt – a 8. § (1) bekezdésével összhangban – az állam elsőrendű kötelességévé teszi az emberi élet védelmét. Az állam kötelessége az alapvető jogok tiszteletben tartására és védelmére a szubjektív alapjogokkal kapcsolatban nem merül ki abban, hogy tartózkodnia kell megsértésüktől, hanem magában foglalja azt is, hogy gondoskodnia kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről. Az államnak arra van szüksége garanciális feladata ellátásához, hogy az egyes alanyi alapjogok biztosítása mellett az azokkal kapcsolatos értékeket és élethelyzeteket önmagukban is, azaz ne csupán az egyes egyedi igényekhez kapcsolódóan védje, s a többi alapjoggal összefüggésben kezelje. Az állam számára az alapjogok védelme csupán része az egész alkotmányos rend fenntartásának és működtetésének. Ezért az állam úgy alakítja ki az egyes alapjogok megvalósításához szükséges jogszabályi és szervezeti feltételeket, hogy mind a többi alapjoggal kapcsolatos, mind pedig egyéb alkotmányos feladataira is tekintettel legyen; az egyes jogoknak az egész rend szempontjából legkedvezőbb érvényesülését teszi lehetővé, s mindezzel az alapjogok összhangját is előmozdítja. Az alapjog jogosultja, illetve az állam különböző szempontjai és feladatai miatt az alapjog alanyi jogi, illetve objektív oldala nem feltétlenül fedi egymást. Az állam – általános és objektív szempontjaiból következően – a szubjektív alapjog

által védett körön túlmenően is meghatározhatja ugyanazon alapjog objektív, intézményes védelmi körét.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a lőfegyverhasználat alkotmányosságát az alapozza meg, hogy a lőfegyverhasználattal érintett személy korábban megsértette az élethez való jogot egy másik emberi élet kioltásával.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Rtv. 54. § h) pontjában foglalt szabályozási tartalom, vagyis az, hogy a Btk. X. és XI. fejezetében felsorolt bűncselekmények elkövetőivel szemben kivétel nélkül megengedett a lőfegyverhasználat, sérti az alkotmány 54. § (1) bekezdése szerinti élethez való jogot. Azoknak az emberiség elleni bűncselekményeknek az elkövetői viszont, akik emberi életet oltanak ki, a velük szemben megengedett lőfegyverhasználat szempontjából az Rtv. 54. § g) pontja szerinti szabályozás hatálya alá esnek.

Az Alkotmánybíróság ennek megfelelően az Rtv. 54. § h) pontját megsemmisítette.

Az Rtv. 54. § i) pontja azzal szemben is lehetővé teszi a lőfegyverhasználatot, akinek a magatartása a nála lévő fegyver vagy más veszélyes eszköz miatt ember elleni közvetlen felhasználására utal. Az indítványozó a »vagy más veszélyes eszköz« szövegrészt tartja alkotmányellenesnek.

Az Alkotmánybíróság ennek megfelelően megállapította, hogy az Rtv. 54. § i) pont »vagy más veszélyes eszköz« és »vagy a más veszélyes eszköz« szövegrészei nemcsak jogbizonytalanságot eredményeznek a tárgyi körhöz tartozó fogalom meghatározatlansága miatt, hanem egyúttal indokolatlan kockázati tényezőnek minősülnek az élethez való joggal összefüggésben. Életkockázatát és életvédelem csak akkor kerülhet egyensúlyba, vagyis az alapjogi védelem egyenlősége csak abban az esetben érhető el, ha a vizsgált rendelkezésben meghatározott tárgyi kör leszűkül azokra az eszközökre, amelyek az élet kioltására alkalmasak vagy legalábbis az életet közvetlenül veszélyeztethetik.

Az előbbieken kifejtettek alapján az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Rtv. 54. § i) pontjának »vagy más veszélyes eszköz« és »vagy a más veszélyes eszköz« szövegrészei sértik a jogbizton-

ságnak az alkotmány 2. § (1) bekezdéséből levezethető követelményét, sértik továbbá az alkotmány 8. § (2) bekezdésében és az 54. § (1) bekezdésében foglaltakat, ezért az alkotmányellenes szövegrészeket megsemmisítette, és egyúttal a hatályban maradó törvényszöveget megállapította.

Az Alkotmánybíróság megállapította a fogvatartottal szembeni lőfegyverhasználat alkotmányellenességét, de egyúttal rámutat arra, hogy a fogolyszöktetést erőszakos módon végrehajtókkal szembeni lőfegyverhasználat nem alkotmányellenes.

Az Rtv. további rendelkezéseit érintő indítványok elutasítását az Alkotmánybíróság a következőkkel indokolja: az Rtv. 54. § g) pontja szerint a rendőr lőfegyvert használhat az emberi élet kioltását szándékosan elkövető elfogására, szökésének megakadályozására.

Az élet kockázati tényezőinek egyike maga az ember, egyebek között azért, mert a szó elvont értelmében bárki képes ölni. Ha valaki ezt meg is teszi, szembesülnie kell az állam igazságszolgáltatásával, ennek eredményeképpen döntés születik bűnössége kérdésében, és ehhez képest a büntetés kiszabásában. Az Alkotmánybíróságnak a jelen eljárásban viszont azt a jogi helyzetet kell mérlegelnie, amelyben a szándékos emberölést elkövető, de emiatt még felelősségre nem vont személlyel szemben megengedett a lőfegyverhasználat.

Az életnek mint a legfőbb alapjogi értéknek a védelme esetről esetre sokrétű, alapos és egyértelmű, de mindig az adott körülményeknek megfelelő megközelítést kíván. A jelen esetben az egyik megközelítés lehetne az azonos életértékek összevetéséből fakadó értékelés. Ez kettős viszonyt tételez fel, amelynek egyik oldalán áll a lőfegyverhasználattal érintett, emberölést elkövető személy élete, míg a másik oldalon – a maga elvont formájában – az az életérték, amelyet az emberi életet korábban már kioltó személy potenciálisan veszélyeztet azáltal, hogy esetleg újabb emberi életre tör. Az előbbieken kifejtettek szerint ez a veszélyeztetés túl általános, konkrétan nem ragadható meg, ezért ennek alapján az élet kockáztatásának a megengedhetősége az Rtv. 54. § g) pontja tekintetében nem is indokolható.

Az Alkotmánybíróság azonban az élethez való joggal kapcsolatban – a vizsgált rendelkezés vonatkozásában – nem ezt a megközelítést tekintette irányadónak. Az Rtv. 54. § g) pontja szerinti veszélyeztetettségi helyzetben lévő személy jogi helyzete ugyanis speciális. Különleges az összes többi ugyanilyen helyzetben lévőhöz képest annyiban, hogy korábban embert ölt. Alapvetően az élethez való jogból fakad az a követelmény, hogy az emberi életet kioltó személy jogi felelősségéről dönteni kell. Ehhez viszont szükség van a jelenlétére, ami adott esetben csak az elfogásával biztosítható.

Aki más életének kioltásával megsérti az élethez való jogot, nem kerül és nem is helyezhető a jog világán kívül, de magára vonja azt a kockázatot, hogy – a törvényben meghatározott feltételek beállta esetén – a vele szemben alkalmazható jogszerű lőfegyverhasználat révén a saját élete kerül veszélybe. Ennek a helyzetnek a kialakulásához szándékos magatartások egybefüggő zárt láncolata az előfeltétel, amelyet a törvény meghatároz. Az első szándékos magatartás az emberölés. A második, hogy az érintett nem szándékozik alávetni magát a jogi eljárásnak: nem jelentkezik önként a hatóságnál, nem engedi elfogni magát. A harmadik, hogy a konkrét rendőri intézkedésnek nem engedelmeskedik, menekül. A negyedik, hogy sem a figyelmeztetés, miszerint lőfegyverhasználat következik, sem a figyelmeztető lövés nem változtatja meg abbéli szándékát, hogy kivonja magát az eljárás alól. Az érintett tehát döntési helyzetben van, mert rendelkezésére áll annyi idő, amennyi elegendő arra, hogy ő maga akadályozza meg az életét kockáztató helyzet kialakulását. Az Rtv. 56. § (2) bekezdése alapján a megelőző intézkedések részben vagy egészben mellőzhetők ugyan, de csak akkor, ha egyébként a rendőr vagy más személy élete kerülne veszélybe. Ez utóbbi helyzet alkotmányossági megítélése viszont már egy másik lőfegyverhasználati körbe tartozik, amelyet a konkrét életveszélyeztetés alapoz meg (Rtv. 54. § a), b) vagy k) pont).

A lőfegyverhasználattal érintett személy tényleges helyzetét vizsgálva valóban nem zárható ki a tévedés az emberölés elkövetőjének személye tekintetében. Vagyis: előfordulhat, hogy a rendőr

azzal szemben használ lőfegyvert, aki korábban – a rendőr tudomása ellenére – nem oltott ki emberi életet. A törvényi felhatalmazás ellenben egyértelmű, mert az Rtv. 52. § (1) bekezdés értelmében a lőfegyver-használati jog a rendőrt csak az Rtv.-ben foglaltak szerint illeti meg. Ennek megfelelően a lőfegyverhasználat jogszerűsége a konkrét esetekben csak akkor áll meg, ha a rendőr minden kétséget kizáróan tudja – a körülményekből egyértelműen következik –, hogy az a személy, akire rálő, korábban embert olt. Ha ez a feltétel hiányzik, a rendőr a büntetőjog szabályai szerint – különös tekintettel a tévedésre – felel akkor, ha a kényszerítő eszköz használata az érintettnek sérülést okozott vagy életének kioltásához vezetett.

Az élet kioltására sor kerülhet jogos védelmi helyzetben vagy végszükségben is (Btk. 29. és 30. §), e körülményt a büntetőeljárás során a hatóság büntethetőséget kizáró okként veszi figyelembe. A jogellenesség hiányának tényleges vizsgálata azonban az intézkedő rendőrtől – az adott körülmények között – általában nem várható el.

A lőfegyverhasználat miatt veszélyeztetettség helyzetben lévő személy jogi és tényleges helyzetének értékelését az Alkotmánybíróság az alkotmány 8. § (1)–(2) bekezdésében és az 54. § (1) bekezdésében foglaltakra tekintettel végezte el. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint indokolt a lőfegyverhasználat akkor, ha ez szándékos emberölés elkövetőjének elfogását biztosítja, illetőleg teszi lehetővé. Az indokoltságot nem a bűnüldözés hatékonyságának fokozása teremti meg, nem is önmagában a büntetőeljárás lefolytathatósága, hanem az élethez való jogból fakadó követelmény: az élet kioltását elkövető személynek jogi eljárással kell szembesülnie.

Az Alkotmánybíróság az előbbiekre tekintettel megállapította, hogy az Rtv. 54. § g) pontja nem sérti az alkotmány 8. § (2) bekezdésében és az 54. § (1) bekezdésében foglaltakat, s ennek megfelelően az indítványt elutasította.”

A most elemzett határozatnak a tömeg elleni fegyverhasználatra vonatkozó fejtegetései ugyancsak figyelmet érdemelnek: „A lőfegyvernek valamely tömegben lévő személlyel szembeni használatára vonatkozó szabályok körében az Rtv. 57. § (2) bekezdése kizárja a jogel-

lenesség megállapítását abban az esetben, ha olyan személyt ér találat, aki a helyszínt a rendőrség felszólítása ellenére nem hagyta el.

A támadott rendelkezésben nem személyre szándékosan leadott lövésről van szó, tehát ez a rendelkezés nem is vonható az Rtv. 53. § (1) bekezdésében meghatározott lőfegyverhasználat körébe. Ennek megfelelően az Alkotmánybíróságnak azt kellett vizsgálnia, hogy a más személlyel szembeni lőfegyverhasználat során veszélyeztethető-e olyan személy élete, aki ugyan nem ad okot a vele szembeni lőfegyverhasználatra, de mégis véletlen találat éri.

Az indítványozói feltételezés az, hogy egyesek a felszólítást követően nem hagyják el a helyszínt, hanem elrejtőzködnek, és ezáltal véletlenszerűen ki vannak téve akár halálos lövésnek is. Éppen ezért a jogellenesség kizárása szerinte csak akkor volna megengedhető, ha a törvény a rendőrséget arra kötelezné, hogy a lőfegyverhasználatot megelőzően győződjön meg a helyszín elhagyására vonatkozó felhívása eredményességéről.

A rendőri felszólításnak való ellenszegülés az egyén szabad akaratelhatározásából ered, amely az önrendelkezés keretében tudatosan vállalt életveszélyt eredményez, ezért az ebből fakadó esetleges következményeket az érintettnek viselnie kell. Amennyiben valaki akaratán kívül eső objektív ok folytán képtelen a helyszín elhagyására, akkor nyitva áll előtte a lehetőség, hogy ezt a körülményt valamilyen módon a rendőrség tudomására hozza. Ha a rendőrség ezt a helyzetet figyelmen kívül hagyva nem biztosítja az érintett biztonságos helyre jutását, és egyidejűleg él a másra irányuló lőfegyverhasználati jogával, az érintettet pedig véletlenszerűen találat éri, akkor a jogellenesség kizárása nem állapítható meg a rendőr javára.

Az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége körébe tehát az életveszélyes helyszín elhagyásának biztosítása tartozik, de a tudatosan életveszélyes helyszínen maradással szemben nem érvényesülhet az állam életvédelmi kötelezettsége. Mindezek alapján a támadott rendelkezés tartalma nem tekinthető az élethez való jog mint alkotmányos alapjog megsértésének."

Alkotmánybírósági határozat a rendőri és katonai jogállásról

Hasonlóan fontos a rendőri hivatást a katona jogállásával összehasonlító itt következő indokolás: az Rtv. 11. § (1) bekezdésében a rendőr életének kockáztatásával kapcsolatban az Alkotmánybíróság utal arra, hogy az élethez való joggal összefüggésben korábban már vizsgálta a honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvénynek (a továbbiakban: Hvt.) az élet feláldozását is megkövetelő rendelkezéseit. A 46/1994. (X. 21.) AB határozatban kifejtette: „Amikor az állam a honvédelmi kötelezettség keretében végső esetben élete feláldozását is megköveteli a fegyveres szolgálatot végző katonától, nem az élettől és az emberi méltóságtól való állam általi, bizonyosan bekövetkező megfosztásról van szó. Az eskü szövegében az élet feláldozásának kockázatát vállalja a katona. A hadsereg alkotmányos felhasználása esetén erre csakis idegen hatalom fegyveres támadása esetén (Hvt. 2. §), illetve az alkotmány 40/B § (2) bekezdésében meghatározott fegyveresen vagy felfegyverkezve elkövetett erőszakos cselekmények elhárításában való közreműködés során kerülhet sor. Mindezek olyan szituációk, amelyekben a katona élete értelemszerűen veszélyben van, s amelyben a jog eltűri, hogy a katona a támadók életét kioltsa [...] Az Rtv. 11. § (1) bekezdésében nem alkotmányos kötelezettség teljesítésével összefüggésben merül fel az élet kockáztatása, hanem önként választott élethivatás (foglalkozás) gyakorlása során. Az érintett személy (a rendőr) tudja, vagy legalábbis tudnia kell, hogy amikor rendőrségi szolgálati jogviszonyt létesít, milyen követelmények terhelik. Személyes belátásán múlik, és nem állami kényszerből fakad, hogy rendőr lesz, illetve, hogy az is marad. A szolgálatot vállaló személy a rendőri hivatás komplex – az élet kockáztatását is magába foglaló – feladatainak ismeretében dönt (jelentkezik, vagy visszalép), lényegében önrendelkezési jogát gyakorolva. Az életveszély valószínűsége a rendőri szolgálatteljesítéshez kapcsolódik.

A foglalkozásbeli követelmények egyike, hogy a közbiztonságot és a belső rendet, ha kell, élete kockáztatásával is köteles megvé-

deni. Az államra ezzel kapcsolatban az a kötelezettség hárul, hogy olyan feltételeket teremtsen, amelyek megalapozzák a rendőri feladatellátás szakszerűségét, ezzel minimalizálva a rendőr élete elvesztésének kockázatát. E feltételek körébe tartozik különösen a szolgálati szabályzat megalkotása, az abban foglaltak ismeretének megkövetelése, a kiképzettség és a technikai ellátottság biztosítása. A rendőr oldaláról mindez úgy jelenik meg, hogy joga van a saját élete megóvásához szükséges felkészültség megszerzésére.

Az Alkotmánybíróság hatásköre az említett államra háruló feltétel teljesítés tekintetében arra terjed ki, hogy vizsgálja: a jogalkotó eleget tett-e idevonatkozóan szabályozási kötelezettségének. Ezzel kapcsolatban az Alkotmánybíróság az alábbiakat állapította meg:

A belügyminiszter megalkotta a szolgálati szabályzatot, az Országgyűlés elfogadta a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló 1996. évi XLIII. törvényt, amelyben – egyebek között – rögzítette, hogy az előjáró köteles a rendőr számára az egészséges és biztonságos szolgálatteljesítés feltételeit biztosítani; a szolgálati feladatok ellátását úgy megszervezni, hogy a hivatásos állomány tagja a szolgálati viszonyból eredő jogait gyakorolni, kötelezettségeit teljesíteni tudja; a feladatok elvégzéséhez szükséges tájékoztatást és irányítást megadni, a szolgálatteljesítéshez szükséges ismeretek megszerzését biztosítani.

A Btk. 30. § (4) bekezdése értelmében azon személyek javára, akiknek a hivatásukhoz tartozik a veszély vállalása, végszükség nem állapítható meg. Ilyen személynek minősül a rendőr is. Ez a rendelkezés is azt támasztja alá, hogy a rendőri élethivatás részét képezi a veszélyhelyzetek vállalása, amelynek során saját élete védelme érdekében a végszükségre nem hivatkozhat.

Az Alkotmánybíróság a fentiekre tekintettel az Rtv. 11. § (1) bekezdés »a közbiztonságot és a belső rendet, ha kell, élete kockáztatásával is megvédeni« szövegrészének az alkotmány 8. § (2) bekezdésébe, illetve az 54. § (1) bekezdésébe ütközését nem állapította meg, ezért az indítványt elutasította.”

Személyi szabadság jogának korlátozása a rendvédelemben

A 65/2003. (XII. 18) AB határozat a személyes szabadság korlátozásával járó kényszerintézkedések több típusát is alkotmányos kontroll alá vonta: a személyi szabadság alapjogát az Alkotmánybíróság eddigi működése során túlnyomórészt a büntetőeljárás, illetve az ezzel összefüggő állami, hatósági kényszer alkalmazása tekintetében értelmezte.

A 66/1991. (XII. 21.) AB határozatban megállapította: a személyes szabadság alkotmányos alapjogát törvény – a büntető jogszabály – az alkotmány megengedő rendelkezése folytán korlátozhatja. „A személyes szabadságnak jogszerű (»törvényes«) elvonása is okozhat alaptalan sérelmet. Az egyes korlátozó rendelkezések csak akkor fogadhatók el alkotmányszerűnek, ha az általuk elérni kívánt és alkotmányosan elismert célhoz képest a korlátozás szükségszerű és arányos. Az arányosság értékeléséhez hozzátartozik az is, hogy a korlátozás folytán esetleg bekövetkező és eleve ki nem küszöbölhető sérelmek elfogadható mérvű enyhítésére garanciák legyenek (...) Az Alkotmánybíróság több más határozatában megerősítette, hogy az alkotmány csak úgy teszi lehetővé a személyi szabadság elvonása okainak és az azzal kapcsolatos eljárásnak a szabályozását, hogy ez a szabályozás ne korlátozza szükségtelenül vagy aránytalanul a személyes szabadsághoz való jogot. E követelmény az alkotmány 55. § (1) bekezdésnek és az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozását tiltó 8. § (2) bekezdésnek egymásra vonatkoztatásán alapul. A felfogás megfelel az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt egyezmény (a továbbiakban: emberi jogok európai egyezménye) 5. cikk 1. a) pontjával kapcsolatos ítélkezési gyakorlatnak is, ugyanakkor túlterjeszkedik azon, mivel érvényesítendőnek tartja a jogerős elítélést követő szabadságelvonásra is (...) Az alkotmány 40/A § (2) bekezdése a rendőrség alapvető feladataként határozza meg a közbiztonság és a belső rend védelmét. A feladat ellátása, vagyis a belső rend és a közbiz-

tonság rendészeti eszközökkel történő védelme a jogsértő magatartást tanúsítók jogainak korlátozásával jár. Az alkotmány 55. § (1) bekezdése teszi lehetővé, hogy a törvényben meghatározott okokból és a törvényben meghatározott eljárás alapján valakit személyes szabadságától megfoszsanak. Az alkotmány 8. § (2) bekezdése szerint az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. A jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény 5. §-a tételesen is előírja, hogy a személyi szabadságjogokat és korlátozásukat törvényben kell szabályozni.

Az Rtv. 17. § (1) bekezdése jogosítja fel a rendőrséget arra, hogy a személyes szabadsághoz fűződő jogokat a törvényben foglaltak szerint korlátozza. Az Rtv. 18. §-a bontja ki azt, hogy a fogva tartás során milyen feltételekkel lehet a személyes szabadságot korlátozni. Ennek megfelelően a fogvatartott részére biztosítani kell azt a lehetőséget, hogy egy hozzátartozóját vagy más személyt értesítsen. Az értesítési kötelezettség a rendőrséget terheli, ha a fogvatartott nincs abban a helyzetben, hogy e jogával élhessen. A rendőrségnek gondoskodnia kell a fogvatartott elhelyezéséről, illetve az egészségkárosodás megelőzéséhez szükséges ellátásáról. A fogvatartott jogait csak annyiban lehet korlátozni, amennyiben az a szökés vagy elrejtőzés, a bizonyítási eszközök megváltoztatásának vagy megsemmisítésének megakadályozását, újabb bűncselekmény elkövetésének megelőzését, illetőleg az őrzés biztonságát, a fogda rendjének megtartását célozza.

A személyi szabadság az egyén olyan autonómiáját jelenti, amely feltételezi a teljes akarati és cselekvési szabadságot a jog kezei között. A személyi szabadság joga mindenkivel szemben érvényesülő jog, amely minden embert megillet, ugyanakkor nem részesül abszolút védelemben, mivel törvényben meghatározott esetekben korlátozható.

A személyi szabadság korlátozásának számos formája ismert a magyar jogrendszerben. Ezek jórészt a büntetőeljárás lefolytatásához kötődnek; büntető anyagi jogi szankcióként (szabadságvesztés, kényszergyógykezelés) vagy büntetőeljárás kényszercselekményként (őrizetbe vétel, előzetes letartóztatás, ideiglenes kényszergyógykezelés, lakhelyelhagyási tilalom, házi őrizet) jelennek meg. A bün-

tetőeljáráson kívül ugyanakkor más eljárásokban is sor kerül a személyi szabadság alapjogának korlátozására, így különösen az idegenrendészet, a szabálysértési eljárás, az egészségügyi és a rendészeti igazgatás egyes területein [...] Az Rtv. 33. § (2) bekezdésének g) pontja lehetővé teszi, hogy a rendőr a közbiztonság érdekében a hatóság vagy az illetékes szerv elé állítsa azt, akit eltűntként köröznek, és az Rtv. 36/A § (2) bekezdése határozza meg azt, hogy kit kell eltűntnek tekinteni.

Az Alkotmánybíróság az alapjogi korlátozást akkor tekinti indokoltnak, ha az valamely más alapvető jog biztosítása vagy alkotmányos cél érdekében történik. Az eltűntként körözött személyek esetében adódhat olyan helyzet, amely halaszthatatlan és közvetlen rendőri intézkedést igényel. Ezt megalapozhatja az érintett személy fizikai vagy pszichés állapota, amely az önrendelkezési jog gyakorlását egyáltalán nem vagy korlátozottan teszi lehetővé. Az ilyen helyzetek kezelésére felhatalmazást ad az Rtv. 37. §-a, amely a rendőrt feljogosítja biztonsági intézkedés megtételére. Az Rtv. 2. § (2) bekezdése ezen túlmenően általánosságban kötelezi a rendőrséget arra, hogy feladatának ellátása során működjenek együtt más állami vagy önkormányzati szervekkel, illetőleg társadalmi szervezetekkel. Ennek keretében a rendőrség olyan intézkedéseket tehet, amelyek az eltűntként körözött és felkutatott személy helyzetének és alapjogi biztosításának is megfelelnek, és nem járnak együtt a személyi szabadság akár csak átmeneti korlátozásával sem. Mindez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy amennyiben az Rtv.-ben meghatározott más előállítási ok az érintettel kapcsolatban felmerül, s állapota ezt engedi, a rendőr az előállítást foganatosítsa.

Az Rtv. 37. §-ában meghatározott rendelkezések tehát olyan jogosítványokat és kötelezettségeket állapítanak meg a rendőrség számára, amelyek alkalmazása, illetőleg teljesítése lehetővé teszi az emberi életet, testi épséget, egészséget vagy anyagi javakat veszélyeztető helyzetek kezelését, és az adott esetnek megfelelő oltható intézkedés foganatosítását. Az ilyen intézkedések együtt járhatnak a személyi szabadság átmeneti korlátozásával, de ezt az elérni kívánt cél indokoltá teszi. Az előállítás viszont önmagában

nem minden esetben alkalmas az oltalmazásra, ugyanakkor mindig együtt jár a személyi szabadság korlátozásával.

Az Alkotmánybíróság a fentiekben foglaltak alapján megállapította, hogy az eltűntként körözött személy szabadságának korlátozásával szemben nem merül fel más olyan alapvető jog, amelynek biztosítása éppen az előállítás révén valósulhatna meg. (...)

Az Alkotmánybíróság a továbbiakban az Rtv. 38. § (1) bekezdésének azt a rendelkezését vizsgálta, amelynek alapján a közbiztonsági őrizet abban az esetben is elrendelhető, ha azt az előállított személy érdeke szükségessé teszi. A jogalkotó a szükségességet akkor tekinti fennállónak, ha az előállított személy ittas, illetőleg más okból ön- vagy közveszélyes állapotban van. (...) Az ittas, ön- vagy közveszélyes állapotban lévő előállított vonatkozásában az Rtv.-nek az a rendelkezése az irányadó, amely előírja, hogy a sérült, beteg vagy más okból sürgős orvosi ellátásra szoruló fogvatartottat orvosi ellátásban kell részesíteni (Rtv. 18. § (2) bekezdés). A rendőrség életvédelmi kötelezettségének ebben a speciális helyzetben akkor tesz eleget, ha a rászoruló – jelen esetben az előállított személy – orvosi ellátását már az előállítás időtartama alatt biztosítja. Amennyiben ez megtörténik, a közbiztonsági őrizetbe vétel törvényi alapja egyúttal meg is szűnik: az ittasság kijózanítás révén már nem áll fenn, a más okból ön- vagy közveszélyes személy pedig intézeti elhelyezést nyert.

Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.) 199. §-a rendelkezik a sürgősségi gyógykezelésről, amely kötelezővé teszi a beteg pszichiátriai intézeti gyógykezelésbe vételét, ha fennáll a közvetlen veszélyeztető magatartás (ön- és közveszélyes állapot). A beteg felvételét követően az intézet vezetője 24 órán belül a bíróság értesítésével kezdeményezi az intézeti gyógykezelés elrendelését. A bíróság a sürgősséggel felvett beteg esetében akkor rendel el a kötelező gyógykezelést, ha a beteg veszélyeztető magatartást tanúsít és fennáll az intézeti gyógykezelés szükségessége. A személyi szabadság korlátozásáról tehát a bíróság dönt.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az ittas vagy más okból ön- vagy közveszélyes állapotban lévő előállított személyek védel-

mét, szükség esetén ellátását az Rtv. 18. § (2) bekezdésében, valamint az Eütv. 199. §-ában foglalt rendelkezések megfelelően biztosítják, és mindez szükségtelenné teszi a közbiztonsági őrizet ilyen esetben történő elrendelését...”

A rendőri intézkedés jogszerűségének vélelmezését a határozat a következő érveléssel nem tartja alkotmányértőnek: „Az Rtv. 19. § (1) bekezdés második mondata szerint a rendőri intézkedés során annak jogszerűsége nem vonható kétségbe. Az indítványozó azt állítja, hogy ez a rendelkezés beleütközik az alkotmány 8. § (1) bekezdésébe és az 55. § (1) bekezdésébe.

A rendőrség alkotmányos feladata az állam és a társadalom különböző szerveinek működését veszélyeztető és sértő cselekmények megakadályozása, az állampolgárok személy- és vagyónbiztonsága alapvető jogának védelme. Ez a védelem a jogellenes magatartást tanúsító személyek jogainak törvényen alapuló korlátozásával valósul meg.

A rendőrség tevékenységével összefüggő alapvető szabályokat az Rtv. állapítja meg. Az Rtv. 2. § foglalja össze e feladat ellátásának alapvető követelményeit, mint például a polgárok részére történő segítségnyújtás, az emberi jogok tiszteletben tartása, az emberi méltóság megóvása. Ezek az előírások a rendőri tevékenység közszolgálati jellegének előtérbe kerülését hangsúlyozzák az erőszakos és egyoldalú fellépés kizárása végett.

A rendőri működés alapja az Rtv. 11. § (1) bekezdése szerint az, hogy a rendőr köteles a szolgálati beosztásában meghatározott feladatát a törvényi előírásoknak megfelelően teljesíteni. A rendőri intézkedés eredményessége nem függhet az intézkedés alá vont személy belátásától, ezért az intézkedésben foglaltak szükség esetén kikényszeríthetők. A kikényszerítés az intézkedéssel szembeszegülő ellenállásának a leküzdését jelenti, amely a törvényi előírások alapján történhet, és a személyi szabadság átmeneti korlátozásával is járhat (Rtv. 16. §). Ez a korlátozás azonban csak a jogsértő magatartást tanúsítókat érinti. A rendőri kényszerintézkedés alapjait az Rtv. 19. § (2) bekezdése a rendőr jogszerű intézkedésével szembeni ellenállás esetén teremti meg, erre az esetre teszi lehetővé a tör-

vényben meghatározott rendőri intézkedések és kényszerítő eszközök alkalmazását. (...) Ezzel összefüggésben az Rtv. 19. § (1) bekezdés második mondata értelmében pedig az intézkedéssel érintett állampolgár a helyszínen csak kivételesen mérlegelheti a rendőri intézkedés jogszerűségét. A rendőri intézkedés jogszerűségének feltételezése tehát nem más, mint egyfajta törvényes vélelem, amely viszont utólagos ellenbizonyítással megdönthető és ezáltal orvosolható. Az Rtv. 92. § (1) bekezdése szerint a rendőri intézkedések miatt jogorvoslatnak van helye. Az Rtv. 93. §-a szerint panasz előterjesztésére az jogosult, akivel szemben az intézkedést foganatosították. A panaszt az intézkedést követő nyolc napon belül az intézkedést foganatosító rendőri szervnél lehet előterjeszteni. A panaszt a beérkezéstől számított tizenöt napon belül az intézkedést foganatosító rendőri szerv vezetője indokolt határozattal bírálja el. A határozat ellen fellebbezésnek van helye. A felettes szerv határozatát írásban, a panaszt elbíráló határozatot hozó szerv útján kell közölni a fellebbezővel. A felettes szerv határozata közigazgatási határozat, amelynek bírósági felülvizsgálatát kérheti az, aki a panasz előterjesztésére jogosult.

A sérelmezett rendőri intézkedéssel szemben tehát végső soron bírósági kontrollnak is helye van.

Az Alkotmánybíróság a fentieket összevetve az alkotmány 8. § (1) bekezdésében és az 55. § (1) bekezdésében foglaltakkal megállapította, hogy az Rtv. 19. § (1) bekezdése nem sérti az ember alapvető jogait, ezen belül a szabadságra és a személyi biztonságra vonatkozó alkotmányi rendelkezéseket. Erre tekintettel az indítványt elutasította.

Az Rtv. 33. § (2) bekezdése lehetővé teszi, hogy a rendőr a közbiztonság érdekében a hatóság vagy az illetékes szerv elé állítsa – többek között – azt, aki bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható. A támadott rendelkezés a személyi szabadság korlátozásának – konkrétan: az előállítás – okaként a bűncselekmény elkövetésének gyanúját határozza meg. Az indítványozók az alkotmányellenességet legfőképpen abban látják, hogy a bűncselekmény alapos gyanújával szemben az »egyszerű gyanú« – mint az előállítás oka – indokolatlan szabadságkorlátozásra ad lehetőséget.

Az alkotmány 55. § (1) bekezdése értelmében a személyi szabadságtól történő megfosztásra csak törvényben meghatározott okokból kerülhet sor. Az Rtv. vizsgált rendelkezése éppen egy ilyen okot határoz meg, amikor kimondja, hogy valamely bűncselekmény elkövetésével gyanúsítható személyt a rendőr előállíthat. Ezért az Alkotmánybíróság elsőként magának az oknak az alkotmányosságát vizsgálta.

A gyanú a nyomozó hatóság tudomására jutott objektív adatokból levont valószínűségi következtetés arra nézve, hogy feltehetően bűncselekmény történt, és hogy annak ki vagy kik voltak az elkövetői. Annak megfelelően, hogy a gyanú alapját képező adatok milyen szoros vagy kevésbé szoros kapcsolatot mutatnak a feltételezett bűncselekménnyel, a rájuk épített valószínűségnek különböző fokozatai lehetnek. A valószínűség alacsonyabb vagy magasabb fokától függően lehet különböztetni az »egyszerű«, illetve az alapos gyanú között.

Ugyanakkor a gyanú fogalmát sem az Rtv., sem a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) nem határozza meg. A Be. 6. § (2) bekezdése a büntetőeljárás megindításához a bűncselekmény gyanújának meglétét követeli meg, de konkrét személlyel szemben az eljárás csak akkor indítható, ha az érintett bűncselekmény elkövetésének megalapozott gyanúja terheli. A büntetőeljárás rendelkezésekben megkövetelt, az »egyszerű gyanút« meghaladó valószínűség garanciális feltétele a konkrét személyt érintő büntetőeljárás megindításának. Az Rtv. 33. § (2) bekezdés b) pontján alapuló előállítás viszont önmagában és közvetlenül nem irányul büntetőeljárás megindítására, azaz nem feltétlenül indukál egy olyan eljárást, amely akár a személyi szabadság huzamosabb idejű korlátozását is eredményezheti. Az előállított személy ugyanis pusztán az előállítás ténye alapján nem válik büntetőeljárás értelemben gyanúsítottá, nem lesz büntetőeljárás alanya. Az előállítás ideje alatt nyílik alkalma a döntésre jogosult hatóságnak arra, hogy az alapos (megalapozott) gyanú fennállását megállapítsa. Éppen ebben a körülményben ragadható meg az az alkotmányjogilag is releváns különbség, amely miatt nem helytálló az alapos gyanú megkövetelésére irányuló érvelés.

Az Rtv. támadott rendelkezése e tekintetben tehát megfelel az alkotmány előírásainak és azoknak a követelményeknek is, amelyeket az Alkotmánybíróság az alapjogok korlátozhatóságával kapcsolatban kimunkált.

A személyi szabadság korlátozásának másik, az alkotmányban foglalt feltétele, hogy a megfosztás alapjául szolgáló eljárás törvényben meghatározott legyen. Törvényben kell tehát meghatározni, hogy minek az érdekében történik a korlátozás, mely szerv elé történhet az előállítás, milyen időtartamot foghat át, milyen kötelezettségek terhelik ennek során a rendőrséget. A vizsgált rendelkezésre vonatkozóan ezek a szabályok részben magában az Rtv. 33. §-ában, illetve az Rtv. más fejezeteiben található. A rendőrség működésének általános elvei és szabályai közül ebből a szempontból a fogva tartásra, valamint a jogorvoslatra vonatkozó rendelkezések a relevánsak.

Az Rtv. 33. § (2) bekezdésének bevezető mondata alapján az előállítás a közbiztonság érdekében történhet. A közbiztonság védelme az alkotmány 40/A § (2) bekezdés értelmében a rendőrség alapvető feladata, amely magára az államra nézve alkotmányos célt fogalmaz meg.

Az indítvány szerint az előállításra nem általában a hatóság, hanem csak a bíróság elé állítás céljából kerülhetne sor. Az Alkotmánybíróság ezzel összefüggésben rámutat arra, hogy az állam büntetőjogi igényének érvényesítésében az ügyészen kívül a nyomozó hatóság (ideértve a rendőrséget) is részt vesz. Tekintettel arra, hogy a támadott rendelkezésnek megfelelően az előállításra éppen büncselekmény elkövetésének gyanúja miatt kerül sor, a rendőrségnek mint nyomozó hatóságnak a vizsgált rendelkezés szabályozási tartalmából történő kirekesztése veszélyeztetné a rendőrség egyik alapvető feladatának ellátását, nevezetesen a büntetőeljárás megindítására vonatkozó kötelezettségének teljesítését. [...]

Az Alkotmánybíróság elsőként azt a rendelkezést vizsgálta, amely a személyazonosság megállapítása miatt lehetővé teszi az előállított személy szabadságának 24 óra időtartamú korlátozását.

A szolgálati szabályzat 37. § (1) és (2) bekezdése értelmében a személyazonosság megállapítható az előállítás mellőzésével, vagy

az előállítás időtartama (8 + 4 óra) alatt, ha az intézkedéssel érintett személy az azonosításban együttműködik. Az igazolás megtagadása vagy egyébként az azonosítást elősegítő adatok közlésének szándékos elmulasztása, illetőleg félrevezető adatok közlése vezethet oda, hogy az előállításra rendelkezésre álló idő nem bizonyul elegendőnek a személyazonosság megállapítására. A közbiztonsági őrizet elrendelésénél számottevő szerepet játszik az érintett személy akaratja, aki az őrizetbe vétel alól a hatósággal való együttműködés esetén mentesülhet. Ennek hiányában a korlátozás indokoltága mindaddig fennáll, amíg az alkotmányosan elfogadható cél, vagyis a személyazonosság megállapítása folyamatban van. A személyi szabadság ezen okból, és ilyen mértékű törvényi korlátozása tehát nem tekinthető aránytalannak.

A fentiek alapján a közbiztonsági őrizetnek a személyazonosság megállapításához kapcsolódó elrendelése nem sérti az alkotmány 55. § (1) bekezdésében meghatározott személyi szabadsághoz fűződő alapjogot, ezért az Alkotmánybíróság az indítványt e részében elutasította.

Az Rtv. 38. § (2) bekezdése a közbiztonsági őrizet egy másik jogcímét határozza meg, amely szerint 72 óra időtartamra korlátozható a pártfogó felügyelet alá helyezett személy (feltételes szabadságra bocsátott elítélt, illetve a javítóintézetből ideiglenesen elbocsátott fiatalkorú) szabadsága, feltéve, ha a hatóság elől elrejtőzött vagy elrejtőzésétől alaposan tartani kell. Az indítványozó ez utóbbi fordulat alkotmányellenességének megállapítását kérte.

A Btk. 70. § (1) bekezdés 7. pontja alapján a pártfogó felügyelet büntetőjogi intézkedés. A Btk. 82. §-a határozza meg a pártfogó felügyeletre vonatkozó általános szabályokat. E szerint pártfogó felügyelet elrendelésének akkor van helye, ha a feltételes szabadság, illetve a próbaidő eredményes elteltéhez az elkövető rendszeres figyelemmel kísérése szükséges. (...)

A pártfogolt helyzetéről megállapítható, hogy olyan büntetőjogi intézkedés hatálya alatt áll, amely személyi szabadságtól való megfosztást nem foglal magába, de alapjogi korlátozást eredményez. A korlátozás legfőképpen abban ragadható meg, hogy – a bíróság ál-

tal meghatározott körben és egyéniesített módon – bizonyos magatartási kötelezettségeknek eleget kell tennie. A rendőrség közreműködése a pártfogó felügyelet végrehajtásában éppen ezen magatartási szabályok megtartásának ellenőrzésében valósul meg. A megállapított szabályok súlyos megsértése a feltételes szabadság, illetőleg az ideiglenes elbocsátás megszüntetéséhez vezethet, amelyről a büntetés-végrehajtási bíró határoz.

A fentiekben foglaltak alapján megállapítható, hogy az Rtv. vizsgált szabályozása, mint rendőri intézkedés, egy büntetés-végrehajtási kényszercselekmény elrendelését, illetve annak érvényesíthetőségét segíti elő. Az állam büntetőjogi igényének érvényesítése magában foglalja a büntetés-végrehajtás biztosítását, amelynek egyik eszköze a kényszercselekmények foganatosítása. A személyi szabadság korlátozása ezen alkotmányos cél érdekében történik” (65/2003. (XII. 18.) AB határozat).

A kábítószeres és az azokra irányuló egyes cselekvések büntetőjoga – történeti vázlat és problémafelvetés

A kábítószer-jelenség büntetőjoga folyamatos mozgásban van. A sarokpontok, mint cseppben a tenger, megegyeznek a büntetőjog általános érvénnyel tételezett kulcskérdéseivel: hol húzódnak a büntetőjog-ellenesség határai, milyen esetekben érdemes szankcionálni, kinek a felelőssége a szankció meghatározása, milyen szerepet tölthet be a büntetőjog és a büntető igazságszolgáltatás a társadalmi mozgások befolyásolásában? A jelen tanulmány tanulsága, hogy önmagában a büntetőjog-alkotás liberálisként, vagy szigorúként történő meghatározása semmiféle garanciát nem jelent arra, hogy az alkotott jog nem kerül ellentétbe az alkotmány valamely rendelkezésével.

A kábítószerrel visszaélés bűncselekménye a Btk. megalkotásától egészen az 1993. évi XVII. törvény (a jelen tanulmányban a továbbiakban: *Btk. MI.*) hatálybalépéséig gyakorlatilag változatlan formában szerepelt a törvényben.¹ A változatlanság azonban több mint másfél évtizedes: a kábítószerrel visszaélés tényállását már az 1961. évi Btk. is hasonló formában ismerte, míg annak 1972. január 1-jétől hatályos szövegváltozata a Btk. által is ismert tényállás logikáját és szabályozási technikáját alkalmazta. Az 1961. évi Btk. a közbiztonság és közrend elleni bűncselekményeket kodifikáló XII. fejezetében szabályozta a kábítószerrel visszaélés bűncselekményét. A rendszertani elhelyezés arra enged következtetni, hogy a jogalko-

¹ A Btk. MI. előtt az 1987. évi III. törvény 29. §-a módosította a kábítószerrel visszaélés tényállását. Ez a módosítás mindössze kivette a minősített esetek közül a „jelentős értékű kábítószerre” elkövetést.

tó a kábítószerre elkövetett cselekményeket a széles értelemben tételezett közjó elleni vétésként fogta fel. A Btk. nem változtatott ezen a rendszertani besoroláson, ellenben a XVI. fejezetben foglalt közrend elleni tényállásokat címekre osztotta. A kábítószerrel visszaélés a közegészség elleni tényállásokat tartalmazó IV. címbe került, a környezetvédelmi és a szűken vett közegészségügyi cselekmények közé. E rendszertani elhelyezés jogpolitikai üzenete értelmében a kábítószer az egyén egészségét veszélyeztető karakterük miatt üldözendők, mivel az egyes emberek egészségének kockáztatása közvetve és áttételesen a közösség egészére jelent veszélyt.² Ezzel lényegében szűkült a védett jogtárgyak köre: már nem a közrend, hanem az emberi egészség károsodása folytán a közösségre háramló kockázat és veszély részesül büntetőjogi védelemben. A Btk. annyiban módosított a korábbi szabályozáson, hogy külön tényállásba rendezte a kóros szenvedélykeltés bűncselekményét. Így tehát a nagyjából másfél évtizede kezdődött vehemens jogalkotás jó húszévnyi állóvízbe dobott követ. A jelen fejezetben nem foglalkozom a keretdiszpozíció jellegű kábítószer-tényállások egyes háttérjogszabályaival és a kábítószer élettani, valamint igazgatási fogalmával. Kizárólag a büntetőjogi szabályozásra, valamint annak okaira és okozataira koncentrálok.

A Btk. XI. a kábítószerrel

A Btk. eredeti kábítószer-tényállása a „kóros élvezetre alkalmas kábítószerre” vonatkozásában egyetlen elkövetési fordulatban rendelte büntetni mind a beszerzői-előállítói, mind a kereskedelmi típusú magatartásokat.³ A tényállás azonos tárgyi súlyú cselekményként

² A CompLex DVD Jogtár büntetőjogi kommentárja megfogalmazásában: „A (kábítószerrel visszaélés) bűncselekmény jogi tárgya az állampolgárok egészségének sérthetlenségéhez fűződő társadalmi érdek.”

³ Az elkövetési magatartások ilyen felosztása természetesen csak később, a szabályozás előrehaladtával és a differenciálás magasabb fokával vált elismertté. A választott megnevezés az Alkotmánybíróság 54/2004. (XII. 13.) AB határozata indokolásának III/B. fejezet 1.1. pontjában írtakon alapul.

kezelte a kábítószer 18. életévét be nem töltött személy részére történő átadását. Büntetendő volt a cselekmény előkészülete is, és ismert volt a nem kereskedelmi célú, beszerzői-előállítói magatartások privilegizációja. Külön tényállásban, *sui generis* előkészületként szerepelt a 18. életévét be nem töltött személy kóros élvezetének elősegítése (kóros szenvedélykeltés), e cselekmény ekkor még általános alanyú volt: elkövetője fiatalos személy is lehetett.

A Btk. MI. volt az első büntetőjogszabály, amely jelentősen módosított a kábítószeres szabályozásán. A módosítás indoka a kábítószer-probléma átalakulása: „nőtt a hazánkban átmenő kábítószer-csempészet gyakorisága és veszélyessége, (és) kialakulóban van a magyar piac ellátására irányuló illegális kábítószer-kereskedelem”.⁴ Az idézett gondolatok a jogpolitikai megközelítés változását is jelzik. A kilencvenes évek elejétől hazánkban nem közegészségügyi kockázatként, hanem a közrend egésze elleni támadásként kezelik a kábítószer-bűnözést. Ennek a szemléletnek a jele a kábítószeres hazai és tranzitkereskedelme veszélyeinek felismerése, e tényezők semmiképpen sem sorolhatók be az egyéni egészségkárosodási kockázatok kumulálódásának kategóriájába. Az új szabályozás a kereskedelmi típusú magatartások üldözésében hatástalannak tartja a korábbi szabályozást. Egyúttal – mintegy megnyitva az utat a kétféle elkövetési magatartáscsoport mögött rejlő eltérő élet- és érdekviszonyok közötti differenciálás előtt – kijelenti, hogy ugyane korábbi szabályok „a kábítószer fogyasztójával szemben (...) indokolatlanul szigorúak és célszerűtlenek”.⁵ A beszerzői-előállítói és a kereskedelmi magatartások két nyomtávú kriminalizálása a Btk. MI. kábítószer-szabályozásának egyik vezérlő elve. A Btk. MI. a kínálati oldalra fokozott kriminalizációval reagál, míg a keresleti oldal – a fogyasztó – előtt megnyitja az elterelés útját. A kereskedelmi magatartásokat megvalósító kínálati oldal jelenti a társadalom egészére, a közrendre gyakorolt fő veszélyt, míg a keresleti oldal jellemzően beszerzői-előállítói magatartásai inkább az egyéni egészségkárosodások ku-

⁴ A Btk. MI. részletes indokolása, 60–61. §.

⁵ Uo.

mulálódásából eredő kockázatok forrásai. A két nyomtávú szabályozás logikusan következik a kábítószer-bűnözés megváltozott megközelítéséből. Ha ugyanis a jogalkotó nem szűken vett közegészségügyi, hanem közrend elleni cselekményként kezeli a kábítószer-tényállást, annak fogyasztóit alkalmasint indokolatlanul tételezi veszélyes bűnözőknek. Márpedig a Btk. MI. számára a kábítószeres fogyasztása nem valósít meg közrend elleni támadást, ezért szükségtelen a fokozott és szigorú büntetőjogi üldözés. A kábítószer-tényállás ilyen újragondolása kiválóan illeszkedik a Btk. MI. liberalizáló főcsapásába. A kétosztatú szabályozás kellő ésszerűséggel osztja szét a büntetőjog-alkotó és a büntetőjog-alkalmazó kompetenciáit, megfelelő mértékű felelősséget telepítve az utóbbihoz is.

Az új kábítószer-tényállás követi azt a később a Btk. Különös Rész más tényállásai esetében is általánossá váló trendet, amely a keretdispozíciók fogalomkészletét a keretet kitöltő különnormák fogalmaihoz igazítja.⁶ Így a kábítószer-elkövetési magatartások ekkortól megegyeznek az egyes igazgatási rendtartásokban foglalt cselekvésekkel. Beszerzői-előállítói magatartássá válik a kábítószer termesztése, ez a nem szintetikus drogok létrehozatalának tipikus módja. Megjelenik továbbá a kábítószer kereskedelme, amely a forgalomba hozatalhoz képest minőségi többlettel bír: szervezettebb, rendszeresebb, ismétlődő haszonszerzésre törekszik. A gyermekek és fiatalok fokozottabb védelme érdekében a Btk. MI. nem egyedül azt rendeli büntetni, ha a cselekmény következtében ilyen

6 Példának okáért a Btk.-t módosító 2005. évi XCI. törvény általános indokolásának 3. pontja az alábbiakat emeli ki: „A [2005. év szeptember hó 1. napját megelőzően] hatályos környezetkárosítás, természetkárosítás, valamint környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezése elnevezésű tényállások [...] keretdispozíciók: csak keretet adnak, azt tartalommal különböző háttérjogszabályok töltik ki. A háttérjogszabályok többsége vagy módosult a közel tíz év során, vagy – tekintettel az Európai Unióhoz történő csatlakozásra is – teljesen új jogszabályok születtek. Ezért időszzerűvé vált a Btk. környezet- és természetvédelmi tényállásainak, valamint a szaktörvények, illetve egyéb jogszabályok fogalomrendszerének összehangolása, ekképpen az említett tényállások teljes körű és egyidejű felülvizsgálata.”

személy kábítószerhez jut, de minden olyan egyéb elkövetési magatartást is, amikor nem felnőtt korú személy részvételével történik kábítószer-bűnözés. Ebben az összefüggésben a Btk. MI. fokozza a kriminalizációt, hiszen bővíti az üldözni rendelt magatartások körét.

A Btk. MI. sajátossága a bűnszervezetben elkövetett kábítószer-cselekmények pönalizálása. A Btk. ekkor még nem rendelkezik a szervezett bűnözésről, és természetesen a kábítószer-tényállás sem említi bűnszervezetet. Viszont a jogalkotó értékelni akarta a bűnszövetséget meghaladó veszélyt jelentő szerveződési szintet, ezért minősített esetként szabályozta a kábítószer-cselekményeknek a „kábítószernek a hatósági előírások megszegésével való termesztésével, előállításával, megszerzésével, forgalomba hozatalával vagy kereskedelmével foglalkozó szervezet keretében”⁷ történő elkövetését. Ugyancsak a Btk. MI. vezeti be a kábítószer-cselekmény *sui generis* előkészületi és bűnsegélyi alakzatainak – elkövetésre felhívás és anyagi eszközök szolgáltatása – büntethetőségét. Ekkor jelenik meg a privilegizált kábítószer-cselekmény is: a csekély mennyiségre elkövetett kábítószerrel visszaélés vétségként minősül (azonban a csekély mennyiség fogalma ekkor még kívül esik a jogalkotás érdeklődésén, azt a bírói gyakorlat az igazgatási különnormák alapján állapítja meg).

A Btk. MI. leginkább távlatos és előremutató szabálya a beszerzői-előállítói magatartások csekély mennyiségű kábítószerre, saját használat célzatával történő elkövetésének elterelése (elterelés tárgya továbbá a kábítószer-cselekménnyel összefüggő, kisebb súlyú vagyon elleni cselekmény is). Az elterelés büntethetőségi akadályként (büntethetőséget megszüntető egyéb törvényi okként) jelenik meg. További feltétel a legalább hat hónap tartamú, folyamatos, kábítószerfüggőséget kezelő eljárásban való önkéntes részvétel igazolása.⁸ A szövegezés némileg félrevezető, ugyanis a jogalkotó az elterelést nem egyedül a függő személyek részére tartja nyitva, hanem bár-

⁷ Az 1993. május 15-én hatályos Btk. 282. § (3) bekezdésének b) pontja.

⁸ Az 1993. május 15-én hatályos Btk. 282/A § a)–b) pontjai. A Btk. MI. megteremtette az elterelés eljárásjogi feltételeit is. Az 1973. évi Be. 137. § (2) bekezdése értelmében a kábítószer-cselekmény miatt a nyomozást kötelező volt egyévi időtartamra felfüggeszteni, ha a gyanúsított az eltere-

mely kábítószer-használó, kábítószer-élvező számára is. Emiatt a kábítószer-függőséget kezelő ellátáson kell érteni a függőség kialakulásának megelőzését szolgáló addiktológiai eljárásokat is. A jogalkotó nagyon helyesen ismerte fel, hogy az elterelni rendelt elkövetői kör és cselekménytípus esetében „nagyobb társadalmi érdek fűződik ahhoz, hogy a kábítószer-élvező gyógykezeltesse magát, mint hogy (vele szemben) büntetést szabjanak ki”.⁹ A Btk. MI. jelentősen liberalizálja a kóros szenvedélykeltés tényállását is azzal, hogy a gyermekek és fiatalokorúak védelmét következetessé teszi: kizárja az elkövetők közül a 18. életévüket be nem töltött személyeket, hiszen ez a tényállás éppen a nem felnőtt korúakat védi, ezért felesleges a szabályozás olyan rendszerét fenntartani, amely fiatalokorúakat is fenyeget.

A kábítószer-tényállás ebben a formában változatlanul hatályban maradt egészen az 1998. évi LXXXVII. törvény (a jelen tanulmányban a továbbiakban: *Btk. MII.*) által végrehajtott módosításig. A Btk. MI. által megvalósított módosítás a kellő differenciálás mellett egyszerre szigorított és liberalizált a kábítószer-szabályozáson. A két nyomtávú megközelítés tökéletesen illeszkedik a liberális kriminálpolitikák azon felfogásához, hogy kizárólag a veszélyes és súlyos bűncselekményekre és bűnözőkre kell a törvény szigorát érvényesíteni. Ezzel szemben mindazon cselekmények – és elkövetők – vonatkozásában, amelyek és akik kriminalizálása eleve is vitatott, az erkölcsi elítélés vagy a büntetést érdemlőség nem különösebben szilárd, illetve bármely okból indokolt az elkövető közösségbe történő gyorsabb visszaillesztése, az eljárást a büntetőbírói útról le kell téríteni.¹⁰ A kisebb súlyú és az egyébként alkalmoszerű bűnözés jellemzően

lésben való részvételt vállalja. Ugyancsak kötelező volt az eljárás felfüggesztése, ha a terhelt a bírósági szakban, már mint vádlott vállalta az elterelésben való részvételt (1973. évi Be. 169. § (5) bek.). Az elterelés sikere és eredményessége esetén mindkét esetben a nyomozás, illetve az eljárás megszüntetése következett, büntethetőséget megszüntető okból (1973. évi Be. 139. § (1) bek. c) pontja és 170. § (1) bek. c) pontja).

⁹ A Btk. MI. részletes indokolása, 60–61. §.

¹⁰ Lásd: OKRI Kriminálpolitikai Konceptió III. pont. Ügyészeti Értesítő, 1993/3., 1–24. o.; Ligeti Katalin: Kriminálpolitika és pönológia. Kézirat, Budapest, 2006

olyan, amely inkább alkalmas elterelésre, mint büntetőjogi fellépésre. A liberális kriminálpolitikai megközelítés számára a kábítószer-cselekmények közül a beszerzői-előállítói magatartások kisebb súlyúak, és elterelésre alkalmasak (keresleti oldal diverzálása, medikalizáló megközelítés), míg a kereskedelmi típusú magatartások nagyobb tárgyi súlyt jelentenek, és büntetést érdemlőségük kétségtelen (kínálati oldal üldözése). A fogyasztás, bár az ekkor hatályos szabályozás önállóan nem nevesíti, olyan beszerzői-előállítói magatartás, amely elterelés tárgyát képezi. A kétnyomatú szabályozás a maga „tömörsege” ellenére előremutató volt, mert nem akart olyan magatartásokat büntetőjogilag befolyásolni, amelyek erre nem alkalmasak.

A Btk. MI. által képviselt kriminálpolitikai megközelítéssel szemben megfogalmazódott a kábítószer-fogyasztás egészen más természetű megítélése is. Egyrészt felvetődött az úgynevezett könnyűdrogok (elsősorban a legelterjedtebb vadkender-származékok) fogyasztásának teljes dekriminalizálása. Ennek indokaként hozták fel, hogy orvosilag nem bizonyított a könnyűdrogok addiktív hatása, így pedig nem vonható le következtetés arra, hogy a keménydrogok felé irányuló kábítószer-karriert indítanak. A könnyűdrogok önmagukban vett élettani károsító hatása pedig elenyésző az egyébként dekriminalizált alkohol-, nikotin- és gyógyszerfogyasztáshoz képest.¹¹ Másrészt jelen volt a szigorú büntetőpolitika kábító-

¹¹ Ezzel összefüggésben az Alkotmánybíróság 54/2004. (XII. 13.) AB határozata indokolásának III/B. fejezet 1.2. pontja az alábbiakat tartalmazza: „A kábítószer-élvezők világszerte hivatalosan is megfogalmazták azt a tételt, hogy bár a droghasználat jelenleg kétségkívül egy társadalmi kisebbség szokása, azonban nem sérti mások érdekeit, nem okoz kárt senkinek (legfeljebb a használatnak), így a többségi társadalomnak toleránsnak kell lennie vele szemben. Minthogy a társadalmi kisebbség közös véleménye része a közvéleménynek, és demokratikus társadalomban a kisebbség véleménye ugyanolyan fontos, mint a többségé, az államnak nem feladata a többségi álláspont büntetőjogi eszközökkel történő védelme, s az egyént is szükségtelen saját magától megóvnia. Hangsúlyozandó azonban, hogy még a fogyasztás szabaddá tételének támogatói sem tartják a kábítószer-élvezetet minden feltétel nélkül engedélyezhetőnek. Maguk sem állítják, hogy a használatnak nincs semmilyen veszélye, eltérő körben jelölik meg az »ártalmatlannak tartott szerek« körét is, és általában

szer-felfogása is. Ez a zéró tolerancia elvén áll: a kábítószerkérdést teljesen ki kell iktatni a létező jelenségek közül, mégpedig a keresleti és a kínálati oldal egyidejű, ámde differenciáltan történő büntetőjogi üldözése útján.

A Btk. MII. a kábítószeréről

A különböző kábítószer-felfogások közül a Btk. MII. egyértelműen a szigorú krimiálpolitikai megközelítést képviseli, szemben a Btk. MI. liberálisabb megközelítésével. A szigorú kriminálpolitika a kábítószer-tényállás vonatkozásában fokozott kriminalizációt valósított meg. Egyrészt bővült a büntetőjogilag üldözött cselekvések köre, másrészt – ezzel párhuzamosan – szűkültek az elterelés esetei, harmadrészt szigorodtak a tételkeretek. A Btk. MII. jelentősnek tetsző érveket hoz fel a Btk. MI. által képviselt kriminálpolitikai elvek és a két nyomtávú szabályozási technika ellen. Ezek szerint a korábbi szabályozási mód „nem nyújt megfelelő lehetőséget a (bűnüldöző) jogalkalmazó számára a fogyasztó és a kereskedő közötti egyértelmű különbségtételhez”.¹² További bírálatok vetődtek fel, amelyek „alapvetően a csekély és jelentős mennyiség fogalmak (...) meghatározásának módjára” vonatkoztak. A Btk. MII. ezekre „normatív választ ad”.¹³

Az új szabályozás is elfogadja a kétosztatú megközelítést, vagyis a beszerzői-előállítói és a kereskedelmi magatartások kriminalizációja továbbra is más-más vágányon halad. A jogalkotó átveszi a Btk. MI. azon érvelését, miszerint „a büntetőjognak eltérő módon kell kezelnie azokat, akik maguk is részben áldozatoknak tekinthetők és azokat az elkövetőket, akik a bűncselekmény haszonélvezői”.¹⁴ Csakhogy amíg a Btk. MI. számára ez az érv – *inter alia* – a prostitúció dekriminalizálásához és a kábítószer-használat diverzálásához

a »befogadásra kész, felnőtt felelősségteljes embert« állítják fel olyan »mérccének«, mint aki számára ezen anyagok hozzáférhetővé tehetők.”

12 A Btk. MII. részletes indokolása, 62–63. §.

13 Uo.

14 Uo.

vezetett, addig a Btk. MII. átértékelte az áldozat fogalmát, és ilyen módon újabb kriminalizációs indokot talált. A Btk. MII. számára kizárólag a kábítószerfüggő személy az áldozat, akitől megkülönbözteti a kábítószerrel pusztán élvező (használó) személyt. Ezáltal három főcsapáson halad az új szabályozás: a) a szigorúan üldözött kereskedelmi magatartások mellett b) enyhébb elbírálás alá esnek a beszerzői-előállítói magatartások, és c) elterelésre alkalmasnak minősülnek a kábítószerfüggő személy cselekvései. A b) kategórián belül a kábítószer fogyasztása önállóan nevesített magatartás lett. Ezt a jogalkotó azzal indokolta, hogy a fogyasztás már korábban is, a megszerzés és a tartás elkövetési fordulatokon keresztül büntetőjogi értékelést nyert. Bár a fogyasztást enyhébben büntetendő alakzatként kodifikálták, összességében jelentősen szigorodott a magatartás értékelése, hiszen a Btk. MI. a nem függő személy fogyasztását is egyértelműen diverzálni engedte. További szigorítást jelentett meg a minősített esetek bővítése is: egyrészt a különféle szenzitív helyeken (köz-, kulturális, zárt és biztonsági intézmények stb.) történő elkövetés minősül súlyosabban; másrészt bővül a *sui generis* előkészületi és bűnszegélyi magatartások köre; harmadrészt minősített esetté vált a bűnszervezetben történő elkövetés.¹⁵ Önálló tényállásként jelent meg a kábítószer-cselekmény *prekurzora*, ez a kábítószerrel visszaélés tényállásban büntetni rendelt magatartások eszközcselekményeit kriminalizálta. Változatlanul *delictum proprium* maradt azonban a káros szenvedélykeltés bűncselekménye.

Változott a korábban privilegizált esetként szabályozott csekély mennyiségű kábítószerre elkövetett cselekmény megítélése is. Egyrészt szigorodtak a tételek, másrészt a Btk. MII. megkülönböztette a csekély mennyiségre elkövetett beszerzői-előállítói magatartásoktól a csekély mennyiségre elkövetett kereskedelmi magatartásokat. Míg az előbbi magatartások mindegyike megmaradt a privilegizált

¹⁵ A Btk. 1999. március 1. napjától hatályos szövegváltozatának 137. § 8. pontja alapján bűnszervezetnek minősült a „bűncselekmények rendszeres elkövetése révén (történő) haszonszerzés végett létrejött olyan bűnszövetség, amely feladatmegosztáson, alá-fölérendeltségi rendszeren és személyi kapcsolatokon nyugvó szerepvállaláson” alapult.

eset hatálya alatt, addig a jogalkotó kivette a kereskedelmi magatartások jelentős részét, és kizárólag a kínálás és átadás jellemzően fogyasztói típusú (fogyasztási szokástól függő, de nem tipikusan haszonszerzési célzattól vezérelt) alakzatait rendelte enyhébb szankciók alá. Továbbá szűkült a bírói mérlegelés és egyéniesítés tereuma is: sor került az egyes kábítószer-kategóriák csekély és jelentős mennyiségének Btké.-ben történő részletes meghatározására, így a korábbi bírói jog érvényét veszítette.

Külön tényállásba került a függő személy által elkövetett kábítószerrel visszaélés, ám diverzió ebben a körben is csak a csekély mennyiségre elkövetett egyes beszerzői-előállítói (fogyasztói típusú) magatartások vonatkozásában valósulhatott meg. A jogalkotó a függőséget határozottan orvos szakértői kérdésként kezelte: az elterelés választásának feltételévé vált, hogy a terhelt magát függőnek nevezze, és a vállalt kábítószer-függőséget orvos szakértői szakvélemény is megállapítsa.¹⁶ A kábítószer-tényállás magán hordozza a Btk. MII. által képviselt kriminálpolitikai elképzelések minden lényeges jegyét. A jogalkotó deklarálta azzal az indokkal válalkozott a Btk. jelentős módosítására, hogy a szervezett bűnözés elleni állami fellépést tegye potensebbé. A kábítószer-kérdés a Btk. MII. számára a szervezett bűnözés része.¹⁷ A büntető igazságszolgáltatás sem a Btk. MII. előtt, sem annak hatályba léptetése után – és egyébként az óta máskor sem – nem volt képes marasztaló határozatokkal alátámasztani azt a nagy ívű jogalkotói feltételezést, miszerint a kábítószer-jelenség a szervezett bűnözés eredménye. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a két jelenség között ne lenne összefüggés. A helyes következtetés sokkal inkább az, hogy a kábítószerkérdés pusztán büntetőjogi szigorítással nem oldható meg. A szervezett bűnözést nem szigorú büntetőjoggal, hanem kö-

¹⁶ Módosultak az 1973. évi Be. kábítószer-diverzióval összefüggő szabályai is: a felfüggesztés mind nyomozási szakban, mind pedig bírósági szakban már kizárólag a kábítószerfüggő személyekre érvényes kedvezményévé vált, és a(z) nyomozás/eljárás megszüntetésére is csak velük szemben kerülhetett sor.

¹⁷ A Btk. MII. általános indokolásának I. pontja.

vetkezetes és sikeres kriminalisztikai munkával lehet felszámolni.¹⁸ Mivel pedig a bűnüldözői munka semmilyen elvárható eredménnyel nem szolgált ezen a fronton, szükségképpen fordult a kábítószerkérdés cseppet sem szervezett fogyasztói-keresleti oldala felé. Itt persze jelentős rendőri sikerek születtek.¹⁹ A Btk. III. a kábítószer-jelenség totális kriminalizálásával azt a jogpolitikai üzenetet hordozta, hogy büntetőjogi eszközökkel át lehet alakítani – sőt: büntetőjoggal kell és célszerű átalakítani – a „bódulathoz való jog”²⁰ gyakorlásának egyébként elítélhető megnyilvánulásait. A Btk. III. által preferált prohibíciós modell bújtatott módon tolt el a büntetőjogot

18 Finszter Géza: A társadalomtudományi kutatások szerepe a bűnmegelőzésben a bűnmegelőzési nemzeti stratégiájának tükrében. In: Póczik Szilveszter – Dunavölgyi Szilveszter (szerk.): Társadalmi összefogással a lakásmaffia ellen. Tanulmányok, dokumentumok 2002–2006. BMK Füzetek, 16. 2006. évi különkiadás CD-melléklettel. Biztonságos Magyarországért Közalapítvány, Budapest, 2006, 23–38. o.; Katona Géza: Szervezett bűnözés Magyarországon. BM Kiadó, Budapest, 2000, 53. o.

19 A Btk. III. általános indokolása kiemeli, hogy emelkedett az egészségügyi intézményekben kezelt drogfogyasztók száma (az 1998-as 9458-ról 2000-re 12 789-re), ez jelzi, hogy a büntetőjogi szigorítás hatására egyáltalán nem módosult kedvezően a kábítószer-jelenség egészségügyi helyzete. Továbbá növekedett az ismertté vált kábítószerrel visszaélés bűncselekmények száma is (az 1998-as 2068-ról 2001-re 4325-re emelkedett az esetszám). A jogalkotó szerint az „ismertté vált bűncselekmények számának növekedése döntően az alkalmi fogyasztók ellen, keresleti oldali magatartások miatt indult büntetőeljárások gyakoribbá válásából fakad, az elterelő kezelésben részesülő kábítószer-fogyasztók száma viszont jelentősen csökkent 1998-hoz képest. Az összes kezelt betegen belül számuk 25%-kal visszaesett. Különösen nagy mértékben (36, illetve 45%-kal) csökkent a jellemzően alkalmi fogyasztókat jelentő cannabis- és amfetaminfogyasztók elterelő kezelésben való részvétele.”

20 Az 54/2004. (XII. 13.) AB határozat indokolása I. fejezetének a) pontjában idézet olvasható az egyik olyan beadvány tartalmából, amely a bódulathoz való jogot a személyek önrendelkezésének egyik összetevőjeként értelmezte. E szerint: „a „regresszióhoz való jog alkotmányos alapjog, a jogalanynak joga van elpusztítania önmagát. (...) az egyén saját testének tulajdonosa, ennek megfelelően (...) »egészségtelenségi« állapotában primer rendelkezési jogosultsággal (...) bír. (...) A toxikománia jogszerű alkotmányos magatartás (...) a thanatos (a halálösztön) működése és kielégülése.”

annak elvárható *ultima ratio* helyzetéből a *prima et sola ratio* irányába: szigorította a fenyegetettséget, szélesítette a kriminalizációt, szűkítette és leértékelte a büntetőjogon kívüli megoldási lehetőségeket és kötöttebbé tette a bírói döntés meghozatalát. A Btk. III. számára az illegalitás egyben büntetőjog-ellenesség is, így a kábítószer-jelenség kezelésében a büntetőjog szigorán kívül nem sok lehetőség maradt.

Csakhogy a kábítószerrel visszaélések felderítési adatai azt mutatták, hogy az elkövetőkre semmiképpen sem illik az a feltételezés, amely a szigorú kriminálpolitika sajátja: nem a társadalom normáin kívül helyezkedő, visszailleszkedésre érdemtelen, veszélyes bűnözők, akik ellen a kirekesztés, az elszigetelés és az elzárás a megfelelő eszköz.²¹ A túlkriminalizálás legvadabb hajtása a kínálás és az átadás elkövetési fordulatok kereskedelmi magatartásként értékelése és szigorú fenyegetése volt. E szabállyal összevetve a gyermekek fokozott védelmét (súlyosabban minősül a cselekmény, ha 18. életévét be nem töltött személy jut kábítószerhez), egészen elképesztő eredményre juthatunk. A kínál és az átad elkövetési magatartások – precízebben fogalmazva: elkövetési mozzanatok – két esetkört fognak át: a közvetlenül a fogyasztás során megvalósuló kínálást és átadást, továbbá az úgynevezett „beetés” jellegű, kereskedelmi motívumú kínálást és átadást. E két esetkör összemosása azt jelentette, hogy a jogalkotó a két lehetséges értelmezési mód közül a súlyosabbat tekintette általánosnak, és felfelé, a fogyasztók rovására kerekített. A jogalkotó teljes mértékben figyelmen kívül hagyta a kriminalizált életviszonyok sajátosságait. A kábítószeres használatának és élvezetének egyik lehetséges jellegzetessége, hogy több személy együtt, egymásnak átadva fogyaszt kábítószeret. A több személy között lehetnek (a valóságban gyakran vannak) 18. életévüket be nem töltött személyek is. E diszfunkcionális szabályozás miatt az egyszerű fogyaszt-

21 A „kemény kéz” büntetőpolitikáról bővebben lásd: Kertész Imre: Büntetőpolitika – Bűnmegelőzés. Büntetőjogi Kodifikáció, 2002/4., 21–24. o.; David Garland: The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society. Oxford University Press, Oxford–New York, 2001, p. 307.

tó rögtön a különösen súlyosan minősülő elkövetői alakzatot valósítja meg, ha a kábítószerrel 18. életévét be nem töltött társának fogyasztásra átadja. Ilyenkor a fogyasztás enyhébb elbírálása szóba sem jön. A kábítószer-bűncselekmény miatt súlyos büntetéssel sújtottak között akad – sajnos nem konkrétan kimutatható számban –, aki valójában a fogyasztás imént vázolt módját követte el, ennek ellenére kereskedelminek ítélt magatartása miatt kellett felelnie, és viselnie annak minden szigorú, többelthátrányokkal terhelt következményét. Az elhibázott szabályozás önmagában persze nem lett volna elegendő. A diszfunkció kiteljesedéséhez arra is szükség volt, hogy a bűnüldöző hatóságok a kisebb ellenállás irányába haladva a kínálati oldal helyett a keresleti oldalra koncentráljanak. Talán nem volt még egy olyan tényállás a Btk. Különös Részének, amelyben a jogalkotó olyan következetesen érvényesítette volna a szigorú kriminálpolitika megoldásait, mint a kábítószer-tényállás. Ez a következetesség azonban ezúttal róka fogta csukának bizonyult, hiszen jóformán csupa olyan személyt sikerült megbüntetni, akik mindennek tekinthetők inkább, mintsem súlyos kábítószer-bűnözőknek.

A Btk. VIII. a kábítószerrel

A 2003. évi II. törvény (a jelen tanulmányban a továbbiakban: *Btk. VIII.*) általános indokolása megállapítja, hogy a Btk. VIII. „jelentős mértékben megnövelte a büntetőjog szerepét a kábítószer-probléma elleni fellépés területén (...) nem egyszerűen szigorítást jelentett azonban a Btk. 1998. évi módosítása, hanem a kábítószer-problémával kapcsolatos kriminálpolitika fordulatát is”. A fordulat lényege a medikalizáció háttérbe szorulása, egyben a prohibíció térnyerése. A jogalkotó arra is rámutat, hogy a tiszta prohibíció, amely a kábítószer-jelenség kezelésének előterébe, majdhogynem kizárólagos pozícióba állítja a büntetőjogot, antagonisztikus viszonyban van a nemzeti drogstratégiával.²² A drogstratégia a sokdimenziós és mul-

²² 96/2000. (XII. 11.) OGY határozat a kábítószer-probléma visszaszorítására készített nemzeti stratégiai programról.

tidiszciplináris megközelítést preferálja, és alapelve szerint a drog-probléma kezelésében „különféle szakmák és területek együttes, összehangolt cselekvése” szükséges, és egyetlen szakma sem „sajátíthatja ki és nem is vállalhatja magára”²³ a megoldást. E megállapítások eredőjeként a Btk. MIII. a „kábitószer-probléma elleni fellépés területén” tapasztalt túlzott büntetőjogi jelenlét visszaszorítását emelte a Btk. Különös Rész módosításának a homlokterébe.²⁴

A Btk. MIII. a nemzeti stratégia érvelését veszi át, annak értékeit sajátjának elfogadja. Célja a kábítószer kínálati oldalának üldözése mellett a keresleti oldalon a megelőzés és az ártalomcsökkentés erősítése. Ennek érdekében egyrészt a Btk. MII.-nél differenciáltabb megközelítést és a keresleti oldal – azaz a fogyasztók – hatékonyabb speciálprevencióját tűzi célul. A célok elérése érdekében a jogalkotó továbbra is fenntartja a beszerzői-előállítói – a Btk. MIII. különös szóhasználatában: fogyasztói – és a kereskedelmi magatartások kétosztatú kriminalizálását. Ezen túlmenően az elterelés lehetősége újra megnyílik a nem addikt fogyasztók előtt is. Nem mindenben áll azonban vissza a Btk. MI. által bevezetett szabályozás: fennmarad a *kábítószer-prekurzorokra* elkövetett cselekvések büntethetősége, a gyermek- és fiatalkorúakra elkövetett cselekmények különtartása (mostantól az 1961. évi Btk. tényállástechnikájához hasonló módon a kóros szenvedélykeltés tényállásával egybevonva), valamint a kábítószerfüggő személy cselekményeinek önálló értékelése.

Az újabb módosítás eredménye a hazai büntetőjog mindeddig legbonyolultabb kábítószer-tényállása. Az alaptényállás a beszerzői-előállítói magatartásokat rendezi, minősített esetként szabályozva egyebek között a kábítószerfüggő személy felhasználásával történő elkövetést. Külön kategóriát jelentenek az elkövetés módjára (üzletszerűség, bűnszövetség) vonatkozó súlyosítások és a kábítószer nagyobb mennyiségének értékelése. A jogalkotó kiemeli a beszerzői-előállítói magatartás előkészületét, *prekurzor* és *sui generis* bűnsegély cselekményeit és azokat külön rendeli büntetni. Privile-

23 Nemzeti stratégia, 5.3.

24 A Btk. MIII. általános indokolása, 7. pont.

gizált eset marad minden beszerzői-előállítói magatartás csekély mennyiségre történő elkövetése. Önálló tényállásban szerepelnek a kereskedelmi magatartások: ezeket súlyosabb fenyegetettség és differenciáltabb súlyosítás jellemzi (a beszerzői-előállítói magatartásoknál megismerteken túl súlyosítanak az elkövető minőségében és az elkövetés helyében rejlő sajátosságok is, például hivatalos vagy közfeladatot ellátó személy, biztonsági objektumok stb.). A jogalkotó ezúttal a kereskedelmi magatartások teljessége tekintetében is privilegizálja a csekély mennyiségre történő elkövetést, egyszerűs mind a kereskedelmi jellegű magatartások előkészülete is büntetendővé válik. Jelentős joglogikai felismerés, hogy a kereskedelmi típusú magatartások szabályozása már nem igényli az üzletszerűséget minősítő körülményként, ugyanis az ilyen magatartások fogalmi eleme a rendszeres haszonszerzésre törekvés.²⁵ A jogalkotó egy nagyságrenddel leszállította egyes kereskedelmi magatartások tételkeretét az eltúlzott büntetőjogi szigor letörése és a bírói egyéniesítés pozícióinak javítása érdekében.²⁶ A Btk. MIII. önálló tényállásba foglalja a gyermek- és fiatalkorú személyek érintettségével elkövetett kábítószerrel visszaélést. Ebben a tényállásban szerepelnek az ilyen személyek közreműködésével és a sérelmükre elkövetett beszerzői-előállítói és kereskedelmi magatartások egyaránt. A minősített esetek a két előző tényállás kombinációjaként épülnek fel, a privilegizáció a csekély mennyiséghez igazodik. Ez a tényállás foglalja magában a korábban önálló kóros szenvedélykelést is. Végül önálló tényállás szabályozza és minden magatartáskategória tekintetében enyhébben fenyegeti a kábítószerfüggő személyek cselekményeit.

A Btk. MIII. újdonsága nem ebben a meglehetősen bonyolult és némelykor – különösen a minősített és a súlyosabban minősülő esetek rendszerének felépítésekor – következetlen szabályozás kialakításában rejlik. Újdonság azonban egyrészt a beszerzői-előállítói magatartások mindegyike, valamint egyes kereskedelmi maga-

25 A Btk. MIII. részletes indokolása, 18. § 1. pont.

26 Uo.

tartások tételkereteinek egy kategóriával történő enyhítése, másrészt az elterelés szabályainak cizellálása. A Btk. MIII. a beszerzői-előállítói magatartások jelentős részét diverzálta és a büntethetőség megszűnését nemcsak a függő, hanem minden elkövető vonatkozásában megnyitotta. A csekély mennyiségű kábítószerre elkövetés a diverzió esetében is általános feltételként szerepelt. Megszűnt a kábítószer fogyasztásával adott esetben szükségképpen együtt járó kínálás és átadás magatartások kizárólagosan kereskedelmi magatartásokként történő értékelése: az elterelés – együttes fogyasztás alkalmával – e magatartásokra is kiterjedt. Sőt mi több, lehetővé vált a – szintén a fogyasztási sajátosságokból adódóan – 18. életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett egyes magatartások elterelése is. Függő személyek esetében még szélesebb körben volt lehetőség diverzálásra: elterelhető volt nemcsak a csekély mennyiségű, hanem az ennél több kábítószerre elkövetett cselekmény is, ha az a jelentős mennyiséget nem érte el, továbbá az ezzel összefüggő, kisebb súlyú vagyon elleni cselekmény is. Az elterelés lehetőségének kiterjesztését a jogalkotó azzal indokolta, hogy a Btk. MII. felfogása – miszerint a kábítószerfüggő és a kábítószer-élvező személy különbözik egymástól és ezért eltérő büntetőjogi értékelést kell hogy nyerjenek – „sem az eltereléssel kapcsolatos történeti értelmezéssel, sem a vonatkozó ENSZ-egyezmények”²⁷ alapján nem támasztható alá.²⁸ A Btk. MIII. az elterelés feltételeit annyiban is cizellálta, amennyiben különbséget tett kábítószer-függőséget gyógyító kezelés, kábítószer-használatot kezelő más ellá-

27 A Btk. MIII. részletes indokolása, 21. § 1. pont. A jogalkotó elsősorban az 1998. évi L. törvénnyel az 1998. december 6-án kihirdetett, az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében a kábítószeres és pszichotróp anyagok tiltott forgalmazása elleni, 1988. december 20-án, Bécsben kelt egyezményre gondolt.

28 Ezzel összefüggésben utalni kell arra, hogy a Btk. MIII. hatálybalépésekor hatályos 1973. évi Be. is újra módosult: a kábítószer-diverzióval összefüggésben visszatért a Btk. MI. szerinti, már hivatkozott szabályozás. Ez a rendelkezés egészen a Be. hatálybalépéséig élt, amikor is a vádemelés kötelező elhalasztása kiváltotta a felfüggesztés/megszüntetés intézkedéspárosát.

tás és megelőző-felvilágosító szolgáltatás között. Ezzel feloldódott a Btk. MI. által teremtett ellentmondás, ez abból eredt, hogy a Btk. MI. a nem függő személyek részére is függőséget gyógyító kezelésben történő részvétel alapján engedte meg az elterelést.

A liberalizáció azonban nem jelentette a fogyasztás dekriminálizálását: a Btk. MIII. értelmében „a megszerez és a tart elkövetési magatartások révén továbbra is büntethető a fogyasztás és büntethető a kábítószer-fogyasztó”.²⁹ Ez a megállapítás azonban a liberális kriminálpolitika számára nem azonos annak vélelmezésével, hogy az egyébként büntetendő kábítószer-fogyasztást ténylegesen büntetni is kell. A Btk. MIII. nem mossa össze az absztrakt büntetőjogi fenyegetettséget (a cselekmény büntetendőségét) az állam büntetőhatalmának tényleges érvényesítése kötelezettségével. Ilyen módon a jogellenesség és a büntetőjog-ellenesség kategóriái nem csúsznak egybe, és a büntetőjog nagyobb eséllyel marad meg a számára kijelölt *végső érv* pozíciójában.

A Btk. MIII. a kábítószer-tényállások szabályozásánál messze túlment még a Btk. MI. szempontjain is. Ez részben azzal magyarázható, hogy a két jogszabály megalkotása és hatályba léptetése között jó évtizednyi idő telt el. Ez a tíz év számos olyan ismerettel gazdagította a büntetőjogi szakmát, amely jogalkotási szintű beavatkozást igényelt. A jogalkotó ezúttal igazán kitett magáért: bővítette a Btk. kábítószerekkel kapcsolatos értelmező rendelkezéseit és a Btk. 286/A §-ában külön rendelkezett a kábítószeres és pszichotróp anyagok jegyzékeit tartalmazó nemzetközi dokumentumok megemlítéséről is. A Btk. MIII. nem egyszerűen visszaállította a medikalizáció és a prohibíció közötti korábbi egyensúlyt, de a Be. vádhalasztási szabályaival, a pártfogó felügyelet intézményi reformjával és a büntetőjog-alkalmazók kábítószerekkel kapcsolatos szemlélete megváltoztatásával a kábítószer-probléma megoldásában jelentős teret adott a büntetőjogon kívüli eszközöknek.

A medikalizáció és a prohibíció kábítószer-tényállás körüli küzdelme azonban nem a Btk. MIII.-mal ért véget. A csatába ezúttal az

29 A Btk. MIII. részletes indokolása, 17. § 2. pont.

Alkotmánybíróság avatkozott be. Az alkotmányossági kontroll alá vont norma könnyűnek találtatott, és rendelkezéseinek jelentős része megbukott. Ezzel azonban nem állt vissza a Btk. III. gyakorlata, hiszen az Alkotmánybíróság nem alkothat jogot és nem artikulálhatja a kriminálpolitikát.

Az Alkotmánybíróság a kábítószerről

Az Alkotmánybíróság egy még 1999-ben benyújtott, a Btk. III. szerinti kábítószer-tényállást támadó indítványhoz egyesített további négy a Btk. VIII. által megállapított kábítószer-szabályokat kifogásoló beadványt, és azokat az 54/2004. (XII. 13.)³⁰ AB határozatában elbíráltta. A jelen alfejezet kizárólag az Alkotmánybíróság határozatának azokkal a megállapításaival foglalkozik, amelyek a kábítószer-jelenség elleni állami fellépés általános szabályaira, illetve a Btk. VIII. kábítószer-tényállásának konkrét rendelkezéseire vonatkoznak, a nemzetközi szerződések és a kábítószeres igazgatási joganyaga érdeklődésén kívül esnek. Az Alkotmánybíróság határozata rendelkezéseinek a lényege az, hogy *a)* a kábítószer-tényállás „hatósági engedély” fogalma – vagyis a keretdiszpozíciót tartalommal kitöltő joganyagra utalás – jogbiztonságot sértő módon bizonytalan jogfogalom, ezért alkotmányellenes; *b)* egyes a kábítószeresekkel kapcsolatban álló nemzetközi dokumentumok belső jogi transzformációja fogyatékos; végül *c)* az elterelésről rendelkező szabályokban megfogalmazott „együttes fogyasztás”, „együttes elkövetés” és „használat alkalmá” kitételek bizonytalan jogfogalmak, ezért szintén alkotmányellenesek.

- a)* A kábítószer-tényállás „hatósági engedély” fogalmának megsemmisítése önmagában nem jelent problémát, mivel a keretdiszpozíció igazgatási jogi tartalmát adó különnorma a több évtizedes bírói gyakorlat során eleve is beépült a büntetőjogi tényállásba: az továbbra is a tényállás tárgyi oldalának része. Emiatt a különnormára hivatkozás ki-

30 Magyar Közlöny, 2004/189., 2004. december 13.

iktatása nem eredményezi azt, hogy az annak történő megfelelés többé ne jelentene büntetőjogi akadályt.³¹

- b) A jogalkotó kiküszöbölte a nemzetközi szerződések törvényi szintű kihirdetésének elmaradása miatt előállott alkotmányossági aggályt (lásd 2005. évi CXXX. törvény).
- c) E hivatkozási alaphól kiindulva az Alkotmánybíróság megsemmisítette a kábítószer-diverzió jelentős rendelkezéseit. Az Alkotmánybíróság a Btk. kábítószer-elterelési szabályában foglalt „együttes fogyasztás” és „együttes elkövetés” fordulatokat a büntető anyagi jog többes (társas) elkövetési alakzatai között kísérli meg értelmezni, és megállapítja, hogy az nem feleltethető meg a „társtettség, részesség, csoportosság, bűnszövetség, bűnszervezet”³² logikájának. Ebben áll az együttes mint jogfogalom bizonytalansága, és emiatt nem eldönthető, hogy a jogalkotó a nem önálló tettség mely alakzatait rendelte mentesíteni. A „használat alkalma” megfogalmazás pedig azért áll szemben a jogbiztonsággal, mert nem engedi eldönteni, hogy „ez a körülmény egyetlen fogyasztási alkalomra vonatkozik-e, vagy [...] rendszeres használatra”.³³ Az Alkotmánybíróság tévúton haladt e fogalmak megítélésakor, ugyanis a bizonytalan-

31 Célszerű felhívni a figyelmet az Alkotmánybíróság ezzel összefüggő okfejtésére. A taláros testület egyrészi leszögezi, hogy a hatósági engedéllyel kapcsolatos egyes részletkérdésekre a „Btk. vagy a Btké. szabályrendszere semmilyen következtetést nem tesz lehetővé”, majd kifejti, hogy az imént hiányolt részletszabályokat a „Btk. értelmező rendelkezései (...) tartalmilag beemelik a Btk. rendszerébe”. Az Alkotmánybíróság számára a különnormára történő utalás egyenlő azzal, hogy a „hatósági engedély hiánya (...) büntethetőségi feltétel”, mivel a „hatósági engedélynek a törvény szövegében történő megjelenése azt a látszatot eredményezi, mintha az (...) elkövetési magatartások mindegyikéhez beszerezhető lenne a hatósági engedély” (54/2004. (XII. 13.) AB határozat indokolása V. fejezet 1-3. pont). A különnorma tárgyi oldalon történő elhelyezése egyébként a keretdiszpozíciók megszokott jogalkotási technikája. Erről bővebben ír Wiener A. Imre: A Btk. általános része de lege ferenda. Az MTA Jogtudományi Intézetének közleményei, no. 17. KJK, Budapest, 2003, 89. o.

32 54/2004. (XII. 13.) AB határozat indokolás IV. fejezet, 10.3.1. pontja. Meg kell jegyezni, hogy az Alkotmánybíróság – tévesen – a közvetett tettséget is a többes elkövetési alakzatok egyikeként fogja fel.

33 54/2004. (XII. 13.) AB határozat indokolás IV. fejezet, 10.3.2. pontja.

nak ítélt megfogalmazások nem jelentették a büntető anyagi jog dogmatikájának részét, hanem a kábítószeres élvezetének és használatának jellemző sajátosságaira – közös fogyasztás, együttes jelenlét, körbekínálás, többszöri átadás, különféle büntetőjogi relevanciával bíró életkori csoportok együttes jelenléte és részvétele stb. – reflektáltak. A bírói gyakorlatnak módja van arra, hogy az ilyen eredetileg és jogalkotási szinten büntetőjog-idegen kategóriákat tartalommal töltsen meg. Ennek során kijelölhetők azok a keretek és határok, amelyekben belül lehetőség van figyelembe venni és büntetőjogilag honorálni a kábítószer-jelenség tényleges megnyilvánulásait. Vagyis a megsemmisített jogszabályhelyek esetében nem annyira a *lex certa* követelményét sértő jogalkotásról, sokkal inkább hiányos és széttartó bírói gyakorlatról beszélhetünk. Bár kétségtelen, hogy ez önmagában felvethet bizonyos alkotmányos és jogállami aggályokat, egyúttal feloldására a bíróságok jogegységesítő funkciója rendelkezésre áll. Ilyen esetekben a jogállami aggályok artikulálása előtt célszerű kellő időt adni a bírói gyakorlat számára ahhoz, hogy az ítélkezés egységesítésében megtalálja a jogalkotás újabb fogalmainak helyes, a norma céljára figyelemmel lévő értelmét. A kábítószer-diverzió egyes törvényi fogalmai alkotmányellenességének megállapításával és megsemmisítésével az Alkotmánybíróság azt előlegezte meg, hogy a büntetőbírói kar távlatosan sem képes megtalálni a beszerző-előállítói kábítószer-cselekmények élettani és büntetőjogi-dogmatikai megközelítéseinek összhangját.

Az Alkotmánybíróság e döntése legalább annyira félreértette a kábítószeres használatának, fogyasztásának és élvezetének élettani természetét, mint korábban a Btk. III. azon szabályozási technikája, amely a kínálás és az átadás elkövetési fordulatokat tisztán kereskedelmi jellegű magatartásokként értelmezte. A Btk. VIII. által kialakított kábítószer-tényállás erősen kazuisztikus szabályozást tartalmazott, továbbá annak belső logikája is megbicsaklott néhol (lásd minősített esetek rendszere). Az Alkotmánybíróság azonban alkotmányossági aggályai kifejezésre juttatásával és az általa tételezett alkotmányos szabályozás kereteinek kialakításával valójában a kábítószerekre vonatkozó kormányzati kriminálpolitika alakításába

avatkozott be. Tette mindezt annak leszögezése után, hogy a „[...] világnézetiileg semleges alapon álló jogrendszernek (s így az Alkotmánybíróságnak) nem feladata, hogy megengedő vagy elfogadó álláspontot alakítson ki a kábítószer-élvezethez [...]”³⁴ kapcsolódóan. Ehhez képest a határozat indokolása megállapítja, hogy a „kábítószeres káros hatásai az egyes emberek számára az élet minőségének romlását, egzisztenciavesztést okoznak, a közösség felé pedig folyamatos fenyegetést jelentenek”.³⁵ Az Alkotmánybíróság a kábítószeres fogyasztásának, használatának és élvezetének összefüggéseit elsősorban az önrendelkezési jog szemszögéből vizsgálta, és hosszas logikai okfejtés végén arra a következtetésre jutott, hogy a „korlátozásoktól mentes mámorhoz való jog (még közvetve sem vezethető le az alkotmány 54. § (1) bekezdéséből), nem része a legmagasabb testi és lelki egészség biztosításához fűződő jognak, mert a kábulat saját maga részére történő kiváltása nem tartozik hozzá az egyén alkotmányos garanciákkal védett szabad személyiségfejlődéséhez”.³⁶ Emiatt a drogokkal kapcsolatban feléled az állam intézményvédelmi kötelessége, ez korlátozhatja a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogot, hiszen a kábítószeres ismert káros hatásai következtében az állam „a kábítószer-fogyasztás terjedésének nem lehet télen szemlélője”.³⁷ Az Alkotmánybíróság deklaráltan semlegesként tételezett világnézeti alapon teszi magáévá a kábítószeresekkel kapcsolatos elutasító, tiltó álláspontot. Vagyis a kábítószer-jelenség vonatkozásában – szemben a megengedés és elfogadás aktusaival – a tiltás és az elutasítás a világnézeti semlegességet nem befolyásolja. Az elutasító álláspontból az Alkotmánybíróság számára a megelőzés kötelezettsége következik, e célt a „[...] szankció nélküli tiltás önmagában még a fogyasztás esetében sem tudja hatékonyan teljesíteni. A büntetőjogon kívül nincs tehát a jogalkotónak más olyan hatékony eszköze, amellyel

34 54/2004. (XII. 13.) AB határozat indokolás, IV. fejezet, 1. pont.

35 54/2004. (XII. 13.) AB határozat indokolás, IV. fejezet, 3.3. pont.

36 54/2004. (XII. 13.) AB határozat indokolás, IV. fejezet, 4.1. pont.

37 Uo.

a problémát kezelni tudná, és amellyel képes lenne (...) a kábítószer-bűnözést megfelelő keretek között tartani. Arra pedig az Alkotmánybíróság már számos döntésében rámutatott, hogy a büntetőjog igénybevétele az alkotmányos jogok, értékek és célok védelme érdekében megkerülhetetlen, ha más jogi eszközök a hatékony visszatartó hatás kifejtésére általában, vagy adott történelmi helyzetben alkalmatlanok.”³⁸

Az Alkotmánybíróság ezzel az érveléssel a büntetőjogot jelentősen felértékelte, ugyanis a kábítószer-jelenség elítélendőségéből, a bódulathoz való jog tagadásából és a megelőzés köteleességéből közvetlenül a büntetőjogi üldözés szükségességére következtet. A többségi határozathoz Kukorelli István alkotmánybíró által fűzött különvélemény szerint az Alkotmánybíróság „azonnali hatállyal büntetendővé nyilvánít (illetve) határidő megállapításával büntetni rendel olyan magatartásokat, amelyek esetében a törvényhozó nem tartotta feltétlenül indokoltnak a büntetőjogi felelősségre vonást. A büntetendő cselekmények kibővítésére alkotmányos indokok nélkül (és) az állam büntetőhatalmának túlzott kiterjesztésével (...) került sor.”³⁹ Bár a különvélemény nem fogalmazza meg *expressis verbis*, az Alkotmánybíróság határozatában nem más történt, mint a jogellenesség és a büntetőjog-ellenesség fogalmainak egymásba csúsztatása. A mámorhoz való jog elismerésének tagadása és a büntetőjogi üldözést érdemlőség között a jogállam széles mezsgyét tart fenn, amelyet különféle jogágak szabályozási, felelősségi és szankcionálási rendelkezéseivel tölt ki. Ennek hiányában a büntetőjog az *ultima ratio* pozíciójából újfent a *prima et sola ratio* szerepe felé tolódik. Végső soron kétségessé válik az Alkotmánybíróság azon fel fogásának érvényesülése, miszerint a „jogrend alapvetően tartózkodik az »önsorsrontó« magatartások büntetőjogi szankcionálásától (ám az ilyen magatartások) kapcsán is minden tekintetben meghúzza azt a szélső határt, amelynek áthágását a társadalom már nem

38 54/2004. (XII. 13.) AB határozat indokolás, IV. fejezet, 3.3. pont.

39 54/2004. (XII. 13.) AB határozat, Kukorelli István alkotmánybíró különvéleménye.

tűri el”.⁴⁰ Ha ugyanis a büntetőjogi üldözésen kívül nincsen más kel-
lően hatékony és ésszerűen igénybe vehető eszköz a kábítószer-je-
lenség kezelésére, akkor a társadalom által áthágni nem tűrt szélső
határ nem máshol, mint a kábítószer-probléma „forráskódjánál” ta-
lálható. Ez ténylegesen a zéró tolerancia kodifikálása, ráadásul az
Országgyűlés törvényhozási jogkörének vindikálásával!

Az Alkotmánybíróság intervenciója végső soron felborította a jog-
alkotó és a jogalkalmazó közötti, a büntetőjogban igen törekeny
egyensúlyt is. A kábítószer-diverzióknak ugyanis éppen azok az eset-
körei buktak el az Alkotmánybíróság tesztjein, amelyek a legszenzití-
vebb megnyilvánulásokat szabályozzák. Így jelenleg megoldatlan az
elterelés esetleges lehetősége a beszerzői-előállítói és a kereskedel-
mi magatartások szürke zónájában elhelyezkedő „kínál” és „átad” el-
követési fordulatok, továbbá a gyermek- vagy fiatalkorú, illetőleg fel-
nőtt korú személyek azonos kábítószer-cselekményben ugyanazon
alkalommal történő részvétele esetében. Ráadásul az Alkotmánybíró-
ság megbontotta az alapjogi bíraskodás és az igazságszolgáltatás fel-
adatmegosztását is, hiszen határozatával a bíróságok jogegységesít-
ő, -értelmező pozícióját rontotta le. A kábítószer-jelenség büntetőjoga
folyamatos mozgásban van, azt az Alkotmánybíróság sem zárta –
nem is zárhatta – le. A sarokpontok, mint cseppben a tenger, meg-
egyeznek a büntetőjog általános érvénnyel tételezett kulcskérdése-
ivel: hol húzódnak a büntetőjog-ellenesség határai, milyen esetekben
érdemes szankcionálni, kinek a felelőssége a szankció meghatározá-
sa, milyen szerepet tölthet be a büntetőjog és a büntető igazságszol-
gáltatás a társadalmi mozgások befolyásolásában?

Összegző gondolatok

A rendszerváltozás utáni Magyarországon nagyjában ugyanazok a
büntetőjog-alkotási folyamatok indultak meg, amelyek a demokrati-
kus berendezkedésű országokban korábban is zajlottak. A bűnözés

40 54/2004. (XII. 13.) AB határozat indokolás, IV. fejezet, 5.1. pont, részlet a
21/1996. (V. 17.) AB határozat indokolásából.

hazai alakulása miatt ezen a területen a külső minta adaptációja lényegesen gyorsabban megtörtént, mint a társadalmi működés bármely más területén. Így az elemzett egy évtizednyi időtartamban büntetőjogunk három kisebb-nagyobb fordulatot is megélt. A szigorú és a liberális kriminálpolitikák eddig háromszor csaptak össze nyíltisakos ütközetben a büntetőjog felett vívott küzdelemben, és további számtalan, kisebb, helyi jelentőségű csatározás folyt és folyik jelenleg is. A küzdelem sarokpontjait ugyanazok a dilemmák jelölik ki Magyarországon, mint bármely más demokratikus országban. Hol húzódnak a kriminalizáció és a dekriminalizáció közötti demarkációs vonalak? Ki diszponál a büntetés meghatározása fölött? Mekkora önállóság szükséges a büntető igazságszolgáltatás szakmai integritásának szavatolásához? Milyen mértékben lehet beavatkozni a bírói függetlenségbe anélkül, hogy annak lényegét vonnánk kétségbe? A tetteshez vagy a tetthez igazodjon-e a büntetés? Melyek azok a társadalmi folyamatok és mozgások, amelyekre a büntetőjog ésszerűen és sikerrel képes hatni?

A csak példálózó jelleggel felsorolt kérdésekre a jogalkotó eddig alapjában véve kétféle, egymással gyökeresen ellentétes választ adott. A szigorú büntetőpolitika inkább a kötött szabályozás, a fokozott kriminalizáció, a súlyosabb fenyegetés és a represszívebb gyakorlat felé hajlott el. Ezzel szemben a liberális kriminálpolitika a dekriminalizációt, a függetlenséget, a toleranciát és elfogadást, valamint a resztorációt részesíti előnyben. A maga módján mindkettő képes kikezdeni a jogállami büntetőjog alapértékeit. A jelen tanulmányban elemzett három büntetőjogi fordulat egyike sem sorolható be teljes mértékben a két kriminálpolitikai irányzat valamelyike mögé. A Btk. MI. jelentős liberalizációt is megvalósított, egyúttal számos ponton a szigorítás és a további kriminalizáció útjára lépett. Ezt követte a Btk. MII., amely radikálisan szakított a korábbi liberális gyakorlattal, de a szigorítással mégsem irtotta ki a megelőző kriminálpolitika minden elemét. Majd a jelenleg is hatályban lévő Btk. MIII. máig érvényesen visszaterelte a büntetőjogot a liberálisabb gyakorlat irányába, ám számos, a szigorú kriminálpolitikai felfogásra jellemző intézkedést meghagyott. Jól érzékelhető, hogy az utób-

bi évtizedben csaknem 360 fokok pályát bejáró büntetőjog-alkotás jelenleg is mozgásban van. Egyelőre nyitott a kérdés, hogy a készülőben lévő új büntető törvénykönyv a két kriminálpolitikai megközelítés közül melyiknek enged inkább, illetve milyen arányban vegyíti a kettőt.

A jogállami büntetőjog megvalósítása nem kis feladat. Annak nem minden szabálya lelhető fel írott formában, és érvényesülése nem is garantálható teljes mértékben jogalkotási szinten. A jogállami büntetőjog az értékek olyan összetett struktúrája, amely az élő, alkalmazott büntetőjog gyakorlatában kell hogy kifejezésre jusson. A jogállami büntetőjog részben jogalkalmazói szemlélet és szerepfelfogás eredője is: annak folytonos mérlegelése, hogy hol húzódik a határ a még elfogadható emberi tevékenység és az állam büntetőjogi igényét felébresztő, a büntetőhatalmat ténylegesen mozgásba hozó tett között. Természetes azonban, hogy a jogalkalmazó szerepfelfogása kizárólag finomhangolási eszköz, hiszen az alkalmazott jogot a jogalkotó hozza létre. A jogállami büntetőjog-alkotás leginkább jogalkotói önmérsékletet és visszafogottságot igényel, a büntetőjog alkalmazója autonómiájának tiszteletben tartását.

Törvényhozás és igazságszolgáltatás kompetenciái és ezek elhatárolása nemcsak a jogállami büntetőjog alapdilemmája, hanem egyben a hatalmi ágak elválasztásának központi gondolata is. Az Alkotmánybíróság erről a 13/2002. (III. 20.) AB határozatban a következőket állapította meg: a „Btk. büntetési rendszerében a szankció meghatározásának joga megoszlik a jogalkotó és a jogalkalmazó között. Az arányos büntetés elve tartalmára nézve több, eltérő értéktartalmú koncepcióval is kitölthető, következésképp a törvényhozónak széles körű alkotmányos mozgástere van a büntetés kiszabásával összefüggő büntetőjogi intézményrendszer alakítása során. Az Alkotmánybíróság nem jogosult a jogalkotói mérlegelés célszerűségi szempontú felülbírálatára és az egyes koncepciók értéktartalmának minősítésére, az ezért való politikai és jogpolitikai felelősséget a törvényhozó viseli. Az Alkotmánybíróság a semlegeség talaján állva csupán azt vizsgálhatja, hogy a büntetés kiszabás rendjével kapcsolatos szabályok megállapítására vonatkozó diszk-

recionális jogával összefüggésben a jogalkotó, mérlegelési jogának gyakorlása során, nem került-e ellentétbe az alkotmány valamely rendelkezésével.”

A jelen tanulmány tanulsága az, hogy önmagában a büntetőjogalkotás liberálisként, vagy szigorúként történő meghatározása semmiféle garanciát nem jelent arra, hogy az alkotott jog nem kerül ellentétbe az alkotmány valamely rendelkezésével.

IRODALOM

Finszter Géza: A társadalomtudományi kutatások szerepe a bűnmegelőzésben a bűnmegelőzés nemzeti stratégiájának tükrében. In: **Póczik Szilveszter – Dunavölgyi Szilveszter (szerk.):** Társadalmi összefogással a lakásmaffia ellen. Tanulmányok, dokumentumok 2002–2006. BMK Füzetek, 16. 2006. évi különkiadás CD-melléklettel. Biztonságos Magyarorszáért Közalapítvány, Budapest, 2006, 23–38. o.

Garland, David: *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society.* Oxford University Press, Oxford–New York, 2001

Katona Géza: *Szervezett bűnözés Magyarországon.* BM Kiadó, Budapest, 2000

Kertész Imre: Büntetőpolitika – Bűnmegelőzés. *Büntetőjogi Kodifikáció,* 2002/4.

Ligeti Katalin: *Kriminálpolitika és pönológia.* Kézirat, Budapest, 2006

Wiener A. Imre: *A Btk. általános része de lege ferenda.* Az MTA Jogtudományi Intézetének közleményei, no. 17. KJK, Budapest, 2003

Adalékok a részesség járulékosságának tanához

A modern magyar büntetőjogban általánosan elfogadottnak tekinthető, hogy a részesség járulékos felelősségi forma. Járulékoszágon az egyedüli tettességen kívüli elkövetői alakzatok (az előkészület elkövetőjének figyelmen kívül hagyásával) azon sajátosságát kell érteni, hogy nem keletkeztetnek önálló címen önálló büntetőjogi felelősséget, hanem fennállásukhoz megfelelő alapcselekmény szükséges. Azzal kapcsolatban azonban, hogy ennek az alapcselekménynek milyen ismérvekkel kell rendelkeznie, hogy a járulékosság köteleke mikor kezdődik és mikor záródik le, azaz meddig terjed a részes felelőssége, illetve eleve alkotható-e olyan járulékoszági elmélet, amelynek segítségével jellemezni lehet egy adott büntetőjogi rendszer járulékoszági követelményét, koránt sincs teljes egyetértés. A tanulmányban a szerző ezekre a kérdésekre keresi a választ.

Járulékoszágon az egyedüli tettességen kívüli elkövetői alakzatok¹ azon sajátosságát értjük, hogy nem keletkeztetnek önálló büntetőjogi felelősséget, hanem fennállásukhoz megfelelő alapcselekmény szükséges. Ilyen értelemben járulékos elkövetői alakzat a felbujtás, a bűnsegély² és a társtettség.

1 Az előkészület elkövetője e helyütt figyelmen kívül marad. Az előkészület elkövetője – bár kétségtelenül a bűncselekmény elkövetőjének tekinthető – nem minősül sem tettesnek, sem részesnek, a bűncselekmény elkövetői között sajátos, harmadik kategóriaként szerepel.

2 Korábban voltak olyan törekvések, amelyek a részesi felelősséget önállóítani igyekeztek, lásd erről: Angyal Pál: A felbujtás kísérlete. In: Büntetőjogi dolgozatok Wlassics Gyula születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Franklin-társulat, Budapest, 1912, 4–5. o. A részesi jellegű magatartások megfelelő alapcselekmény hiányában napjainkban az előkészület keretében értékelhetők.

Ezen elkövetői alakzatok járulékos jellegéről onnan kezdve beszélhetünk, hogy megszűnt a bűnszerzőség tana³, és a felbujtót nem bűnszerzőnek, hanem önálló elkövetőnek – felbujtónak – tekintették, aki bár felelősségét tekintve a tettel azonos szinten áll, de a tettes mellett járulékosan szerepel⁴. Korábban a részesség járulékoságát *szubordináltak*, a társtettesességét pedig *koordináltak* nevezték, utalva arra, hogy a társtettesi cselekmények egymásnak mellérendeltek, a felbujtói és bűnsegédi cselekmények pedig a tettes cselekménynek alárendeltek⁵.

Az alábbiakban a részesség járulékoságával foglalkozom részletesen, ez előtt azonban röviden utalni szeretnék a társtettesesség járulékos jellegére is. A részesség mellett a társtettesesség is járulékos felelősségi forma annyiban, hogy ezen elkövetői alakzat fennállásához is szükséges egy másik elkövető tettes cselekménye. Azonban míg a felbujtó vagy a bűnsegéd *részesi felelőssége* (felelősségének fennállása) alá van vetve a tettes cselekménynek, addig a társtettes *tettesi felelőssége* (lévén hogy a társtettes is alapvetően tettes) független a másik elkövető tettes cselekményétől, mivel ennek hiányában is tettesként tartozik felelősséggel. Erre szolgálhat például, ha adott esetben az egyik „tettetárs” gyermekkorú, és emiatt nem valósít meg fogalmilag bűncselekményt. A másik elkövető azonban továbbra is felelősséggel tartozik, de nem mint társtettes, hanem mint önálló tettes. Ilyen értelemben felelőségének fennállását nem érinti a másik elkövető gyermekkora, csupán az elkövetői minősége módosul. Tehát míg a társtettes cselekményének büntetendősége független a többi társtettesétől, addig a részesek a cselekményük büntetendőségét a tettes cselekménytől

3 Lásd bővebben: Mészáros Ádám: A Majláth-eset. Jogtörténeti Szemle, 2005/4., 39–47. o.

4 Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve. Franklin-társulat, Budapest, 1895, 218. o.

5 Heller Erik: A magyar büntetőjog általános tanai. Grill, Budapest, 1945, 206. o. Megjegyzendő azonban, hogy Heller a társtettesességet a részesség egy alakjának tekintette.

nyerik⁶. További különbség végül, hogy a társtetteség fennállásához az szükséges, hogy a társtettesek cselekménye azonos törvényi alaptényállás alá illeszkedjen. A részességnél azonban – mint látni fogjuk – nem kell megkövetelni azt, hogy a részesek ugyanazon bűncselekmény miatt feleljenek, mint a tettes.

A járulékoság tipizálási modellje

A részesség járulékoságával kapcsolatban arra vonatkozóan, hogy a tettesi alapcselekménynek milyen ismérvekkel kell rendelkeznie, a XX. század elején *Max Ernst Mayer* dolgozott ki egyfajta tipizálási rendszert⁷. E szerint a részesség járulékoságával kapcsolatban alapvetően négy kategóriát lehet megkülönböztetni. Az úgynevezett *minimális* járulékoság elve a tettesi alapcselekmény kapcsán csupán annak tényállásszerűségét követeli meg, a *limitált* a tényállásszerűségeen túl a jogellenességet is, a *teljes* ezeken felül a bűnösséget is, míg az úgynevezett *hiperjárulékoság* elve szerint a tettesi cselekmény minősítése is kihat a részesre.

Ez a fajta tipizálási rendszer a német büntetőjogban azóta is alkalmazott⁸, hazai viszonylatban pedig Tokaji Géza próbálkozott a magyar részességtant elhelyezni e koordinátában⁹, s a szegedi büntetőjogi iskola azóta is alkalmazza e felosztást¹⁰.

6 Vö. a francia büntetőjogban a „l'empunte de la criminalité” eszméjével, amely szerint a részesek nem rendelkeznek önálló büntetendőséggel, hanem azt a tettestől „kölcsönzik” (emprunter). Lásd erről bővebben: Gaston Stefani – Georges Levasseur – Bernard Bouloc: Droit pénal général. Dalloz, Paris, 1997, p. 242.; Line Teillot – Pascale Urbansky: Droit pénal général. Bréal, 2002, p. 104.

7 Max Ernst Mayer (1875–1923) egyik legjelentősebb műve e tekintetben: Der allgemeine Teil des deutschen Strafrechts. Lehrbuch, Heidelberg, 1915.

8 Johannes Wessels – Werner Beulke: Strafrecht. Allgemeiner Teil. C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2004, S. 197.

9 Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. KJK, Budapest, 1984, 365–366. o.

10 Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Korona, Budapest, 2004, 301. o.; Szomora Zsolt: A közvetett tettség de lege ferenda. Büntetőjogi kodifikáció, 2002/4., 25–28. o.

Bár az említett rendszer kétségtől egyszerűnek tűnik, felvetődik azonban a kérdés, hogy a részesség járulékoságának a vizsgálatát meg lehet-e oldani egy ilyen egyszerű képlettel. A válaszadást bonyolítja, hogy e képlet nem tartalmazza az egyes alapul szolgáló kategóriák meghatározását. Így adós marad a tényállás-szerűség, illetve a bűnösség jelentéstartamának rögzítésével¹¹. Ezzel viszont az a veszély áll elő, hogy különböző bűncselekmény-fogalmi rendszerekben különböző eredményre juthatunk. Kiemelendő végül az a felismerés, hogy ugyanazon részességtanon belül nem lehet kétféle járulékosági felfogást képviselni. Azaz, abban az esetben, ha egy adott részességtani felfogást nem tudunk besorolni e kategóriák közül csupán egybe, az végső soron azzal a következménnyel jár, hogy le kell mondanunk e tipizálási modell teljes körű alkalmazhatóságáról.

A részesség járulékosága a magyar büntetőjogban a mayeri modell alapján

A részesség járulékoságának mayeri tipizálási modellje a német büntetőjogban elterjedtnek tekinthető, s mint említettem, hazai viszonylatban is alkalmazott. A következőkben ezt a modellt alapul véve elemzem néhány példán keresztül a magyar büntetőjog, pontosabban egyes büntetőjogi iskolák részességtanát, illetve az ez irányú bírói gyakorlatot.

a) A *budapesti büntetőjogi iskola*¹² két jeles személyisége, *Kádár Miklós* és *Kálmán György* a részességhez szándékos tettesi bűncselekmény meg-

¹¹ A bűnösséget a szegedi büntetőjogi iskola komplex fogalomként fogja fel, és a megfelelő életkort, a beszámítási képességet, a szándékosságot/gondatlanságot és az elvárhatóságot tekinti elemének (Nagy Ferenc: i. m. 233. o.), ezzel szemben Földvári József a bűnösséget csupán a szándékosságra és a gondatlanságra szűkíti, a beszámítási képesség és a megfelelő életkor az ő rendszerében az alanya válás feltételei. Földvári József: Magyar büntetőjog. Általános rész. Osiris, Budapest, 2002, 113–127. o.

¹² A budapesti büntetőjogi iskolán az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán működő büntetőjogi tanszék eredményeit értem.

valóságát kívánta meg¹³. A tettesi bűncselekmény fogalmába beleértették a tettes által megvalósított előkészületet is, így adott esetben nem zárkóztak el a részesség megvalósulása előtt abban az esetben, ha a tettesi cselekmény csupán előkészületi szakban maradt. A részesség fogalmából azt a következményt vonták le, hogy amennyiben az alapcselekmény büntethető (bűncselekménynek minősül), a részesi cselekmény egyúttal a minősítés tekintetében is osztja az alapcselekmény sorsát¹⁴.

A budapesti iskola másik korábbi tankönyve a részesség fennállásához szintén tettesi alapcselekményt követelt meg. A járulékoságra alapozta azt a tételt, hogy a részesi által megvalósított bűncselekmény törvényi minősítése és ezáltal a kiszabható büntetési keret is a tettesi bűncselekményből következően állapítandó meg¹⁵. A részességről szóló fejezet szerzője, *Molnár József* szintén azt vallotta, hogy megfelelő tettesi alapcselekmény a bűncselekmény bármely stádiumában, így adott esetben büntetni rendelt előkészületnél is megvalósulhat¹⁶.

E két megoldás járulékosági szintje azzal, hogy elismeri a részességet az előkészület esetén is, a mayeri *minimális járulékoság* alatt marad, mivel a részességet diszpozíciószerű alapcselekmény esetén is megállapíthatónak tartja. A részések felelősségének a tettesi cselekmény minősítéséhez kötése viszont a *hiperjárulékoság* elvét jelenti.

Szintén a budapesti iskolához tartozik *Békés Imre*, aki a tettesi alapcselekmény vonatkozásában annak kísérleti szakba jutását követeli meg, s az előkészülethez kapcsolódást a büntetendő előkészületben való tettességként értékeli¹⁷. Ezzel kapcsolatban megjegyzendő, hogy az

13 A hivatkozott szerzők az 1961. évi V. törvényt vették alapul, azonban a törvény elkövetőket érintő rendelkezései – a személyes tulajdonságokra vonatkozó szabály kivételével – gyakorlatilag azonosak a jelenleg hatályos Btk. rendelkezéseivel.

14 Kádár Miklós – Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. KJK, Budapest, 1966, 570–571. o.

15 Pintér Jenő (szerk.): Büntetőjog. Általános rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977, 43. o.

16 Uo., illetve hasonló értelemben: Losonczy István: A tettesség. KJK, Budapest, 1961, 67. o.

17 Békés Imre: A bűncselekmény és az elkövető. In: László Jenő (szerk.): A büntető törvénykönyv magyarázata. KJK, Budapest, 1986, 75. o.

előkészület elkövetője valójában fogalmilag nem minősülhet tettesnek, mivel nem valósítja meg a bűncselekmény *törvényi tényállását*. Békés fenntartja azonban, hogy az elkövetők büntetési parifikációját rögzítő szabályból (Btk. 21. § (3) bek.) az következik, hogy a részesi magatartást a tettes által kimerített törvényi tényállás szerint *kell minősíteni*¹⁸. E követelmény támasztása végső soron és következetesen érvényesítve nincs tekintettel a túllépés szabályára. Ebben a rendszerben tehát a *teljes* és a *hiperjárulékos* elve keveredik sajátosan.

Végül Wiener A. Imre nevét kell megemlíteni, aki a részességmegállapításhoz kísérleti szakig juttatott tettesi bűncselekményt követel meg. Wiener azonban legújabb koncepciójában a részességet csupán büntetendő tettesi alapcselekményhez kötné, és nem követelné meg, hogy a tettes fogalmilag bűncselekményt kövessen el¹⁹. Ezzel a részesség járulékoságát *limitált* szintre csökkentené.

- b) A *szegedi büntetőjogi iskola* képviselői régtől fogva a járulékoság követelményét abban ragadják meg, hogy a részesi alakzatok olyan tettesi alapcselekményt tételeznek fel, amely egyrészt szándékos bűncselekményt jelent, másrészt amit a tettes legalább kísérleti szakig juttat. Ezt a követelményt támasztotta korábban Heller Erik²⁰, majd Tokaji Géza²¹, s napjainkban Nagy Ferenc²². Korábban Heller még azt vallotta, hogy a járulékoság abban is áll, hogy a részesi cselekmény a minősítés tekintetében is osztja az alapcselekmény sorsát²³. Tokajitól kezdődően azonban a szegedi büntetőjogi iskola nem vonja le a járulékoságból azt a következményt, hogy a tettesi és a részesi cselekmény minősítésének is teljesen azonosnak kellene lennie, hanem elismeri azt, hogy az eltérő minősítés hatásaként előfordulhat, hogy más büntetési tétel vonatko-

18 Uo.

19 Wiener A. Imre: A Btk. általános része de lege ferenda. MTA, Budapest, 2003, 95. o. Megjegyzendő azonban, hogy a társtettség járulékoságát változatlanul bűncselekmény megvalósításához köti.

20 Heller Erik: i. m. 206. o.

21 Tokaji Géza: i. m. 363–364. o.

22 Nagy Ferenc: i. m. 301. o.

23 Heller Erik: i. m. 206. o.

zik a tettesre, és más a részesre²⁴. Mindezekből következően a szegedi iskola alapvetően a *teljes járulékosság* talaján áll.

c) Kiemelést végül a járulékosság *bírói gyakorlatban* való értelmezése igényel. Itt több, egymásnak ellentmondó ítéletet találhatunk. A Legfelsőbb Bíróság egy ítéletében a tettes szabálysértési cselekményéhez állapította meg a részesek büntetőjogi felelősségét²⁵. E megoldás még a *minimális járulékosság* követelményét sem támasztja. Egy másik ítélet a járulékossgót a tényállásszerűsége korlátozta, e szerint a részesi magatartások járulékos jellege azt feltételezi, hogy a tettesi magatartás *tényállásszerű* legyen, azaz bűncselekménynek minősüljön²⁶ (minimális járulékosság). Ugyanezen bírói fórum egy másik ítélete szerint a részesség járulékos jellegéből az következik, hogy a részes cselekményének jogi minősítése a tettes cselekményéhez igazodik, ugyanis a tettes és a részes cselekménye ugyanannak a törvényi tényállásnak a keretei között *minősül*²⁷ (*hiperjárulékosság*). Ezzel szemben több legfelsőbb bírósági döntés kifejezetten utal arra, hogy a részesség járulékos jellegére tekintettel a részes a súlyosabb eredményért sem minőségileg, sem mennyiségileg nem büntethető, mivel a részesek büntetőjogi felelőssége a szándékuk terjedelmére korlátozódik, így ilyen esetben a részes más bűncselekmény miatt felel, mint a tettes²⁸ (*teljes járulékosság*).

A részesség járulékosága a francia büntetőjogban

Annak szemléltetésére, hogy a mayeri tipologizálás milyen problémákat vet fel, talán még inkább alkalmas egy a némettől lényege-

24 Tokaji Géza: i. m. 364. o.; Nagy Ferenc: i. m. 301. o.

25 BH, 1988, 133. Annak elvi jellegű kimondását, hogy az alapcselekmény szabálysértés is lehet, lásd: Berkes György (szerk.): Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. 2. kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2005, 20. pótlás, 56/4. o.

26 BH, 1998, 110.

27 BH, 2000, 186.

28 BH, 1998, 1.

sen eltérő jogrendszer bemutatása²⁹. A francia (latin típusú) bűncselekmény-fogalmi rendszer ugyanis lényegesen különbözik a német (germán típusú) szisztémától, azonban, akárcsak más országokban, Franciaországban is több elméleti rendszer különíthető el. A következőkben a francia büntetőjog két kiemelkedő iskolájának alapvetően eltérő bűncselekmény-fogalmi rendszerében vizsgálom a mayeri kategóriák alkalmazhatóságát.

Mielőtt ezt megtenném, ki kell emelni, hogy a francia bűncselekménytani rendszerek egy dologban megegyeznek: a jogellenességet nem tekintik önálló bűncselekmény-fogalmi összetevőnek³⁰. A jogellenességet kizáró okok vagy a bűncselekmény fogalmának törvényi elemét (Levasseur–Bouloc), vagy úgynevezett törvényi előfeltételét (Pradel) zárják ki, de még a tényállási elemek vizsgálata előtt. Ez azonban végső soron nem jelenti azt, hogy a részességhez szükséges tettesi alapcselekménynek ne kellene jogellenesnek lennie, viszont nem könnyíti meg a mayeri rendszerben való vizsgálatot.

Jean Pradel a részességhez szükséges tettesi alapcselekményként egy „fő bűncselekményt” (*infraction principale*) követel meg. A bűncselekmény fogalmát tisztán objektívan határozza meg³¹, így annak elemének csupán a törvényi előfeltételt (*le préalable légal*) és az objektív tényállási elemeket (*les éléments constitutifs*) tekinti. A bűnösséget nem a bűncselekmény megvalósulásához, hanem az elkövető büntetőjogi felelősségéhez követeli csupán meg. Ennek megfelelően, a pradeli részességtan végeredményben a *limitált* járulékoságra épül.

Bonyolultabb a helyzet a Georges Levasseur és Bernard Bouloc neve által fémjelzett iskola esetén. Az első probléma, hogy az iskola képviselői a részesség megvalósulásához olyan büntetendő tet-

29 Lásd bővebben: Mészáros Ádám: A bűncselekmény fogalmára és az elkövetőkre vonatkozó szabályozás lehetőségei az új büntető törvénykönyvben. Kézirat, 2007, 5–6. o.

30 Gaston Stefani – Georges Levasseur – Bernard Bouloc: i. m. 183. o., illetve Jean Pradel: Droit pénal général. Cujas, Paris, 1995, p. 365.

31 A bűncselekmény az a cselekvés vagy mulasztás, amit a társadalom büntetés kilátásba helyezése által tilalmaz. Jean Pradel: Uo. 309. o.

tesi alapcselekményt követelnek meg, amely bűncselekménynek minősül. A bűncselekmény fogalmának meghatározása során a klasszikus definícióra építkeznek³², s a bűncselekmény elemének az úgynevezett törvényi elemet (*l'élément légal*), az úgynevezett materiális elemet (*l'élément matériel*), és végül az úgynevezett morális elemet (*l'élément moral*) tekintik. A bűncselekménynek tehát ebben a rendszerben a bűnösség (*culpabilité*) is eleme. Az azonban nem derül ki egyértelműen, hogy a bűnösséget Levasseur és Bouloc rejtett tényállási elemnek tekintik-e vagy csupán a bűncselekmény szükségképpeni alkotóelemének. Továbbá, bűnösségen lényegében a szándékosságot és – némi egyszerűsítéssel – a gondatlanságot értik, míg a megfelelő életkor és a beszámítási képesség a bűncselekmény fogalmától elkülönülten, a büntetőjogi felelősség (*responsabilité*) elemeiként szerepel³³. A bűnösség bűncselekmény-fogalmi elemként való szerepeltetése, egyszersmind a beszámítási képességet kizáró okok szoros kapcsolata a bűnösséggel fogalomzavarra és következtelenségre ad okot³⁴. Ha formáli-

32 A bűncselekmény olyan tevékenység vagy mulasztás, amely az elkövetőjének beszámítható, és amit a törvény büntetőjogi szankcióval rendel büntetni. Gaston Stefani – Georges Levasseur – Bernard Bouloc: i. m. 90. o.

33 Tehát a bűnösségen kívüli kategóriák. A hazai büntetőjogban is ismert olyan megoldás, hogy a bűnösség csupán a szándékosságra/gondatlanságra redukálódik, azonban a beszámítási képesség és a megfelelő életkor a bűncselekmény fogalmának továbbra is eleme marad (mint az alanyvá válás feltételei). Levasseur és Bouloc azonban a megfelelő életkort és a beszámítási képességet a bűncselekmény fogalmán felül, a felelősség körében helyezi el.

34 Levasseur és Bouloc az akaratot és a törvény megszegésének tudatát magában foglaló bűnösséget a bűncselekmény fogalmi elemének tekintik, a büntetőjogi felelősséget kizáró szubjektív okok nem érintik a bűncselekmény megvalósulását. Ezen okok a kényszer és a tévedés, ahol az elkövető felismerési képességgel rendelkezik, de akaratilag nem rendelkezik, illetve az elmezavar, ahol az elkövető még felismerési képességgel sem rendelkezik. Az akaratot és a tudomást a bűncselekmény fogalmi elemét jelentő bűnösség elemeiként határozzák meg, tehát az előbbi esetekben valójában nem valósulhatna meg fogalmilag bűncselekmény. Azonban a szerzők többször utalnak arra, hogy ezek az okok nem a bűncselekmény fogalmát tüntetik el, hanem az elkövető büntetőjogi felelősségét.

san közelítjük meg a problémát, és azt fogadjuk el, hogy a részességhez tettesi *bűncselekményt* követelnek meg, méghozzá az általuk alkotott értelemben, akkor az a probléma merül fel, hogy a járulékoság szintje, ha az ő szerintük való fogalmi elemeket nézzük, *teljes*, mivel a bűnösség követelménye (szándékosság, gondatlanság) megvan. Ha viszont a bűnösséget annak komplex fogalmával azonosítjuk (amely megköveteli a megfelelő életkort, illetve a beszámítási képességet és az elvárhatóságot is³⁵), akkor, mivel ilyen szempontból a bűnösség követelménye nem valósul meg, a járulékosági szint csupán *limitált*.

Végül, nem lehet eltekinteni attól a tényről, hogy a francia részességtant, s mindkét iskola kiindulási pontját az úgynevezett „*systeme de l'emprunt absolu de la criminalité*” elve határozza meg. Ennek pedig az a következménye, hogy – az alapesetek szintjén – a részes ugyanazért a bűncselekményért fog felelősséggel tartozni, mint a tettes, illetve a tettes személyes körülményeitől eltekintve a részes felelősséggel tartozik a tettesi cselekmény minősítő körülményeiért. Azaz végső soron a tettesi cselekmény minősítése határozza meg a részes cselekményének minősítését. Ez pedig a *hiperjárulékoság* alkalmazását jelenti.

Osszegzés és értékelés

Az előzőek alapján láthatjuk, hogy a magyar büntetőjogot tekintve korántsem állítható, hogy a részesség járulékoságát egyetlen szabályba lehetne foglalni. A mayeri kategóriák közül szinte mindegyikre van példa, sokszor egy rendszeren belül több járulékosági szabály is érvényesül. Ezen túl létezik olyan járulékosági felfogás, amely a mayeri tipológiával nem írható le. A részesség elismerése diszpozíciószerű alapcselekmény vonatkozásában (ennek szükségességéről a későbbiekben lesz részletesen szó), illetve szabálysér-

35 A problémafelvetést az alapozza meg, hogy alapvetően német eredetű tipizálásról van szó.

tési alapcselekmény vonatkozásában kívül esik a mayeri rendszeren, mivel hiányzik a tettesi *bűncselekmény tényállásszerűsége*.

A Mayer alkotta – kétségkívül egyszerű – tipizálás akkor lenne alkalmazható, ha egy adott jogrendszer, de legalábbis egy adott büntetőjogi rendszer járulékosági felfogását egyetlen szabállyal lehetne jellemezni. Erre azonban az említett példák figyelembevételével nincs lehetőség, így végeredményben nem látszik tarthatónak az e kategóriákhoz való további ragaszkodás. A részesség járulékoságának vizsgálatakor végső soron egy úgynevezett alsó és egy úgynevezett felső korlát meghatározása lehet követendő. Az előbbi azokra a követelményekre vonatkozik, amelyeknek kétségkívül meg kell valósulniuk a részesség fennállásához, az utóbbi pedig annak meghatározására, ami fölött már nem kell további követelményt támasztani. A továbbiakban ezen alsó és felső korlátot jelentő tényezők meghatározását tűzöm célul.

A részesség járulékoságát meghatározó tényezők

A járulékoság alsó korlátját meghatározó tényezők

A közvetett részesség

Közvetett részességen a felbujtó felbujtását, a felbujtónak nyújtott bűnsegélyt, a bűnsegéd felbujtását, végül a bűnsegédnek nyújtott bűnsegélyt értjük. Mind a négy esetben közös vonás, hogy a közvetett részes cselekménye közvetlenül egy másik részesi cselekményhez járul. Az kétségtelen, hogy a bűncselekmény elkövetésében közvetett módon közreműködők is büntetést érdemelnek. Kérdésként vetődhet fel azonban, hogy mivel, azaz milyen törvényi vagy elméleti háttérrel igazolható a közvetett részesség büntetendősége, illetve hogy a közvetett részesség esetei mennyiben érintik a részesség járulékoságának szabályát.

A közvetett részesség kérdése korábban is foglalkoztatta a büntetőjog művelőit. A közvetett részes büntetendőségének indokát korábban a törvény szövegében látták. A Csemegi-kódex hatálya idején azonban alapvetően különbséget kellett tenni a felbujtó felbujtója és a bűnsegéd felbujtója között. Ez utóbbi cselekményét

ugyanis a törvény *expressis verbis* bűnsegélynek minősítette (69. § 2.), így kérdésként a közvetett felbujtás esete vetődött fel. Erre vonatkozóan általában abból indultak ki, hogy a törvény felbujtás gyanánt nem a *tettes* rábírását bünteti, hanem a *más* rábírását *büntett vagy vétség elkövetésére*. Mivel kétségtelen, hogy a (közvetlen) felbujtó is bűncselekményt követ el, ezért nem tartották kizártnak a közvetett felbujtást³⁶.

A hatályos büntető törvénykönyv értelmében felbujtónak az minősül, aki más *bűncselekmény* elkövetésére szándékosan rábír (Btk. 21. § (1) bek.), bűnsegédnek pedig, aki *bűncselekmény* elkövetéséhez szándékosan segítséget nyújt (Btk. 21. § (2) bek.). A közvetett részesség elismerése csak olyan elméleti bűncselekmény-fogalmi rendszerben lehet megalapozott, amely a bűncselekmény fogalmában a tényállásszerűség mellett a diszpozíciószerűséget is kiemeli, mivel a közvetlen felbujtó és bűnsegéd cselekménye csupán diszpozíciószerű. A közvetett részesség eseteiben tehát a közvetett részes cselekménye végső soron nem tényállásszerű, hanem csupán diszpozíciószerű cselekményhez járul. A részesség elismerése azonban a törvény szövegére támaszkodva olyan bűncselekmény vonatkozásában, amely fogalmilag nem tényállásszerű, hanem csupán diszpozíciószerű, korántsem problematikus.

Még mielőtt erre kitérnék, azt szükséges megvizsgálni, hogy objektíve (azaz a büntetendőség vonatkozásában) meddig tart, illetve hol záródik le a járulékoság. Ezt a problémakört érinti az az eset, amikor az elkövető arra bujtja fel a terhes nőt, hogy az a magzatát mással (abortőr) elhajtassa. Ennek az esetnek elvileg három megoldása lehetséges, és mindhárom a részesség járulékoságával kapcsolatos.

- a) *Horváth Tibor* abból az általánosan elfogadott tételből kiindulva, hogy a közvetett felbujtás is felbujtás, a hivatkozott elkövetőt az abortőr felbujtójának tekinti³⁷. Ez a megoldás azért tekinthető aggályosnak, mivel egy tényállásszerű cselekményt (a magzat mással való elhajtását)

36 Fayer László: i. m. 221. o.; Edvi Illés Károly: A büntető törvénykönyv magyarázata. Révai, Budapest, 1894, 194–195. o.

37 Nagy Ferenc (szerk.): A magyar büntetőjog különös része. Korona, Budapest, 1999, 94. o.

voltaképp megpróbál diszpozíciószerűvé transzformálni. Kétségtelen, hogy a terhes nő tevékenysége felbujtói magatartás lenne akkor, ha a törvény nem nyilvánítaná azt tényállásszerű (tettesi) elkövetési magatartásnak.

b) *Nagy Ferenc* az elkövető cselekményét az abortórnék nyújtott közvetett bűnsegélyként értékeli³⁸. Ezzel szemben is az hozható fel, hogy a közvetett bűnsegély lényege az, hogy elsősorban egy nem tényállásszerű tettesi, hanem egy diszpozíciószerű részesi magatartáshoz kapcsolódik. Jelen esetben a terhes nő tevékenysége tényállásszerű tettesi magatartás. Tehát voltaképp a tettes felbujtását tekinti egy másik tettes cselekménye segítségével. Ha pedig ezt a megoldást elvként fogadnánk el, arra kellene jutnunk, hogy adott esetben azt az elkövetőt, aki tudva azt, hogy C. orgazdasággal foglalkozik, és B.-t azért bujtja fel lopásra, hogy a lopott dolgot utóbb C. megszerezze, nem a lopás felbujtójának, hanem az orgazdaság közvetett bűnsegédjének kellene tekinteni. Mindkét említett megoldásra az jellemző, hogy a részesség járulékoságát nem zárja le az első megfelelő tettesi alapcselekménynél (a terhes nő felbujtásánál), hanem azon túl lépve, a súlyosabb cselekményhez köti a részességet.

c) *Véleményem szerint* egy megfelelő (tettesi) alapcselekményhez közvetlenül kapcsolódó részesi cselekmény lezárja a részesség járulékoságát, így kizárja az ezen túli közvetett részesség megállapítását. Az előbbi esetben ez azt jelenti, hogy az elkövető cselekménye csupán a terhes nő felbujtásaként értékelendő. Ezt a megoldást támasztja alá az *in dubio mitius* elvének³⁹ megfelelő értelmezés is, hiszen a törvény szó-

38 Nagy Ferenc (2004): i. m., 307. o.

39 Az *in dubio mitius* elve a jogszabályi bizonytalanság esetén az elkövetőre kedvezőbb értelmezés követelményét és az elkövetőre hátrányosabb értelmezés tilalmát fogalmazza meg. Lásd bővebben: Mészáros Ádám: Jogfilozófia és igazságosság a büntetőjogban. Az *in dubio mitius* elve. Acta Universitatis Szegediensis Juridica et politica, Publicationes doctorandorum juridicorum, Tomus IV. Fasciculus 1–15. Szeged, 2004, 391–413. o.

vege nem ad egyértelmű eligazítást a kérdésben, így nem helyes az elkövető számára adott esetben hátrányosabb értelmezést érvényesíteni.

Összegzésként leszögezhető, hogy a részesség fennállásához mindenképpen szükséges egy tettesi alapcselekmény, amely az egész részességi láncolatot büntetendővé teszi. Az azonban de lege lata nem kizárt, hogy az egyik részes cselekménye közvetlenül egy diszpozíciószerű részesi magatartáshoz kapcsolódjon. Így tehát a részességi szabályt annyiban kell módosítani, hogy a részesség megállapításának feltétele egy olyan tényállászerű tettesi vagy diszpozíciószerű részesi alapcselekmény, amely egyszersmind szándékos bűncselekménynek minősül. Ebből és a felhozott példákból az következik, hogy a részesség járulékosága lezártnak tekinthető az első közvetlenül megvalósuló, megfelelő alapcselekmény fennállásával. Azaz a közvetett részes voltaképp a részes részesének tekinthető, és a büntetőjogi felelőssége e címen is megállhat.

A közvetett részesség konstrukciójának a törvény szövegére alapítása vezet el az előkészületben való részesség kérdéséhez.

Az előkészületben való részesség

A modern magyar büntetőjogban általánosan elfogadottnak tekinthető, hogy a részesi alakzatok olyan tettesi alapcselekményhez kapcsolódnak, amely legalább a kísérleti szakig jut. Az előzőek értelmében a részesi cselekmények közvetlenül diszpozíciószerű részesi cselekményhez is járulhatnak. Ennek elméleti alapja az a felismerés, hogy a bűncselekményben közvetett módon közreműködő elkövető is büntetést érdemel, törvényi alapja pedig az, hogy a részesség bűncselekményben való közreműködés, és a (közbeeső) részes is fogalmilag bűncselekményt követ el. Mint említettem, korábban voltak olyan álláspontok, amelyek a büntetni rendelt előkészület esetén is megállapíthatónak vélték a részességi alakzatokat. A probléma a közvetett részesség elismeréséből, illetve annak a törvény szövegével való alátámasztásából származik. Ha ugyanis azt fogadjuk el, hogy a közvetett részes azért lehet felelős büntetőjogilag, mert más

(közvetlen részes) *bűncselekmény* elkövetésére bírta rá, vagy nyújtott ahhoz segítséget, akkor ebből az következik, hogy az előkészületi szakig jutott elkövető felbujtója vagy segítője is e címen tartozhat büntetőjogi felelősséggel, lévén hogy az előkészület is *bűncselekmény*. Tehát ha a *bűncselekmény* fogalmának eleme a diszpozíció-szerűség – és kétségkívül az –, akkor ha elismerjük a részesség járulékoságát a diszpozíció-szerű részesi cselekmény vonatkozásában, ez esetben el kellene azt ismernünk a szintén diszpozíció-szerű előkészületi cselekmény vonatkozásában is⁴⁰.

A problémakört a következő példával lehet illusztrálni: ha A. felbujtja B.-t arra, hogy az bujtsa fel C.-t egy *bűncselekmény* (például emberölés) elkövetésére, és C. ennek hatására elköveti azt, akkor B. felbujtó C. vonatkozásában, A. pedig B. vonatkozásában. De ha C. végül meg sem kíséri elkövetni a *bűncselekményt*, akkor a következő helyzet áll elő. B. kétségtelenül előkészületet követ el felhívása által, és így büntetendő, amennyiben az előkészület büntetendő. Ezzel viszont (adott esetben) *bűncselekményt* követ el. A törvény szerint felbujtó az, aki mást *bűncselekmény* elkövetésére rábír. Ez esetben tehát A. vonatkozásában megvalósul a felbujtás törvényi kelléke, így A. B. felbujtója. Természetesen, ha C. előkészületi cselekménye nem büntetendő, akkor nem is minősül *bűncselekménynek*, így A. sem felelhet felbujtás miatt (mivel ez esetben B. sem követ el *bűncselekményt*).

Ezzel a megoldással szemben az hozható fel, hogy ha B. felhívása csak előkészületnek minősül, és így a befejezett *bűncselekménynél* enyhébb büntetési tétel szerint felel, akkor az őt felbujtó A. távolabbi cselekménye sem minősülhet súlyosabban. A felbujtás (részesség) ugyanis parifikál a befejezett tettesi cselekménnyel, az előkészület azonban általánosan enyhébb büntetéssel fenyegetett. Tehát voltaképp ez a logikai ellentmondás (argumentum ad absurdum) zárja ki végső soron azt, hogy az előkészületben való részes-

⁴⁰ Az nem lenne meggyőző érv, hogy azért nem ismerjük el a részességet az előkészületi cselekményben, mert az előkészület elkövetője nem tettes, és a részesség tettesi alapcselekményt tételez fel.

séget elismerjük. Másrészt itt is hivatkozni lehet az in dubio mitius elvére, mivel jelen esetben A. cselekménye a törvény szerint egyaránt minősülhet felbujtásnak és előkészületnek, és e törvényi kétséges helyzet esetén az elkövetőre előnyösebb megoldást (nevezetesen az előkészület megállapítását) kell érvényesíteni.

A járulékoság felső korlátját meghatározó tényezők

Az előzőekből következőn a részesség járulékoságából az a következmény származik, hogy megvalósuljon egy olyan tényállásszerű tettesi vagy diszpozíciószerű részesi alapcselekmény, amely egy szersmind szándékos bűncselekménynek minősül. Ez jelenti azt, hogy a részesség a büntetendőségét tekintve (objektíve) járulékos felelősségi forma. A részesség megvalósulásának azonban szubjektív feltételei is vannak, illetve a részes felelősségét szubjektív alapú tényezők is befolyásolják. Ezek a tényezők jelentik a részesség járulékoságának felső korlátját. Itt voltaképp két esetkört kell tárgyalni: a tettes eltérését, illetve túllépését, és a személyes körülményekért való felelősséget.

A tettes eltéréseért és túllépéseért való felelősség

A részesség kétszeresen szándékos felelősségi forma: szándékos közreműködés a tettes (vagy részes) szándékos bűncselekményében. Alapvető szabály tehát, hogy a részes felelőssége csak a szándéka terjedelmére korlátozódik. A részesi szándéktól való eltérés tekintetében két eset között kell különbséget tenni: a tettesi eltérés és a tettesi túllépés között. Az ezekért való felelősség kérdése azért érdemel említést, mert a Btk. 21. §-ának (3) bekezdése, amely a tettesek és a részesek büntetésének parifikációs⁴¹ szabályát rögzíti, látszólag arra enged következtetni, hogy a részesek cse-

41 Parifikáción az elkövetők vonatkozásában a bűncselekmény elkövetőinek azonos büntetési tétel alá vonását értjük. Ezt a szabályt hivatott rögzíteni a Btk. 21. §-ának (3) bekezdése. Ennek kimondására azért volt szükség, mert korábban – lényegileg a Btá. hatálybalépéséig – a magyar büntetőjogban az úgynevezett differenciált büntetés elve uralkodott. En-

lekménye a tettesi bűncselekményhez igazodik, adott esetben még minősítés tekintetében is⁴².

A tettesi *eltérése*n azt értjük, amikor a tettes nem a részes által szándékolt *módon* követi el a bűncselekményt, s így voltaképp másik bűncselekményt valósít meg, ez azonban *nem súlyosabb* a részes által szándékoltnál. Így például ha a részes a tettest arra bujtja fel, hogy az az idegen ingó dolgot megszerezze, és a tettes végül a dolgot nem lopással, hanem sikkasztással szerzi meg. Ilyen esetben kétségtelenül megvalósul a részesség megállapításához szükséges alapcselekmény, és nincs elvi akadálya annak, hogy a részeset a szándéka szerinti lopásra való felbujtás, a tettest pedig sikkasztás miatt vonjuk felelősségre.

nek értelmében a tettes és a felbujtó a bűncselekmény különös részben meghatározott teljes büntetési tétele szerint, a bűnsegéd pedig az általános részben, a kísérlet tekintetében meghatározott szabály – kötelező enyhítés – szerint felelt. A hatályos Btk. hivatkozott rendelkezésének helyes értelmezése abban áll, hogy az egyes bűncselekmények büntetési tételeit a különös rész rögzíti. A különös rész alapvetően törvényi tényállásokat határoz meg, a törvényi tényállás megvalósítója pedig a tettes. Így például az a rendelkezés, hogy aki mást megöl (...) öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, a tettesre állapít meg joghatárnyat, mivel a tettes az, aki mást megöl. Azonban a tettesen kívül a részes is közreműködik az emberölésben, de az ő felelősségére és büntetésére a Btk. 166. §-a önmagában nem vonatkozhat. Ezért szükséges általános részi szinten rögzíteni, hogy a részesekre is a tettesekre megállapított büntetési tételt kell alkalmazni. Azt az értelmezési problémát, miszerint e rendelkezésből az is következhet, hogy a tettesi cselekmény minősítése kihat a részes cselekményére, feloldhatná, ha a törvényhozó a parifikáció előíró szabályt akként módosítaná, hogy „A részesekre annak a bűncselekménynek a büntetési tétele az irányadó, amelyben közreműködtek.” Lásd bővebben: Mészáros Ádám: A részesség járulékosságának és a részesek büntetésének törvényi szabályozásáról de lege ferenda. Büntetőjogi kodifikáció, 2003/4., 29–33. o.

42 Lásd ebben az értelemben: Békés Imre (1986): i. m. 75. o.; Berkes György szerint a részesség járulékos jellegéből következik az, hogy a részes cselekményének minősítése a tetteséhez igazodik, azaz a tettes és a részes cselekményének ugyanannak a törvényi tényállásnak az alapete szerint kell minősülnie. Berkes György (szerk.): i. m. 56/4. o.

A tettesi *túllépés* azt jelenti, ha a tettes a részes által szándékolt bűncselekményhez képest *súlyosabb* bűncselekményt követ el. *Minőségi túllépés* esetén, azaz ha a tettes *eleve* más, *súlyosabb* bűncselekményt követ el, valójában nem létesül részesség, és az elkövető a szándéka szerinti bűncselekményre való előkészület miatt büntethető, ha az adott bűncselekmény előkészülete büntetendő. *Mennyiségi túllépés* esetén viszont – ha a tettes a részes által szándékolt bűncselekmény *súlyosabb változatát* követi el – a részesség fennmarad, azonban a súlyosabb tettesi bűncselekményért a részes nem tartozik felelősséggel. (Ha a részes szándéka kiterjed e minősítő körülményekre, voltaképp nincs szó túllépésről!) E körben két esetet kell megkülönböztetni: előfordulhat, hogy a tettes a részes által szándékolt bűncselekmény (eredményt vagy ügynevezett egyéb objektív ismérvet jelentő) *minősítő körülményét* valószínűsíti meg, például súlyos testi sértés helyett életveszélyt okozó testi sértést, de előfordulhat az is, hogy a részes által szándékolt bűncselekmény súlyosabb, azt magában foglaló változatát követi el, így például lopás helyett rablást. Mindkét esetben közös az, hogy a részes csak a szándéka szerinti enyhébb bűncselekmény miatt tartozik felelősséggel, és így adott esetben a tettes és a részes cselekménye nemcsak hogy eltérően minősül, hanem eltérő bűncselekményi tényálláshoz is kapcsolódik.

A részesség járulékosága tehát nem jelenti azt, hogy a tettes és a részes cselekményét szükségképpen ugyanazon törvényi tényállás viszonylatában kellene értékelni, és azt sem, hogy a tettesi cselekmény minősítésének ki kellene hatnia a részes cselekményének a minősítésére.

A tettes személyes tulajdonságaiért való felelősség

A személyes tulajdonságokért vagy körülményekért való felelősséggel kapcsolatos kérdések – bonyolult természetük folytán – külön tanulmány tárgyai lehetnek⁴³. E helyütt csupán azt a konklúziót

43 Lásd bővebben: Mészáros Ádám: A személyes tulajdonságok tana a magyar büntetőjogban. Jogelméleti Szemle, 2005/4.

kell rögzíteni, hogy a tettes személyes tulajdonságai csak az úgynevezett alapeseti sajátképi különös bűncselekmények esetén érintik szükségképpen a részes felelősségét. Az úgynevezett nem sajátképi (akár alapeseti, akár minősítő körülményt jelentő) különös bűncselekmények esetén azt lehet szabályként elfogadni, hogy a személyes tulajdonság csak annak a felelősségét érinti, akinél fennáll. Ez utóbbi esetkörben tehát nem szükséges az, hogy a tettes és a részes bűncselekménye azonos legyen, hanem a személyes körülmény fennállása vagy hiánya szerint állapítandó meg a különös, vagy az annak megfelelő közönséges bűncselekmény-párja.

Szintén nincs hatással a részes felelősségére, így a járulékoság körén kívül áll a tettesre vonatkozó másodlagos büntetethetőségi akadály (elévülés, kegyelem, halál stb.) is.

Konklúziók

Mindezen problematikus esetek áttekintése után nem marad más hátra, mint levonni a megfelelő következtetéseket. Láthattuk, hogy a német büntetőjogban elterjedt és a hazai büntetőjogi irodalomban is alkalmazott mayeri járulékosági tipológiába nem illeszthető be aggály nélkül a magyar részességtan. Még az sem állítható, hogy egy adott büntetőjogi iskola csupán egyetlen járulékosági modellt érvényesítene. Ennek megfelelően nem lehet elfogadhatónak tekinteni az e járulékosági tipológiához való ragaszkodást, ehelyett a részesség járulékoságának alsó és felső korlátjának meghatározása lehet követendő.

A részesség járulékoságának *alsó korlátját* a részesség büntetendőségéhez szükséges megfelelő alapcselekmény meghatározása jelenti. Ezzel kapcsolatban azt kell kiemelni, hogy a részesi alakzatok *közvetlenül* egy *tettesi* vagy *részesi alapcselekményhez* is járulhatnak, *közvetve* viszont szükségképpen a *tettes alapcselekményéhez*. A tettesi alapcselekmény léte teszi ugyanis büntetendővé a (közvetett) részességi láncolatot. Kiemelendő továbbá annak felismerése, hogy a részesség megfelelő *alapcselekményhez* és *nem személyhez* járul.

Az alapcselekménnyel kapcsolatban két követelmény támasztható. Egyrészt annak *szándékos bűncselekménynek* kell minősül-

nie, másrészt ezt az alapcselekményt a tettesnek legalább *kísérleti szakig*, ha pedig másik részesi cselekményhez járul, azt a részesnek *befejezett szakig* kell juttatnia. Mindezekből következőn előkészületi cselekményhez nem járulhat részességi alakzat, az ilyen jellegű magatartást az előkészület keretében kell megítélni. Összegezve az elmondottakat, a részesi felelősség a *büntetendőséget* tekintve *jámulékos* felelősségi forma.

A részesség járulékoságának *felső korlátja* arra vonatkozik, ami fölötti követelmény vagy következmény kívül esik a részesi felelőségen. Ezzel kapcsolatban azt lehet megállapítani, hogy nem érinti a részes felelősségét a tettes eltérése, illetve, hogy a tettesi (menyiségi) túllépésért a részes nem tartozik felelősséggel. A személyes körülmények vizsgálata során arra a következtetésre jutottunk, hogy a részes alapvetően nem tartozik felelősséggel a tettes személyes körülményeiért, csak abban az esetben, ha e körülmény nála is fennáll. Kivételt ez alól az alapeseti sajátképi különös bűncselekmények jelentenek, ahol a részesek felelősséggel tartoznak a tettes személyes kvalifikáltságára tekintettel büntetendővé nyilvánított bűncselekményért. Természetesen a tettes tényleges büntetendősége sem feltétele a részesség fennállásának. Összegezve az elmondottakat, abból, hogy a részes a cselekménye büntetendőséget a tettesi alapcselekménytől nyeri, nem következik az, hogy szükségképpen a tettesi cselekmény határozná meg a részesi cselekmény minősítését. Nincs akadálya tehát annak, hogy a részes felelőssége a szándékának terjedelme, vagy a saját személyéhez kapcsolódó személyes tulajdonság hatására a tettesétől eltérően alakuljon. Amíg tehát a részesség objektíve, azaz büntetendőséget tekintve járulékos, *szubjektíve*, azaz a felelősség mértékét vagy szintjét tekintve *önálló felelősségi forma*. Az említett szubjektív ismérvek kívül maradnak a járulékoság szabályán vagy követelményén.

IRODALOM

- Angyal Pál:** A felbujtás kísérlete. In: Büntetőjogi dolgozatok Wlassics Gyula születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Franklin-társulat, Budapest, 1912
- Berkes György (szerk.):** Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. 2. kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2005
- Békés Imre:** A bűncselekmény és az elkövető. In: **László Jenő (szerk.):** A Büntető törvénykönyv magyarázata. KJK, Budapest, 1986
- Edvi Illés Károly:** A büntetőtörvénykönyv magyarázata. Révai, Budapest, 1894
- Fayer László:** A magyar büntetőjog kézikönyve. Franklin-társulat, Budapest, 1895
- Földvári József:** Magyar büntetőjog. Általános rész. Osiris, Budapest, 2002
- Heller Erik:** A magyar büntetőjog általános tanai. Grill, Budapest, 1945
- Kádár Miklós – Kálmán György:** A büntetőjog általános tanai. KJK, Budapest, 1966
- Losonczy István:** A tettesség. KJK, Budapest, 1961
- Mészáros Ádám:** A részesség járulékoságának és a részesek büntetésének törvényi szabályozásáról de lege ferenda. *Büntetőjogi kodifikáció*, 2003/4.
- Mészáros Ádám:** A személyes tulajdonságok tana a magyar büntetőjogban. *Jogelméleti Szemle*, 2005/4.
- Mészáros Ádám:** Jogfilozófia és igazságosság a büntetőjogban. Az in dubio mitius elve. Acta Universitatis Szegediensis Juridica et politica, Publicationes doctorandorum juridicorum, Tomus IV. Fasciculus 1–15. Szeged, 2004
- Nagy Ferenc (szerk.):** A magyar büntetőjog különös része. Korona, Budapest, 1999
- Nagy Ferenc:** A magyar büntetőjog általános része. Korona, Budapest, 2004
- Pintér Jenő (szerk.):** Büntetőjog. Általános rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1977
- Pradel, Jean:** Droit pénal général. Cujas, Paris, 1995
- Stefani, Gaston – Levasseur, Georges – Bouloc, Bernard:** Droit pénal général. Dalloz, Paris, 1997

Szomora Zsolt: A közvetett tettesség de lege ferenda. *Büntetőjogi kodifikáció*, 2002/4.

Teillot, Line – Urbansky, Pascale: Droit pénal général. Bréal, 2002

Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. KJK, Budapest, 1984

Wessels, Johannes – Beulke, Werner: Strafrecht. Allgemeiner Teil. C. F. Müller Verlag, Heidelberg, 2004

Wiener A. Imre: A Btk. általános része de lege ferenda. MTA, Budapest, 2003

Tiltott pornográf felvétellel visszaélés az interneten

– az empirikus kutatás adatai

A hálózati társadalomban a bűncselekmények megjelenési helye egyre inkább a világháló. Az interneten megjelenő bűncselekmények közül mind megjelenési gyakoriságában, mind ellentmondásos megítélésében, mind kriminológiai és kriminalisztikai vonzatainak tisztázatlan mi voltában kiemelkedik a tiltott pornográf felvétellel visszaélés büntette. A tanulmány a tényállás legutóbbi módosítása óta eltelt időben indult büntetőeljárások adatai alapján feltárja az elkövetési magatartásokat, az elkövető és a sértett jellemzőit, kapcsolatát. Bemutatja a világhálós elkövetés specifikumait, a felderítés, a nyomozás és a bizonyítás nehezítő körülményeit. Részletesen vizsgálja az igazságügyi informatikai és orvos szakértő gyakorlati és lehetséges eljárásbeli feladatait.

A kutatás tárgya a tiltott pornográf felvétellel visszaélés miatt indult büntetőeljárások vizsgálata. A kutatás a 2002. április 1-jétől – az utolsó módosítás hatálybalépésétől – 2005. december 31-ig indult, illetve eddig az időpontig lezárult büntetőeljárások nyomozási iratait, ügyészségi házi iratait és bírósági iratait vizsgálta, irányított kérdések alapján.¹ 225 ügy vizsgálatára került sor. Az adatok kiértékelésében az SPSS számítástechnikai program volt segítségünkre.

A tiltott pornográf felvétellel kapcsolatos bűncselekmény tényállása 1997 óta szerepel a büntető törvénykönyvben.² Ekkor még csak a felvételek készítése, forgalomba hozatala, az azokkal való kereskedelem, illetőleg a felvételek más számára hozzáférhetővé

¹ Köszönjük az ügyészségek kutatáshoz nyújtott támogatását!

² Tiltott pornográf felvétel készítése, beiktatta az 1997. évi LXXIII. tv. 21. §, hatályos 1997. szeptember 15-től.

tétele, valamint kiskorú személy pornográf műsorban szerepeltetése volt büntetendő cselekmény. Sui generis bűncselekményként a törvényalkotó büntetni rendelte a prekursori tevékenységet is, nevezetesen, a bűncselekmény elkövetéséhez anyagi eszköz szolgáltatását. Az Európa Tanács 2001 novemberében Budapesten megkötött számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye³ (a továbbiakban: budapesti vagy cybercrime egyezmény) a számítástechnikai tartalom elleni bűncselekmények között részletesen leírja a gyermekpornográfiát, valamint annak büntetendő formáit. Az egyezményt hazánk még a megállapodás megkötése napján aláírta, ennek rendelkezései hamarosan megjelentek a büntető törvénykönyvben is.⁴ A gyermekpornográfia tilalmára vonatkozó tényállás 2002-ben egészült ki a megszerzés, a tartás, a kínálás és az átadás magatartásával, tekintettel a gyermekpornográfia egyre nagyobb méretű világhálós elterjedésére. A „nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tesz” magatartásának kriminalizálása kifejezetten az internetes webgalériákon való terjesztés megelőzése érdekében került a tényállásba.⁵

2003-ban az OKRI előzetes kutatás keretében vizsgálta a közkeletűen csak „internetrendőrségnek” nevezett rendőri egység⁶ által felderített bűneseteket. A vizsgálat kimutatta, hogy 2001–2003-ban

3 Az Európa Tanács Budapesten, 2001. november 23-án kelt számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye. Convention on Cybercrime, ETS no. 185., Council of Europe, 23 Nov. 2001

4 A budapesti egyezmény 2004. július 1-jén lépett hatályba. Hazánkban kihirdette a 2004. évi LXXIX. törvény.

5 Tiltott pornográf felvétellel visszaélés, megállapította a 2001. évi CXXI. tv. 23. §, hatályos 2002. március 1-jétől.

6 A csoport különböző elnevezések alatt 2000. február 1-jétől működik, az ORFK, majd a Nemzeti Nyomozó Iroda (NNI) kötelékében, jelenleg bűnügyi főosztály terrorizmus és extrémizmus elleni osztály nyomozó és internetfigyelő alosztály elnevezés alatt. Az NNI csoportja eredetileg az online extrémizmus és terrorizmus elleni harc elősegítésére jött létre, azonban az ügyforgalom jelentős részét a tiltott pornográf felvétellel visszaélések, valamint a szerzői és a szerzői joggal kapcsolatos jogsértések teszik ki. Az egység jelenleg ismét átszervezés alatt áll. Nyomozási jogkörét a továbbiakban is megőrzi, emellett fenntartja háttértárelemző és a nyomozás irányát meghatározó, asszisztáló szerepét.

az internetrendőrség által észlelt, illetőleg az egység által felderített bűncselekmények túlnyomó része, mintegy kétharmada a tiltott pornográfiával volt kapcsolatos.⁷ A 2003–2004 során az egység munkatársaival készített interjúk pedig a bűncselekmény további online tényerését engedték sejtetni.⁸ Az előzetes eredmények azt jelezték, hogy az internetes vonatkozású büntetőeljárásokban az igazságügyi szakértő szerepe tisztázatlan. Ezért fogalmazódott meg 2004 végére az Országos Kriminológiai Intézetben egy újabb, immár valamennyi tiltott pornográf felvétellel kapcsolatos büntetőeljárást felölelő kutatás gondolata.

A kutatás célja annak az összetett, kulturális-kriminológiai jelenségnek a vizsgálata volt, amelyet a pornográfia fogalmának az internetes elterjedés miatti változása is jelez. A pornográf anyagok tömeges elterjedése megváltoztatta az előállítói, a kereskedői és a fogyasztói szokásokat. A korábban elvétve megjelenő extrém tartalmak általánossá váltak, és a jelenség radikalizálódása a jogalkotók számára is megnehezítette a fogalom megítélését. A kutatás során ezért az internetes elkövetéssel kapcsolatban megvizsgáltuk a jelenség átalakulásából eredő fogalom-meghatározási nehézségeket is.

Jelen tanulmányban nem ismertetjük a kutatási eredmények teljes körét, csupán az általunk legfontosabbnak és egyben leginkább aggályosnak ítélt kérdésekre és problémákra térünk ki.

Leíró adatelemzés: a kutatás megállapításai

Kriminológiai oldal

Kapcsolat az internettel

Az internetes gyermekpornográfia tényerésére utal, hogy a vizsgált büntetőeljárások 81%-a állt kapcsolatban az internetes elkövetéssel, további 5% csak a számítástechnikával mutatott kapcsolatot (amikor

⁷ Parti Katalin: Az internetes bűncselekmények nyomozásának egyes kérdései. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 41. OKRI, Budapest, 2004, 249–275. o.

⁸ Az egység rendre beszámolt arról, hogy webmonitoring tevékenysége során nagyon gyakran bukkan gyermekpornográf oldalakra.

a számítógép csak adathordozóként volt jelen az ügyben, de internetes vonzat nem volt kimutatható). Az ügyek 14%-a volt az internettől és a számítógéptől teljes mértékben független, „hagyományos” elkövetés. A legtöbb ügyben a világháló nem egyszerűen szerepet játszott az elkövetésben, de egyenesen az elkövetés feltételül szolgált. Ilyen a gyermekpornográf felvételek internetre való feltöltésében (nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel) vagy onnan való letöltésében (megszerzés) álló elkövetés, a *peer-to-peer* rendszerbe csatlakozás (nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel), vagy a gyermekpornográf felvételek interneten keresztül, az ott közzétett anyagból való megrendelése (megszerzés). Az esetek túlnyomó része az internet mellett a számítógéppel is kapcsolatban állt. A számítógép általában a közvetítő média szerepét kapta, az internetes csatlakozás eszközeként.

Elkövetési magatartás

A tiltott pornográf felvétellel visszaélés leggyakoribb elkövetési magatartása a megszerzés és a birtokban tartás volt. Emellett tekintélyes számban szerepelt a mintában az interneten való megjelentetés: a nagy nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel magatartása is. Ez utal a bűncselekmény internetes elterjedtségére. Gyakori elkövetési magatartás volt a gyermekpornográf felvétel-gyűjteményt tartalmazó CD-k internetes megrendelése is.

„Kísérő” bűncselekmények

A gyermekpornográfia mellett legtöbbször valamely, az ifjúság egészséges szexuális és pszichikai fejlődését veszélyeztető vagy sértő bűncselekmény, illetőleg a szerzői jog megsértése bűncselekménye volt megállapítható (1. számú táblázat). Ez utóbbi bűncselekmény azonban nem állt oksági kapcsolatban a tiltott pornográfiával. A gyermekpornográfia „kísérő bűncselekményei” tipikusan olyan, a fiatalkorúak egészséges testi és erkölcsi fejlődését veszélyeztető és sértő magatartások, amelyek közvetlen, személyes kapcsolatot fel-

1. számú táblázat

A tiltott pornográf felvétellel visszaélés mellett megállapított bűncselekmények

bűncselekmény	esetszám
kiskorú veszélyeztetése – kiskorú fejlődését veszélyezteti	7
– züllött életmód folytatására rábír	1
erőszakos közösülés – 12. évet be nem töltött sérelmére	3
szemérem elleni erőszak – védekezésre, akaratnyilvánításra képtelen állapot felhasználása	1
– 12. évet be nem töltött sérelmére	7
megrontás	12
szerzői jog	82
egyéb bűncselekmény	15

tételeznek a kiskorú sértett és a felnőtt elkövető között. Ezek a cselekmények bizalmi viszonyon alapulnak, így az elkövető egyszerűen ráveheti a gyermeket a szexuális cselekményben való részvételre. Innen már csak egy lépés a pornográf felvételek készítése, ez önmagában véve általában kevésbé veszélyes és káros a fiatalok számára nézve, mint a „kísérő” bűncselekmény.

A vizsgálat adatai szerint a gyermekpornográfia internetes változatával együtt megjelenő – és nem az ifjúság és a nemi erkölcs elleni fejezetben található – bűncselekmény a szerzői jog megsértése. Ez önmagában is jelzi az internet mint közvetítő média egyre nagyobb tényérését a bűnözésben.

Az elkövetők

Az elkövetők életkora 14–64-ig változatos skálát mutatott. A legnagyobb számban az összbűnözésben is legaktívabb korosztály, a 25–40 évesek képviseltették magukat. A fiatalok elkövetők csoportja (14–18 évesek) is tekintélyes számmal szerepel a mintában.

A legtöbb elkövető motivációja a szórakozás, az időtöltés, emellett az anyagi haszonszerzés is megjelenik. A 14–18 éves elkövetők általában szórakozási vagy polgárpukkasztási céllal töltöttek anyagokat a világhálóra/világhálóról. Fiatalok elkövető esetében a számítógép tipikus szórakozási eszközként jelenik meg. A számítástechnikai eszközök és az internet használata, hobbifejlesztése a

fiatalok körében a legelterjedtebb. A honlapkészítés egymás „virtuális” megismerésének meglehetősen elterjedt módszere. A kihallgatási jegyzőkönyvek világosan mutatják, hogy a fiatal korosztály fő tevékenysége az internetes weboldal készítése. Az, hogy aztán ténylegesen milyen anyagokat tölt fel a készítő, mellékes, hiszen a honlap tartalmát sokszor nem vagy nem elsősorban a valós érdeklődési kör határozza meg. Ehelyett a fiatalok előszeretettel jelentenek meg pusztán figyelemfelkeltési céllal olyan anyagokat az interneten, amelyek – obszcén vagy meghökkentő tartalmuknál fogva – ritkaságnak számítanak, így növelik a weboldal látogatottságát, és ezzel népszerűbbé teszik a weboldal készítőjét. Míg az anyagi haszonszerzési célzat fiatalokú elkövetőknél is megtalálható (bár sokkal kisebb arányban, mint a felnőttek esetében), addig a szexuális vágyak kielégítésének célzata teljesen hiányzik.

A tiltott pornográfia elkövetői oldalán a férfiak, az összбүнözésben betöltött szerepüknek megfelelően, felülreprezentáltak. Az összбүнözési statisztikában az elkövetők nemek szerinti megoszlása 2002–2005-ben 14–86% és 16–84% között mozgott, és ez az arány a tiltott pornográf felvétellel visszaélés esetében is hasonlóan alakul: 10–87% (3%: nincs adat).

Míg az összes бүнelkövetők között inkább az alsó szintű iskolai végzettségűek dominálnak, addig a tiltott pornográfia elkövetői között a felsőfokú végzettségűek voltak túlsúlyban. Az értelmiségi foglalkozásúak mellett a tanulóknak is nagy szerepük volt az elkövetésben.

A tiltott pornográf felvétellel visszaélés tipikus elkövetője nem karrierszerűen űzi „mesterségét”, inkább csak felhasználja a technika adta lehetőségeket, de mindennapjait normakövetőként éli. A tiltott pornográfia elkövetői körében arányaiban több az első бүнтényes, mint az összбүнözési statisztikában. A бүнтетett előéletű elkövetők, bár a vizsgálati anyagban sokkal kevesebben voltak, mint a бүнтетlenek (бүнтетettek: 29 fő; бүнтетlenek: 252 fő), a személyes kapcsolatot igénylő „kísérő” бүнцselekmények (tiltott pornográf felvétel készítése, kiskorú veszélyeztetése, szemérem elleni erőszak, megrottás) elkövetői között azonban felülreprezentáltak.

Jellemzőbb, hogy az elkövetők a sértettel személyes kapcsolatban állnak (távoli ismerős; iskolatárs, barát, egyéb bizalmi viszony; szülő, nevelő, gondviselő; élettárs, házastárs; tanár), mint az, hogy nem is ismerik egymást. Az adatok szerint a legnépesebb kategóriába azok az ügyek tartoznak, amelyeknél nem lehetett azonosítani a felvételeken szereplő kiskorúakat (232 sértett). Ezek az ügyek mind az internetes elkövetéssel álltak kapcsolatban. A tiltott pornográf felvétellel visszaélés elkövetése – szemben a hozzá kapcsolódó, ifjúság és nemi erkölcs elleni bűncselekményekkel – általában az internettel kapcsolatos, ez magyarázza, miért marad rejtve a sértettek személyazonossága.

A sértettek

A pornográf felvételeken szereplő kiskorúak⁹ életkora az öt éven aluliaktól (128 személy) a 6-10 éveseken át (2311 személy) a 18 évesekig széles skálán mozgott. A legnagyobb csoport a 11-14 éveseké (8719 személy), ez után jön nagyságrendben a 15-18 évesek csoportja (8452 személy).¹⁰

A sértettek túlnyomó részben lányok voltak (73 ügy), de szép számmal akadt a nemeket vegyesen prezentáló eset is (53 ügy). A sértettek nemek szerinti megoszlása és a sértetti korcsoportok között nem lehetett szignifikáns kapcsolatot találni: a lányok minden korcsoportban túlsúlyban voltak. Valószínűnek látszik, hogy az elkövetők ne-

9 A felvételeken szereplő kiskorúak és a sértettek a kutatásban nem jelentettek azonos kategóriát. A felvételeken szereplők csoportjába tartoznak az azonosított sértettek is, míg az azonosított sértetteket külön is vizsgáltam. Azért kellett külön kategóriát létrehozni a „szereplők” számára, mert a képeken lévő személyek túlnyomó részét nem lehetett azonosítani, így a sértetti közrehatásról nem lehetett volna általános, releváns megállapításokat tenni abban az esetben, ha közös csoportot alakítunk ki a nem azonosított „szereplőkből” és az azonosított „sértettekéből”.

10 A 15-18 éveseket több orvos szakértő kizárta a vizsgálati csoportból, mondván, nemi érésük annyira előrehaladott, hogy az életkort átlagos szemlélő, illetve még orvos szakértő sem állapíthatja meg teljes bizonyossággal.

me befolyásolta a sértettek nemi megoszlását: a túlnyomó részben férfi elkövetők a legtöbbször gyermeklányokat választottak bűncselekményük alanyául. A kevés női elkövető „semlegesebb” szerepet játszott: a szexuális aktusra, avagy a pornográf felvételek készítésére irányuló, megszerzés jellegű magatartások kapcsolódnak hozzájuk.

A sértetti közrehatás az aktív közreműködéstől a védekező, elutasító magatartásig terjedt. A sértettek szerepe túlnyomórészt (162 esetben) semleges volt, ez csak internetes elkövetés esetén fordulhat elő. A sértett szerepe értelmezésében akkor semleges, ha ismeretlenek által elkészített képek megszerzéséről (internetes letöltéséről) vagy ilyen képek weblapra feltöltéséről van szó. A webes képgyűjtésekkel kapcsolatos semleges sértetti magatartáson túl a leggyakoribb éppen ennek ellenkezője, az aktív közreható magatartás (24 eset) volt. Ezekben az esetekben a sértett és az elkövető között általában beleegyezéses szexuális kapcsolat jött létre, ennek során az aktusról fotókat készítettek vagy azt videóra vették. A passzív közreható magatartás olyan kisgyermekkorú sértetteknel figyelhető meg, akikben életkoruknál fogva még nem tudatosul a cselekmény erkölcstelen volta. A cselekmény alapja szintén bizalmi kapcsolat (négy eset).

Eljárási kérdések

A szakértő szerepe

Az orvos szakértőnek leggyakrabban feltett kérdések az ábrázolt személy életkorával, a felvételek pornográf minőségével voltak kapcsolatosak. A felvételek elsődleges leválogatását is túlnyomó részben az orvos, illetve az informatikai szakértő végezte (112 eset, szemben a nyomozó hatósági leválogatással, amely csak 65 esetben fordult elő). Az elsődleges leválogatás (háttértárelemzés) olyan elemző munka, amelyet, lehetőség szerint, mindig a nyomozó hatóságnak kell elvégeznie. A lefoglalt adathordozó tartalmának megállapítása nem igényel különleges szakértelmet. Másfelől viszont olyan technikai problémákkal járhat, amelyek megoldásához már informatikai szakértő szükséges.

Az informatikai szállal bíró, az internetes közegben megvalósított bűncselekmények esetében már a felderítés és a bizonyítékok összegyűjtése, értékelése önmagában olyan fokú technikai felkészültséget igényel, amellyel csak valamely informatikai szakember rendelkezhet. Így annak ellenére, hogy a számítástechnikai adathordozók tartalmának átnézése nem igényel különleges szakértelmet, ezt a feladatot mégis csak az informatikus végzi. A legtöbb esetben, amikor orvos és informatikai szakértő (a továbbiakban: IT-szakértő) kirendelésére került sor, az ügy az internetes elkövetéssel állt kapcsolatban.

A gyanúsított vallomása

A legtöbb nyomozást nehezítő, akadályozó tényező a gyanúsított részéről merült fel (a gyanúsított vallomása félrevezető volt), azonban maga a nyomozó hatóság is jócskán hozzájárult az ügyek elhúzódásához, a felderítés és bizonyítás problémáihoz (a nyomozó hatóság részéről fennálló, hátráltató tényezőket együttesen 275 eset). A nyomozó hatóság főlegesen rendelt ki szakértőt (nem szakkérdésre rendelte ki a szakértőt; csak jogi kérdéseket tett fel a szakértőnek, ezek megválaszolása nem szakfeladat; a kérdés megválaszolása a bizonyítás szempontjából irreleváns volt, az ábrázolt személyek egyértelműen kiskorúak voltak; 57 eset). Számos esetben előfordult, hogy bár az igazságügyi és orvos szakértő kirendelésének helye volt, azonban a nyomozó hatóság a szakértőnek nem a megfelelő kérdéseket tette föl: megválaszolásuk esetén nem voltak alkalmasak a cselekmény bizonyítására (36 eset). Az IT- és orvos szakértőnek kiadott feladatokat általában a nyomozó hatóság is elvégezhette volna, kellő technikai felszerelés birtokában (háttértárelemzés, képek leválogatása; 88 eset). Mindemelllett sok esetben a személyi állomány túlterheltsége, valamint a szakértői válaszadás idejének elhúzódása (nyomozási határidő elhúzódása) is jelentős nyomozást hátráltató tényező volt (34 eset).

A gyanúsított védekezése az internetes vonatkozású ügyekben gyakran félrevezető volt, és sokkalta inkább akadályozta a nyomozást.

zást, mint azokban az ügyekben, amelyeknek nem volt internetes vonzatuk. A vizsgálati anyagban a nem releváns védekezés mellett a félrevezető jellegű vallomások voltak túlsúlyban (nem releváns védekezés: 101 eset; félrevezető védekezés: 61 eset). Feltűnő, hogy a védekezési taktikából eredő nyomozási, illetőleg bizonyítási nehézségek mindegyike az internetes elkövetéssel volt kapcsolatos. A tiltott pornográfia interneten való megjelenésével, annak a kiber térben való elterjedésével nemcsak a felderítés, de maga a bizonyítékszerzés, a bizonyítás is nehezebb lett, mint korábban.

A szándék bizonyíthatósága

a sértettek internetes megjelenésével kapcsolatban

A legtöbb ügyben a sértett 11–18 éves volt. Kilenc ügyben volt hat év alatti sértett (ügyenként átlagosan 28 sértett), 37 ügyben a sértettek életkora 6–10 év volt (ügyenként átlagosan 67 sértett), 82 ügyben a sértetti életkor 11–14 év volt (ügyenként átlagosan 85 sértett), és 83 ügyben szerepeltek 15–18 éves sértettek (ügyenként átlagosan 81 sértett). E szerint a 11–18 éves sértettek nem csak a sértettek között általában, de ügyenkénti megoszlásban is felülreprezentáltak. Mindazonáltal a 11–18 évesek általános felülreprezentáltságán túl, az ábrázolt személyek életkorára vonatkozóan ügyenként semmiféle rendszert nem sikerült felfedezni.

A sértettek személyazonosságát a legtöbb esetben nem sikerült feltárni. Ez szintén az ügyek internetes megjelenésével kapcsolatos. A web nagyszámú képállományt tartalmaz – egyetlen weboldal több tízezer felvételt prezentálhat. Egy weboldal létrehozásához pedig általában nem saját készítésű, hanem más weboldalokról letöltött, összeválogatott anyagokat használtak a készítők, ezek szereplői ismeretlenek, nemritkán más országból vagy más földrésről származnak. A vizsgálati adatok szerint igen kevés prepubertás előtti gyermekkép jelenik meg online. Ez a tény hihetőbbé teszi az internetes letöltők, valamint weblapkészítők azon védekezését, amely szerint a gyermekképek csak „belekeveredtek” a letöltendő anyagba – magyarul, a letöltendő anyag ilyen képeket csak nyo-

mokban, elszórtan tartalmazott. Ennek ellenére a vizsgált anyagban nem volt olyan eset, amelyben a bíróság elfogadta volna az ilyen védekezést.

A szándék bizonyíthatóságáról, illetve a felvételek pomográf minőségéről a jogalkalmazók eltérő véleményt alkottak. Ilyen volt például, amikor a vádlottak olyan weboldalról rendelték meg az adathordozókat, ahol nem volt látható, hogy valójában milyen – tudniillik gyermek- vagy felnőtt pomográf – anyagokból rendelhetnek. Ezekben az ügyekben sokszor magának az adathordozónak a pusztá lejátszása is akadályba ütközött, vagy a felvételek rossz minősége nem tette lehetővé a megtekintést. Az esetek egy részében a nyomozó hatóság és a bíróság ezt a védekezést elfogadta, máskor ugyanezen az alapon vádirat és bűnösséget kimondó ítélet született. A gyanúsítottai vallomások tovább csoportosíthatók aszerint, hogy melyek voltak azok a védekezések, amelyeket a nyomozó hatóság nem egységesen értékelt. Ilyen volt például az, hogy a gyanúsított nem tudta, hogy a „tini” szó kiskorút jelent (15 eset), csak olyan weboldalról töltött le, amely tartalmazta a „csak 18 éven felülieket ábrázol” feliratot (28 eset), amikor a gyanúsított nem ismerte fel, hogy az ábrázolt személyek kiskorúak (online és offline elkövetés is: 15 eset), valamint amikor a gyanúsított nem nézte végig a letöltött, illetve megrendelt anyagot (a letöltés vagy a megrendelés előtt) (15 eset). A vizsgálati anyagban számos olyan ügygel találkoztunk, amelyekben a cselekményt az eljáró szervek másként minősítették, illetőleg a felelősség megítélésében is eltérések voltak felfedezhetők, elsősorban az ügyészség és a bíróság viszonylatában. Az elkövetési szándék bizonyítására és vélelmezésére az ügyészség és a bíróság eltérő standardokat, mércét használ. A bizonyítási-bizonyíthatósági kérdésekkel a kutatás magyarázó elemzése a jövő évben foglalkozik.

Magyarázó adatelemzés: a szakértő feladatai

Az életkor megállapítása

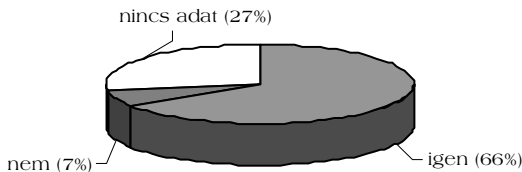
A pomográf felvételeken szereplő kiskorúak között a legtöbben a 11-14 és a 15-18 éves korcsoportba tartoztak. A 11–18 éves korosztály a pu-

bertáskorúaké, amikor a másodlagos nemi jellegek már majdnem teljesen kifejlődtek. A nemi érés látható jelei nem teszik lehetővé, hogy az átlagos szemlélő különbséget tegyen a fiatalkorú és a felnőttkorú személyek között. Ha ez nem lenne elég a megtévesztéshez, a pornográf felvételek készítői – és ez főleg a kereskedelmi forgalomra szánt felvételek előállítóira igaz – a szemlélő szándékos megtévesztésére törekednek: az ábrázolt személyt a valóságosnál fiatalabbnak tüntetik fel (maszkírozás, smink, hajviselet, póz stb.). Ennek érdekében a felnőttek közül is leginkább olyan szereplőket választanak a videofilmekhez, akik testileg valós életkoruknál fiatalabbnak – netán gyermekkorúnak (prepubertás) – tűnnek. Az életkor vizsgálatára kirendelt igazságügyi orvos szakértő több esetben úgy nyilatkozott, hogy az ábrázolt személyt laikus szemlélő alappal gondolhatta 18 év felettinnek, de akár 15-18 évesnek is. Számos szakértői vélemény szerint a 14 éven felüli személyek testi jellegzetességei félrevezetőek lehetnek, ugyanis a fizikai fejlődésnek e szakaszában már nem dönthető el egyértelműen, hogy felnőttkorút vagy gyermekkorút ábrázolnak-e a képek. Emiatt a szakértők jórészt már csak a prepubertás vagy az ennél is fiatalabb korosztályra mondták ki, hogy az ábrázolt személyek életkora egyértelműen felismerhető volt (1. számú ábra).

A kutatás egyik fontos pontja volt annak a vizsgálata, hogy a nyomozó hatóság laikus személyek számára felismerhetőnek ítélte-e az ábrázolt személyek életkorát, és hogy ehhez képest hány esetben döntött mégis az életkor orvos szakértői vizsgálatának szükségességé mellett. Mivel az életkor eldöntése nem szakkérdés, ezért azt

1. számú ábra

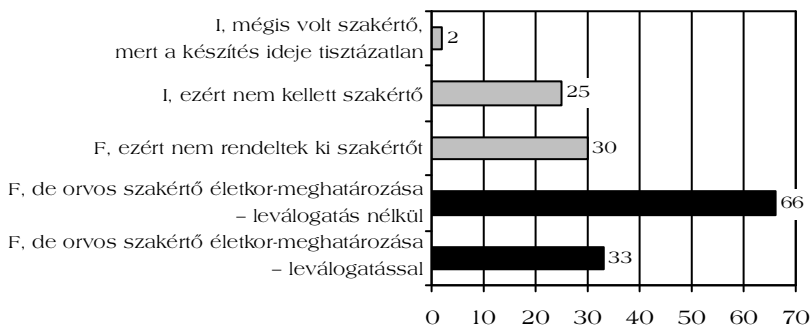
Átlagos szemlélő számára felismerhető volt-e az ábrázolt személyek életkora?

a nyomozó hatóság tagjának mint „átlagos szemlélőnek” magának kell megbecsülnie (2. számú ábra). Az orvos szakértő épp hogy nem laikusként nyilatkozik az életkorról, így az ő szakvéleménye csak a felnőttkor és a gyermekkor határán álló (17-19 éves) személyek esetében szükséges és figyelembe vehető. Más kérdés, hogy a nyomozó hatóság sokszor nem is (vagy nem csak) az életkor eldöntése érdekében rendel ki orvos szakértőt. Amint azt a tanulmány korábban már megállapította, az esetek túlnyomó részében a felvételek leválogatását is orvos (vagy informatikai) szakértő végezte. A vizsgálati anyagban túlsúlyban voltak azok az ügyek, amelyekben annak ellenére rendelt ki a nyomozó hatóság igazságügyi orvos szakértőt, hogy az ábrázolt személyek felismerhetően kiskorúak voltak. Az orvos szakértő feladata általában a felvételek leválogatására is kiterjedt.

2. számú ábra

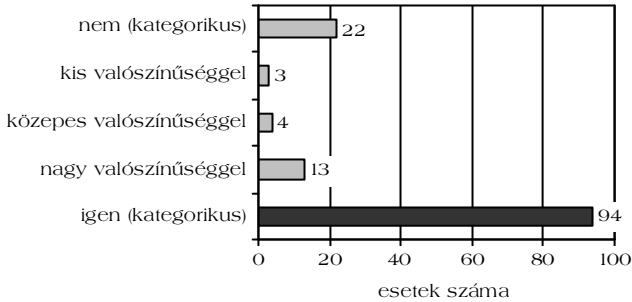
Ha az ábrázolt személy életkora felismerhető (F) volt vagy ismert (I) volt...

Ha kirendeltek orvos szakértőt az életkor becslésére (illetve annak megállapítására, hogy az ábrázolt személy „laikus szemlélő számára felismerhetően kiskorú” volt-e), akkor a szakértő válasza erre a kérdésre általában kategorikus „igen” volt. Az orvos szakértő kirendelése azonban éppen ezekben az esetekben volt a legkevésbé indokolt, mivel az életkor (a szakértő szerint) az átlagos szemlélő számára is egyértelműen felismerhető volt. Sok esetben a szakértő kategorikus „nemmel” válaszolt az életkor felismerhetőségére (3. számú ábra). Ezek voltak azok a kétes esetek, amikor az ábrázolt

3. számú ábra

Ha kirendeltek orvos szakértőt az életkor meghatározására, akkor a szakértő válasza erre a kérdésre...

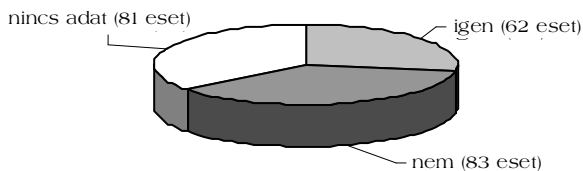
személy a nemi érés olyan előrehaladott fokán állt, amikor az életkor már nem behatárolható. Az orvos szakértő kirendelése ezekben az esetekben helyénvalónak tekinthető volt – a felvételek leválogatására vonatkozó utasítást nem számítva, ez utóbbi nem igényel különleges szakismeretet, főképpen nem az orvostudomány területéről.

A felvételek leválogatása

A felvételek leválogatása éppúgy nem szakértői feladat, mint ahogy az életkor megbecslése sem. A rendőrségnek azonban nincsen megfelelő technikai felszerelése a leválogatás (háttértárelemzés) elvégzéséhez, ezért az esetek többségében leválogatás nélkül adja át a lefoglalt adathordozókat a szakértőnek. A leválogatás pedig az egyik elsődleges feltétele lenne a képek minőségi elemzésének (pornográf-e az anyag, fiatalok-e a szereplők), és ezt a rendőrség tagjának kellene elvégeznie (4. számú ábra).

Ha a rendőrség végezte a leválogatást, akkor ebben leginkább az internetrendőrségre támaszkodott. Az internetrendőrség számos ügyben segítette a hatáskörrel-illetékességgel bíró rendőri szervek munkáját: felderítést végzett, feljelentéseket küldött meg a hatáskörrel rendelkező rendőrkapitányságoknak, illetve azok kérelmére, a nyomozási cselekmények sorrendjének meghatározásával, nyilván-

4. számú ábra

Végzett-e a rendőrség leválogatást (háttértaelemzést) a szakértő kirendelése előtt?

nos adatok összegyűjtésével (például internetszolgáltató adatai) hozzájárult a nyomozások gyors lefolytatásához és sikeréhez. A nyomozás során lefoglalt anyagot ezért küldik meg az internetcsoportnak, ez technikai segítségnyújtás mellett tanácsot is ad a nyomozás irányára nézve (melyik internetszolgáltatót célszerű megkeresni, milyen sorrendben szükséges házkutatást fogantatosítani és az adatokat lefoglalni). Az internetcsoport jelenleg nyomozási jogkörrel is rendelkezik, ami lehetővé teszi, hogy nagyobb horderejű, nemzetközi vonatkozású és bonyolultabb ügyeket is hatáskörébe vonjon. A csoport működése, a nyomozó hatóságoknak nyújtott asszisztencia nem csak a büntetőeljárások sikerének nagyobb garanciája, de jelentős anyagi megtakarítással is jár, ha a háttértaelemzést nem a szakértőnek kell elvégeznie, magas díjak és költségek ellenében. A rendőrség szakmai és technikai felkészítésével csökkenne a szakértő szerepe, következésképpen a szakértői díjak is lepadnának.

A leválogatást még akkor is a rendőrség kell hogy végezze, ha netán informatikai szakértő kirendelése szükséges. Informatikai szakértőt akkor kell kirendelni, hogyha a felvételek montázsgyanúsak (feltehetőleg több kép összevágásával készítették őket), vagy ha olyan technikai szaktudásra van szükség az adatelemzéshez, amelyhez a rendőrségnek nincsen megfelelő felszerelése (elegendő számítógépes memóriája, elemző szoftvere). Ehhez képest a vizsgált ügyekben a lefoglalt adathordozók elsődleges elemzését (háttértaelemzés) is általában a szakértő (orvos vagy IT-szakértő) végezte. A lefoglalt „nyersanyag” először általában az informatikai szakértőhöz került, aki az anyagról hiteles másolatot készített. A hi-

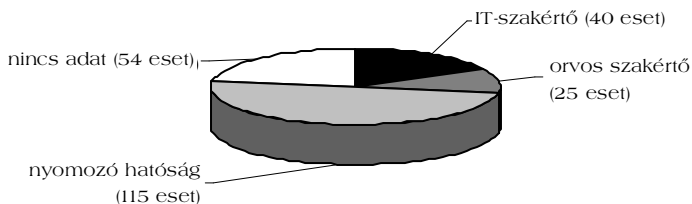
teles másolat a lefoglalt adathordozó olyan kópiája, amely változtatás nélkül hordoz minden adatot, amelyet az adathordozó a lefoglalás pillanatában tartalmazott. Mindennemű elemzés kizárólag e másolaton végezhető, míg az eredeti adathordozó a bíróság előtti bizonyításra szolgál. A hiteles adathordozó-másolat elsődleges elemzését tehát – a felvételek első leválogatását – általában a másolatot készítő IT-szakértő végezte. Ez után az anyag az orvos szakértőhöz került, aki a már leválogatott felvételeket elemezte, illetőleg szükség szerint finomválogatást végzett. A leválogatásban, amelyet fő szabály szerint a nyomozó hatóságnak kellene végeznie, az IT-szakértő vállalta az oroslánrészt. Emellett, az esetek mintegy tizedében, az orvos szakértő kapta a leválogatás feladatát.

A pornográf minőség meghatározása

Az internettel kapcsolatos bűncselekmények vizsgálata alapján véve olyan technikai felkészültséget feltételez, amilyen a nyomozó hatóságnak nincsen. Emiatt az informatikai szakértő olyan feladatot is kénytelen elvállalni, amelyeknek semmi közük speciális informatikai tudásához. A felvételek leválogatásával egy időben, a leválogatás feltételeként az IT-szakértő maga is végez bizonyos minőségi súlyozást, mégpedig a pornográf minőség megítélését illetően. A nyomozó hatóságnak tisztában kell lennie azzal, hogy a pornográf jelleg meghatározása végképp nem szakértői feladat. A leválogatott felvételeket a nyomozó hatóság tagjának kell minőségi vizsgálat alá vetnie, és eldöntenie, hogy a kiválogatott felvételek közül melyek felelnek meg a „pornográfia” definíciójának. Az elsődleges leválogatástól eltekintve, mindenképpen elvetendő gyakorlat a pornográf felvételek kiválasztását (is) a szakértőre bízni – legyen az informatikai vagy orvos szakértő. A pornográf minőségben éppúgy a nyomozó hatóságnak kell döntést hoznia, mint a fő szabály szerint ténykérdésnek számító életkor tekintetében. A pornográfia behatárolása kvalitatív minőségi kérdés és emiatt jogkérdés. Ennek megfelelően, a legtöbb esetben a nyomozó hatóság vizsgálta a leválogatott felvételek pornográf minőségét (mintegy 50%). A fennma-

radó esetekben (az ügyek mintegy 30%-a) azonban konkrét minősítési kérdéseket tettek fel a szakértőnek, ez nem helyeselhető gyakorlat (5. számú ábra).

5. számú ábra

Ki döntött a pornográf jellegről?

A pornográf jelleg megítélése nem olyan egyszerű, mint gondolnánk. Jóllehet, a büntető törvénykönyv tiltott pornográfiára vonatkozó tényállása meghatározza a pornográfia fogalmát¹¹, a jogalkalmazónak kell kitöltenie tartalommal. A „nemiséget súlyosan szeméremsértő” ábrázolásmódra, valamint a célzatosság eldöntésére nem áll rendelkezésre „minősítési szabvány”. A gyermekek szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről szóló kerethatározat (a továbbiakban: kerethatározat)¹² szerint a pornográf anyag vizuális úton ábrázolja 1) a szexuális magatartást tanúsító vagy abban közreműködő 2) gyermeket 3), beleértve a nemi szervek vagy szeméremtájék buja bemutatását 4) (kerethatározat, 1. cikk). A megfogalmazás elsősre konkrétabbnak tűnik a magyar definíciónál, azonban a „bujá” ábrázolás értelmezése e helyütt is nyitva marad. A jogalkalmazónak minden esetet külön vizsgálva kell döntenie a pornográf minőségéről (6. számú ábra). A nyomozó hatóság a legtöbbször a meztelenséget, a nemi szerv explicit ábrázolását (nemi szerv látszik; nemi szerv megérintése látszik), valamint a kihívó pózt tekintette meghatározónak

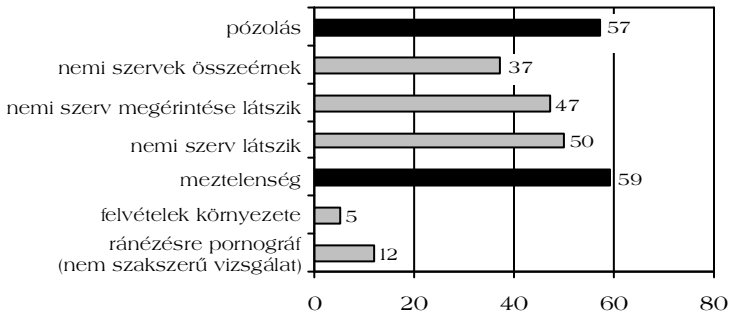
¹¹ Btk. 195/A § (6) bek. „(...) a nemiséget súlyosan szeméremsértő nyíltsággal ábrázoló, célzatosan a nemi vágy felkeltésére irányuló cselekvés, ábrázolás”.

¹² A tanács 2004/68/IB kerethatározata (2003. december 22.) a gyermekek szexuális kizsákmányolása és a gyermekpornográfia elleni küzdelemről. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L 013, 2004. január 20.

a pornográf jelleg eldöntésében. A felvételek környezetének vizsgálata háttérbe szorult. A környezet vizsgálata bizonyos esetekben félrevezető lehet, ezért a magyar rendőrség gyakorlata nem preferálja azt. Valamely felvétel obszcénné minősülhet csupán a környezete miatt, ha például gyermekpornográf weboldalon teszik közzé, jóllehet, az ábrázolás a környezeti elemektől függetlenül nem lenne pornográf (például nudista vagy hiányos öltözetű gyermekábrázolás). Bizonyos esetekben azonban éppen a környezet fosztja meg a képet az obszcén tartalomtól. Ilyen például meztelen képek közzététele valamely ismeretterjesztő, felvilágosító, tudományos témájú weboldalon. A környezet vizsgálata csak ez utóbbi esetben megengedett, amikor az valamely társadalmilag elfogadott cél hozzáadásával semlegesíti az ábrázolás támadó mivoltát.

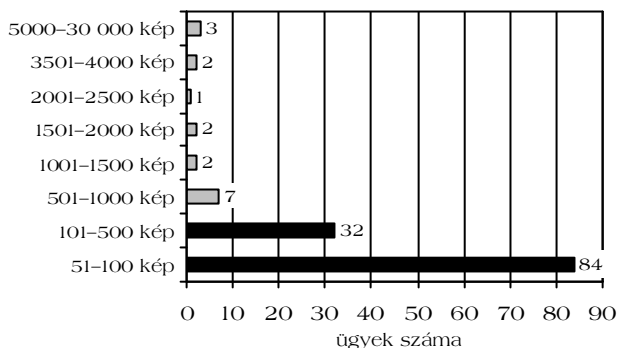
6. számú ábra

A pornográf minőség meghatározásánál melyek voltak a döntő körülmények?

A szakértői véleményadási idő elhúzódásához leginkább a vizsgálandó felvételek sokasága járult hozzá. Ügyenként átlagosan 426 felvételt tárt fel a nyomozás. A legkevesebb egy, a legtöbb harmincezret is meghaladó felvétel volt egy ügyben. A legtöbb esetben 51–100 képet kellett vizsgálni, azonban szép számmal szerepelt a 101–500-as kategória is. Három olyan ügy volt, amelyben a feltárt gyermekpornográf felvételek száma meghaladta az ötezret. Tekintve, hogy a képeket egyenként, valamint objektív feltételek szerint kell vizsgálni, ezek az ügyek nem kis munkát adtak a nyomozó hatóságnak (illetve a szakértőnek).

7. számú ábra

Tiltott pornográf felvételek száma ügyenként

Ha megnézzük a szakértők elfoglaltságát, láthatjuk, hogy arányai-ban azonosan „leterheltek” mind a kisszámú, mint a nagyszámú képfelvételt tartalmazó ügyekben. A nyomozó hatóság előszeretettel rendelte ki az IT-szakértőt a felvételek leválogatására (is), de volt olyan eset, amikor az orvos szakértő végezte a leválogatást – a kisebb ügyekben éppúgy, mint a nagyobbakban (2. számú táblázat).

2. számú táblázat

Hány felvételt vizsgáltak, és ki vizsgálta a felvételeket?¹³

Felvételek száma ügyenként (db)	Ügyek száma	Hány felvételt vizsgáltak?	Ki vizsgálta a felvételeket?
1–1000	123	Mindent: 113 eset Százötvenet: 3 eset Nincs adat: 7 ügy	Nyomozó hatóság: 40 eset IT-szakértő: 56 eset Orvos szakértő: 12 eset Nincs adat: 33 ügy
1000 fölött	12	Mindent: 11 eset Százötvenet: 1 eset	Nyomozó hatóság: 2 eset IT-szakértő: 10 eset Orvos szakértő: 1 eset

13 A táblázatban szereplő számokat ne próbáljuk összeadni, mert átfedéseket tartalmaz: egy-egy ügyben a felvételek leválogatását nem csak egyetlen entitás végezhette. Így például volt olyan ügy, ahol a leválogatást az IT-szakértő és a nyomozó hatóság, de volt olyan is, ahol az IT- és az orvos szakértő végezte (az adathordozókat egymásnak átadva, illetve egymás utáni kirendelésben).

A 3. számú táblázat azt mutatja, hogy az internetes közegben történő elkövetés jelentős mértékben befolyásolja a szakértő kirendelését és a szakértőnek kiadott feladatok jellegét. Annak ellenére fennáll ez a megállapítás, hogy a vizsgálandó felvételek gyakorlatilag azonos jellegű gyermekábrázolások, csupán a megjelenés formája más: az internettel kapcsolatos ügyekben csak a megjelenési (tárolási) forma elektronikus, szemben a hagyományos papíralapúval.

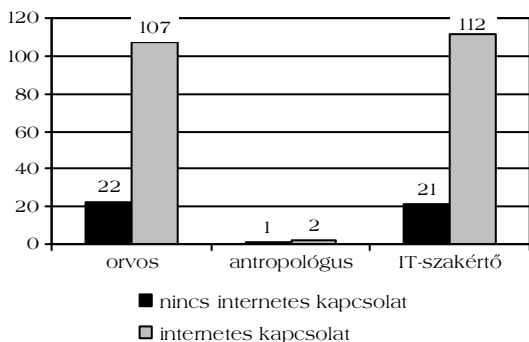
3. számú táblázat

Az ügyekben kirendelt szakértők

Szakértő	Összesen hány ügyben	Ebből internettel kapcsolatos elkövetésű
Orvos	129	107
Elmeorvos	19	10
Antropológus	3	2
Pszichológus	39	24
Informatikai	133	112
Film- és videó	15	12
Egyéb (például angol tolmács, IT-szaktanácsadó)	36	30

A 8. számú ábra azt mutatja, mennyire befolyásolta az egyes szakértők kirendelését az ügyek internetes vonatkozása. Az adatok sze-

8. számú ábra

A tiltott pomográf felvétellel visszaéléssel kapcsolatban kirendelt szakértők és az ügyek internetes vonatkozása

rint, az internettel kapcsolatos ügyekben általánosan számíthatunk számítástechnikai, valamint orvos és antropológus szakértő kirendelésére a lefoglalt számítástechnikai adathordozó elemzése, valamint az életkor megállapítása érdekében (ezen kívül mindhárom szakértő egyszerű leválogatási feladatot is kapott). Ezekben az esetekben nem lenne feltétlenül szükség szakértő kirendelésére. Mégis úgy tűnik, az internetes elkövetés annyira elriasztja a jogalkalmazót, hogy automatikusan szakértői feladatnak tekintenek egyszerű vizsgálatot igénylő, valamint jogkérdéseket is, még akkor is, ha ha ezt az ügy jellege technikailag nem indokolná.

Osszegzés

A tiltott pornográfia megjelenése a világhálón jóval erőteljesebb, mint a hagyományos közegben. A bűncselekmény internetes térhódítása érzékelhető az elkövetési magatartásokkal, az elkövetők iskolai végzettségével, a „kísérő” bűncselekményekkel, az elkövető-sértett kapcsolattal, a nyomozást és a bizonyítást akadályozó körülmények jellegével kapcsolatban is.

Mit nyertünk/vesztettünk az internet térhódításával? Társadalmi szempontból a kérdés megítélése ambivalens. A sértett szemszögéből veszélyforrás, hogy a világhálóra egyszer már feltöltött felvétel „örlése” gyakorlatilag lehetetlen. Az interperszonális kapcsolat hiánya miatt azonban kevésbé veszélyes az internetes változat, hiszen az online jellemző elkövetési magatartások, mint amilyen a megszerzés és a tartás, személyes kontaktus nélkül is megvalósíthatók.

Büntetőjogi szempontból az internet megjelenése, ha nem is veszteség, de legalábbis problémák forrása. Az online gyermekpornográfia számos új, technikai és eljárásjogi nehézség elé állította a jogalkalmazót, mint amilyen például az igazságügyi szakértő feladatkörének meg nem engedhető bővítése, a bizonyítékok hiteles rögzítése és biztonságos megőrzése.

A jogalkalmazónak a jog tudása mellett számos egyéb ismeretet kellene elsajátítania ahhoz, hogy internetes ügyekben megfelelő

eljárasi és technikai döntéseket hozzon. A jelenlegi jogászképzés nem tartalmazza azokat az alapvető jogtechnikai és számítástechnikai ismereteket, amelyek internetes vonatkozású ügyekben elengedhetetlenek. Ezek az ismeretek hozzásegítenék a leendő jogalkalmazót ahhoz, hogy a számítástechnikai vonatkozású ügyekben kellő biztonsággal és jogszerűen eljárhassanak.

A prostitúció körüli élődsdi jellegű bűncselekmények

Egy empirikus vizsgálat főbb tanulságai

A tanulmány egyrészt a prostitúcióra vonatkozó büntetőpolitika változásait foglalja össze dióhéjban, másrészt a prostitúció körüli élődsdi jellegű bűncselekmények (üzletszerű kéjelgés elősegítése, kerítés, kitartottság) empirikus vizsgálatának főbb adatait tartalmazza. A vizsgálat az ország összes megyéjéből kiválasztott kétszázhusz akta tanulmányozása, adatlapos és számítógépes feldolgozása alapján, az elkövetővel, a sértettel, a büntetőeljárással, a bűncselekménnyel, valamint a büntetésiskiszabással kapcsolatos számos adatot rögzített és elemzett. A szerző a vizsgálat során nyert tapasztalatok egy részét osztja meg a téma iránt érdeklődő olvasókkal.

A magyar jogi szabályozás története – a prostitúciót illetően – igen színesnek mondható, hiszen a világban létező szinte minden fontosabb modellel találkozhatunk. A szabályozás történetileg először a *reglementációs* rendszert követte, regisztrálva és kontrollálva a prostituáltakat. Ekkor kizárólag a titkos kéjelgés volt büntetendő. 1950-től a *prohibicionista* rendszer lépett életbe, tiltva és büntetve a prostitúció minden formáját, majd 1993-tól az *abolicionista* irányzat látszik erősödni, és ezt a jogi szabályozás is kifejezi azzal az alapfilozófiával, hogy nem magát a prostitúciót, hanem annak harmadik személy általi kihasználását kell fokozottabban büntetni.

Magyarország ratifikálta¹ az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában létrejött egyezményt²,

¹ 1955. évi 34. tvr.

² International Convention for the Suppression of Traffic in Persons and Exploitation of the Prostitution of Others. 96 UNTS 271, entered into force July 25, 1951.

amely alapvetően abolicionista irányultságú és szellemiségű. Ennek ellenére a prostitúció hazai jogunkban egészen 1993-ig büntendő cselekmény volt. Az utóbbi néhány évtized hazai tapasztalatai azt bizonyították, hogy a proibicionista politika teljességgel képtelen a prostitúció jelenségének megfékezésére, bár a büntetőjogi fenyegetettség kétségkívül kordában tartotta annak utcai, feltűnő megjelenési formáit. A joggyakorlatban megjelenő, elenyészően csekély számú prostitúciós és a hozzá kapcsolódó élősdi jellegű bűncselekmények azonban számszerűségükben meg sem közelítették azt a nagyságrendet, amelyet az valójában képviselt.

Az 1993. évi XVII. tv. a Btk. módosításáról *dekriminalizálta a prostitúciót*, és fokozottabban büntetni rendeli a prostitúcióhoz kapcsolódó, élősdi jellegű cselekményeket (üzletszerű kéjelgésre rábírás, kerítés, kitartottság). Emellett kiegészítette a 205. §-t akként, hogy az büntetni rendeli „épületnek vagy egyéb helynek” prostitúció céljára történő rendelkezésre bocsátását. Tekintve, hogy a prostitúció már nem, de a hozzá kapcsolódó egyes tevékenységek bűncselekmények, indokoltá vált az *üzletszerű kéjelgés fogalmának* az értelmező rendelkezések körében történő meghatározása³. További következmény, hogy a hatályos Btk. olyan önálló bűncselekményi tényállásokat szabályoz, amelyek az üzletszerű kéjelgéshez mint alapcselekményhez kapcsolódnak, ezért elméletileg *felbujtásszerű vagy bűnsegélyszerű* cselekményeket nyilvánít sui generis bűncselekménnyé a törvényhozó.

A prostitúcióval kapcsolatos *jogalkotás hazai fejlődése*⁴ azt mutatja, hogy a jogalkotó fokozatosan szakított a prostitúciót, elsősorban pedig magát a prostituáltat üldöző és büntető ügynevezett proibicionista szemlélettel, és dekriminalizálta a prostitúciót. A szabályozás azonban nem mentes az ellentmondásoktól. Az 1993. évi szabályozás az egyéni prostitúciót bizonyos mértékig tolerálta, de a törvényhozó – tűréshatárait jelezve – továbbra is fenntartotta a cselekmény szabálysértési alakzatát. Az 1999-ben elfogadott

³ Btk. 210/A § (1)–(2) bek.

⁴ Bővebben: Borai Ákos: Prostitúció. Kecskemét, 2003, 13–19. o.

Szbtv.⁵ szabályozási elvei közül kiemelést érdemel, és igen fontos szempont, hogy a prostitúciót kizsákmányoló, *a prostituáltat – az Szbtv. miniszteri indoklása szóhasználatával – csupán „termelőszköznek” tekintő cselekmények és magatartások továbbra is bűncselekményt jelentenek.*⁶

„A prostitúciós tevékenység önmagában ugyanakkor *nem jogellenes és általában nem tiltott.* A prostitúció szabadsága azonban nem jelent feltétel nélküliséget vagy korlátlanyságot az Szbtv. szerint sem; a törvény éppen a feltételek és korlátok jogi szabályait állapítja meg. A megoldás lehetőségét – megint csak a miniszteri indoklás megfogalmazására hagyatkozva – a »feltételekhez kötött legalizálás irányában keresi a törvény«. Az Szbtv. szándéka szerint az utcai prostitúció lokalizálására, a jelenség eszkalációjának megakadályozására törekszik a közterületek és a nyilvános helyek rendjének fenntartása, a társadalmi együttélés háborítatlanságának biztosítása és a közrend megőrzése érdekében. Általánosságban elmondható, hogy az Szbtv. egyszerre igyekszik védeni a prostituáltak és a társadalom érdekeit és jogait.”⁷ E törvény meghatározza a prostitúció szempontjából védett övezeteket, ahol tilos a prostitúcióra felajánkozás, illetve a szexuális szolgáltatás, valamint a türelmi zónákat, ahol a prostitúció bizonyos keretek között tolerált.⁸ (E szabályozás tehát részben már túllép az abolicionista modellek szokásos keretein, a reglementáció irányába, ebből számos probléma ered.)

A prostitúció hazai szabályozásának modellje – minthogy nem regisztrálja a prostituáltakat⁹ – nem teszi lehetővé a prostituáltak

5 A szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról. 1999. évi LXXV. tv.

6 A szerző kiemelései.

7 Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének jelentése az OBH 4007/2003. számú ügyben.

8 Az 1999. évi LXXV. törvény alapján 1999. szeptember 1-jétől lehet Magyarországon türelmi zónákat kijelölni, de az eltelt időszak alatt az önkormányzatok vonakodtak ezt megtenni.

9 Megjegyzendő, hogy az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának, elnyomásának tárgyában, 1950. március 21-én, New Yorkban kelt egyezmény tiltja a prostituáltak speciális regisztrálását.

pontos számának megbecsülését. Az egészségügyi kontroll követelménye¹⁰ alapján a prostitúció nagyságrendje megállapítható lenne, ha a türelmi zónák körüli problémák miatt a prostituáltak nem mellőznék ezen orvosi bizonyítványok beszerzését.

Az üzletszerű kéjelgés bűncselekménnyé nyilvánítása megszüntetésének jogpolitikai indoka az, hogy nagyobb társadalmi érdek fűződik a prostitúciót kizsákmányoló, abból hasznot húzó bűncselekmények elkövetőinek megbüntetéséhez, mint azokéhoz, akik a prostitúcióval foglalkoznak. A prostitúció infrastruktúrájának megteremtésével az úgynevezett „szobáztató”, a „bordélyház-” fenntartó, -üzemeltető, illetve az ilyen „üzlet” finanszírozója, tehát a prostitúcióból származó jövedelemből élősdi módon magát kitartható megbüntetése ugyanis szinte esélytelen, ha az üzletszerű kéjelgést is pönalizálják.

Európában sokan úgy vélik – és ebbe az irányba mozdult el a *holland szabályozás*¹¹ –, hogy a prostituált viszonylagos függetlensége, kizsákmányolásának elkerülése leginkább úgy garantálható, ha a prostitúció háttérstruktúrája legálisan, szabályozott keretek között működik. Ez az állam szempontjából sem közömbös, hiszen a feketegazdaságból a legálisba átemelt üzleti tevékenység ellenőrizhető, adózó tevékenységgé válik. Ez nem jelenti azt, hogy azonnal és abszolút módon kiküszöbölhető a legálissal párhuzamosan működő illegális prostitúció és annak rejtett háttérstruktúrája. A piaci viszonyok és a konkurencia, a szakmai érdekek érvényesülése azonban szükségszerűen és fokról fokra csökkenteni fogja e párhuzamos struktúra létfeltételeit, lehetőségeit.

10 Az 1999. évi LXXV. törvény felhatalmazása alapján jött létre a prostituáltaknak kiadandó orvosi igazolásról szóló 41/1999. (IX. 8.) EüM rendelet. Ennek értelmében, ha a rendeletben meghatározott vizsgálatok negatív eredménnyel végződnek, a prostituáltak orvosi igazolást ad ki az arra jogosított intézet. Az orvosi vizsgálatokat a prostituált kezdeményezi, ilyen értelemben a vizsgálaton való részvétel önkéntes.

11 A holland szabályozást, a magam részéről, legalizált modellként definiálom, mivel a reglementált modelleken messze túlmutatva, a prostitúciót üzleti vállalkozásként kezeli, annak minden jogi vonzatával.

Mások éppen az ellenkező vonalon indulnak el – s ez a *svéd* modell¹² lényege, irányvonala –, amikor azt vallják, hogy a prostituált szabadsága nem a jelenség legalizálásával, hanem éppen ellenkezőleg, a piac, a kereslet befolyásolásával, a klientúra stigmatizálásával, meggyőződéssel, büntetésével valósítható meg. Ez a modell látványos eredményeket tudott felmutatni, radikálisan csökkentve az utcai prostitúciót, ezen belül is a külföldi migráns prostitúciót, s ezáltal jelentős visszatartó hatást gyakorolt az emberkereskedelemre. Számomra ez a modell a legmeggyőzőbb, mind filozófiája, mind pedig alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai alapján.

A kutatás tárgya, módszere

A prostitúció körüli élősdí jellegű cselekményeket 2006-ban az OKRI-ban vizsgáló kutatás háttérében az állt, hogy a prostitúcióval kapcsolatos szabályozás, a büntetőpolitika változása és ellentmondásossága mennyiben hatott a bűncselekmények elkövetési gyakoriságára, azok formáira, és hogyan érintette a prostitúcióra épülő egyes bűncselekmények megítélését. A kutatás a prostitúció európai és hazai jogi helyzetének rövid, *elméleti jellegű* áttekintésén túl *empirikus vizsgálat* keretében a prostitúció körüli élősdí jellegű cselekmények (a Btk. 205. §-ában foglalt üzletszerű kéjelgés elősegítése, a Btk. 206. §-ában foglalt kitarottság, a Btk. 207. §-ában foglalt kerítés bűncselekménye) problematikájával is foglalkozott. Mindhárom bűncselekmény szoros kapcsolatban áll a prostitúcióval; jellemzően a prostituáltat kizsákmányolja, belőle hasznot húz.¹³

12 A svéd modellt sokan prohibicionista modellnek tekintik, mert tiltja a prostitúciós szolgáltatás igénybevételét, míg mások sajátos abolicionista modellnek tartják, mivel fellép a prostitúció reglementálása, szabályozása ellen.

13 Az üzletszerű kéjelgés elősegítése a BK 172. számú (1997. V. 26.) kollégiumi állásfoglalással módosított BK 109. számú állásfoglalás az üzletszerű elkövetés megállapítása szempontjából – a prostitúcióhoz való szoros kötődés mint jellemző körülmény alapján – az üzletszerű kéjelgés elősegítését, a kitarottságot és a kerítést hasonló jellegűeknek tekinti.

Az OKRI-ban végzett *empirikus vizsgálat* a 2000–2005-ben jogerősen befejezett, az előbbiekben ismertetett bűncselekményfajtákra, területileg pedig Budapestre és az ország összes megyéjére kiterjedt. A munka az ügyészségi házi iratok, a nyomozati iratok tanulmányozása alapján, adatlapos feldolgozással folyt. Összesen mintegy *kétszázhusz aktát* tanulmányoztunk, véletlenszerű kiválasztással, az ország megyéiből és Budapest kerületeiből.¹⁴ A kutatáshoz készült adatlap az akta adminisztratív adatain túl az elkövetővel, a sértettel, a büntetőeljárással, a bűncselekménnyel, a büntetés kiszabással kapcsolatos számos adatot rögzített. A mintában hallatlanul sokszínű és érdekes esetekkel találkozhattunk, igen széles körű adatgyűjtést végeztünk¹⁵, ezért e tanulmány keretében csupán az elsődleges eredmények ismertetésére nyílik mód. Itt és most tehát néhány fontos megállapításra térünk ki, míg az anyag további feldolgozása során nyert eredmények, tanulságok, illetve az adatok részletes elemzése más publikációk tárgya lesz.

A kutatás jellemző adatai

A kriminálstatisztika adatai alapján¹⁶ 1999-től a vizsgált bűncselekmények száma a táblázatban látható módon alakult.

A táblázatból jól látszik, hogy az ilyen jellegű bűncselekmények száma mindhárom bűncselekményi kategóriában csökkenő tendenciát mutat. Ezen túlmenően érdekes, hogy a 2005. évi statisztika szinte azonos nagyságrendeket jelez az *üzletszerű kéjelgés elősegítése, a kitartottság és a kerítés* vonatkozásában egyaránt.

A kriminálstatisztika számszerű csökkenése azonban sajnos mégsem adhat okot a felhőtlen optimizmusra. A szóban forgó bűncselekményeknek a statisztika által mért relatív csökkenése ugyan-

14 Köszönetemet fejezem ki a Legfőbb Ügyészségnek, a fővárosi és a megyei főügyészségeknek a kutatás lebonyolításához nyújtott szíves támogatásért, az akták rendelkezésre bocsátásáért.

15 A kutatás lendületét Rózsa Katalin nagymértékben elősegítette, az adatok számítógépre vitelével és rendszerezésével.

16 Egységes Rendőrségi, Ügyészségi Bűnügyi Statisztika, ERÜBS.

Táblázat

Év	Üzletszerű kéjelgés elősegítése	Kitartottság	Kerítés
1999	99	93	198
2000	77	59	94
2001	59	80	116
2002	51	67	99
2003	45	69	97
2004	47	51	76
2005	36	36	39

is részben a prostitúció átstrukturálódásának tulajdonítható. Az új szabályozás következtében ugyanis a korábbi utcai prostitúció magánlakásokba és különböző intézményekbe tevődött át (így például masszázs-szalonokba vagy éjszakai szórakozóhelyekre), így rejtettsége, illegalitása lefedi, sokszor tartósan felderíthetetlenné teszi a prostitúció körüli, élısđi jellegű cselekmények körét is. A törvényhozó eredeti szándéka tehát – azazhogy a prostitúció bizonyos ke-retek között történő tolerálásával a prostitúcióra épülő bűncselekmények köre csökken, mert láthatóbbá válik a bűnüldözés számára, és mert a prostituált korábbi függősége, kiszolgáltatottsága is megszűnik –, úgy tűnik, nem vált valóra.

Az elkövetők

A kutatás vizsgálatai alapján a *három* bűncselekmény-kategóriából véletlenszerűen kiválasztott 220 aktából összesen 364 *elkövető adatainak feldolgozása történt meg.*

A *bűncselekmények fajtáit* illetően a vizsgált akták alapján az elkövetők legnagyobb része az üzletszerű kéjelgés elősegítése, valamivel kisebb hányada pedig a kitartottság, illetve a kerítés bűncselekményét követte el.

Az elkövetők 42%-a a bűncselekményeket *halmazatban* követte el, legtöbbször személy, illetve vagyon elleni bűncselekményt, a többiek más (közrend elleni, államigazgatás, igazságszolgáltatás és

a közélet tisztasága, házasság, család, ifjúság, nemi erkölcs elleni bűncselekményt követtek el.

Az elkövetők csaknem fele volt *előzetes letartóztatásban*, illetve *őrizetben*¹⁷. Az előzetes letartóztatás hossza az elkövetők mintegy 10-10%-a esetében három hónapnál rövidebb vagy három és hat hónap közötti, 7-8%-a esetében hat és tizenkét hónap, illetve egy-két év közötti, míg az esetek töredékében két évnél hosszabb volt.

A *nemek szerinti* megoszlás akként alakult, hogy az elkövetők döntő többsége férfi, míg egyharmada nő volt. Az *életkori megoszlás* igen nagy változatosságot mutat, szinte minden korosztály képviselteti magát, a 17-től a 63 évesig. Valamivel magasabb arányt a 26-27 éves korosztály mutatott.

Az *iskolai végzettség* tekintetében megrázó adat, hogy az elkövetők több mint 7%-a nem fejezte be az általános iskola nyolc osztályát, fél százaléka analfabéta, míg 1%-a kevesebb mint öt osztályt végzett. Az elkövetők 23%-a elvégezte a nyolc általánost, 15%-a pedig a középiskolát. Az elkövetők 2%-a viszont főiskolát, egyetemet végzett, tehát jóval nagyobb lehetőségei voltak a legális jövedelem-szerzésre.

Az elkövetők túlnyomó többsége (95%) *magyar*, a többi román, ukrán, kínai vagy egyéb állampolgárságú. (Érdekesség, hogy két esetben a kínai elkövetők zömmel ázsiai klientúrát céloztak meg. Ázsiai lapokban és helyi piacokon verbuválták a klienseket az általuk bérelt magánlakásokba, ahol magyar és európai lányokat foglalkoztattak prostituáltként.)

A *családi állapotot* illetően a vizsgált csoportban (240 elkövető) a nőtlenek/hajadonok aránya a legmagasabb (kb. 30%), míg kevesebb, de hasonló arányú a házas (kb. 26%) és az élettársi kapcsolatban élők (kb. 21%) csoportja. Az elkövetők 14%-a elvált, 2%-a pedig özvegy volt.

A *kiskorú gyermekek* számát illetően is igen nagy a szóródás. Az elkövetők csaknem felének volt kiskorú gyermeke (legtöbbjük egy-

¹⁷ 11%-uknál nem volt adat.

három, ritkábban négy, vagy ennél több kiskorú gyermeket nevelt saját háztartásában).

A jövedelmi viszonyok azt mutatják, hogy bár az elkövetők majdnem kétharmadának van jövedelme (42%-a rendszeres jövedelemmel bír, 24,5%-a pedig alkalmi munkából él), addig csaknem egyharmadának *egyáltalán nincs más jövedelme, mint a bűncselekményből származó.*

A büntetett előéletűek aránya rendkívül magas, az elkövetők majdnem fele ugyanis büntetett előéletű volt. Az elkövetők 14%-a visszaeső, ennek fele többszörös visszaesőnek minősült.

Az elkövetők 13%-a egyszer, 8%-a kétszer, 5%-a háromszor volt büntetve, de a hatszor büntetettek aránya is elég magas, az ennél többször büntetettek aránya pedig nagymértékben szóródott.

A büntetőeljárás

Az eljárás *csaknem azonos arányban indult* a sértett feljelentésére és állampolgári bejelentésre, valamint hivatalból. Biztató, hogy a rendőri intézkedések során, a hirdetések ellenőrzése kapcsán, a térfelügyelő kamerák segítségével stb. igen sok esetet derítenek fel. *Az eljárás hossza a nyomozati eljárást* tekintve az esetek több mint felében megfelelő, egynegyedében hosszú, kb. 10%-ában pedig túl hosszú volt. *A vádemelésről a jogerős ítéletig* eltelt idő az esetek több mint 66%-ában maximum két év, 44%-ában azonban ennél hosszabb.

Az ítélet szerint a *bűncselekmény minősítése* a vizsgált csoportban az elkövetők (364 fő) 38,7%-ánál üzletszerű kéjelgés elősegítése volt, 26,4%-ánál kitaratottság, 18,7%-ánál kerítés, a többinél (14,7%) pedig az előbbi bűncselekmények halmazata valósult meg.

A büntetés kiszabásánál az *enyhítő körülmények* között a bíróság az elkövetők legnagyobb részénél a *kiskorú gyermekes családi állapotot, a büntetlen előéletet és az időmúlást vette figyelembe a leggyakrabban.* Utóbbi mutatja az eljárások gyakori elhúzódását, ennek okai között az ilyen jellegű cselekmények elszaporodottsága, a bizonyítási nehézségek, a sértett/tanúk félelem és fenyegetett-

ség miatti tanúvallomásának gyakori változtatása, a nehezen átlátható élettársi viszonyok miatti eljárási problémák, az elkövetők tagadása és a hatóságok előli bujkálása, eltűnése, a sértett vagy az elkövető, illetve esetenként mindkettő igazságügyi elmeszakértői vizsgálatának szükségessége stb. játszott szerepet. A *súlyosbító körülmények* között a *halmazat, a büntetett előélet*, ez után pedig a *hasonló jellegű bűncselekmények elszaporodottsága és a folytatóságos elkövetés* szerepelt legnagyobb gyakorisággal.

A *kiszabott büntetés fajtája* szerint a végrehajtandó szabadságvesztés aránya volt a legmagasabb (36,8%). Felfüggesztett szabadságvesztést az elkövetők 31,6%-ánál, pénzbüntetést az elkövetők 14,6%-ánál szabtak ki a bíróságok. A közérdekű munka és a próbára bocsátás aránya csekély volt (0,5–0,5%). Felmentésre az elkövetők 2,2%-a esetében került sor.¹⁸

A sértettek

A sértettek száma a 220 esetben összesen 479 volt. Az ügyek majdnem felében egy, csaknem 10%-ában egy-három, a többiben háromnál több sértett volt. A sértettek túlnyomó többsége (98%) nő volt. A sértettek életkori megoszlását vizsgálva, a 9 és 18 év közöttiek aránya 20% volt, ebből a 16-17 éves korosztály kiemelkedő arányú (12%).

A sértettek 81%-a magyar állampolgárságú, a többi más nemzetiségű volt.

A kutatás néhány tanulsága

A kutatás egyebek között foglalkozott a *sértett* büntetőjogi és kriminológiai fogalmával, a sértetti kör jellemzőivel, a speciálisan sérülékeny csoportokkal (gyermek- és fiatalkorúak, intézetben nevelkedők, hátrányos családi helyzetűek, szellemi fogyatékosok stb.), a sértet-

¹⁸ Egyéb 0,3%, az ügyek 9,9%-ban pedig folyamatban voltak.

tek függőségének, kiszolgáltatottságának okaival, illetve az elkövetőhöz fűződő viszonyával.

A mintában a gyermek- és fiatalkorúak aránya nem elhanyagolható nagyságrendű volt. Ezek között is sok olyan kirívó esetet találunk, amikor intézeti neveltek, otthonról elszökött gyermekek váltak áldozattá. *Egy 14. évét még be nem töltött leánygyermek például megszökött a nevelőszüleitől, és az ország területén csavargott. Különböző embereknél lakott, akik kihasználva őt és kiszolgáltatott helyzetét, szexuális visszaélést követtek el a sérelmére, illetve más férfiak számára – prostitúcióra valamint pornográf felvételek készítésére – rendelkezésre bocsátották, anyagi haszonszerzés céljából.*

Az intézetből eltávozott, megszökött fiatalkorúak gyakran akarva-akaratlanul egymást is áldozattá teszik, illetve közreműködnek társaik viktimizációjában. Ezen a területen nagyon sok tennivaló van, súlyos hiányosságokkal találkozhatunk a megelőzés terén. A gyermek- és fiatalkorúak esetenként eltűnés miatt körözés alatt állnak, így előfordul, hogy az utcán, szórakozóhelyeken, piacokon, rendőrségi ellenőrzés, igazoltatás során kerülnek a hatóságok látókörébe. Sajnos az sem ritka, hogy hamis okmányokkal látják el őket a „futtatóik”. Az egyik esetben például az intézeti, lakásotthonban nevelt fiatalkorú sértett többször szeretett volna megszökni, de hiányzott az ehhez szükséges pénz. Egy hasonló korú intézeti nevelt felajánlotta, hogy megismerteti egy barátjával, aki segít majd pénzhez jutni akként, hogy klienseket szerez, akiknek szexuális szolgáltatást kell nyújtani. A vonakodó sértettet végül társa meggyőzte arról, hogy nincs más alternatíva a pénzszerzésre. Az esethez tartozik, hogy az újdonsült ismerősök a fiatal lányt végül több hétre bezárták, megverték, gépjárművel való vontatással fenyegették, és akaratát megtörve prostitúcióra kényszerítették.

Az elkövetői kört illetően az előélet, a kereseti, vagyoni viszonyok mellett az önálló tettességnek, a társas és szervezett elkövetési alakzatoknak is különös figyelmet szentelt a kutatás. Vizsgálta egyúttal az erőszak különböző formáinak szerepét és az elkövető motivációit is. Emellett a prostitúció hazai (utcai, magánlakásban zajló, éjszakai szórakozóhelyeken, például bár, szexklub, masz-

százsszalón), illetve a külföldön menedzselt megjelenési formáival, a szolgáltatások körével és tarifáival, az egészségügyi aspektusokkal kapcsolatos adatokat is összegyűjtötte.

Empirikus kutatási adataink alapján, a prostitúció megjelenési formáival kapcsolatban jellemzőnek mondható a magánlakásokban, hirdetés alapján zajló prostitúció. Gyakori azonban a magánlakásban történő, illetve az utcai prostitúció kombinálása is, a kliensek egyetlen forgalmának tulajdonítható jövedelemkiesés kiegyensúlyozására. Igen elterjedt az internethasználat a szexuális szolgáltatások és szolgáltatók reklámozására, a kliensek elérésére. Előfordul képek letöltése is más hirdetési formáknál történő felhasználás céljából, így például újsághirdetésekhöz illusztrációként, az attraktív szexszolgáltatók bemutatására. A magánlakásban folyó prostitúció esetén gyakori a lakás prostituált általi bérbevétele, majd a lakáshasználat, -bérlet és a rezsiköltségek megosztása más prostituáltakkal. Más konstrukcióban viszont egyvalaki ellátja a szervezési, hirdetési, vezetési és egyéb feladatokat, és a többieket is ő alkalmazza.

Az empirikus vizsgálat adatai szerint sok tulajdonos nem tudja, hogy a tulajdonában lévő, bérbe adott ingatlant prostitúcióra használják.¹⁹ Esetenként olyan magánszemélyek bérlik az ingatlant, akik haszonszerzés céljából másoknak továbbadják azt, prostitúcióra, illetve vállalják annak szervezését, hirdetését, egyéb feltételeinek biztosítását. Meglehetősen tipikus az is, amikor egy prostituált bérlő az ingatlant, és azt más prostituáltaknak is rendelkezésre bocsátja. A „rendelkezésre bocsátás”-nak más részére „üzletszerű kéjelgés” (210/A §²⁰) céljára kell történnie, és ezt a ténytető tu-

19 Az ilyen lakástulajdonos természetesen nem követi el a 205. § (1) bek. szerinti bűncselekményt.

20 Az üzletszerű kéjelgés fogalmát a Btk. 210/A §-a a következőképpen határozza meg:

(1) Üzletszerű kéjelgést folytat az, aki rendszeres haszonszerzésre törekedve közöszl, vagy fajtalanokdik.

(2) E cím alkalmazásában fajtalanokdik: a közöszlés kivételével minden súlyosan szeméremstört cselekmény, amely a nemi vágy felkeltésére vagy kielégítésére szolgál.

datának át kell fognia. Ha valaki saját maga veszi igénybe a rendelkezésére álló épületet vagy egyéb helyet – azért, hogy ott az üzletszerű kéjelgést folytató személy (férfi vagy nő) klienseként szexuális szolgáltatásban részesüljön –, nem követi el a szóban forgó bűncselekményt. Közömbös, hogy az épület vagy egyéb hely átadásáért az elkövető anyagi ellenszolgáltatásban részesült-e vagy sem. A bűncselekmény elkövetése ennek hiányában is megállapítható. Egy ilyen esetben például a vádlott kibérelt Budapest egyik budai kerületében egy többszobás lakást, 85 ezer forint bérleti díj plusz rezszi ellenében. Néhány hét múlva hosszabb időre elutazott, és a lakást (a bérleti szerződés felmondása nélkül) átadta B. Évának, aki anyagi ellenszolgáltatásért szexuális szolgáltatást nyújtott az általa feladott hirdetés és telefonos bejelentkezés alapján a lakásba érkező klienseknek. Rövid idő elteltével B. Éva további két nőt fogadott be a lakásba, akik szintén üzletszerű kéjelgéssel foglalkoztak. B. Éva mindössze a lakásbérletet és a rezsiköltségeket fizette a vádlottnak (aki ezt az összeget továbbította a tulajdonosnak), tehát semmiféle vagyoni előnye nem származott a lakásbérlet átengedéséből. A vádlott azonban ennek ellenére elkövette a bűncselekményt, mert az üzletszerű kéjelgés elősegítése tényállásának nem része a haszon-szerzés célzata, így az a lakás átengedésével megalósult.

Meglehetősen szép számmal találkozhatunk olyan esetekkel is, amikor éjszakai bárókban és más szórakozóhelyeken a táncosnőként, pultosként vagy más legális foglalkozás körében alkalmazottak egy része üzletszerű kéjelgést is folytatott, az üzlet üzemeltetőjének szervezésében. Az üzletekben, bárókban, éjszakai klubokban és más szórakozóhelyeken a leleplezésig sokszor hosszabb ideig, esetleg több évig is zajlik a tiltott és titkos prostitúció, a bordélyház üzemeltetése. Az üzletekben (bárók, klubok) is előforduló prostitúció elősegítői és haszonélvezői között kis számban ugyan, de találunk magasabb iskolai végzettségű és piacképes képzettségű embereket is.

A 205. § (2) bekezdése szerinti cselekmény elkövetési magatartása a bordélyház fenntartása, vezetése, annak működéséhez anyagi eszközök szolgáltatása. E törvényhely beiktatását az emberkereske-

dés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában született egyezmény indokolja.²¹ A bordélyház pontos fogalmát azonban sem az egyezmény, sem a Btk. nem határozza meg. Általános meghatározás szerint olyan vállalkozásnak tekinthető, ahol a vállalkozó által fizetett prostituáltak a kliensek rendelkezésére állnak, prostitúció céljából.²²

A bordélyház a modern világban más, főként legális intézménynek álcázva működik (például erotikus klub, erotikus masszázsszalon, szexklub stb.). A vállalkozó a prostituáltakat (formálisan) általában a vállalkozásnak megfelelő legális státusban, minőségben alkalmazza (masszőr, pincér, táncosnő, pultos stb.), ha a bordélyház valamely legális vagy legálisnak álcázott vállalkozás keretében működik.

A bordélyház intézménye azonban olyan illegális „vállalkozás”, ahol a „vállalkozó” számára fizetett anyagi ellenszolgáltatásért az általa fizetett prostituáltak válogatás nélkül bármely kliens rendelkezésére állnak szexuális szolgáltatás céljából (közösülés vagy fajtalanság).

A vállalkozás és a bordélyház közötti különbséget jól szemlélteti az a jogeset, amelyben a *büntetlen előéletű, jól képzett és magas szakmai presztízsű masszőr egy budapesti kerületi lakásban mind masszázs, mind pedig erotikus masszázs és esetenként szexuális szolgáltatás nyújtására több nőt is alkalmazott, akiket betanított a masszázusra. A szolgáltatást maga hirdette, és az alkalmazottak a bevétel felét átadták neki.*

A törvényi tényállás szerint nem csupán a bordélyház *fenntartása vagy vezetése*, hanem a bordélyház működéséhez *anyagi eszkö-*

21 Ezt az egyezményt Magyarország az 1955. évi 34. tvr.-rel hirdette ki. Az egyezmény 2. cikke értelmében a részes felek kötelezik magukat arra, hogy megbüntetik azokat, akik

(1) „bordélyházakat tartanak fenn, vagy vezetnek, avagy az azok fenntartásához szükséges anyagi eszközöket tudatosan szolgáltatják, illetőleg az anyagi eszközök szolgáltatásában részt vesznek”.

22 A BH 1999. 399. I. pontjában kimondja, hogy „A bordélyház olyan vállalkozás, amelyben a vállalkozó által fizetett prostituáltak pénzért közösülésre vagy fajtalanságra bárkinek a rendelkezésére állnak, az ellenszolgáltatás azonban a vállalkozót illeti.”

zók szolgáltatása is büntetendő. A „fenntartás” magát a „vállalkozói” tevékenységet fedi, a „vezetés” a technikai irányítás feladatkörét jelenti. Az „anyag eszközök szolgáltatása” a bordélyház működéséhez bűnsegélyi jellegű magatartás, amely például pénzbeli támogatást, épületnek a rendelkezésre bocsátását stb. jelenti. A törvény nem kívánja meg, hogy az anyag eszközök szolgáltatása haszon szerzés céljából történjen, tehát a bűncselekmény ennek hiányában is elkövethető. Minthogy azonban a „vállalkozás” sikeréhez járul hozzá, az a tipikus, hogy ez tulajdonképpen „pénzügyi beruházás”. Az esetek döntő többségében tehát megtérülő, sőt jól profitáló beruházásról van szó.²³

Jog eset: A vádlott a városban négy különböző helyen lakásokat bérelt, és azt több prostituált rendelkezésére bocsátotta, üzletszerű kéjelgés céljából. A prostituáltak két csoportban, két műszakban dolgoztak, 9–18 és 18–03 óráig. A vádlott szervezte, intézte a hirdetések, internetről letöltött erotikus képeket jelentetett meg az újságokban. A lányoktól beszédte a bevétel 50%-át plusz egyéb költségeket (rezsi, bérlet, szállítási költség), s azt naponta elvitte. Az ügyek folyamatos intézésére a későbbiekben alkalmazott egy nőt, aki fogadta a telefonhívásokat, szervezte az időpontokat, vezette a nyilvántartást, beengedte a klienseket, gondoskodott a takarításról és a segédeszközökről, visszaosztotta a pénz egy részét a lányoknak. A vádlott emellett alkalmazott egy személyszállítót is, aki a lányokat a kliensek által megadott címekre vitte, megvárta őket, „vigyázott rájuk”.

23 A bordélyház fogalmának értelmezéséről az üzletszerű kéjelgés elősegítése büntetnének esetében az FBK 1996/3. a következőket mondja: „A bordély e törvény alkalmazásában egy olyan vállalkozást jelent, amelyben a vállalkozó által fizetett prostituáltak, anyagi ellenszolgáltatásért, bárki szexuális vágyainak a kielégítésére rendelkezésre állnak. A bordélyházat a technikai jellegű irányítási feladatokat ellátó személy vezeti. A bordélyház működéséhez szükséges anyag eszközök szolgáltatása tipikusan bűnsegély. Ennek az alakzatnak az elkövetője nem lehet azonos a bordélyház tulajdonosával vagy vezetőjével, ellenben a tudatának át kell fognia az általa támogatott intézmény bordélyház mivoltát, és ennek ismeretében kell az anyag eszközöket rendelkezésre bocsátania.”

A Btk. 205. § (3) bekezdése minősített esetet fogalmaz meg. Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel szankcionálja, ha a bordélyházban *18. évét be nem töltött személy* folytat üzletszerű kéjelgést. E rendelkezés a fiatalkorúak fokozott védelmét szolgálja, és az egyre fiatalabb korosztálynak a prostitúcióba bevonására irányuló törekvések ellen kíván fellépni. Az elkövető tudatának azonban át kell fognia, hogy 18. éven aluli személyről van szó.

A Btk. 205. § (1) és (2) bekezdése szerinti bűncselekményi alakzat immateriális, tehát a magatartás tanúsításával megvalósul a cselekmény. A (4) bekezdés esetében a cselekmény akkor befejezett – amint már említettük –, ha a rábírás hatására a passzív alany az üzletszerű kéjelgés folytatását elkezdi. *Így például az egyik esetben K. Tamás elkövető vidéki tartózkodása során megismerkedett B. Ilona, 18. életévét be nem töltött sértettel. Rövid ismeretség után rábeszélte, hogy létesítsen vele élettársi kapcsolatot. A sértett a rábeszélés hatására eltávozott szülei lakásáról, és a vádlottal együtt Budapestre utazott. A főváros határába érve azonban a vádlott felszólította a sértettet, hogy dolgozzék prostituáltként, s az ebből szerzett jövedelmet pedig adja át neki. A sértett, akinek sem pénze, sem mobiltelefonja nem volt, s tartott a vádlottól, rövid szóváltás után eleget tett e felhívásnak, s több héten át mindaddig prostituáltként tevékenykedett, amíg egy ismerőse meg nem látta őt. Ekkor a szülei, tudomást szerezve az eseményekről, érte mentek és hazavitték.*

A prostitúció egészségügyi aspektusai a vártól kissé biztatóbbnak tűnnek. Az esetek túlnyomó többségében a szexuális szolgáltatást nyújtók – saját bevallásuk szerint – védekeznek a szexuális úton terjedő betegségek ellen. Előfordul azonban, hogy az alapszolgáltatás mellett az úgynevezett extrában²⁴ szerepel az óvszer nélküli szex is. A szexuális szolgáltatást végzők közül sokan viszonylagos rendszerességgel felkeresik saját orvosukat, de nincs speciális egészségügyi igazolásuk (esetenként nem is tudnak annak kötelező jellegéről).

24 Az emelt áron nyújtott, speciális szolgáltatások között.

Az empirikus vizsgálatban nagy számban szerepeltek a *kitartás* bűncselekménye körébe tartozó cselekmények. Az úgynevezett *kitartás* abban különbözik az *eltartástól*, és azáltal válik büntetőjogilag tilalmazottá, hogy a kitartott olyan személlyel tartatja ki magát, olyan személyen élősködik, aki üzletszerű kéjelgést folytat, s ebből jut jövedelemhez. A kitartó és a kitartott közötti kapcsolat kizárólagosan vagy döntően anyagi jellegű, s ennek fedezetét a prostitúció nyújtja. A kitartott tehát élősködik a kitartón, amikor a prostitúció hasznából részesül. A kitartatás jelentheti azt, hogy a tettes *teljes* egészében ebből a jövedelemforrásból él, de jelentheti azt is, hogy ez csak *része* a jövedelmének, s a magasabb életnívójához járul hozzá.

Az empirikus vizsgálatban rendkívül sokféle, az e törvényhely keretébe tartozó magatartással találkoztunk. Ezek közül ismertetjük a következő modelleket:

1. Élettársak közös megegyezése

A vádlott alkalmi munkás, akinek alacsony jövedelme van. Mivel elvált a feleségétől, és gyermektartásdíjat is kell fizetnie, élettársával nehéz anyagi körülmények között élnek. A vádlott élettársa felajánlja, hogy mivel korábban is prostitúcióval foglalkozott, ezt folytatni fogja, és az így szerzett jövedelemből jobban fognak élni. Ennek megfelelően hirdetéseket adnak fel, és a prostitúcióból szerzett pénzt élettársával együtt a közös megélhetésükre és a szükséges kiadások fedezésére használják fel.

2. Kényszerűen együtt lakók közötti egyoldalú függőség

Az elsőrendű vádlott a férjétől elvált, három kiskorú gyermekével és beteg édesanyjával él együtt, alkalmi munkát végezve, rossz anyagi körülmények között. Hamarosan megismerkedik és összeköltözik B. Katalinnal, akit prostitúció miatt már egy külföldi országból kiutasítottak. A vádlott felszólítja őt, hogy folytassa az üzletszerű kéjelgést, és az abból származó bevételt, teljes egészében adja át neki. Ez így is történik, és B. Katalin a napi bevételt (8–12 ezer forint) mindennap átadja az elsőrendű vádlottnak. Egy idő után azonban első-

rendű vádlott kevesli az átadott pénzt, ezért megbízza a saját fiatal-korú fiát (másodrendű vádlott), hogy a továbbiakban ő válassza ki a kuncsaftokat, és azt is ellenőrizze, hogy B. Katalin mennyi pénzt keresett.

3. Alkalmi ismerősök kihasználása

Az elsőrendű vádlott egy ismerőse révén megismerkedik M. L. román, valamint L. A. és P. T. munkanélküli magyar állampolgárokkal, akiknek szállást és munkát ajánl. A sértettek ez után utcai prostitúciót folytatnak, és a teljes bevételt átadják a vádlottnak. Az elsőrendű vádlott ebből a pénzből a sértetteknek lakást bérel, és a megélhetésüket segíti, egyebekben pedig a pénzt a saját hasznára fordítja. A sértetteket állandó, szoros felügyelet alatt tartja, ezért egyedül, megfelelő kíséret nélkül nem mehetnek el otthonról.

Mint az esetekből látható, a legkülönbözőbb kitarottsági formák léteznek. Adódhat házastársi, élettársi kapcsolatból, ismeretségi, baráti viszonyból, vagy függőségből. Az előbbiekben bemutatott második jogesetben a kitarottság mellett megállapítható a kiskorú veszélyeztetése is. Kitarottság esetén nem vizsgálható az a tény, hogy az üzletszerű kéjelgést folytató kitaró az üzletszerű kéjelgésből származó jövedelméből vagy más forrásból származó vagyonából tartja-e ki az elkövetőt.

A bűncselekmény *passzív alanyának* kérdése vitatott, az uralkodó álláspont szerint a kitaró nem szükségszerűen sértett is. A Legfelsőbb Bíróság 3/1999. büntető jogegységi határozata²⁵ szerint: „Rá kell mutatni arra, hogy a kitaró, aki maga is jogellenes tevékenységet folytat (bár az jelenleg csupán szabálysértés), csak *tágabb, kriminológiai értelemben tekinthető a kitarottság mindenkor sértettjének*. Büntetőjogi szempontból azonban, a magyar Btk. szerint, a sértetti minőség a kitarottság törvényi tényállásának nem szükségszerű

²⁵ A kitarottság (Btk. 206. §) természetes egység vagy bűnhalmazat, ha az elkövető több olyan személlyel tartatja ki magát, aki üzletszerű kéjelgést folytat.

eleme. A kitaró és a kitarott rendszerint közös megegyezéssel folytatja bűnös tevékenységét, ebből nem feltétlenül csak a kitarottnak származik haszna, hanem kölcsönös előnyökkel jár (a kitaró »védelmet« biztosít a kitarottnak stb.). Ezért csak az adott ügy körülményeinek ismeretében bírálható el, hogy a kitaró sértettnek tekinthető-e. Azokban az esetekben egyébként, amikor egyértelmű, hogy sértett vagy sértett is, nem csupán kitarottságot, hanem azzal bűnhalmozatban más bűncselekményt is meg kell állapítani a kitarott terhére (például a kerítés minősített esetét: 207. § (3) bekezdés; az 1998. évi LXXXVII. tv. 43. §-ával beiktatott emberkereskedelmet: 175/B §). A kitaró (esetleges) sértetti minősége tehát nem döntő a bűncselekményi egység vagy többség megállapítása szempontjából.”

Nézetem szerint a prostituált és prostitútor közötti viszony sajátos kapcsolat, függőségek, kényszerek, érzelmi szálak furcsa kombinációja. *Nincsenek egyértelműen kölcsönös előnyök.* Az úgynevezett védelem általában nem a prostituálnak szól, nem az ő érdekeit védi, hanem a „forgalmazott áru” feletti őrködés, a profit érdekében történik. Nincs például védelem a klienssel szemben (legyen az aberrált, visszataszító, erőszakos) akkor, ha az a prostitútornak megfizeti a szolgáltatás (kialkudott emelt) árát. A prostitútor a felügyeletet elsősorban azért gyakorolja, hogy a bevételt ellenőrizze, növelje. Az akták tanulmányozása alapján erre utalnak azok a gyakorlatok, amelyek például a kiosztott óvszerek számának ellenőrzésével a kliensek számára, a keresett összeg nagyságára von le következtetést a „műszak végén”. Ha ez nem egyezik, akkor a prostituált komoly bántalmazásra számíthat. A jövedelem teljes egészének átadását folytonos figyelemmel, a ruházat, sőt sokszor az intim testrészek (testüreg) átvizsgálásával ellenőrzik. Ha a prostitútorok elrejtett pénzt találnak a prostituálnál, az komoly megtorlást von maga után.

Az úgynevezett védelem azt a célt is szolgálja továbbá, hogy a prostituált ne kerüljön más rendelkezése alá. Köztudott, hogy esetenként a prostituált felett átvesszik az ellenőrzést, az érintettek sajátos szóhasználata szerint „lelopják az útról”, és elviszik az ország más részébe, ahol már az új prostitútoroknak kell dolgoznia.

Egészen furcsa kitartottsági formák is léteznek, amikor a prostitúciót folytató nők a pusztá szállásért és ellátásért átadják a teljes, prostitúcióból származó jövedelmet a kitartottnak vagy kitartottaknak. A kitartottság nem mentes az erőszaktól, sőt ezt a kapcsolatot is átszövik a függőség és kényszer elemei. Paradox módon a kitartó, aki a kitartott életminőségéről gondoskodik, a legkiszolgáltatottabb.

A másik, szintén gyakori bűncselekmény, a kerítés esetén, az elkövetési magatartás valakinek más részére, meghatározott célból (fajtalanság vagy közösülés) történő megszerzésében áll.²⁶ A „megszerzés” igen tág fogalom, beleillik minden olyan cselekvés, amely a passzív alanyunk mással való közösülése közvetlen lehetőségét létrehozza, megteremti. Idetartozik a passzív alany befolyásolása, rábírása – mint döntő ok – az elhatározásra, vagy a passzív alany kialakulóban lévő elhatározásának a megerősítése.

Az elkövetési magatartás lényege tehát a közvetítő tevékenység, amely nem merül ki egyszerű közreműködésben, hanem döntő jelentőségű a felek összeismertetése, a nemi kapcsolat létrejötte szempontjából. A lakásnak a rendelkezésre bocsátása önmagában nem meríti ki a kerítés tényállását, nem minősül megszerzésnek, ha nem társul hozzá a felek „összehozása”. Ha a felek már ismerik egymást, megállapodtak a közösülésre vagy fajtalanságra irányuló akтусban, akkor az elkövető ez utáni tevékenysége általában nem minősül kerítésnek, hanem másfajta bűncselekmény.

Megszerzésnek tekintendő az is, ha a feleket nem ismerteti össze, hanem a passzív alanyt a lakására hívja, majd magára hagyva kiszolgáltatja őt a már ott tartózkodó másik embernek. A megszerzés a passzív alanyunk – soha nem az elkövető, hanem – más személy rendelkezésére bocsátását célozza.

A cselekmény akkor befejezett, ha az elkövető megteremti a harmadik személy számára annak lehetőségét, hogy a passzív alany-

²⁶ A kerítés bűncselekménye mint más részére közösülésre, fajtalankodásra történő megszerzés, az 1908. évi XXXVI. törvényben fogalmazódott meg először a magyar jogban. Ekkor a tettes cselekménye, a „megszerzés”, magában foglalta a mással való közösüléshez, illetve fajtalansághoz nyújtott legszélesebb körű segítségnyújtást.

nyal közösüljön, vagy fajtalanodjon. A kerítés bűncselekményének tényállási elemei között szereplő megszerzés létrejöttéhez a nemi közösülés vagy fajtalanság megtörténte nem szükséges ugyan, de a cselekmény még a kísérleti szakba sem jut, ha az elkövető az általa kiszemelt passzív alannal a kapcsolatot még fel sem vette, s az a szándékolt cselekményről még nem szerzett tudomást (BH, 1985/51.).

Jobeset: Az elkövetők lakást bérelnek bordélyház céljára, és ott magyar és külföldi lányokat foglalkoztatnak prostituáltként. Néhányukat külföldre (például Svájc) közvetítik, a határon átsegítés érdekében hamis előadói működési engedélyeket készítenek nekik. Tevékenységük során egy 18 év alatti sértettről erotikus képeket is készítenek, és meggyőzik őt arról, hogy más módon több pénzt kereshetne, majd haszonszerzési célból, meghatározott tarifáért, külföldi ügyféllel hozzák kapcsolatba. A fiatalkorú azonban végül nem megy el a megbeszélte helyre és időpontban az ügyfélhez, mert meggyűj a kívánt szolgáltatás extrém jellegétől.

Az utóbbi elkövetési magatartással kapcsolatban a bíróság kimondta, hogy a bűnösség megállapításához nem szükséges, hogy a prostitúciós tevékenységet folytató személy és az ügyfél közötti kapcsolat ténylegesen létrejöjjön. Kísérletként értékelendő, ha a kerítő a felek összehozása érdekében a passzív alannal érintkezésbe lép és őt megfelelő irányban befolyásolja.

Egy másik jobeset szerint a fiatalkorú sértett élettársának munkahelye megszűnt, ezért a továbbiakban a fiatalkorú prostitúcióból szerzett jövedelmet, s az így szerzett pénzt teljes egészében átadta az elsőrendű vádlottnak. Az elsőrendű vádlott ez után ismerkedett meg a későbbi másod- és harmadrendű vádlottal, akik felfigyeltek a sértettre. Felvetették, hogy ismernek valakit, aki nagyobb összeget adna a fiatalkorú szexuális szolgáltatásáért. A közvetítő férfi megnézte a sértett iratait, és közölte a többiekkel, hogy a sértett fiatalkorú. Végül nem hozták össze sértettet a potenciális klienssel, mert az alacsonyabb összeget ígért. Az utcán tanakodó társasággal szemben azonban a rendőrség intézkedett.

A bíróság az eset kapcsán egyebek között kimondta, hogy „az állandósult bírói gyakorlat szerint (BJD, 4197.; BH, 2003/142., 2003/8.)

a megszerzés olyan magatartás, amely megteremti mások nemi kapcsolatának a *közvetlen lehetőségét*. A közvetlenség azt jelenti, hogy az elkövető magatartása meghatározó oka a két személy közötti nemi kapcsolatok létrejöttének. *Nem elegendő tehát* – a közvetlenség hiánya miatt – ha az elkövető olyan személynek »közvetíti« a passzív alanyt, aki majd őt később a vele ténylegesen nemi kapcsolatot létesítő személynek »továbbközvetíti«. Ebben az esetben ugyanis az elkövető csak a jövőben és esetlegesen bekövetkező közösülésre megszerzéshez nyújt segítséget, ez pedig nem tartozik a »megszerzés« fogalmi körébe, azaz a bűncselekmény nem valósul meg."

Az empirikus vizsgálat az előbb ismertetett kérdéseken túl kiemelten és részletesen foglalkozott a *bűntetőjogi* problémák közül a halmazat, az elkobzás, a bordélyház fogalmának kérdéseivel, míg az *eljárás* kérdések közül az eljárás elhúzódnásának okaival (cselekmények elszaporodottsága, a bizonyítási nehézségek, a tanúvallomások gyakori visszavonása, igazságügyi elmeszakértői vizsgálat szükségessége, az élettársi kapcsolatok bonyolultsága stb.). Az akták tanulmányozására, az adatok manuális és számítógépes rögzítésére, átfuttatására egyaránt sor került, s ezek elsődleges elemzése megtörtént. Elkészültek az általános jellemzőket megfogalmazó anyagok az *elkövetővel*, a *büntetéskiszabással* kapcsolatos adatokról. A tanulságok levonására, az összefüggések mélyebb elemzésére pedig további publikációkban kerül majd sor.

A tanulságok alapján említésre érdemesnek tartom azt a tényt, hogy az előbbieken ismertetett bűncselekmények sértettjei közül igen sokan függő, kiszolgáltatott helyzetben vannak, s az elkövetők ezzel élnek vissza. A sértettek a pszichikai és fizikai terror miatt tartanak az elkövetőktől, bizonytalanok a saját szerepüket illetően, s ezért nem mernek a hatóságokhoz fordulni segítségért. Az elkövetők gyakran még a büntetőeljárás alatt is megfélemlítik, rettegésben tartják a sértetteket, annak érdekében, hogy ne tegyenek terhelő vallomást, vagy ilyen tartalmú vallomásukat visszavonják.

Néhány sértett ismételten áldozattá válik. Így például a sértettek között voltak olyanok, akik „futtatójuk” börtönbüntetésre ítéltése után,

szinte azonnal egy másik személy „védelme” alá kerültek, aki a prostitúcióból származó pénz nagy részét elvette tőlük. A korábbi kitarított pedig szabadulása után súlyos testi sértéssel követelte az elmaradt hasznót. Az esetnek végül ismét büntetőeljárás lett a vége, ebben elmarasztalták az elkövetőt. Mindez azonban azt mutatja, hogy a gyermek- és fiatalkorúak fokozott védelme, a sértetté válás megelőzése, a sértettek jogainak tudatosítása, érvényesítése, a sértett-segítés terén bőven vannak tennivalóink.

Ártatlanságra ítélve – gyermekkorú elkövetők az igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem határán

A tanulmány a gyermekkorú elkövetők, a velük foglalkozó szociális és igazságszolgáltatási rendszer alapvető jellemzőit ismerteti. Kutatási adataink szerint a gyermekjóléti szolgáltatók és a rendészeti igazgatás közötti együttműködés, információáramlás, a gyermekvédelmi jelzőrendszer működése nem problémamentes. Az elkövetővé vált gyermekek és családjaik több mint 90%-át ismerték a gyermekjóléti szolgáltatók már az elkövetés előtt is, az adatok tanúsága szerint azonban a személyi, tárgyi, anyagierőforrás-hiánnyal küszködő gyermekvédelmi szolgáltatók munkájának marginális része a gyermekkorú elkövetőkkel való foglalkozás, és nem kötődik össze a veszélyeztetettség, gondozás, megelőzés szakmai koncepció alapján. Szisztematikus dokumentáció és adatgyűjtés hiányában a gyermekjóléti szolgáltatók nem tudják követni, melyek a legfontosabb problémák, milyen eszközök állnak rendelkezésre, mi eredményes, hogy ezzel egyben jelezzék a fenntartónak, a jogalkotónak, hogy mire lenne szükség a rendszer hatékonyabb működéséhez. A tanulmány szerzői e hiányok láthatóvá tételével kívánják segíteni ezt a folyamatot.

A gyermekkori bűnözés nagy társadalmi visszhangot vált ki, annak ellenére, hogy az ismertté vált esetek száma és az össz-bűnözésen belüli aránya igen alacsony. Az ismertté vált bűnelkövetők között a gyermekkorúak aránya 3%, a fiatalkorúaké pedig 9% (1. számú táblázat). Ezek az arányok nem mutatnak jelentős emelkedést – az elmúlt öt évben csaknem azonos a gyermek- és fiatalkorú elkövetők száma, illetve aránya az összes elkövetőhöz képest, igaz, az adott korcsoportok abszolút száma csökkent a népesség egészében.

1. számú táblázat

**Az ismertté vált bűnelkövetők, a fiatalkorú és gyermekkorú elkövetők száma
(1999–2005)**

év	összes	fiatalkorú	gyermekkorú
	bűnelkövető		
1999	131 685	11 541	4133
2000	122 861	11 081	3964
2001	120 683	11 631	3731
2002	121 885	11 689	3959
2003	118 145	10 473	3553
2004	130 182	12 325	3963
2005	133 790	12 197	3697

Az OKRI a Legfőbb Ügyészség kezdeményezésére kezdte el a gyermekkorú elkövetőkkel foglalkozó kutatását. Ennek során 2005. június és október között valamennyi gyermekjóléti szolgáltatóhoz eljuttatott kérdőív segítségével kívántuk felmérni az ellátási területükön 2004-ben tudomásukra jutott gyermek- és fiatalkorú¹ elkövetők számát, egyéb jellemzőit, a velük kapcsolatban végzett megelőző, illetve segítő, az elkövetés utáni gyermekvédelmi munkát.

A gyermekjóléti szolgáltatás a gyermekvédelmi törvény szerint olyan a gyermek érdekeit védő speciális személyes szociális szolgáltatás, amely a szociális munka módszereinek és eszközeinek felhasználásával szolgálja a gyermek testi és lelki egészségének, családban történő nevelkedésének elősegítését, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzését, a kialakult veszélyeztetettség megszüntetését, illetve a családjából kiemelt gyermek visszahelyezését.²

Ha egy gyermek³ büntetendő cselekményt követ el, az olyan magatartási probléma, amellyel kapcsolatban a gyermekjóléti szol-

1 A fiatalkorúakra vonatkozó adatok és információk elemzése jelen tanulmánynak nem tárgya. Ezt az OKRI gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetőkkel foglalkozó kutatási főirányának rövid távú kutatási koncepciója tartalmazza.

2 1997. évi XXXI. tv. (Gyvtv.) 38–39. §

3 A gyermekvédelmi törvény az ENSZ gyermekjogi konvenciójának megfelelően a 18 éven aluliakat tekinti gyermeknek.

gáltatót törvényben meghatározott feladatok terhelik⁴ a kialakult veszélyeztetettség megszüntetése érdekében, így például:

- a) a gyermekkel és családjával végzett szociális munkával, családgondozással igyekszik a gyermek problémáit rendezni, a családban jelentkező működési zavarokat ellensúlyozni,
- b) a háttérben meghúzódó esetleges családi konfliktusok megoldását elősegíteni (különösen a válás, a gyermekelhelyezés és a kapcsolattartás körüli problémák eseteiben),
- c) javaslatot készít a gyermek családjából történő kiemelésére, a leendő gondozási helyre vagy annak megváltoztatására.

A gyerekjóléti szolgálatok munkájának központi eleme a gyermekvédelmi jelzőrendszer működtetése (Gyvtv. 17. §), ebben a gyermekkorú elkövetőkkel kapcsolatos adatok is „áramlanak” a gyermekvédelmi és igazságszolgáltatási rendszer (elsősorban a rendőrség) között.

A gyermekkorúak által elkövetett cselekmény – büntethetőséget kizáró ok miatt (Btk. 22. § a) pont) – nem bűncselekmény, ez a tény azonban nem zárja ki bizonyos – nem büntetőjogi – intézkedések alkalmazását a gyermekkorúval szemben. A Gyvtv. 15. § (4) bekezdése értelmében a következő intézkedések foganatosíthatók a gyermekkorú elkövetővel szemben:

- a) a védelembe vétel,
- b) a családba fogadás,
- c) az ideiglenes hatályú elhelyezés,
- d) az átmeneti nevelésbe vétel,
- e) a tartós nevelésbe vétel,
- f) az utógondozás elrendelése,
- g) az utógondozói ellátás elrendelése.

A bűnelkövető gyermekek az ellenük indult büntetőeljárás megszüntetése után a gyermekvédelmi alapellátásba (majd később esetleg szakellátásba) kerülnek. A gyermekjóléti szolgálatok tapasz-

⁴ Gyvtv. 39. §

talatai alapján a gyermekek nevelésének elhanyagolása, gondozásának elmulasztása, az iskolai sikertelenségek, egészséges fejlődésük veszélyeztetése sok esetben összekapcsolódik olyan deviáns magatartásformákkal, mint az alkoholizmus és a bűnözés. A problémákkal küszködő, éretlen, motiválatlan, deviáns felnőtt családtagokat az alapellátás, együttműködésük hiányában pedig a védelembé vétel „félkényszerítő” intézménye keretében próbálja meg a gyermekjóléti szolgálat rábírní a gyermek fejlődését veszélyeztető magatartás megváltoztatására. A jogszabály szerint az önkéntességen alapuló segítség igénybevétele, az együttműködés, ennek hiányában vagy eredménytelensége esetén a védelembé vétel, majd a hatósági eszköz sikertelensége esetén kerülhet csak sor a gyermek családból történő kiemelésére.

A rendőrség kötelezően jelzést kell hogy küldjön a gyermekjóléti szolgálatónak, ha veszélyeztetett gyermekről szerez tudomást, illetve hatósági eljárást kezdeményez a gyámhatóságnál, ha bántalmazás gyanújáról szerez tudomást. A Gyvtv. 68. §-a alapján a rendőrség további három esetben jelez a jegyzői gyámhatóságnak a kiskorú védelembé vétele érdekében: a fiataikorú által elkövetett szabálysértés miatt (jogerős határozat megküldésével); tizennegyedik életévét be nem töltött gyermekkel szembeni (Btk. 22. § a) pont) büntethetőséget kizáró ok miatt (a nyomozást megtagadó vagy megszüntető határozat megküldésével), illetve a fiataikorú bűncselekmény elkövetésével való gyanúsítása miatt.

Interszektoriális együttműködés a gyermekvédelem és az igazságszolgáltatás között

Az országban működő mintegy 1500 gyermekjóléti szolgáltató közül (2005. november 10-ig) 1024 küldte vissza a kérdőívet, ebben 2057 településre vonatkozóan voltak adatok (a társulásokban végzett munka okán).

Az általunk vizsgált gyermekjóléti szolgálatok illetékességi területén 2004-ben 1 642 943 gyermek élt, közülük 129 091-et gondoztak és 12 373 18 éven alulit vettek védelembé (2. számú táblázat).

2. számú táblázat

A gyermekjóléti szolgáltatás ellátási köréből**2004-ben gyermekjóléti szolgáltatás keretében gondozott gyermekek száma**

	Összesen	Ebből védelemben vett	A védelemben vett gyerekek aránya a gondozásba vett gyerekek között
	(fő)		(%)
0-3 éves	22 759	1 547	7
4-6 éves	20 892	2 066	10
7-13 éves	47 592	5 129	11
14-17 éves	37 848	3 631	10
Összesen	129 091	12 373	10
Családok száma, amelyekben az érintett gyer- mekek élnek	48 976	6 518	

A mintánkba került gyermekjóléti szolgálatoknál szabálysértés vagy bűncselekmény elkövetése miatt 2004-ben 1946 kiskorú esetében történt alapellátási gondozás vagy kiemelés, 18-an kerültek javítóintézetbe, és egyetlen jelzés érkezett arról, hogy 14 éven aluli gyermek (előzetes letartóztatottként) börtönbe került. Ők azonban nem feltétlenül a vizsgált időszakban követték el a bűncselekményt. Ez azt jelenti, hogy a teljes érintett korosztályos népességhez viszonyítva az elkövetővé vált gyermekek gondozása a gyermekjóléti szolgálatok tevékenységének töredéke, mintegy 4%-a. Ha a 14 éven aluli gondozott gyermekek összlétszámához viszonyítjuk az elkövetők számát, akkor ez az arány még kevesebb, mintegy 1,5%. Tovább árnyalja a képet, ha azt vizsgáljuk, hogy a mintába bekerült gyermekjóléti szolgáltatók 2004-ben hány esetben hívtak össze esetkonferenciát⁵ gyermekkorú elkövetők ügyében (1017 esetben), és hogy hány esetkonferenciát tartottak összesen (7918). Eme adat szerint a gyermekjóléti szolgálatok az esetkonferenciák több mint 12%-át szabálysértést vagy bűncselekményt elkövető gyermek ügyében tartották.

⁵ Gyermekkorú elkövető ügyében minden esetben össze kell hívni az esetkonferenciát.

A gyermekjóléti szolgálatok központi szereplői a Gyvtv. 17. §-ában rögzített gyermekvédelmi jelzőrendszernek.⁶ Kiskorú bűnelkövető esetén az interszektoriális együttműködés különösen fontos, de nagyon eltérő szakmai háttérű, megközelítésű és eszközrendszerű intézményeket, szakembereket kötelez közös munkára. Kutatásunkban arra is kíváncsiak voltunk, hogyan működik a gyermekvédelmi jelzőrendszer ezekben az esetekben, illetve hogy a jelzőrendszer működtetése milyen helyet foglal el a gyermekjóléti szolgálatok munkájában (3. számú táblázat).

A kutatás adatai alapján megállapítható, hogy a jelzőrendszer által nyújtott információ alapvető fontosságú a gyermekjóléti szolgálatok számára, saját maguk nem lennének képesek ilyen adatok összegyűjtésére (és úgy tűnik, a rendszerezett feldolgozására, kezelésére, értékelésére sem). A vizsgált időszakban 35 939 jelzés érkezett a szolgáltatóhoz, legnagyobb részük (15%) a jegyzőn keresztül, majd csaknem azonos számban a szülőktől, a védőnőtől, az oktatási intézményekből és a rendőrségtől. Ha ezeket az adatokat és arányszámokat (tehát a 35 939 összes jelésszámot) összevetjük a 14 éven aluli szabálysértést vagy bűncselekményt elkövető gyermek esetén kapott jelzésekkel, akkor azt tapasztaljuk, hogy 2004-ben 2306 ilyesfajta jelzést kaptak a szolgáltatók, legnagyobb arányban a jegyzőn keresztül (37%), a rendőrségtől (25%), valamint az oktatási intézményekből (18%). Az összes jelzésnek mintegy

6 A Gyvtv. 17. § (2) bekezdése jelzési kötelezettséget állapít meg mindazon személyek számára, akik gyermekbántalmazással találkozhatnak (gyermekorvos, háziorvos, védőnő, iskola, családgyógyógyász, rendőrség, ügyészség, bíróság, társadalmi szervezetek stb.), valamint felruhazza az efféle foglalkozást űzőket – valamint valamennyi állampolgárt és társadalmi szervezetet –, hogy gyermekbántalmazás gyanúja, vagy „a gyermek által előidézett súlyos veszélyeztető magatartása” esetén hatósági eljárást kezdeményezzen. A jelenlegi rendőrségi, iskolai gyakorlat a gyermekkorú által elkövetett bűncselekményeket ilyen, a „gyermek által előidézett súlyos veszélyeztető magatartásnak” minősíti, így a jelzési kötelezettség ezekben az esetekben is megáll – noha ezt expressis verbis sem a törvény, sem a miniszteri indokolás nem tartalmazza. Így egységes jelzési gyakorlatról csak veszélyeztetett gyermekek esetén beszélhetünk, gyermekkorú bűnelkövetésnél nem.

3. számú táblázat

A gyermekjóléti szolgáltatókhoz
a gyermekvédelmi jelzőrendszeren keresztül érkezett jelzések száma,
a jelzést adó intézmény, szervezet, személy szerint (2004)

	jelzések	
	száma (db)	aránya (%)
Családsegítő központ	2 003	5,0
Pedagógus/nevelési, oktatási intézmény	4 740	13,0
Szomszéd, a gyermek környezetében lakó más személy	1 311	4,0
Szülő (nevelőszülő, gondozó)	4 939	14,0
Tágabb család: nagyszülő, testvér stb.	1 440	4,0
A gyermek	1 607	5,0
Védőnő	4 471	12,0
Körzeti orvos	339	1,0
Gyermekorvos	362	1,0
Kórház	420	1,0
Rendőrség	4 705	13,0
Ügyészség	144	0,4
Határőrség	0	0,0
Bíróság	168	0,4
Pártfogó felügyelő	1 066	3,0
Jegyző (saját kezdeményezése)	5 555	15,0
Gyámhivatal	2 975	8,0
Polgárőrség	56	0,2
Osszesen	35 939	100,0

6%-a foglalkozott a gyermekkorú elkövetőkkel, ez alátámasztja azt a korábbi adatot, hogy a gyermekjóléti szolgálatok munkájának kevesebb mint egytizedét teszi ki az ilyen gyerekekkel való foglalkozás.

A gyermekkorú elkövetők a gyermekvédelmi ellátórendszerben

A hatályos szabályozás szerint a gyermekkorban elkövetett bűncselekmények nem minősülnek büntethetőnek, így egyértelműen a gyermekvédelem hatókörébe tartoznak. A hovatartozás bizonytalanságát mutatja, hogy a gyermekkorú elkövetőkre vonatkozó adatok az ERÜBS adatbázisban találhatóak, míg a gyermekvédelmi statisztikai adatbázisban csak a szakellátásba került elkövető gyerekek

adatai szerepelnek.⁷ Figyelemre méltó az is, hogy a veszélyeztetett, illetve védelembe vett gyerekek esetén nem tudható, hogy a gyámhatóság által „magatartási” problémaként definiált ok mit takar, illetve hány esetben van szó büntetendő cselekményt elkövető gyermekről. A veszélyeztetettséggel, illetve a védelembe vételek számával kapcsolatos adatok nehezen értékelhetők, mivel teljesen esetleges és személy-, illetve hivatalfüggő, hogy mit tekintenek szükséges és elégséges oknak a nyilvántartásba vételhez. Az általunk a kutatás keretében vizsgált csoport esetében – legalábbis az ismertté vált esetek vonatkozásában – egzakt adatokat kaptunk abban a tekintetben, hogy mindenki a saját értelmezése szerinti kategóriákat használta, ez feltételezhetően nagyjából hasonló jelenségeket, tevékenységet takar.

A gyermekjóléti szolgáltatók kutatás számára szolgáltatott adatai szerint 2004-ben 2658 14 éven aluli gyermek követett el szabálysértést vagy bűncselekményt. A szolgáltató adataiból 13%-ban nem derül ki az elkövető neme. Ahol erre adat van, ott az elkövetők 27%-a volt lány és 73%-a fiú (4. számú táblázat). A kutatáshoz felhasznált kérdőívben lehetőséget adtunk a válaszadóknak arra, hogy külön jelezzék, ha valamilyen adat azért nem áll rendelkezésükre, mert azt nem tartják nyilván, nem összesítik, vagy nem gyűjtik. Ezt a válaszadási lehetőséget adatsoronként átlagosan 30-35 gyermekjóléti szolgáltató választotta, míg az üresen hagyott résztáblázatok száma (adatsoronként változó mértékben) ötven-hetven körül mozgott a kérdőív második, gyermekkorú elkövetőkkel foglalkozó fejezetében. Nem tudjuk, hogy ezekben az esetekben a hiányos válaszadás hány százalékban jelenti egyben a nyilvántartási

7 A két adatbázis között jelentős különbség van. Ennek oka egyrészt a „következmények nélkül maradt” bűnelkövetésben keresendő, azaz azoknál az eseteknél, ahol nem vették védelembe az elkövetővé vált gyermekkorút (rendőrségi jelzés hiányában, vagy a gyermek veszélyeztetettségét nem ítélték súlyosnak). Másrészt az egyes megyei sajátosságokban, azazhogy a gyermekvédelmi jelzőrendszer mely tagjának (jegyzőnek, gyermekjóléti szolgáltatónak, esetleg mindkettőnek) és milyen gyakran (minden eset után, félévente stb.) jelez a rendőrség.

rendszer problémáját is, de minden bizonnyal erre is utal, mivel szóban több helyen jelezték, hogy nem gyűjtenek ilyen bontásban adatokat, és ezért nem is akarták kitölteni a kérdőívet, illetve nem valódi adatokat írtak be.⁸

4. számú táblázat

**A gyermekjóléti szolgáltatók (N = 1024) tudomása szerint
2004-ben bűncselekményt vagy szabálysértést elkövető**

14 év alatti kiskorúak száma, nemek szerinti megoszlásban (kutatási adat)

	lány		fiú		összesen	nincs adat
	(fő)	(%)	(fő)	(%)	(fő)	
szabálysértést elkövető 14 év alatti kiskorúak	511	32	1146	60	1895	238
bűncselekményt elkövető 14 év alatti kiskorúak	144	19	603	79	763	16

A válaszok tanúsága szerint a gyermekjóléti szolgáltatókhoz a rendőrségtől, a jegyzőtől, valamint az oktatási intézményekből érkezik a legtöbb jelzés, ha egy gyermek elkövetővé vált. Jelentős különbség van a szabálysértések és a bűncselekmények jelzése között az oktatási intézményekben, valamint a családsegítő központokban, ezek az intézmények ugyanis elsősorban a kisebb súlyú deliktumokat jelzik közvetlenül a gyermekjóléti szolgálatnak.

A kiskorúra vonatkozó jelzések megérkezése után minden esetben meg kell indítani a gyámhatósági eljárást, és ennek során kell dönteni arról, hogy szükséges-e hatósági beavatkozás a kiskorú érdekében, s ha igen, milyen mértékű. A jegyzői gyámhatóság a gyermekvédelmi gondoskodás keretébe tartozó hatósági intézkedések között alapvetően a védelembe vétel vagy az ideiglenes elhelyezés szükségességét, valamint büntetőfeljelentés megtételét mérlegelheti. Arról is dönteni kell, hogy nem indokolt-e gyámhivatali eljárás kezdeményezése.

⁸ Beszélgetés Scheer Gyuris Gabriellával, a Józsefvárosi Gyermekjóléti Szolgálat vezetőjével és az általa meghívott budapesti gyermekjóléti szolgáltatóknál dolgozó kollégákkal 2005 decemberében.

A gyermekkorú elkövetőt védelembe kellene venni. Ennek ellenére minden megyében magas a gyerekvédelmi rendszerből „eltűnő”, azaz a gyerekjóléti szolgálatok statisztikájában meg nem jelelt gyerekek aránya (a rendőrség magasabb számú elkövetésről tud, mint a gyerekjóléti szolgálat). Budapesten például az elkövetés és a védelembe vétel között 40%-ban hatvan napon belül, 31%-ban kilencven napon belül, a fennmaradó 27%-ban kilencven napon túl történt az intézkedés.⁹ Három-négy gyermek esetében elhúzódt az eljárás.

A jegyzői adatszolgáltatás tehát arra utal, hogy a gyermekvédelem a bűnelkövető, szabálysértő gyermekek ügyeinek csak töredékében él a védelembe vétel eszközével.

Szakmai tekintetben persze kérdéses, hogy a védelembe vétel mennyiben szolgálja inkább a gyerekvédelmi beavatkozás hatékonyságát, és mennyiben a gyermek érdekeit, illetve mennyiben formális. Védelembe vételre akkor kerülhet sor, ha a szülők/család nem együttműködők, és a gyermek jóllétének biztosítása ennek hiányában veszélybe kerül. A gyerekjóléti alapellátás keretében, családgondozással, illetve más tevékenységgel a szakemberek a gyámhatóság védelembe vételi határozatára tekintet nélkül is nyomon tudják követni a gyermeket, segíteni tudják őt és a családját. Az önkéntesség hiányában azonban szükséges a védelembe vétel és indokolt a hatósági intervenció, de ez sem garantálja, hogy a nyújtani kívánt szolgáltatások elérik a kívánt hatást, és gyakran nincsenek is szolgáltatások, tehát formális a védelembe vétel, vagy legalábbis szimbolikus jelentőségű.

A rendőrség a jogszabálynak megfelelően az esetek döntő többségében¹⁰ értesíti a jegyzőt, aki ezt továbbítja a gyerekjóléti szolgálathoz. Ők felméri a helyzetet, és ennek megfelelően tesznek ja-

⁹ Interjú a BRFK gyermek- és ifjúságvédelmi osztályának vezetőjével, bővebben: Herczog Mária – Kiss Anna – Gyurkó Szilvia: A gyermekkorú deviancia és annak kezelése a hatályos jogszabályi keretek között. OKRI, Budapest, 2005

¹⁰ Erre nézve (véltetően) pontos adatot a kutatás harmadik (kérdőíves felmérés) szakaszának lezárása után fogunk kapni.

vaslatot a gyermek, illetve a család gondozására, vagy a gyermek családból kiemelésére.

A válaszok tanúsága alapján megállapítható, hogy bűnelkövető gyermekek esetén is a rendőrség¹¹, az oktatási intézmények és a jegyző kulcsfontosságú elemei a gyermekvédelmi jelzőrendszerek.

A gyermekvédelmi jelzőrendszer működésének értékeléséhez hozzá tartozik, hogy a rendőrségi és a gyermekjóléti szolgálatok adatbázisa között 1022 volt az eltérés.¹² Ennyi 14 éven aluli elkövető „hiányzott” 2004-ben a szolgáltatók nyilvántartásából. Ez soknak mondható, különösen, ha hozzávesszük, hogy a gyermekjóléti szolgálatoknak több mint kétharmada küldte vissza a kérdőívet, ideértve valamennyi megyei jogú várost és a budapesti kerületek kétharmadát is. Nem tudható, hogy ezek a gyerekek „hol vesztek el” a rendszerben. A rendőrség a *Gyermek- és ifjúságvédelem: Adatlap rendőröknek a gyermekvédelmi jelzésadás teljesítésében* című dokumentációval elvileg minden esetben értesíti a gyermekjóléti szolgálatot és/vagy a jegyzőt, ez a jelzés azonban nem minden esetben érkezik meg a szolgáltatókhoz. Saját hatáskörükben (tehát a rendőrségen kívüli jelzéseket és a saját ellátó tevékenység során nyert információkat is ideértve) a mintában szereplő gyermekjóléti szolgálatok 3034 14 éven aluli bűnelkövetőről kaptak jelzést, ez 376 gyermek esetén feltételezi a rendőrségen kívüli forrás jelenlétét (is). Nincs reális esély arra, hogy ennek a kutatásnak a keretei között er-

11 A 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet 145. § (3) bekezdése alapján a nyomozó szerv a fiatalkorúval szemben indult büntetőeljárásról, továbbá a szülő vagy törvényes képviselő által a gyermek- vagy fiatalkorú sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásról a megalapozott gyanú közlése után értesíti a gyermekjóléti szolgálatot, továbbá a gyermek-, illetve fiatalkorú lakóhelye szerinti illetékes gyámhatóságot. A (4) bekezdés kimondja, hogy a nyomozó szerv a fiatalkorú ügyében a Gyvtv. 17. § (2) bekezdése alapján tett intézkedéséről az erről szóló irat másolatának megküldésével haladéktalanul értesíti az ügyészt.

12 Az ERÜBS szerint 2004-ben 3680 gyermek követett el bűncselekményt, míg a vizsgálatunk – tehát a gyermekjóléti szolgáltatók 70%-ának – adatai alapján ugyanebben az időszakban a gyermekjóléti szolgálatok 2658 14 éven aluli elkövetőről szereztek tudomást.

re választ kapjunk, de fel kívánjuk hívni a figyelmet arra, hogy az adatkezelés és a hiányos információk miatt nem lehet megállapítani, hol „vesznek el” – remélhetőleg csak – a gyerekekre vonatkozó adatok.

A gyermekvédelmi jelzőrendszernek mint az ideális multiszektoriális együttműködési és információáramlási modell folyamatábrájának felvázolásához azonban nemcsak azt kell tudnunk, hogy honnan és hány esetben jeleztek a gyermekjóléti szolgálatoknak, hanem azt is ismerni kell, hogy a későbbiekben milyen visszajelzések történnek (tájékoztatás, adatszolgáltatás, megbeszélés, esetkonferencia, beavatkozás, értékelés). Ez utóbbiak vonatkozásában az esetkonferenciák számára és a meghívott résztvevőkre, a megjelenés gyakoriságára kérdeztünk rá (5. számú táblázat).

A válaszok tanúsága szerint az elkövető gyermek és szülője mellett leggyakrabban a jegyzőt, a gyámhatóságot és a rendőrséget értesíti a gyermekjóléti szolgálat az elkövetés miatt tartott esetkonferenciáról. Érdekesség, hogy a védőnőket is meghívják ezekre a megbeszélésekre, ők az esetek döntő többségében meg is jelennek. Azokban az esetekben, ha az elkövetővé vált gyermek családját a védőnő rendszeresen látogatja, vagy iskolai védőnőként gondozza, hasznos információkkal tud szolgálni a családi háttérrel, az esetleges nevelési problémákról, a gyermek egyéni fejlődéstörténetéről. A tapasztalatok és az erről készült felmérés¹³ azt mutatja, hogy a védőnők a jogszabályban meghatározott, a 0–14 évesekre vonatkozó gondozási kötelezettsége ellenére a kétévesnél idősebb gyermekeket gondozó családokkal többnyire csak azokban az esetekben vannak szoros kapcsolatban, ha újabb gyermek születik, vagy fogyatékkal élő gyermeket nevelnek.

A rendőrséget (bár a jelzések többségét szolgáltatja) kisebb arányban hívják meg, és például az oktatási intézmények képviselőihez képest kevesebb esetkonferencián vesznek részt. A jegyző a jelzéseket jellemző módon csak gyűjti, eljárnia az ügyek többségé-

13 Odor Andrea: Védőnői munka a számok tükrében. Védőnő, 2001/2–3., 28–32. o.

5. számú táblázat
A szabálysértést vagy bűncselekményt elkövető gyermekekkel kapcsolatban tartott esetkonferenciára
kiket szoktak meghívni,
és a meghívottak milyen gyakran vesznek részt azon (N = 465)

	Meghívót kapott				Részt vett			
	(a 2004-ben gyermekkorú elkövetés ügyében tartott esetkonferenciára, %)				(a 2004-ben gyermekkorú elkövetés ügyében tartott esetkonferencián, %)			
	mindig	gyakran	ritkán	soha	mindig	gyakran	ritkán	soha
Védőnő	41	14	9	7	36	12	2	6
Gyermekorvos	8	9	12	13	4	6	11	14
Háziorvos	11	6	12	15	6	6	2	17
Rendőr	36	13	14	6	26	14	2	8
Jegyző	52	6	6	6	37	11	1	7
Gyámhatóság	49	2	6	4	41	2	6	3
Gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátor	21	3	3	15	17	4	3	12
Pedagógus, iskolai gyermekvédő	69	11	2	1	57	14	1	2
Az elkövető gyermek	76	23	3	3	60	1	5	2
Vér szerinti szülő	81	23	2	2	59	12	5	1
Nevelőszülő	18	2	2	2	14	1	2	6
A gyermek gondozója	5	1	0	2	4	1	0	7
A bűncselekmény sértettje	4	2	6	16	3	0	5	14
Pszichológus, pszicháter	6	8	9	12	7	6	7	11
Családsegítő központ	26	6	3	7	24	5	3	5
Nevelési tanácsadó	3	4	6	14	3	3	5	13

ben nem kell, ezt az is alátámasztja, hogy az ellátórendszer tagjai közül az ő esetükben a legmagasabb a mulasztott meghívások száma. Érvelésük szerint képviseli őket a gyámügyes vagy az ugyancsak az önkormányzat állományában lévő, illetve azzal szerződésben álló gyermekjóléti munkatárs.

A háziorvosok, gyermekorvosok, valamint a gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátorok csekély aktivitását, részvételi arányát bűnelkövető gyermek esetén indokolhatónak tartjuk, de mindenképpen kiemelési érdemel, hogy a sértettek az esetek elenyésző arányában részesei ezeknek az eljárásoknak.

A sértett és az elkövető közötti mediációnak vagy a helyreállító igazságszolgáltatás egyéb módszereinek bevezetésére, az alkalmazásról hozott döntésre, annak előkészítésére alkalmas terep lenne az esetkonferencia, ezt jelzi egyebek között az is, hogy a gyermekjóléti szolgálatok a hiányzó szakemberek között igen magas számban jelölték meg a mediátort. Ez némileg meglepő lehet, hiszen ma még szinte kizárólag a válási, gyermekelhelyezési ügyekben számítanak rájuk.

A kutatás empirikus szakaszának célja volt információhoz jutni arról, hogy a gyermekvédelmi jelzőrendszeren keresztül tájékoztatott gyermekjóléti szolgálatok milyen számban ismerték korábban azokat a családokat, ahol a gyermek bűncselekményt követett el, van-e előzmény, ismert volt-e a veszélyeztetettség, kaptak-e segítséget, éltek-e vele.

Erre összetett táblázatban kérdeztünk rá, aminek kumulatív sorában a gyermekjóléti szolgálatonak meg kellett jelölnie, hogy hány gyerek részesült alapellátásban az elkövetés előtt, majd arra is rákérdeztünk, hogy milyen ellátásban részesült a gyermek. A válasszok tanúsága szerint a gyermekjóléti szolgálatok tudomására jutott 3034 gyermekkorú elkövető közül 2801 (93%) korábban már részesült valamilyen ellátásban. A nyilvántartások pontatlansága és az adatszolgáltatás nehézségei miatt arra vonatkozóan nincs adatunk (a válaszhiányok magas száma miatt, illetve releváns korábbi kutatások, adatok hiányában), hogy a később elkövetővé vált gyerekek milyen segítséget kaptak és milyen okból.

Gyermekvédelmi jogkövetkezmények

A kutatás adatai alapján az alkalmazható jogkövetkezményekből (Gyvtv. 15. § (4) bek.) legnagyobb arányban családgondozásra (63%) és védelembe vételre (24%) került sor. Ezek minőségéről, formáiról, eredményességéről interjúk, szakmai konzultációk útján szerzünk bővebb információkat a kutatás zárófázisában (2007 első félévében). Korábbi kutatási adatok¹⁴ alapján vélelmezhető azonban, hogy az erőforrások szűkössége miatt, a családgondozás értelmezésében, módjában és minőségében rendkívül jelentős eltérések vannak, ez alapvetően megkérdőjelezi ennek az instrumentumnak az értékelhetőségét.

Az átmeneti gondozást nyújtó ellátási formák közül legtöbbször gyermekek átmeneti otthonában helyezik el az elkövető gyermeket, vagy helyettes szülő kirendelésére kerül sor. Ezek egyike sincs felkészítve a magatartásproblémákkal, bűnelkövetésben is megnyilvánuló devianciaproblémákkal küszködő gyerekek kezelésére, gondozására. A szakmai szolgáltatásba irányított gyermekek többsége pszichológusi segítséget kap (kisebb részükkel pszichiáter foglalkozik), az ilyen ellátási formák alacsony száma is (nem éri el a 3%-ot) jelentős szakmai aggályokat vet fel, és problémákat jelez – egyebek között a szakemberek, a szakmai protokollok, a speciális ismeretek hiányát.

A kutatás során azt is vizsgáltuk, hogy van-e valamilyen összefüggés az alkalmazott jogkövetkezmény és az elkövetett cselekmény között. Ennek érdekében először arra kértük a gyerekjóléti szolgálatokat, hogy sorolják fel, milyen szabálysértést/bűncselekményt követtek el az ellátási területükön élő gyerekek.

A gyermekjóléti szolgálatok 2982 esetben tudták megmondani, hogy konkrétan milyen cselekményt követett el a gyermek. Ez az összes tudomásukra jutott 3034 elkövető 98%-a.

Az ERÜBS-adatok szerint a vagyon elleni bűncselekmények dominanciája jellemző, ez azonban csökken az elkövető életkorának

14 Forrai Erzsébet – Ladányi Erika: Kutatási összefoglaló a gyermekjóléti szolgálatokról. Kapocs, 2005. február, 16–45. o.

növekedésével. A tíz év alatti korosztályban még 80%-os a vagyon elleni bűnözésben részt vevők aránya, míg a 14 éveseknél ez a szám már csak 74%, a 17 éveseknél 62%, a 20-24 éves korosztály esetében pedig 45%-ra csökken.

Az elkövetés jellemzője, hogy ezeket a vagyon elleni cselekményeket egyre durvább, erőszakosabb módon követik el, társakkal (6. számú táblázat).

6. számú táblázat

**Gyermekkorúak részvétele az egyes kiemelt ismertté vált bűncselekményekben
(összes bűncselekmény, amelyben gyermekkorúak vettek részt = 100%)
(ERÜBS-adatok)**

	Gyermekkorúak részvétele		
	2001-ben (N = 3731)	2002-ben (N = 3959)	2003-ban (N = 3553)
	(%)		
Vagyon elleni bűncselekmények	73,3	79,6	71,7
- lopás	45,0	51,4	42,0
- betöréses lopás	12,7	12,7	10,7
- jármű önkényes elvétele	0,3	0,6	0,4
Egyéb bűncselekmények	26,7	20,4	28,3
- garázdaság	1,5	2,9	2,0
- könnyű és súlyos testi sértés	1,5	1,8	1,7
Erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények	5,7	8,2	8,5

Az általunk kért adatok alapján is hasonló kép rajzolódik ki a gyermekkorú elkövetés jellemzőiről. A gyermekjóléti szolgáltatók tudomása szerint 2004-ben 1079 (54%) esetben követtek el lopást, 329, 312, illetve 262 alkalommal rongálást, garázdaságot vagy közlekedési szabályszegést.

Az elkövetés után 1912-en részesültek alapellátásban, ez a rendőrség által jelzett gyerekek 72%-a, a gyermekjóléti szolgáltatók tudomására jutott valamennyi esetnek pedig 63%-a.

Szabálysértések esetén a leggyakrabban alkalmazott alapellátási forma a családgondozás volt, ezt követte a védelembe vétel. Szabálysértésnél nem került sor családba fogadásra, sem pedig átme-

neti gondozásra. Tizenkét esetben tettek javaslatot a szolgálatok a gyermek családból kiemelésére. Ha a gyerek nem részesült alapellátásban, annak elsődleges oka a szituatív, kis súlyú elkövetett cselekmény volt (262 esetben; 33%), ezt követte az az indikáció, hogy a családdal, illetve a gyermekkel megbeszélést folytattak, és az eredményes volt.

Bűncselekményeknél szintén a családgondozás és a védelemben vétel volt a leggyakrabban alkalmazott gondoskodási forma.

A gyermekvédelmi szakszolgálatoktól kapott információk alapján¹⁵ a nevelésbe vett bűnelkövető gyermekek döntő többsége gyermekotthonok, lakásotthonok lakója lesz, aligha kerül nevelőszülőkhöz. A 2003-as statisztikai adatok alapján az otthont nyújtó ellátási forma keretein belül élő fiataloknak mintegy 10%-a követ el bűncselekményt vagy szabálysértést, de azt a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem tudjuk, hogy ők azonosak-e a korábbi cselekmények miatt bekerült gyerekekkel.¹⁶ Azt azonban tudjuk,¹⁷ hogy krónikusan hiányoznak azok a speciális feladatokat ellátó lakásotthonok és szakemberek, akik személyre és problémára szabott segítséget tudnának nyújtani, így kérdéses, hogy a gyerekek intézményes ellátása indokolható-e.

Összegzés

A gyermekkorúak esetében a bűnelkövetés többnyire ideiglenes jellegű, kisebb súlyú, és aránylag csekély jelentőségű. A büntetőjoggal összeütközésbe kerülő fiatalok többségénél csak rövid ideig

15 Tőke Alajos előadása a Gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátorok konferenciáján a gyermek- és ifjúságvédelmi koordinátorok 2004. évi tevékenységéről készült beszámoló adatairól és eredményeiről. Gárdony, 2005. április 28–29.

16 A fiatalkorú tettesek elkövetővé válásának előzményeiről bővebben Bolyky Orsolya – Sárík Eszter: A fiatalkorú elkövetők gyermekkorai – az elkövetővé válás előzményei. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok. 42. OKRI, Budapest, 2005

17 Büki Péter – Negrea Vídia: Speciális szükségletű gyermekek gyermekvédelmi szakellátása. Család, Gyermek, Ifjúság, 2000/2., 36–37. o.

tartó, szituatív, illetve az életkorral összefüggő eseményről van szó, ezek a felnőtté válással megszűnnek, és e deviáns viselkedésformák az esetek túlnyomó részében a felnőttkori bűnözéshez viszonyítva jelentéktelenek. Ez nem jelenti azt, hogy megengedhető a bagatellizálásuk, vagy összemosásuk a súlyos cselekményekkel. A gyermekek, fiatalok által elkövetett cselekményeknél az állami (gyermekvédelmi, szociális, oktatási, igazságszolgáltatási) reakciót kiváltók tartománya jóval szélesebb és más természetű, mint a felnőtteknél. A gyermekkorú elkövetés jelentős halmazát például olyan cselekmények teszik ki, amelyek 18 év felett még államigazgatási vagy polgári peres úton sem szankcionálhatók. Ilyenek például az úgynevezett „jogi helyzettel kapcsolatos cselekmények”, a státuscselekmények: szökés otthonról, intézményből, csavargás stb. Itt kell megjegyezni, hogy a gyermek (és a fiatalok) elkövetők esetén is igen magas a latencia, ez elsősorban annak tulajdonítható, hogy ezek a cselekmények többnyire nem súlyosak, a társadalomra kevésbé veszélyesek. Gyakran a sértettek is gyerekek, fiatalok, akik ritkábban fordulnak hatóságokhoz, vagy úgy ítélik meg, hogy a gyermekkorú ügysem vonható felelősségre, ezért értelmetlen.

Fontos azonban, hogy ezek a cselekmények ne maradjanak reakció nélkül, mert a gyerekek esetében mindenképpen diszfunkciót jeleznek, például a családi környezet krízisét, a szülői nehézségeket, vagy az ellátó intézményrendszer – iskola, gyermekotthon, egészségügy – hiányát, nem megfelelő működését. Jó lenne, ha hatékony és nem stigmatizáló, a gyerek esélyeit, jövőjét nem negatívan befolyásoló intézkedések születnének. Ráadásul a kezeletlenül, ellátatlanul maradó elkövető gyerekek esetében az ismételt elkövetés, fiatalkori, felnőttkori bűnelkövetés esélye is magasabb.

A rendelkezésre álló adatok csupán szűk körének feldolgozására került sor a korlátozott használhatóság és a további vizsgálatok szükségessége miatt. Számtalan további következtetés vonható le az összegyűjtött ismeretek alapján, de alapvető információink továbbra is hiányoznak. A büntető igazságszolgáltatás és a gyermekvédelem határterületén alaposabb vizsgálat és a kapott információk eredményesebb elemzése szükséges. Az adatok alapján kiválasz-

tott települések, gyermekjóléti szolgálatok munkatársaival azokat a részletkérdéseket elemezzük a továbbiakban, amelyek az adatok jobb értelmezését teszik lehetővé és a kérdőívből nem kinyerhető információkat is nyújtanak, értelmeznek. A vizsgálat ebben a fázisban is hozzájárulhat viszont a büntethetőségi korhatárról folyó vitákhoz, mivel jól látható, hogy a gyermekvédelmi alapellátó intézményrendszer megerősítése és a szakmailag adekvát felmérési módszer megválasztása a megoldás, nem pedig a szankciórendszer módosítása. Addig nem volna szabad a gyermekvédelem helyett a büntető igazságszolgáltatáshoz helyezni a vitatott 12-14 éves korosztályt, amíg nem próbáltuk ki azokat a pedagógiai, gyermekvédelmi megelőző és kezelő programokat, amelyek használata jó eredménnyel kecsegtet, és amelynek – meggyőződésünk szerint – nem alternatívája a büntető igazságszolgáltatás.

Összegzésképpen megállapítható, hogy a gyermekjóléti szolgálatok, iskolák többnyire nincsenek felkészülve azokra a bűnmeelőzési, alapellátási megelőző, segítő feladatokra, amelyek sok tekintetben átfedésben vannak a „klasszikus” gyermekvédelmi, családi problémákkal. Az ellátórendszernek szüksége lenne általános és speciális módszertani felkészítésre, az ismeretek és készségek bővítésére, de ezek sem pótolhatják azokat az alapvető infrastruktúris és személyi hiányokat, amelyek tényszerűen ellehetetlenítik a szolgálatok jelentős részének munkáját. Más oldalról nagyon hiányoznak azok a jó gyakorlatok, működő modellek, kipróbált lehetőségek, intézmények és szolgáltatások, amelyek célzottan tudnának reflektálni az érintett gyerekcsoport és családjaik szükségleteire. Ugyancsak további vizsgálódást és felmérést igényel annak nyomon követése, hogy a hozott döntések, nyújtott szolgáltatások eredményesek voltak-e. Egyben az is nyilvánvaló, hogy ezek megéléte az általános megelőzést és segítést jelenti, nem pedig célzott tevékenységet az e tanulmányban érintett gyerekcsoportok számára, ez pedig önmagában is jóval hatékonyabbá tehetné e tevékenységet, és a költségeket sem növelné.

IRODALOM

Albrecht, Hans-Jörg – Kilchling, Michael (Hrsg.): Jugendstrafrecht in Europa. Max-Planck Institut, Freiburg/Br., 2002

Berenini, Agostino: Minorenni delinquenti: saggio de psicologia criminale. La Campana, Milan, 2002

Bolyky Orsolya – Sárík Eszter: A fiatalok elkövetők gyermekkorára – az elkövetővé válás előzményei. In: **Irk Ferenc (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok, 42. OKRI, Budapest, 2005

Büki Péter – Negrea Vídia: Speciális szükségletű gyermekek gyermekvédelmi szakellátása. *Család, Gyermekek, Ifjúság*, 2000/2.

Eskelinen, Ossi – Iivari, Juhani: Victim-Offender-Mediation with juvenile offenders in Europe: Case of Finland. European Council Grotius II. Criminal Program 2002–2003. Bologna, 2003

Forrai Erzsébet – Ladányi Erika: Kutatási összefoglaló a gyermekjóléti szolgáltatásokról. *Kapocs*, 2005. február

Herczog Mária – Kiss Anna – Gyurkó Szilvia: A gyermekkorú deviancia és annak kezelése a hatályos jogszabályi keretek között. OKRI, Budapest, 2005

Milburn, Philip: La réparation pénale a l'égard des mineurs. Presses universitaires de France (PUF), Paris, 2001

Odor Andrea: Védőnői munka a számok tükrében. *Védőnő*, 2001/2–3.

www.oktatasibiztos.hu

A magyarországi futballhuliganizmus ténykutatása

Jelen tanulmány a Kriminológiai Tanulmányok előző kötetében megjelent dolgozatot egészíti ki a felvett empirikus vizsgálat eredményeivel. A szerző 168 ügy tapasztalatait elemzi, amelyek közül a futballhuliganizmus kritériumainak 114 eset felelt meg. Az ügyek kapcsán 176 elkövető és 127 sértett jellemzőit vizsgálta, és emellett a kizárólag játékosok által elkövetett 54 bűneset lényeges körülményeit is feltárta. Aggodalomra okot adó tény, hogy számos esetben még a sértettek is – esetenként a játékosokat is beleértve – a mérkőzéseken történő agresszív cselekményeket mintegy a futball szükséges velejárójának tekintik. Komoly mértékben merül fel a sportolók felelőssége is, akiknek agresszív megnyilvánulásai sokszor messze túlmutatnak az egészséges győzni akaráson, destruktív mintát szolgáltatnak, felhergelik a nézőket, és mintegy meghatározzák a mérkőzések miliójét.*

A futballhuliganizmus jelenségkörének kutatásakor feltétlenül szükségesnek tartottuk az utóbbi években ismertté vált bűncselekmények, azok elkövetőinek és sértettjeinek bűnügyi iratok alapján történő részletes empirikus elemzését, mivel e területen ilyen mélységű vizsgálatra hazánkban még nem került sor. A 2005-ben megkezdett kutatás során az azt megelőző utolsó öt évben (2000–2004 között) ismertté vált bűneseteket vizsgáltuk. A vizsgálati minta kiválasztása azonban nem volt egyszerű feladat, mivel büntetőjogi rendszerünkben a futballhuliganizmus nem sui generis bűncselekmény, vagy bármilyen olyan tényállás, minősítő körülmény, elkövetési mód, amelynek alapján egyértelműen ki lehetne gyűjteni

* Nagy László Tibor: A futballhuliganizmus jellemzői és helyzete hazánkban. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok, 43. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2006, 117–135. o.

a magyar kriminálstatisztika rendszeréből az ilyen jellegű eseteket. A feladat megoldására egyetlen lehetőség kínálkozott: az elkövetés helyszíne szerint történő adatgyűjtés, mivel az ERÜBS rendszere külön kód alatt tartja nyilván azokat a bűncselekményeket, amelyeknek elkövetési helyszíne sportpálya, sportcsamok vagy stadion**.

A jelzett öt esztendőben összesen 4180 olyan bűncselekmény vált ismertté az országban, amelynek elkövetési helyszíne sportlétesítmény volt (2000-ben 780; 2001-ben 882; 2002-ben 940; 2003-ban 690; 2004-ben 888). Természetesen tisztában voltunk azzal, hogy e deliktumok jelentős része nem sorolható a futballhuliganizmus körébe, de előzetesen csak bizonyos szempontú szűrést tudtunk elvégezni.

Így először leválasztottuk azon ügyeket, amelyek szinte teljes bizonyossággal nem kapcsolódtak kutatásunk tárgyához (így a vagyon elleni bűncselekmények közül elsősorban a lopásokat, rablásokat, kifosztásokat, jármű önkényes elvételeket, valamint a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket). A számításba jöhető bűncselekmények esetén (elsősorban garázdaságok, rendbontások, könnyű és súlyos testi sértések, rongálások, a jelzett öt évben összesen 639 ügy) a megyei, illetve a fővárosi rendőr-főkapitányságok útján beszereztük a bűnügyi iratokat. Emellett, mivel a nem sportlétesítményekben megvalósult, futballhuliganizmus jellegű eseteket az ERÜBS adatbázisa alapján nem állt módunkban kigyűjteni, kértük, hogy ezen ügyek aktáit is küldjék meg részünkre.

Végül is 482 ügy iratait kaptuk meg, ezek közül 114 felelt meg a futball(sport)huliganizmus általunk elfogadott definíciójában meghatározott kritériumoknak: azaz nézők részvételével elkövetett, hivatalosan szervezett sporteseményhez kapcsolódó rendzavaró cselekmény volt. Ezeket az ügyeket részletesen elemeztük, minden ügyről külön ügylapot, valamint ahhoz kapcsolódó elkövetői és sértetti lapokat állítottunk ki. Így 417 kérdőív: 114 ügylap, 176 elkövetői és 127 sértetti kérdőív kitöltésére került sor. Az esetek nem kizárólag labdarúgó-mérkőzésekhez kötődtek, de 94%-uk azzal volt kapcsoló-

** B lap, 18/a rovat, 056-os kód.

1. számú táblázat

A vizsgálatba bevont bűnügyi iratok megoszlása

Megye	Bekért ügyiratok száma	Beérkezett ügyiratok száma	Futball- huliganizmus- ügyek	Csak játékosok ügyei
Budapest	83	68	20	8
Baranya	26	14	6	0
Bács-Kiskun	26	23	1	1
Békés	24	0	0	0
Borsod-Abaúj-Zemplén	72	69	19	9
Csongrád	24	21	1	5
Fejér	29	30	6	2
Győr-Moson-Sopron	41	28	5	2
Hajdú-Bihar	25	21	8	2
Heves	23	0	0	0
Jász-Nagykun-Szolnok	26	25	2	4
Komárom-Esztergom	10	11	2	1
Nógrád	30	0	0	0
Pest	30	24	6	2
Somogy	22	7	4	1
Szabolcs-Szatmár-Bereg	58	53	14	8
Tolna	23	24	4	1
Vas	20	24	8	2
Veszprém	20	18	1	4
Zala	27	22	7	2
Osszesen	639	482	114	54

tos, ezért az egyéb sportágakhoz tartozó cselekmények külön elemzését azok minimális száma miatt nem tartottuk indokoltnak.

Külön elemeztük azt az 54 ügyet, amelyekben sporteseményekhez kapcsolódó rendezavaró bűncselekmények valósultak meg, azok elkövetői azonban kizárólag az eseményeken játékosként részt vevő személyek voltak. Ezen esetek nem vonhatók a szorosan vett futballhuliganizmus kategóriájába, azonban mindenképpen meghatározzák annak környezetét, ezért szükségesnek láttuk e cselekmények több szempontból történő, összehasonlításokra is lehetőséget nyújtó feltárását. Ezt indokolta az ilyen magatartások meglepően nagy száma is, hiszen ha ezeket összevonjuk a futballhuliganizmusként kezelt esetekkel, akkor megállapíthatjuk, hogy a 168 sporteseményhez kapcsol-

lódó bűncselekmény egyharmadát kizárólag az azokon részt vevő játékosok követték el.

A beérkezett, de feldolgozásra alkalmatlan 314 ügyirat jelentős része olyan bűncselekményeket tartalmazott, amelyek sportlétesítmények mérkőzésektől független (általában éjszakai) megrongálásában nyilvánultak meg, illetve gyakoriak voltak a sportpályákon falunapok, majálisok, különböző rendezvények alkalmával történt garázdaságok is. Ezen kívül a vidéki, főként falusi futballpályák általában nyitottak, oda mérkőzésektől függetlenül gyakran járnak a helybeliek – főként fiatalok –, közöttük esetenként bűncselekményt is megvalósító nézeteltérésekre, bántalmazásokra kerül sor. Végül, ha csekély számban is, de előfordult néhány eset, amikor futballmérkőzéseken történt a bűncselekmények elkövetése, de e mérkőzések nem hivatalosan szervezett találkozók voltak, hanem alkalmi, baráti, úgynevezett „grundfoci-” meccsek.

A futballhuliganizmus-ügyek vizsgálata

A futballhuliganizmus jellegű bűncselekményeket tartalmazó 114 aktát 53 különböző rendőrkapitányság küldte meg. A legtöbb eset (hat-hat) a Debreceni és a Pécsi Rendőrkapitányság, valamint a IV. és a IX. Kerületi Rendőrkapitányság (öt-öt) illetékességi területén valósult meg.

A vizsgált ügyek eljárásjogi szempontból való helyzetét a 2. számú táblázat mutatja. A nyomozati szakban feltüntetett ügyekben már megtörtént az iratismertetés, azonban az iratok között nem volt vádemelésre vagy az eljárás megszüntetésére vonatkozó feljegyzés. Minden bizonynyal jóval több ügy fejeződött be jogerős bírósági ítélettel, de a rendőrségi iratokhoz csak a jelzett esetekben csatolták a bírósági ítéleteket.

2. számú táblázat

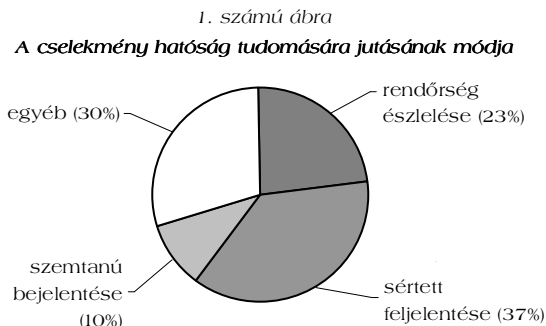
**A vizsgált ügyek
az eljárás stádiuma szerint**

Az eljárás stádiuma	%
Nyomozati szak	39
Vádemelési szak	30
Jogerős ítélet	4
Felfüggesztés	5
Megszüntetés (az elkövető kiléte nem állapítható meg)	17
Megszüntetés (megrovással)	5
Osszesen	100

A cselekmények

A cselekmények felderítése

Az 1. számú ábra illusztrálja, hogy a cselekmények milyen módon jutottak a hatóság, a rendőrség tudomására.

A futballhuliganizmus jelenségének sajátosságaiból fakad, hogy viszonylag magas, 23%-os, a rendőrség saját észlelésének aránya, mivel a rendőrök a mérkőzések egy részén hivatalból (kiemelt biztonsági kockázatú események), illetve szerződéskötés alapján részt vesznek, a stadionok környékén a közrend biztosítása pedig alapfeladatuk.

A sértettek feljelentési aránya 37%-os. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a futballhuliganizmus körében meglehetősen *magas a latencia*, az áldozatok gyakran eltekintenek a feljelentés megtételétől, nem kívánják a büntetőeljárás lefolytatását, így arra csak egyéb feljelentés, bejelentés vagy hivatalos észlelés alapján kerül sor. Ez szinte minden esetben jellemző az azonos szurkolótáboron belül elkövetett atrocitások esetén, de gyakran egyéb sértettekénél is. Az ilyen áldozatokat általában nem annyira a megtorlástól való félelem tartja vissza, hanem inkább tudomásul veszik, hogy manapság nem rizikómentes a futballmérkőzések látogatása, és egy-két pofon elcsattanása, ütés elszenvedése úgymond „benne van a pakliban”.

2004. április 25-én a játékvezető egy megyei bajnoki labdarúgó-mérkőzésen kiállított egy hazai játékost, mire a csapatból ketten ne-

kitámadtak, megrúgták és pofon ütötték, ennek következtében súlyos sérülést, bordatörést szenvedett. A rendőrséget a sértettet el látó orvos értesítette, a játékvezető nem kívánt feljelentést tenni, tanúvallomása során a következőket mondta: „Én elszenvedtem egy pofont, valamint egy rúgást, de ennek ellenére nem kívánok feljelentést tenni az ügyben, a pofon miatt nem kívánok senki ellen magánindítványt előterjeszteni. Ezek az incidensek gyakran előfordulnak a meccsek során, és ez benne van a játékban is.” Rendkívül aggasztó jelenségként értékelhető, hogy még egy súlyos sérülést szenvedő játékvezető is gyakorlatilag természetesnek tartja, hogy bántalmazzák őt a pályán.

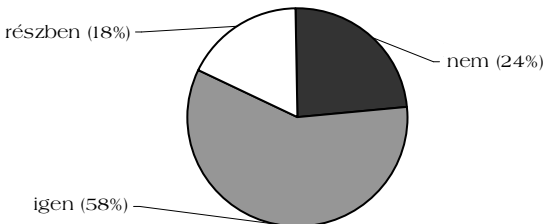
Az esetek 10%-ában valamely szemtanú értesítette a rendőrséget. Ennek előfordulási aránya a mobiltelefonok elterjedésével várhatóan emelkedni fog, mivel bizonyos esetekben a jelen nem lévő rendőrséget, akár a sértett akaratától függetlenül is, könnyen és gyorsan lehet értesíteni.

Az egyéb esetek között leggyakrabban a biztonsági őrök, rendezők bejelentése (9%), valamint kisebb mértékben a sportszövetségek, sportegyesületek feljelentése (7%) szerepel. Az ügyek 9%-ánál nem lehetett megállapítani, hogy milyen módon értesült a rendőrség a bűncselekmény elkövetéséről.

Az elkövetők kilétét az ügyek 58%-ában sikerült maradéktalanul megállapítani. Az eljárások 24%-ában teljesen sikertelen volt a felderítés, míg 18%-ában csak részben, nem minden elkövető tekintetében volt eredményes a nyomozás (2. számú ábra).

2. számú ábra

Sikerült-e az eljárás során megállapítani az elkövető kilétét?

Egyes esetekben groteszk történetek is előfordultak a felderítés során. Így például 2000. szeptember 20-án a Matáv Sopron–Szombathelyi Haladás mérkőzésen a vendégszurkolók egy csoportja szektorukban felmászott a kerítésre, majd betörte. A rendőrség néhányukat elfogta és előállította. A szektorban együtt szurkoló három szombathelyi férfi egyike is az előállítottak között volt, így a két barátja a rendőrséghez ment, hogy megvárják, és autóval hazavigyék társukat. Ott azonban az egyik odaérkező rendőr felismerte őket, és lefolytatták velük szemben a büntetőeljárást, miközben előállított társuk ügyét bizonyítottság hiányában megszüntették.

Külön vizsgáltuk, hogy a felderítésben, illetve a bizonyításban volt-e szerepe videofelvételnek, és megállapítottuk, hogy 17 esetben igen, ebből kilenc volt eredményes. A tapasztalatok azt mutatják, hogy bár vitathatatlan a videotechnika megelőző, korlátozó és a bizonyítást elősegítő szerepe, nem lehet „csodafegyvernek” tekinteni. Egyrészt sok esetben a gyenge technikai színvonal gátolja az eredményes használatot, másrészt az agresszív cselekményekre előre készülő szurkolók is igyekeznek megtalálni az ellenszert (kapucnis pólók, pulóverek stb.). Olyan eset is előfordult, amikor a biztonsági cég által megjelölt, bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személyről a videokamera felvételének többszöri megnézése után derült ki, hogy nem ő volt az elkövető.

Az elkövetők száma

Az egy-egy ügyben előforduló elkövetők számát a 3. számú táblázat szemlélteti.

Az eljárások több mint felében csak egyetlen elkövető szerepelt terheltként. Sokszor – különösen tömegverekedések, nagyobb dulakodások előfordulásakor – esetleges, hogy kit és hány személyt fog el a rendőrség, illetve kiket sikerül azonosítani.

Jellemző eset volt, amikor a 2004. május 26-i Vác–Diósgyőr mérkőzés után a csapatukat ünneplő és a kapukat megrongáló, hálózaggató ötven-hatvan diósgyőri szurkoló közül csupán három ellen indult büntetőeljárás csoportosan elkövetett garázdaság büntette miatt.

A legtöbb elkövető (11) két ügyben fordult elő. Mindkét esetben tömegverekedés alakult ki, és csak a résztvevők egy részét sikerült eljárás alá vonni.

Az egyik esetben, 2001. szeptember 29-én, a Celldömölk–Lombard Tatabánya NB II-es mérkőzés után a kivonuló tatabányai szurkolók szóváltásba kerültek a hazai nézőkkel, ez tettelegességgé fajult, kölcsönösen ütötték, rúgták egymást. Csak a rendőrségnek és a biztonsági őröknek sikerült az elkövetőket megfékezniük.

A másik eset a magyar labdarúgás „fekete napján”, 2003. május 30-án, a Balaton FC–Győri ETO NB I-es találkozón történt, egy időben az ominózus FTC–Debrecen mérkőzéssel. A hosszabbításban megítélt büntetőrúgással a siófoki csapat nyert, és emiatt a győri szurkolók a kerítést bedöntve a pályára rohantak, ahol verekedni kezdtek a hazai szurkolókkal és a biztonsági őrökkel.

Többes elkövetés esetén a tettesek egymás közti viszonyát illetően az ügyek háromnegyedében az elkövetők valamennyien ugyanazon csapat szurkolói közül kerültek ki, míg az ilyen jellegű cselekmények egynegyedénél az ellenfél szurkolói, illetve játékosai is terhelteként szerepeltek.

A sértettek száma

Az elkövetőkhöz hasonlóan a sértetteknel is az ügyek 57%-ában szerepelt egyetlen áldozat. Az egy ügyben szereplő legtöbb sértett hat volt, az esetek csaknem ötödében pedig egyetlen természetes személy sértett sem szerepelt (4. számú táblázat).

A későbbi büntetőeljárás során jó néhány esetben gondot okoz, hogy miközben a rendőrök a rendbontás felszámolásával és az el-

3. számú táblázat

Az ügyben szereplő elkövetők száma

elkövetők száma	ügyek száma	%
1	64	56,1
2	16	14,0
3	5	4,4
4	4	3,5
5	1	0,9
7	2	1,8
8	1	0,9
10	1	0,9
11	2	1,8
nem állapítható meg	18	15,8
Osszesen	114	100,0

4. számú táblázat
**Az ügyekben szereplő
 sértettek száma**

sértettek száma	ügyek száma	%
0	27	23,7
1	62	54,4
2	13	11,4
3	7	6,1
4	4	3,5
6	1	0,9
Összesen	114	100,0

követők elfogásával vannak elfoglalva, addig nem jut kapacitásuk a sértett(ek) személyének tisztázására, személyi adataik megfelelő dokumentálására. A sértettek azonosításának és tanúként történő kihallgatásának elmaradása miatt a későbbiekben gyakran csak az intézkedő rendőrök vallomása érhető el a bizonyítás során. Ők azonban a gyakran elhúzódó eljárásokban már nem emlékeznek pontosan az elkövetőkre, és leginkább arra szoktak hivatkozni, hogy ok nélkül biztosan senkit sem emeltek ki vagy állítottak elő.

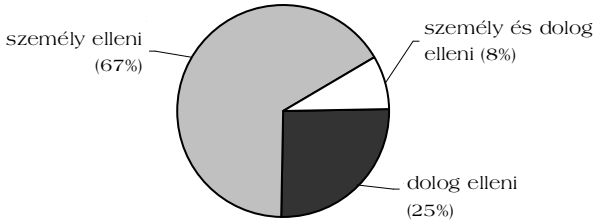
Sajátos módon esetenként még olyankor is ismeretlenül maradt a sértett személye, amikor pedig annak tisztázására minden lehetőség megvolt. Így például 2003. november 8-án a Matáv Sopron-Újpest mérkőzés utáni rendezvényen a bevetési alosztály tagjai földre kényszerítettek egy újpesti szurkolót, akit eközben egy soproni szurkoló a combján megrúgott. A soproni férfit a rendőrök elfogták, de a sértett kilétének megállapítása elmaradt.

Az erőszak jellege

A garázda jellegű magatartásoknál kriminológiai aspektusból fontos körülmény annak megállapítása, hogy a cselekmény személy vagy dolog elleni erőszakkal valósult-e meg, bár a törvényi tényállás nem értékeli eltérően a kétfajta erőszak közötti különbséget. Látható (3. számú ábra), hogy a szurkolói agressziók esetén – mint a garázdaságoknál általában – *a cselekmények túlnyomó többségét (67%) személy, negyedét kizárólag dolog ellen, 8%-át pedig személy és dolog elleni erőszakkal együtt követték el.*

A dolog elleni erőszakkal elkövetett támadások mintegy fele valamilyen jármű ellen irányult. Az elkövetők leginkább a játékvezetők, asszisztensek sportpályák parkolóiban, illetve a létesítmények közelében álló vagy onnan távozó személygépkocsikat rongálták meg,

3. számú ábra

A cselekmények megoszlása az erőszak jellege szerint

de többször előfordult az ellenfél szurkolóit vagy játékosait szállító autóbuszok elleni támadás is. Az esetek tekintélyes részében (46%) a stadionok berendezési tárgyainak megrongálására is sor került. Leggyakrabban a játéktérrel a nézőtértől elválasztó kerítések, védőrácok, a műanyag székek, illetve a futballkapuk (főként azok hálója) szenvedtek kárt, de a kispad műanyag tetejének összetörésére is volt példa. A sportpályákon kívüli agresszív támadásoknál elsősorban lakóépületek üveglakainak betörése fordult elő.

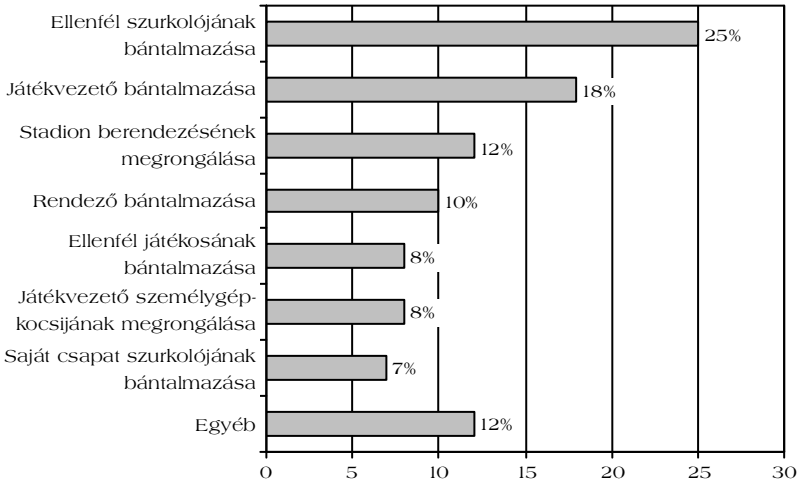
Az elkövetési mód

A cselekmények végrehajtásának jellemző módját a 4. számú ábra szemlélteti. Az esetek negyedében az ellenfél szurkolója volt a bántalmazások célpontja, de kirívóan magas a játékvezetők személye (18%), illetve személygépkocsija (8%) elleni támadások aránya is, ami arra utal, hogy nem érvényesül a játékvezetők, asszisztensek tekintélye, illetve nem részesülnek megfelelő védelemben az agresszívan fellépő szurkolókkal szemben.

A rendezők megtámadására a cselekmények tizedében, míg saját szurkolótárs bántalmazására 7%-os arányban került sor. Az ilyen magatartások kiváltó oka általában a csapat kritizálása, a mérkőzés egyes szituációinak eltérő megítélése, illetve az elkövetőre történő rászólás, figyelmeztetés volt, de olyan eset is előfordult, amikor a szurkolótárs a sértett által a városi televízióban tett nyilatkozatát kifogásolta és emiatt bántalmazta őt a következő mérkőzés alkalmával.

Az egyéb elkövetési módok között a stadionon kívüli vandalizmus esetei, illetve egyéb sértettek (edzők, kívülálló semleges személyek) bántalmazása szerepel, de előfordult, hogy az elkövető a róla felvételt készítő tévéoperatőrt rúgta hasba.

4. számú ábra

A jellemző elkövetési mód**Az eszközhasználat**

Eszközhasználatra csak a cselekmények kisebb részében, 31%-os arányban került sor, míg négy ügyben egyidejűleg többféle eszközt is bevetettek az elkövetők (5. számú ábra).

A használt eszközök fajtáit az 5. számú táblázat tünteti fel. Látható, hogy a vizsgált ügyekben általában kéznél lévő tárgyakat használtak az elkövetők, durvább eszközök (kés, vipera, bokszer, baseballütő, lőfegyver stb.) alkalmazására nem került sor. Öt esetben egyértelmű volt az eszközhasználat té-

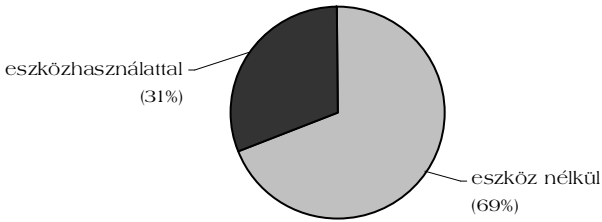
5. számú táblázat

A használt eszközök

A használt eszköz	Eset
Léc, karó	5
Italosüveg	5
Kő	4
Italos pohár	2
Italosdoboz	2
Nadrágszj	2
Vipera	1
Egyéb	8
Nem állapítható meg	11

5. számú ábra

A bűncselekmények megoszlása eszközhasználat szerint

nye – gépkocsirongálások esetén –, de azok fajtáját nem lehetett azonosítani.

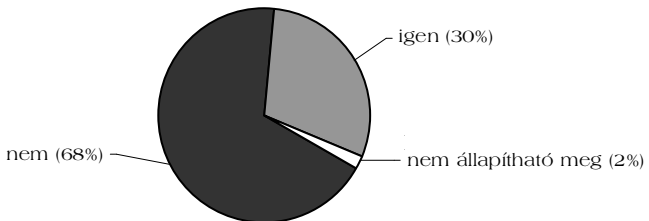
Az anyagi kár

A 6. számú ábra szemlélteti, hogy a cselekmények 30%-ánál keletkezett anyagi kár, míg 2%-uknál ezt nem lehetett egyértelműen megállapítani, mert a sértettek gépkocsijukkal elhagyták a helyszínt. Egyes esetekben nemcsak dolog elleni, hanem kizárólag személy elleni támadásoknál is keletkezett anyagi kár, amikor például a bántalmazás során összetört a sértett mobiltelefonja, vagy elveszett a karórája.

A károkozások mértéke hatezer és egymillió forint közötti volt, leggyakrabban ötvenezer forint körül alakult. A legmagasabb, egymillió forint kár a diósgyőri stadionban keletkezett 2000. május 27-én, amikor a Dunaferre elleni mérkőzésen a második kapott gól miatt dühöngő hazai szurkolók a legkülönbözőbb berendezési tárgyakat

6. számú ábra

Keletkezett-e anyagi kár a bűncselekmény következtében?

(kerítést, reklámtáblákat, mosdóhelyiségeket) törtek-zúztak össze a létesítményben.

Az elkövetett bűncselekmények minősítése

Néhány ügyben természetesen egyszerre több bűncselekmény elkövetése is előfordult, leggyakrabban – a sértett törvényes magánindítványának előterjesztése esetén – garázdasággal halmazatban könnyű testi sértés elkövetése miatt folytatták le az eljárást.

6. számú táblázat

Az ügyben megvalósított bűncselekmények

Bűncselekmény	száma	ügyek százalékában
Garázdaság	85	74,6
Könnyű testi sértés	26	22,8
Rongálás	18	15,8
Súlyos testi sértés	15	13,2
Rendbontás	3	2,6
Marandó fogyatékossgot okozó testi sértés	1	0,9

A futballhuligánok cselekményei alapvetően garázdaságot valósítanak meg, az ügyek háromnegyedében került sor ennek megállapítására. A garázdaságok kétharmada (55 eset) az alapeseti tényállást, míg egyharmada (30 eset) a csoportos elkövetést mint minősített esetet merítette ki. A másik minősítő körülmény, a köznyugalom súlyos megzavarásának megállapítására nem volt példa.

Bár a garázdaság nem eredmény, hanem veszélyeztetési jellegű bűncselekmény, a kialakult jogalkalmazási gyakorlat szerint többnyire csak akkor állapítják meg, ha a sértetten kívül mások is észlelték a cselekmény elkövetését. A futballhuliganizmus eseteinél ez nem szokott gondot okozni, mivel jellemzően mások előtt történik az elkövetés. Ennek ellenére a garázdaság megállapításával kapcsolatosan anomáliák merülnek fel, nem tekinthető egységesnek a joggyakorlat, főként dolog elleni erőszakos cselekmények esetén.

Alapvetően – és helyesen – a játékvezetők gépkocsijaiban történő szándékos károkozások esetén garázdaságot és azzal halmazat-

ban rongálást állapítanak meg a jogalkalmazó hatóságok. Esetenként azonban hasonló jellegű ügyekben (például nagyszámú jelenlévő előtt, szitkozódások közben, játékvezető gépkocsija visszapillantó tükrének letörése) ezzel ellentétes döntéseket is észleltünk, amelyek során garázdaság helyett csupán rongálás megállapítására került sor. Ugyancsak vitatható pusztán rongálásnak minősíteni azt a cselekményt, amikor a terhelt a mérkőzés alatt a vendég csapat kispadjának plexitetejét ököllel betörte.

Súlyos testi sértés az ügyek 13%-ában fordult elő, és ezekben az esetekben garázdaság megállapítására – ha nem a csoportosan elkövetett minősített eset valósult meg – nem kerülhetett sor.

Könnyű testi sértést állapítottak meg az ügyek 23%-ában. Az ilyen jellegű sérülést okozó tettek azonban ennél jóval gyakrabban fordultak elő, a sértettek azonban sok esetben nem kívántak e vonatkozásban magánindítványt előterjeszteni.

A *rendbontások* száma nemcsak vizsgálati mintánkban alacsony, hanem az ERÜBS kimutatása szerint is évente alig néhány esetben fordul elő: 2001-ben két, 2002-ben nyolc, 2003-ban hét rendbontás vált ismertté az országban. E 2001 januárjától hatályos bűncselekmény nívuma a garázdasággal szemben valójában csupán abban áll, hogy erőszak mellett fenyegetéssel is meg lehet valósítani. Büntetési tételei azonosak a garázdaságéival, minősített eseteként a csoportos mellett a felfegyverkezve történő elkövetést is magában foglalja.

Az elemzett esetekben a tettetést helytelen magatartására figyelmeztető rendező, illetve biztonsági őr sérelmére követték el a rendbontást, méghozzá mindháromszor fizikai erőszakkal, tehát rendbontás hiányában garázdaság megállapítására is sor kerülhetett volna.

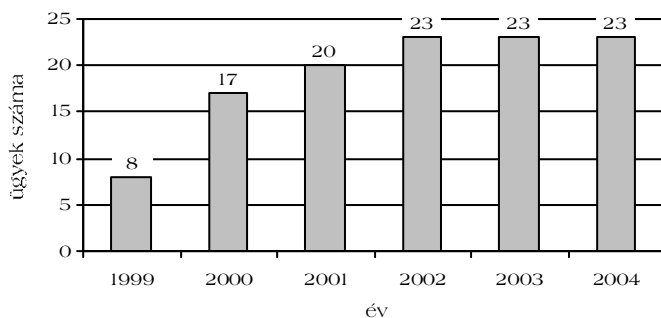
Úgy véljük, hogy a rendbontás pönalizálásának inkább lélektani, mint gyakorlati jelentősége van: határozottan kifejezésre juttatni azt a büntető jogpolitikai szándékot, amely jogalkotási eszközökkel is fellép a futballhuliganizmus ellen.

Maradandó fogyatékossgát okozó testi sértés elkövetésére egy esetben került sor, amikor a sértett fogai az arcára mért erős ütés következtében meglazultak, és azokat el kellett távolítani.

Az elkövetés ideje

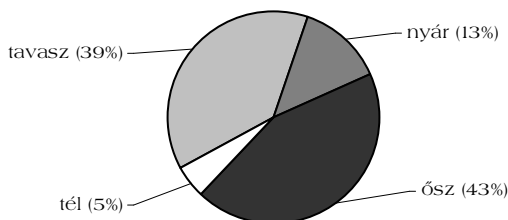
Az elemzett ügyek száma a vizsgált utóbbi öt évben nem mutat jelentős ingadozásokat, évente 17 és 23 között változott. Bár csak a 2000-tól ismertté vált eseteket vontuk be a kutatásunkba, nyolc cselekmény elkövetési ideje 1999-re esett, ez a hazai bűnügyi statisztikai adatfelvétel output rendszeréből adódik, mivel a bűncselekmények csak a nyomozások befejezésekor kerülnek be a statisztikába, tehát az ismertté válás és az elkövetés éve esetenként különbözhet.

7. számú ábra
Az elkövetés éve

Az elkövetések évszakok szerinti megoszlása jól tükrözi a futballhuliganizmus sporteseményekhez kapcsolódó idényjellegét, mivel a téli és a nyári hónapokban alapvetően szünetelnek a bajnokságok, és többnyire csak teremlabdarúgó-kupák és barátságos mér-

8. számú ábra
Az elkövetés évszaka

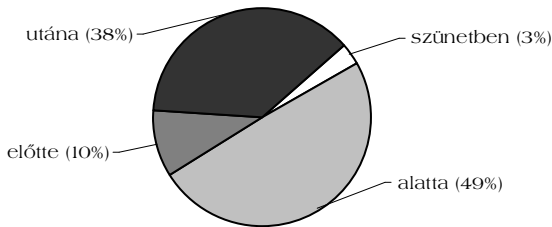

közések vannak. A tavaszi és az őszi elkövetések teszik ki a cselekmények több mint négyötödét, leggyakrabban májusban (19%) és októberben (18%) történtek.

Az incidensek mintegy fele a mérkőzések alatt következik be. A szünetek viszonylag békésen telnek, a mérkőzés utáni időszak viszont kiemelt hangsúlyt kap. A tapasztalatok azt mutatják, hogy különösen a találkozók utolsó percei neuralgikusak, ekkor hatványozódik a feszültség, emelkedik az adrenalinszint. Egy ebben az időszakban megadott vagy meg nem adott 11-es például gyakran okoz inzultusokat, akár még a mérkőzés ideje alatt, akár az után.

9. számú ábra

Az elkövetés ideje a sporteseményhez képest

Az elkövetés helye

A beérkezett és feldolgozásra alkalmas ügyeknek megfelelően a legtöbb elkövetés Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében történt. Az ország keleti részén valamivel gyakoribbak, mint a Dunántúlon, de az eltérés nem kimagasló. Megállapíthatjuk, hogy a futballhuliganizmusra jellemző magatartások eltérő mértékben és intenzitással, de az ország valamennyi részén előfordulnak.

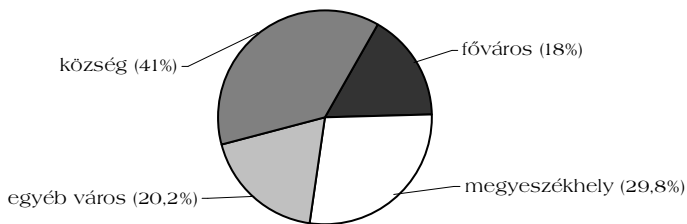
A cselekmények elkövetési helyét annak közigazgatási jellege szerint is megvizsgáltuk. A városi–falusi elkövetés aránya 59–41. Városokon belül a nagyobb városokban, az első osztályú csapatokkal rendelkező megyeszékhelyeken történtek inkább effélék. A kutatás azonban bizonyítja, hogy a futballhuliganizmus nemcsak nagyvárosi jelenség, hanem permanensen előfordul egyes kiscsapatok, alacsonyabb osztályú bajnoki mérkőzések környezetében is.

7. számú táblázat

A cselekmény elkövetésének helye megyék szerint

Megye	Ügyek száma	%
Budapest	20	17,5
Baranya	6	5,3
Bács-Kiskun	1	0,9
Borsod-Abaúj-Zemplén	19	16,7
Csongrád	1	0,9
Fejér	6	5,3
Győr-Moson-Sopron	5	4,4
Hajdú-Bihar	8	7,0
Jász-Nagykun-Szolnok	2	1,8
Komárom-Esztergom	2	1,8
Pest	6	5,3
Somogy	4	3,5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	14	12,3
Tolna	4	3,5
Vas	8	7,0
Veszprém	1	0,9
Zala	7	6,1
Összesen	114	100,0

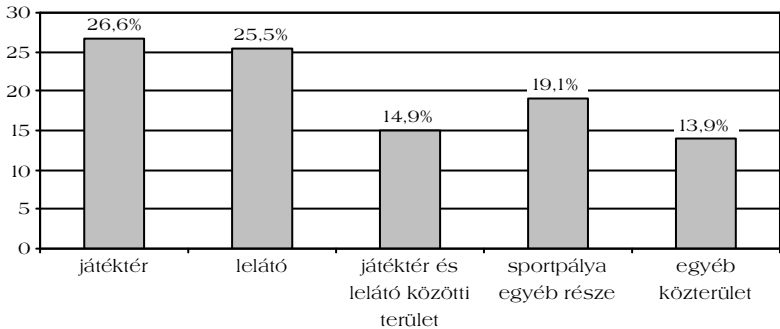
10. számú ábra

A cselekmény elkövetésének helye a település jellege szerint

Nem mellékes annak vizsgálata sem, hogy az elkövetők konkrétan hol, a sportlétesítmények melyik részén követték el tettüket (11. számú ábra).

A „nézőtéri” erőszak leggyakrabban, 27%-os arányban, a játéktéren valósult meg, azon a helyen, ahová a szurkolóknak – ritka kivételtől eltekintve – nem lehetne bemenniük. Csaknem ehhez hasonló nagyságrendben, az esetek negyedében a lelátón került sor

11. számú ábra

A cselekmény elkövetésének konkrét helyszíne

az atrocitásokra, ez után a sportpálya egyéb része, majd a játéktér és lelátó közötti terület következik. Egyéb közterületen a vizsgált cselekmények 14%-a történt. Az e téren történő elkövetések a valóságban minden bizonnyal nagyobb arányúak, de – nem csak kutatási szempontból – e cselekmények latenciája a legmagasabb.

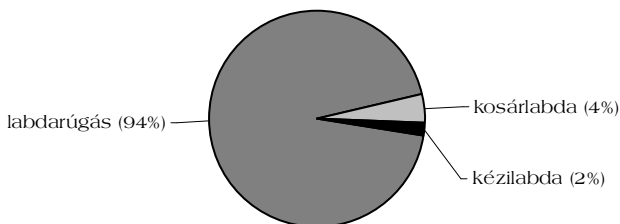
Tapasztalatokból tudjuk, hogy egy-egy kiemelt mérkőzés esetén hiába igyekszik a rendőrség egyes városrészeket hermetikusan lezárni és az ellenséges érzelmű drukkereket elszigetelni egymástól, a kordontól néhány utcával, néhány megállóval távolabb rendszerek a kisebb-nagyobb csetepaték, ezekről a hatóságok nem vagy csak késve szereznek tudomást. Nem is szólva azokról az esetekről, amikor az egyes huligáncsoportok a mérkőzés helyétől és időpontjától függetlenül, előre egyeztetve, konspiráltan szervezett összetűzésekben vesznek részt.

A bűncselekmények megoszlása sportágak és sportesemények szerint

Amint azt már jeleztük, a vizsgálati mintában nem kizárólag labdarúgó-mérkőzéseken elkövetett bűncselekmények szerepeltek, az egyéb sportágak aránya azonban (mint a 12. számú ábra is illusztrálja) elhanyagolható a futballhuliganizmus 94%-os részesedéséhez képest. Ez is bizonyítja, hogy ha a sporthuliganizmust nem is lehet

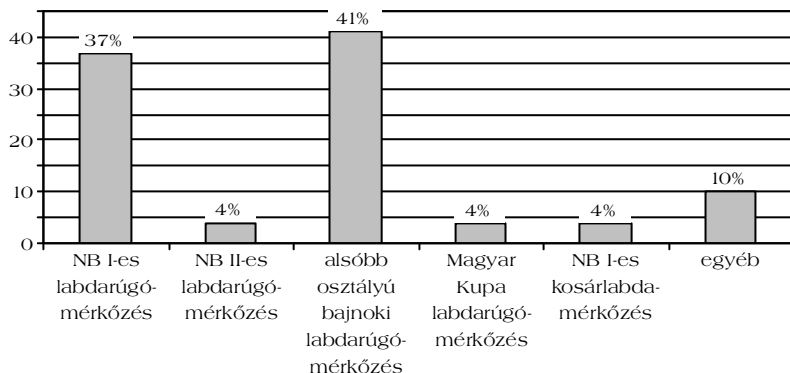
teljes mértékben azonosítani a futballhuliganizmussal, hazánkban a sponthuliganizmust alapvetően a futballhuliganizmus jelenti és határozza meg.

12. számú ábra

A bűncselekmény megoszlása sportágak szerint

Az elkövetés helyénél már érintettük, hogy nem kizárólag a nagyobb tömegeket vonzó, magasabb osztályú mérkőzésekhez kapcsolódnak agresszív, huligán megnyilvánulások; ezt szemlélteti a 13. számú ábra. Az erőszak léghőre gyakran az alacsonyabb osztályú találkozón is érezhető a nézőtéren és a játékosok között is. Vannak, akik ezekre a találkozókra is csak a „balhé” kedvéért mennek ki, és szinte készenlétben várják az ingert, amely kiváltja belőlük a destruktív késztetést és elvezeti őket az agresszív konfliktusmegoldáshoz.

13. számú ábra

A bűncselekmény megoszlása sportesemények szerint

Az is igaz, hogy a kisebb látogatottságú, alacsonyabb osztályú vidéki mérkőzéseken, gyakran személyes ismerősök közelében, az elkövetők kevésbé tudják megőrizni intimitásukat. Így kilétük megállapítása, felderítésük is elvileg könnyebb, emellett ebben a közegben gyakran érhető tetten a sértettek és a közösség részéről is a cselekmények bagatellizálásának szándéka.

Az elkövetők

Az elkövetők állampolgársága és neme

A 176 elkövető közül 174 magyar állampolgár volt, kettő osztrák, és egy kivételével valamennyien férfiak. Az egyetlen, 41 éves női tettes 2004. április 8-án a Kesznyéten–Emőd futballmérkőzésen, miután a játékvezető a negyedik hazai játékost is kiállította, és egy ismeretlenül maradt ember sörösüveget dobott a pályára, berohant a játéktérre, és meglökte a játékvezetőt.

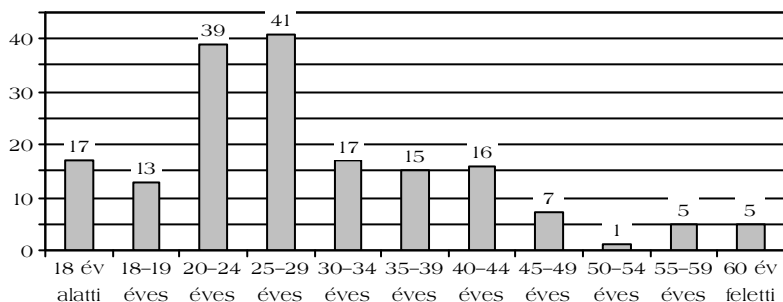
Az elkövetők életkora

A 14. számú ábra szemléletesen tükrözi a futballhuliganok korstruktúráját. Az elkövetők java része a 20–29 év közötti korosztályból került ki. Tizenhét elkövető, a terheltek 9,7%-a volt fiatalkorú, ez hajaz a garázdaság fiatalkorú bűnelkövetőinek országos megoszlására (2003-ban 10,1, 2004-ben 10,5%). Hatvan év feletti terhelt öt volt (2,8%). Az elkövetők közül a legfiatalabb 15, a legidősebb 68 éves, átlagéletkoruk harminc év.

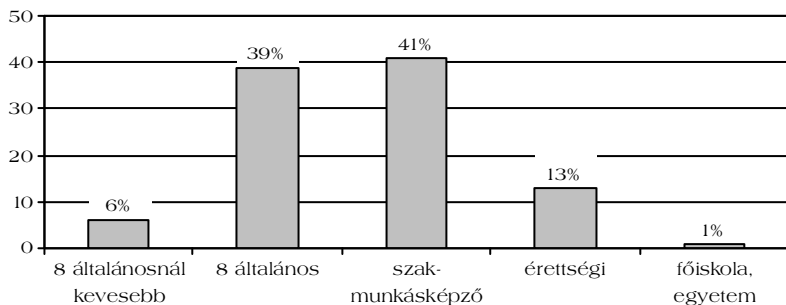
Az elkövetők iskolai végzettsége

Az elkövetők iskolai végzettségét tekintve (15. számú ábra) legnagyobb és szinte azonos, 39, illetve 41%-os arányban a nyolc általánost, illetve a szakmunkásképzőt végzettek vannak. Az érettségizettek aránya 13, míg a nyolc általánosnál kevesebbet végzőké 6%. Közülük egy analfabéta volt, míg egyetlenegy terheltnek volt diplomája.

14. számú ábra

Az elkövetők életkora

15. számú ábra

Az elkövetők iskolai végzettsége**Az elkövetők foglalkozása**

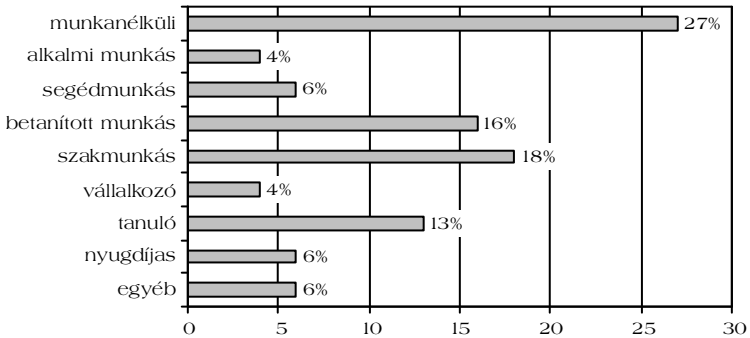
Az elkövetők foglalkozását megjelenítő 16. számú ábrán látható, hogy nagyon magas, 27%-os a munkanélküliek aránya. Őket a szakmunkások (18%) és a betanított munkások (16%) követik. A tanulók aránya 13%.

Az elkövetők lakóhelye

Az elkövetők lakóhelyét megyék szerint a 8. számú táblázat mutatja. Az ügyekhez hasonlóan itt is Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye áll az élen, de figyelmet érdemel Győr-Moson-

16. számú ábra

Az elkövetők foglalkozása

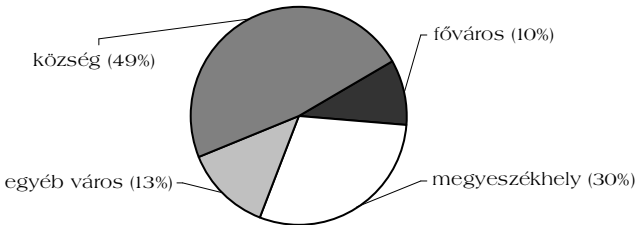
Sopron megye, ahol az elkövetők 14%-a lakik, a cselekményeknek viszont csak 5%-a történt. Tehát az ott lakó elkövetők jelentős része csapatát elkísérve másutt követte el a bűncselekményeket.

Az elkövetőknek a település közigazgatási jellege szerinti lakóhelyét a 17. számú ábra szemlélteti, ezt összevetve a 10. számú ábrával megállapítható, hogy némiképp jellemzőbb a városokban élő elkövetők falusi mérközéseken történő rendbontása.

Az elkövetők 55%-a esetében azonos volt a lakóhely és a bűncselekmény elkövetésének helye.

17. számú ábra

Az elkövető lakóhelye a település jellege szerint

Az elkövető bűncselekmény helyszínén tartózkodásának oka

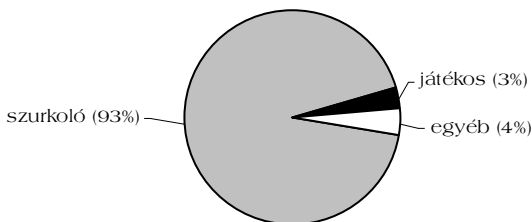
A 18. számú ábra illusztrálja, hogy az elkövető milyen okból tartózkodott a bűncselekmény helyszínén. Nem tűnik meglepőnek, hogy

8. számú táblázat
Az elkövetők lakóhelye

Megye	Ügyek száma	%
Budapest	16	9,1
Baranya	5	2,8
Bács-Kiskun	4	2,3
Békés	2	1,1
Borsod-Abaúj-Zemplén	39	22,2
Csongrád	2	1,1
Fejér	4	2,3
Győr-Moson-Sopron	22	12,5
Hajdú-Bihar	12	6,8
Jász-Nagykun-Szolnok	1	0,6
Komárom-Esztergom	7	4,0
Pest	5	2,8
Somogy	5	2,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	24	13,6
Tolna	3	1,7
Vás	15	8,5
Veszprém	2	1,1
Zala	6	3,4
Külföld	2	1,1
Összesen	176	100,0

18. számú ábra

Az elkövető milyen okból tartózkodott a bűncselekmény helyszínén?

a tettesek 93%-a szurkoló volt, 3%-uk játékos, míg 4%-uk egyéb személy (rendező és egyesületi vezető).

Az elkövető minősítése

A futballhuliganizmusra jellemző a többes, csoportos elkövetés, ezt jelzi, hogy az elkövetők 69%-a büntetőjogilag társtettesként hajtotta

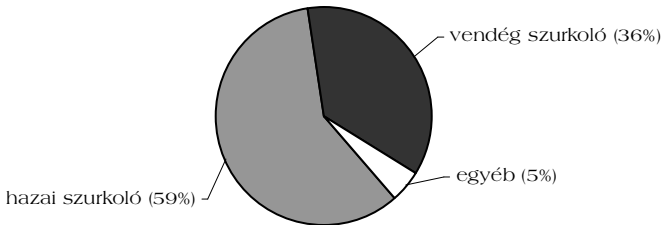
végre cselekményét, és csak 31% volt az önálló tettesek aránya. Felbujtói és bűnsegédi magatartás nem fordult elő.

Az elkövető melyik csapat szurkolója?

A 19. számú ábra illusztrálja, hogy az elkövetők között jóval magasabb arányúak a hazai szurkolók (59%), mint a vendégek (36%). Úgy tűnik, a hazai pálya előnyét nem csak a csapatok, de a rendbontók is élvezik, és erősebbnek érzik magukat otthon.

19. számú ábra

Az elkövető melyik csapat szurkolója?

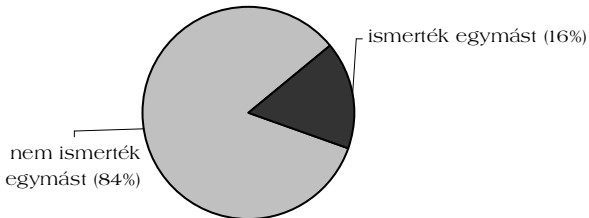

Az elkövető és a sértett kapcsolata

Az elkövetők döntő többsége (84%) a cselekmény elkövetése előtt közelebről nem ismerte a sértettet, vele nem volt kapcsolatban. Azokat az egyoldalú kapcsolatokat természetesen nem számítottuk ismerettségnek, amikor az elkövető korábbi mérkőzések alkalmával esetleg már látta játszani vagy mérkőzést vezetni a sértettet, de közöttük semmilyen személyes kapcsolat nem alakult ki (20. számú ábra).

20. számú ábra

Az elkövető és a sértett kapcsolata

Az elkövetők által alkalmazott erőszak módja

A 9. számú táblázat a tettesek által alkalmazott személy elleni erőszak fajtáit mutatja. Ilyen jellegű bántalmazást 125 elkövető (79%) valószínűleg meg 167 esetben, 35 elkövető (29%) egyidejűleg több fajtát is. Leggyakrabban, 93 esetben, ütésekre került sor, ezek szinte mindig ökölcsapások voltak, pofon ütés mindössze három ízben fordult elő.

Dolog elleni erőszak alkalmazására 64 ízben került sor. Az ilyen fajta magatartások legnagyobb része, pontosan fele, törés, az esetek 17%-ában pedig rúgásra került sor (10. számú táblázat).

9. számú táblázat

Az elkövetők által alkalmazott személy elleni erőszak módja

Az erőszak módja	Eset	%
Ütés	93	55,7
Rúgás	33	19,8
Lökés, rángatás	28	16,8
Dobás	7	4,2
Lefejelés	6	3,6
Összesen	167	100,0

10. számú táblázat

Az elkövetők által alkalmazott dolog elleni erőszak módja

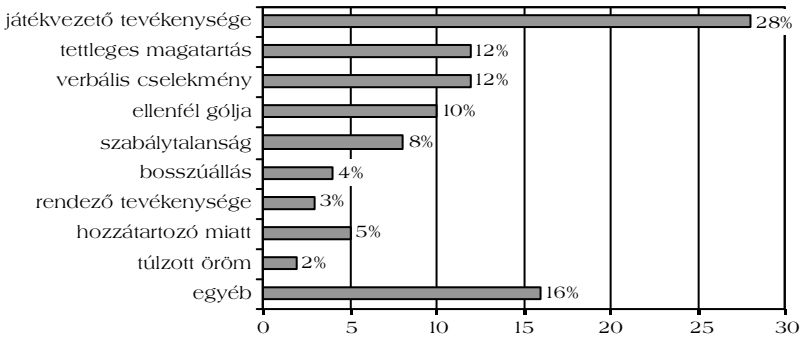
Az erőszak módja	Eset	%
Törés	32	50,0
Rúgás	11	17,2
Ütés	7	10,9
Dobás	5	7,8
Leöntés	5	7,8
Szaggatás	4	6,3
Összesen	64	100,0

Az elkövetés motívuma

Az elkövető szemszögéből nézve a cselekmény elkövetését kiváltó motívumok igen változatosak (21. számú ábra).

A vizsgált tettesek 28%-át a játékvezetők, illetve az asszisztensek szerintük nem megfelelő ítéletei bosszantották fel. Ezt a sértettek valamely verbális vagy tetteges magatartása követte 12-12%-os arányban. A játékhoz kötődő szituációk közül az ellenfél által szerzett gól (10%), illetve az ellenfél valamely játékosának szabálytalansága (8%) említhető meg. Ennél kisebb arányban jelentkezett a bosszúállás (5%), a rendező tevékenysége (4%) és a hozzátartozó érdekében történő fellépés (3%). Az elkövető több esetben maga sem tudta megmagyarázni indulatos cselekedetét, és csak itasságára hivatkozott, illetve néhány esetben a gyanúsított egyáltalán nem tett vallomást, és nem lehetett megállapítani cselekedetének indítékát.

21. számú ábra

Az elkövetés motívuma

Hangsúlyoznunk kell a játékosok szerepének fontosságát a futballerőszak kialakulásában, ugyanis nem csak az általuk elkövetett – külön elemzett – bűncselekmények vonatkozásában, de az ezeken kívüli esetekben is sokszor felvetődik a felelősségük. Nemritkán reklamációkkal, műesésekkel, színlelt sérülésekkel, ámokfutásokkal hergelik a közönséget, és ezzel hozzájárulnak a rendező cselekmények létrejöttéhez, eskalációjához.

Őrizet, előzetes letartóztatás

Bűnügyi őrizetbe tíz elkövető (6%) került, míg előzetes letartóztatásba öt.

Az alkohol szerepe

A vizsgálat során meglehetősen nehéz helyzetben voltunk annak megítélésekor, hogy az elkövető ittas állapotban hajtotta-e végre cselekményét. E körülmény ugyanis nem tényállási elem, a nyomozásnak sem különösebb feladata ennek feltárása, és természetesen véralkohol-vizsgálatra egyetlen esetben sem került sor. Ettől függetlenül az iratok tanulmányozásakor a rendőri jelentésekben, a tanú-, sőt több ízben a gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyvekben is találunk a terhelt ittaságára vonatkozó információkat. Ezek alapján azt

állapítottuk meg, hogy az elkövetők legalább 28,4%-a volt ittas a cselekmény idején, a tényleges arány ennél minden bizonnyal jóval magasabb. (Az ERÜBS adatai szerint 2004-ben az erőszakos bűnelkövetők 29,5%-a követte el a bűncselekményt alkohol hatása alatt.)

Az elkövetők sérülése

A cselekmények elkövetése során az elkövetők 11%-a sérült meg, 9%-uk könnyű, 3%-uk súlyos sérülést szenvedett.

A szankciók

A kiszabott szankciók tekintetében messzemenő következtetések levonására nem volt lehetőségünk, mivel – mint a kutatás módszertani leírásánál kifejtettük – viszonylag kevés bűnügyi irat tartalmazott jogerős ítéletet, illetve egyéb az eljárást befejező és a terheltet elmarasztaló határozatot. Ilyen dokumentum 24 elkövető (14%) vonatkozásában állt rendelkezésünkre. Többségüket (15 terheltet) pénzbüntetésre ítélték, hét esetben megrovást alkalmaztak a hatóságok, egy-egy ügyben pedig próbára bocsátásra, illetve vádemelés elhalasztására került sor. A pénzbüntetések napi tételeinek a száma 150 és 350 között változott, az átlag 238 volt, az egy napi tétel összege pedig száz és háromszáz forint között, 158 forintos átlaggal.

A sértettek

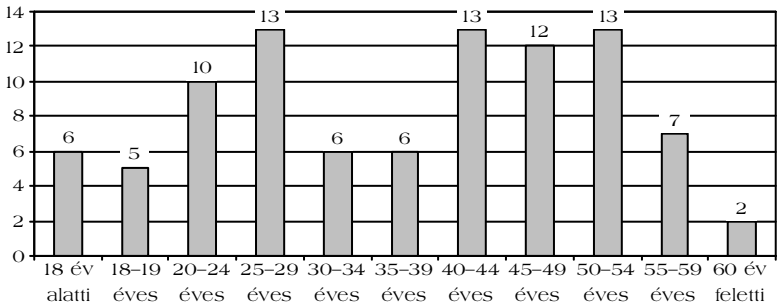
A sértettek állampolgársága és neme

A 127 sértett mindegyike magyar állampolgár volt, köztük is csak egyetlen nő volt. A Rum–Rábapaty futballmérkőzésen az ittas vendégszurkoló elkövető a hazai nézők elé ment, köpködött feléjük, e miatt szóváltás alakult ki közte és egy rumi szurkoló között, akinek a leánya közéjük állt. Az elkövető ellökte a nőt, aki elesett, de nem sérült meg, apjának viszont a lefejelés következtében eltört az orrcsontja.

A sértettek életkora

A sértettek életkori összetételét a 22. számú ábra szemlélteti. Az áldozatok jellemzően idősebbek voltak az elkövetőknél, átlagéletkoruk nyolc évvel több, 38 év. Leggyakrabban a 40–54 év közötti korosztályt érték az inzultusok. A sértettek közül hatan fiatalkorúak voltak. A legfiatalabb áldozat 16, a legidősebb hatvanéves volt.

22. számú ábra
A sértettek életkora

A sértettek lakóhelye

A sértettek lakóhelyét megyék szerint a 11. számú táblázat mutatja. Itt jegyezzük meg, hogy sértettekre vonatkozó egyes információkat nem tudtunk feltárni, elsősorban azért, mert néhányan közülük, törvényes jogukkal élve kérték személyes adataik zártan kezelését. Emiatt a táblázat a 127 sértettből csupán 109-cel kapcsolatos információt tartalmaz.

Az elkövetőkhöz hasonlóan a sértettek között is a legtöbben Borsod-Abaúj-Zemplén megyei lakosok, a második helyen pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg megye áll. A Győr-Moson-Sopron megyében élő sértettek aránya (3%) jóval alacsonyabb, mint az ott lakó elkövetőké (13,8%).

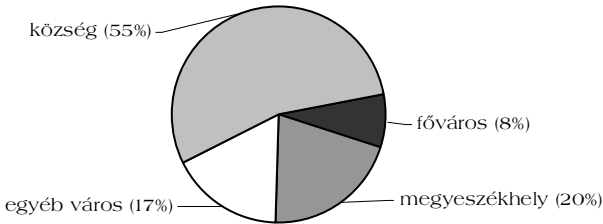
A sértettek településjelleget szerinti lakóhelyének megoszlását a 23. számú ábra illusztrálja. Az elkövetőkhöz képest az áldozatok nagyobb arányban laknak községekben, és kevesebben megyeszékhelyeken.

11. számú táblázat
A sértettek lakóhelye

Megye	Ügyek száma	%
Budapest	9	8,3
Baranya	2	1,8
Bács-Kiskun	4	3,7
Borsod-Abaúj-Zemplén	27	24,8
Csongrád	3	2,8
Fejér	4	3,7
Győr-Moson-Sopron	3	2,8
Hajdú-Bihar	8	7,3
Jász-Nagykun-Szolnok	2	1,8
Komárom-Esztergom	2	1,8
Pest	6	5,5
Somogy	4	3,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	23	21,1
Tolna	1	0,9
Vás	4	3,7
Veszprém	1	0,9
Zala	6	5,5
Összesen	100	100,0

23. számú ábra

A sértett lakóhelye a település jellege szerint

Az elkövetőkhöz képest az áldozatoknak csak a 35%-a lakott ugyanott, ahol a bűncselekményt elkövették.

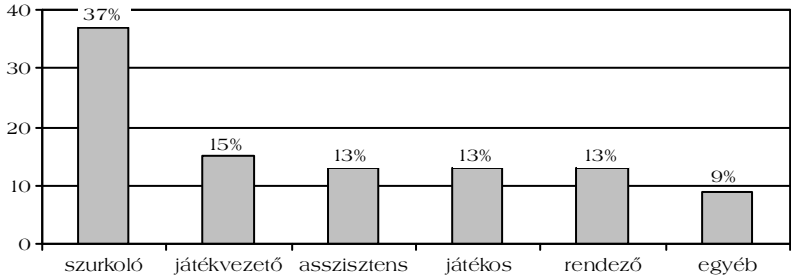
A sértettek bűncselekmény helyszínén tartózkodásának oka

A 24. számú ábra mutatja, hogy a sértettek milyen okból tartózkodtak a bűncselekmény helyszínén. A legtöbben közülük szurkolók voltak (37%), de kimagasló a játékvezetők (15%) és az asszisztensek (13%) ará-

nya is. A játékvezetők rendkívül veszélyeztetettek a szurkolói agresszivitás által, különösen az alacsonyabb osztályú mérkőzéseken, ezeken a nézők sokkal könnyebben testközelbe kerülhetnek velük. Érdekes jelenség, hogy a szurkolók haragja az asszisztensek (partjelzők) iránt alig csekélyebb, mint a játékvezetők ellen, pedig az utóbbiaknak joguk van asszisztenseik döntéseit felülbírálni. A sértettek 13-13%-a játékos és rendező volt. Az egyéb sértettek között található rendőr, edző, operatőr, egyesületi vezető és nem szurkoló, „civil” is.

24. számú ábra

A sértett milyen okból tartózkodott a bűncselekmény helyszínén?

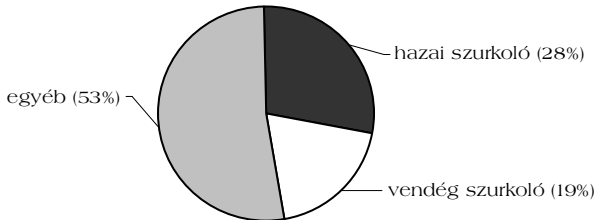

A sértett melyik csapat szurkolója?

A 25. számú ábra illusztrálja, hogy a sértett melyik csapat köréhez tartozott, mivel itt szurkolókként nemcsak a nézőket vettük figyelembe, hanem azokat a sértetteket is, akik egyértelműen valamely csapat érdekében tevékenykedtek (például rendezői feladattal megbízott szurkolók).

25. számú ábra

A sértett melyik csapat szurkolója?

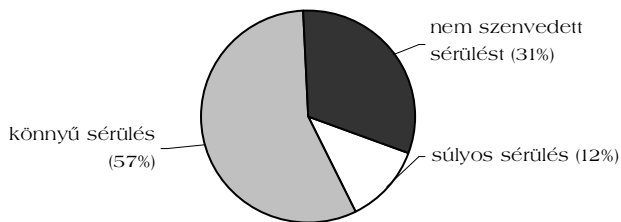
A sértettek esetén csupán 9%-kal vannak többen a hazai szurkolók, mint az elkövetőknél, ahol 23% az eltérés. Természetesnek tűnik, hogy mind az elkövetők, mind az áldozatok között nagyobb arányú a hazai szurkolók előfordulása, hiszen a nézők között is jellemzően sokkal többen vannak, de látható, hogy arányukhoz képest a vendégszurkolók veszélyeztetettsége is magas.

A sértettek sérülésének mértéke

A 26. számú ábra mutatja, hogy az áldozatok kétharmada szenvedett sérülést, 12%-uk súlyos, 57%-uk pedig könnyű sérülést.

26. számú ábra

A sértettek sérülésének mértéke

A sértetteket ért anyagi kár

Tizenhat embernek keletkezett anyagi kára, hatezer és kilencvenhétezer forint között, ez főként személyautót érintő kár volt. Három sértettnél a károkozás mértéke nem haladta meg a tízezer forintos szabálysértési értékhatárt.

A sértetti közrehatás

Az áldozatok 39%-a valamilyen módon aktívan hozzájárult a sérelmére elkövetett cselekmény bekövetkezéséhez. A sértettek 11%-a verbális, 9%-a pedig tetteges magatartásával provokálta az elkövetőt, 9%-uk mások között kialakult veszekedéshez csatlakozott, 6%-uk pedig vitázó, dulakodó személyeket igyekezett szétválasztani rendfenntartói megbízatás nélkül. Néhány esetben azáltal váltak szurkolók sértetté, hogy a mérkőzés végén az ellenfél szurkolóinak pályá-

ra özőnlésekor ők is a játéktérre mentek. Tizenötük (13%) ellen gyanúsítottként eljárás indult.

Természetesen a játékvezetői ítéleteket nem tekinthetjük provokációnak, még ha azok esetleg tévesek is. Néhányszor a játékvezetők ennél direktebb módon is szerepet vállaltak a bűncselekmények bekövetkezésében. Esetenként előfordult, hogy a játékvezető kiszólt az őt szidalmazó közönségnek, ezzel csak olajat öntöttek a tűzre. De az sem tűnt megfontolt döntésnek, amikor a játékvezetők a dühös, indulatos, őket váró nagyobb számú szurkoló távozása előtt, illetve megfelelő segítség kérése nélkül indultak el gépkocsijukkal, volt olyan eset, hogy lehúzott ablakkal, mintegy felkínálva magukat az agresszív támadásnak.

A játékosok által elkövetett bűncselekmények

A kizárólag játékosok által, a sportesemények során elkövetett szándékos bűncselekményeket – mint már kifejtettük – nem tekintjük a sporthuliganizmus fogalma alá tartozóknak. Mivel azonban ahhoz szorosan kapcsolódnak, annak környezetét befolyásolják, szükségesnek ítéltük e cselekmények egyes jellemzőinek feltárását is, ha nem olyan részletesen is, mint a kutatásunk alapjául szolgáló eseteket.

A kutatási mintánkban szereplő sportrendezvényekkel kapcsolatos 168 bűnügy közül meglepően sok, 54 (32%) elkövetői kizárólag játékosok voltak. A sportágak megoszlását tekintve itt is 94% a labdarúgás aránya, ezen kívül egy-egy cselekmény kosárlabda-, kézilabda-, illetve jégkorongmérkőzésen történt.

A bűncselekmények minősítése

A játékosok által elkövetett ügyekben jóval nagyobb, 44%-os arányban történt súlyos testi sértés, garázdaság megállapítására – annak szubszidiárius jellege miatt – ennél fogva csak 50%-os megoszlásban került sor, szemben a futballhuliganizmusnál regisztrált 14, illetve 75%-os aránnyal. Ez azt mutatja, hogy a játékosok elleni büntetőeljárásokra általában csak súlyosabb esetekben, jelentősebb

sérülést okozó, szándékos cselekmények elkövetése miatt kerül sor, ha játékosársuk a sértett. Ilyenkor általában teljesen egyértelmű, hogy a cselekmény nem gondatlanságból, a játék hevében történt, hanem az elkövető szándékosan kívánta, például a labda nem volt a közelben, vagy a mérkőzés már véget ért.

A súlyosabb sérülést nem okozó, garázdaság miatti eljárások lefolytatására túlnyomórészt a játékvezetők bántalmazása miatt került sor.

Az elkövetések ideje

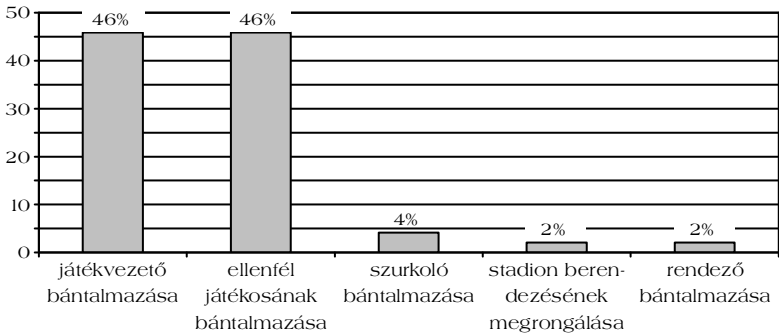
A sportesemények előtt, illetve a szünetben nem történtek játékosok által elkövetett bűncselekmények. A leggyakrabban ők is a mérkőzések alatt vitték véghez a cselekményeiket, mégpedig jóval (kétharmaddal) nagyobb arányban a mérkőzések utáni időszakhoz képest, mint a szurkolói erőszak esetében.

Az elkövetési mód

A játékosok cselekményeiket döntő mértékben, 46-46%-os azonos arányban a játékvezetők, illetve az ellenfél játékosai ellen követték el. Szurkoló, rendező bántalmazására, vagy a sportlétesítmény berendezési tárgyainak megrongálására jóval ritkábban került sor.

27. számú ábra

A jellemző elkövetési mód

Az erőszak módja

A játékosok által elkövetett bűncselekmények szinte kizárólag személy elleniek voltak. Dolog elleni erőszakra egyetlen példa akadt, amikor 2000. december 2-án egy serdülő torna-mérkőzésen történt vereségük után a Szegedi VSE fiatalokú játékosai megrongálták a deszki sportcsamok öltözőjének berendezési tárgyait (mosdó, tűkör, relaxa), és ezzel 48 ezer forint kárt okoztak.

A személy elleni erőszak módjai a játékosok esetében főként abban különböztek a szurkolói erőszaktól, hogy ritkábban került sor lökésre, rángatásra, viszont gyakrabban ütésre és lefejelésre, míg a rúgások aránya gyakorlatilag azonos volt. Ez is azt mutatja, hogy a játékosok ellen inkább a durvább elkövetések esetén indult büntetőeljárás (12. számú táblázat).

12. számú táblázat

Az elkövetők által alkalmazott személy elleni erőszak módja

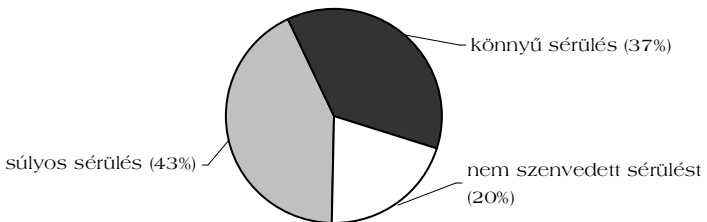
Az erőszak módja	Eset	%
Ütés	43	62,3
Rúgás	15	21,7
Lefejelés	7	10,1
Lökés, rángatás	4	5,8
Összesen	69	100,0

A sértettek sérülésének mértéke

A játékosok bűncselekményei következtében gyakoribbak és sokkal súlyosabbak voltak az áldozatok sérülései, mint a szurkolók által elkövetetteknél. Az áldozatok 80%-a szenvedett sérülést (futballhuliganizmusnál 69%), súlyos sérülést 43, könnyű sérülést 37%-uk (szemben a 12, illetve 57%-kal) (28. számú ábra).

28. számú ábra

A sértettek sérülésének mértéke

Az elkövetés motívuma

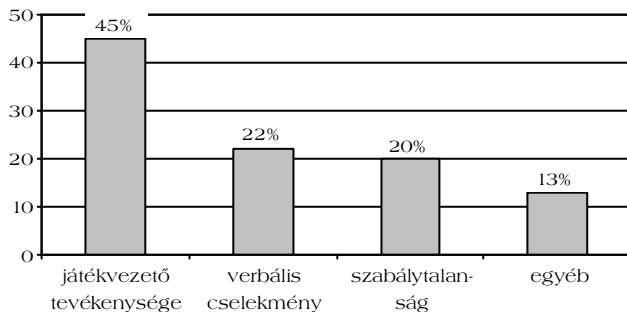
A játékosok agresszív magatartását leggyakrabban, az esetek csaknem felében, a játékvezető valamely az elkövetőnek nem tetsző ítélete váltotta ki. Ez túlnyomórészt a játékos kiállításában testesült meg, illetve néhány esetben olyan játék közbeni szituáció megítélésében, amely miatt az elkövető csapata gólt kapott.

A cselekmények ötödét főként az ellenfél játékosai részéről történt úgynevezett „beszólások”, szóváltások előzték meg, míg ugyanilyen arányban az ellenfél vélt vagy valós szabálytalanságai.

Az egyéb motívumok között többször is megtalálható a vereség miatt érzett elkeseredés, a renitens játékost lefogó rendezővel szembeni harag, illetve néhány olyan tett, amelynek indítóokát az illető játékos sem tudta megmagyarázni. Így például az egyik jégkorongmérkőzésen, a kispadon ülő elkövető hokibotjával minden különösebb előzmény nélkül megütötte az ellenfél egyik előtte elkorcsolyázó játékosát, ezzel súlyos sérülést okozott (29. számú ábra).

29. számú ábra

Az elkövetés motívuma

Osszegzés

A kutatás eredményeként megállapíthatjuk, hogy a futballhuliganizmus hazánkban az ismertté váló sporthuliganizmust döntően, több mint 90%-ban meghatározó erőszakos kriminogén jelenség.

Aggodalomra ad okot, hogy számos esetben még a sértettek is – időnként a játékvezetőket is beleértve – a mérkőzéseken történő

agresszív cselekményeket a futball szükséges velejárójának tartják, növelve ezzel a latens esetek számát és bátorítva az elkövetőket.

A cselekmények legnagyobb része a mérkőzések alatt, illetve az után történik. Különösen neuralgikusak a találkozók utolsó perceinek eseményei.

A futballhuligánok cselekményei alapvetően a garázdaság körébe tartoznak, az ügyek háromnegyedében ezt állapították meg, sokszor könnyű testi sértéssel vagy rongálással halmazatban. A jogalkalmazás során a garázdaság megállapításával kapcsolatban egyes esetekben anomáliák merülnek fel, nem tekinthető egységessnek a joggyakorlat, főként a dolog elleni erőszakos tettek esetén. A rendbontásnak minősített esetek aránya elenyésző.

A cselekmények tipikus elkövetői 20–29 év közötti, nyolc általánost vagy szakmunkásképzőt végzett nőtlen férfiak, mintegy 30%-uk munkanélküli, túlnyomórészt a hazai csapat szurkolói, és leggyakrabban a játékvezetői ítéletek miatt gerjednek haragra.

A játékvezetők és az asszisztensek rendkívül veszélyeztetettek a szurkolói agresszivitás által, a sértettek 29%-a közülük kerül ki, különösen az alacsonyabb osztályú mérkőzéseken, amelyeken a nézők sokkal könnyebben testközelbe kerülhetnek velük. A játékvezetők személyi biztonságának garantálása mellett nagyobb gondot kellene fordítani gépkocsijaik megfelelő őrzésére is.

Rendkívül nagy mértékben vethető fel a sportolók felelőssége is. A sportrendezvényekhez kötődő ismertté vált bűncselekmények egyharmadát játékosok követik el, ezenkívül is számos esetben akarva-akaratlanul feltűzelik, hergelik a nézőket, felkorbácsolják agresszív indulataikat. A sportolók megnyilvánulásai sokszor messze túlnőnek az egészséges győzni akaráson, a mérkőzések közben előforduló keményebb belemenéseken. Ezek fő veszélyei nemcsak a gyakran okozott súlyos sérülések, hanem az is, hogy meghatározzák a mérkőzések, a sport miliójét, és destruktív mintát adnak a szurkolóknak. Az élsportolók képzésénél már fiatal korban fokozottabb hangsúlyt kellene helyezni a megfelelő viselkedési formák kialakítására, egyértelművé téve, hogy az agresszió bármely formája, amely a társadalomban elfogadhatatlan, a sportban sem tolerálható.

A vádelhalasztások számának alakulása a magyar büntetőeljárásban

Napjaink büntetőpolitikájában egyre nagyobb szerephez jutnak az eltéréssel járó eljárások. Ez részben annak a felismerésnek az eredménye, amely szerint a hagyományos bírósági úton haladó, hosszan elhúzódó büntetőperek helyett gyors, a büntetetre adekvátan és közvetlenül reagáló és ezáltal olcsóbb eljárások jóval hatékonyabbak lehetnek. Az igazságszolgáltatás jelenlegi problémái: hosszadalmassága és drágasága morálisan is romboló hatásúak, hiszen a közvélemény sem érzékeli, hogy az elkövetett bűncselekményekre a hatóságok gyorsan reagálnak, és az elkövetők tettükért „megbűnhődnek”. A prevenció és az eljárás egyszerűsítése céljának kettőssége leginkább a vádemelés elhalasztása intézményénél mutatkozik meg, amely emiatt jelentős szerepet tölthetne be a hazai jogalkalmazásban. Jelen tanulmány célja ezért e jogi megoldás jelenlegi magyar gyakorlatának vizsgálata a statisztikai adatok alapján.

A XXI. századi büntetőpolitikában mind nagyobb figyelmet kapnak a diverziós megoldások, ezek tágabban értelmezve a hagyományos büntetőeljárásról való elterelést, szűkebben pedig a börtönbüntetés elkerülését, az alternatív büntetések használatának kiterjesztését és a szabadságvesztés *ultima ratió*ként való alkalmazását célozzák. Ez az igény a gyakorlatban egy kettős nyomvonalon működő büntető felelősségre vonási rendszer megvalósításaként jelenik meg, amelyben a viszonylag kisebb és a közepesen súlyos bűncselekmények elkövetőivel szemben a diverzió különböző formáit alkalmazzák, míg az egyébként kisebb számban előforduló súlyos bűncselekmények esetében – végső érvként – továbbra is a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés marad a lehetséges fejezetés.

E mellett a kettős nyomtávú büntetőpolitika mellett foglal állást a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája (a továbbiakban: stratégia)¹. A stratégia – nemzetközi kutatási eredményekre hivatkozva – hangsúlyozza annak problematikáját, hogy legalább 25%-kal kell megnövelni a börtönépességet ahhoz, hogy a bűnözési ráta 1-2%-kal csökkenjen. (Egy új börtönfőhely létesítése Magyarországon körülbelül 12 millió forintba került, a szabadságvesztés költsége naponta és fogvatartottanként négyezer forint volt 2002-ben. Ez az összeg napjainkban már 7000 forint körül mozog.)² A költségeséget nem védi e büntetési nem hatékonyságának érve, hiszen például ugyanebben az évben a regisztrált tettesek 38,8%-a volt büntetett előéletű, és 11,6%-a visszaeső. A súlyos bűncselekmények többségét egyébként, például a betöréses lopást vagy az erőszakos cselekményeket, jellemzően a bűnismétlők követik el.³ Ez a tény mindenképpen jelzésértékűnek tekinthető a büntetéstől elvárt hatásokat illetően.

A megelőzési-visszatartási célzaton túl más érvek is szólnak amellet, hogy csak azok a bűnelkövetők kerüljenek börtönbe, akikkel kapcsolatban a törvény alkotója, illetve végrehajtója úgy látja, hogy más eszközök alkalmazása eredménytelen, vagy céltalan. Mi-

1 A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája. Melléklet a 115/2003. (X. 28.) OGY határozathoz.

2 Ízelítőül: Magyarországon az elmúlt tíz évben folyamatosan növekedett a börtönépesség, miközben az átlagos fogva tartási időtartam is emelkedett. 2002 márciusában 10 800 férőhelyen 17 844 embert tartottak fogva, ez 165%-os „telítettség” jelentett. Az elítéltek 43%-a első bűntényes volt, visszaeső 24% és többszörös visszaeső 33%. 2003. január 1-jén 363 embert tartottak fogva a meg nem fizetett pénzbüntetés szabadságvesztésre történő átváltoztatása miatt. A büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltsága növeli az intézeteken belül a feszültséget, az erőszakot és a szabályszegések valószínűségét, valamint az elítéltek egymásra gyakorolt káros hatását. Minderről részletesen: www.bunmegelozes.hu.

3 2002-ben például a vagyon elleni bűncselekmények körében az elkövetők 46,9%-a volt bűnismétlő és 17,7%-a visszaeső, míg a betöréses lopások elkövetői között a bűnismétlők aránya 61,3, a visszaesőké pedig 29,4% volt. www.bunmegelozes.hu, valamint a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája. Melléklet a 115/2003. (X. 28.) OGY határozathoz.

vel a szabadság elvonása kimagaslóan a legdrágább büntetés, ezért, miként a stratégia is megfogalmazza, arra kell használni, amire való: a legsúlyosabb bűnök büntetésére.⁴ Meg kell jegyezni, hogy a szabadságvesztés (és itt elsősorban a végrehajtandó szabadságvesztés említendő) napjainkban a „megtorlás”, a tetтарыnyos szankcionálás eszközeként jelenik meg, míg a „szoftabb” megoldások (mind a Btk. szankciórendszerén belüli más büntetések, intézkedések, mind pedig egyes sajátos büntetőeljárásbeli megoldások) a szabadságvesztés elkerülésével az elkövetőre való „hatni kívánás” és ezzel inkább a speciális prevenció nyomatékosabb érvényre juttatásának lehetőségeként mutatkoznak meg. Ezek alkalmazásánál a törvény alkotója, illetve alkalmazója kettős érdeket érvényesíthet. A már említett egyéni ráhatás/jövőbeni megelőzés mellett perőkonómiai szempontok is előkerülnek, ezek a hosszan elhúzódó büntetőperek helyett gyors, a büntetetre adekvátan és közvetlenül reagáló és ezáltal olcsóbb eljárásokat kívánnak megvalósítani. Erre különösen azért van szükség, mert amellet, hogy a büntetőeljárás hosszú évekig is eltarthat, és igen drága, semmiféle hatással sincs az elítéltre addigra, mire a jogerős ítélet megszületik. Hosszabb idő eltelte után az elkövetők valószínűleg már nem is érzik az összefüggést az általuk elkövetett cselekmény és a büntetés között, így annak semmilyen befolyása nincs. Ez a tapasztalat általánosítható, vagyis a közvélemény sem érzékeli, hogy az elkövetett bűncselekményekre a hatóságok gyorsan reagálnak, és az elkövetők tettükért „megbűnhődnek”. Így a büntetéstől elvárt generális preventív hatás sem juthat érvényre, amellet, hogy a társadalomban meglévő feszültségek is éleződnek. Mindez abba az irányba hat, hogy bizonyos konszenzus árán a jogalkalmazó számára a gyorsabb és esetleg enyhébb ítélet elérése célravezetőbb lehet, mint a hosszadalmas, bizonytalan kimenetelű eljárás. Ez a jogalkotói felismerés jól megmutatkozik több büntetőeljárásbeli megoldásnál, amely az eljárás egyszerűsítését és gyorsítását célozza. Ezekről általánosságban elmondható, hogy jellemzően növelik az ügyész diszkrecionális jogkörét, feszegetve a legalitás és oportunitás közötti ha-

4 A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája. Uo.

tárokat, mivel alapvetően az elterelés/diverzió valamilyen formáját valószínűsítják meg, amennyiben ezt a hagyományos bírósági út elkerüléseként értelmezzük.

A prevenció és az eljárás egyszerűsítésének kettőssége leginkább a *vádemelés elhalasztása* intézményénél mutatkozik meg a magyar büntetőeljárásban. Ezt a lehetőséget először – és igen méltányolhatóan – a fiatalokúakkal kapcsolatos eljárásba engedte be a jogalkotó az 1995. évi XLI. törvénnyel. Bevezetése mellett az egyik fő érv az volt, hogy az azt megelőző években a fiatalokú bűnözők száma jelentősen emelkedett. A fiatalokúakkal kapcsolatos eljárások a nemzetközi ajánlásokat, valamint jogi megoldásokat tekintve is sokkal inkább a speciális prevenció megvalósítását, a börtönbüntetés és a szinte szükségképpen velejáró stigmatizáció elkerülését célozzák. Mivel ennek más tényleges eszköze nem volt a magyar Btk.-ban, ezzel az eljárási megoldással sikerült megvalósítani a diverziós célt. A sikeres kezdet maga után vonta a lehetőség bevezetését a felnőttekkel szembeni eljárásba is az 1998. évi LXXXVII. törvénnyel, amely 1999. március 1-jétől vált alkalmazhatóvá.

A bűnmegelőzési stratégia külön szempontként emelte ki a vádelhalasztás kapcsán a sértetti jogok érvényesülésének szükségességét. Előnyben részesítve az áldozattá válás megelőzésének kérdését, 7.4. pontjában, amely *Az áldozattá válás megelőzése, áldozatsegítés, az áldozat kompenzációja* címet viseli, az *ügyészség* feladataként jelöli meg a vádemelés elhalasztása során az áldozatvédelmi feladatok pontos meghatározását, az új büntetőeljárási törvény alapján a vádelhalasztás gyakorlatának megteremtését és alkalmazását. Így tehát a vádemelés elhalasztása intézményének alkalmazása mindenképpen kiemelt figyelmet érdemel az *ügyészségi munka* szempontjából. E tevékenység gyakorlati értékelését egyébként az 1036/2005. (IV. 21.) kormányhatározat – amely a 2005–2006 során megvalósítandó feladatokat határozza meg a stratégia alapján – az áldozatsegítési feladatok pontosabb meghatározása érdekében szintén előírta.⁵ Ehhez azon-

⁵ Az első értékelést a Legfőbb Ügyészség nyomozásfelügyeleti és vádelőkészítési főosztálya végezte, ennek eredményeiről „a sértetti jo-

ban azt is hozzá kell tenni, hogy ez az ügyészi jogalkalmazásnak olyan speciális területe, amely különösen szoros *együtműködést igényel az eljáró ügyész és a pártfogó között*. E nélkül az együtműködés nélkül a vádelhalasztás inkább formális jellegű, hiszen tartalmát éppen a pártfogói véleményen alapuló magatartási szabályok adhatják „az egyéniesített büntetés leghatékonyabb eszközeként”⁶, valamint az áldozatnak adandó esetleges jóvátétel, megfelelően ezzel a nemzetközi követelményeknek is.

A vádelhalasztás alkalmazásának gyakorisága a statisztikák⁷ adatai alapján

Vádelhalasztások 2000 és 2004 között⁸

Jelen vizsgálatunk célja mindenekelőtt az volt, hogy áttekintsük, mennyire vált kedvelt megoldássá a jogalkalmazók körében a vádemelés elhalasztásának intézménye. Ezt elsősorban az elmúlt öt év vonatkozásában kívántuk áttekinteni (2000–2004), abból a feltételezésből kiindulva, hogy a 2000-es évben már talán kellőképpen ismertté és elfogadottá válhatott e lehetőség a fiatalkorúakkal és a felnőtt korúakkal kapcsolatos eljárásokban egyaránt.

A vádelhalasztások kezdeti egy-két ezres nagyságrendű alkalmazása az évek során lassú, de folyamatos növekedést mutatott 2004-

goknak a vádemelés elhalasztása gyakorlatában történő érvényesülésével kapcsolatos ügyészi vizsgálatról” szóló jelentésében, valamint a Legfőbb Ügyészség gyermek- és ifjúságvédelmi önálló osztályának a „Fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban alkalmazott vádemelés elhalasztásának áldozatvédelemmel kapcsolatos összefoglaló jelentésében” számol be.

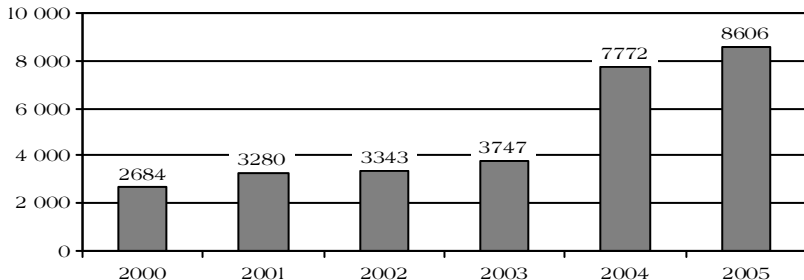
6 Kerezi Klára-Kó József: A pártfogó felügyelet speciális magatartási szabályai. IM, Budapest, 2006, 14. o.

7 Egységes Rendőrségi és Ügyészségi Bűnügyi Statisztika. BM, Budapest, 2005; Ügyészségi Statisztikai Tájékoztató. Büntetőjogi szakterület, 2005. Legfőbb Ügyészség számítástechnika-alkalmazási és információs főosztály.

8 Ahol a feldolgozás időszakában a 2005. évi statisztikai adatok rendelkezésre álltak, ott a tanulmány ezeket is felhasználja és értékeli a naprakész tájékoztatás érdekében.

ig. Mint az 1. számú ábrából megállapítható, 2004-ben határozottabb növekedés volt tapasztalható a korábbiakhoz képest, amikor is a vádelhalasztások száma több mint 100%-kal (107,4%) emelkedett.

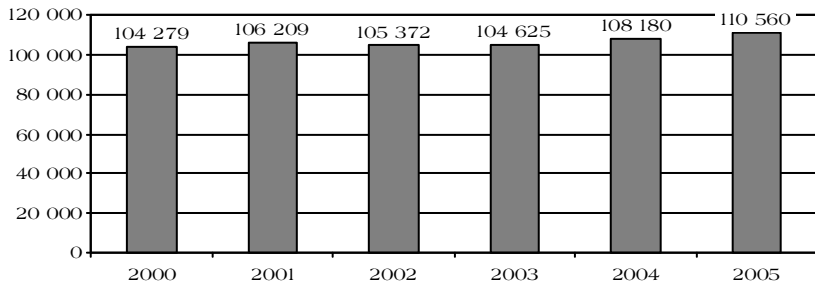
1. számú ábra

Vádelelés elhalasztása összesen (2000–2005)

Az adatok önmagukban keveset árulnak el, ezért mindenképpen érdemes ezeket viszonyítani. Az összehasonlítás kézenfekvőnek tűnik az adott években történt vádelések számával, hiszen abból látszanak a tényleges tendenciák, a bűnözés nagyságának és a meginduló büntetőeljárások számának alakulása (2. számú ábra).

A viszonyítás egyértelműen mutatja, hogy a vádelhalasztások számának megugrása jelentős emelkedésnek tekinthető a kérdéses időszakban. A 2. számú ábra szerint a vádelések száma ugyanebben az időben (2002 és 2003 között) alapvetően nem változott, sőt az előző két évhez képest némileg csökkent is (2001-ben

2. számú ábra

Vádelések száma összesen (2000–2005)

106 209 és 2002-ben 105 372 volt a vádemelések száma, 2003-ra pedig 104 625-re csökkent). Tudni kell ehhez azt is, hogy ugyanezen időszakban az elkövetett bűncselekmények száma is csökkent, ez feltehetően eredményezhetett csökkenést a vádemelések tekintetében. Míg 2001-ben még 465 673 bűncselekményt regisztráltak, addig 2002-ben ez a szám 420 782, 2003-ban pedig már „csak” 413 343 volt. Ennek fényében még jelentősebbnek tekinthető, hogy a vádelhalasztások alkalmazása ezzel párhuzamosan nemhogy csökkent, de töretlenül nőtt. Az alkalmazási kedv erősödésében egyébként szerepet játszhatott az is, hogy Be. módosításáról szóló 2002. évi I. törvény több ponton is kiegészítette, illetve pontosította a vádelhalasztáshoz kapcsolódó szabályokat, így például a gyanúsított, illetve sértetti hozzájárulás eseteit, a magatartási szabályokkal kapcsolatos rendelkezéseket, a kötelezettségként előírható kártérítési, jóvátételi lehetőségeket is. Alapvetően mindenképpen pozitívan értékelhető az a folyamat, amely a megugrás óta – ha kisebb mértékben is, de – folyamatosan és töretlenül tart, és a vádemelések évi néhány százalékos emelkedéséhez képest például 2004 és 2005 között újra több mint 10%-os növekedést mutat. E pozitív folyamattal egyidejűleg észlelhetően növekedett az utólagosan elrendelt vádemelések száma is (175%-kal, ez a 2004-es ügyek vonatkozásában legelőször 2005-ben mutakozhatott meg). Ha csak egyszeri kiugrásról van szó és nem tendenciáról, akkor ez a változás természetes velejárójaként értékelhető.

A vádelhalasztás és más diverziós megoldások gyakorisága

Azt, hogy a vádelhalasztások száma a vádemelésekéhez képest kifejezetten növekvő arányt mutat, jól tükrözi az Igazságügyi Minisztérium értékelése, e szerint a vádelhalasztás napjainkra elfogadott és jól működő intézménnyé vált.⁹ Érdemes azonban megvizsgálni

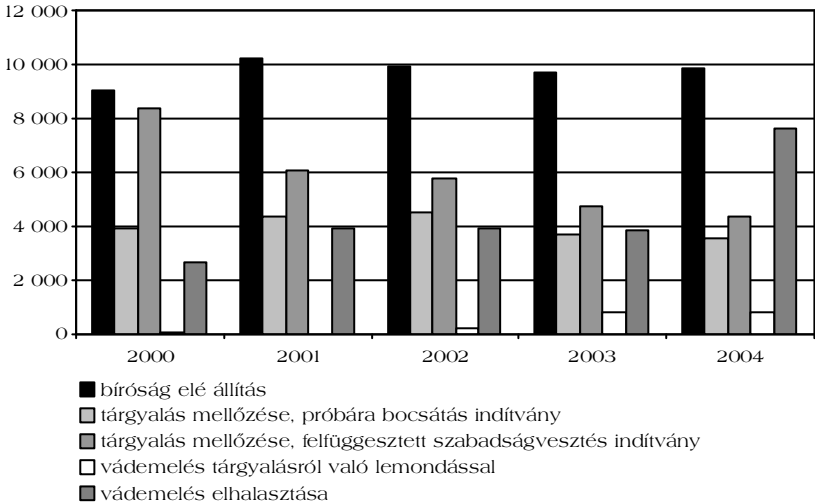
⁹ Jagusztin Tamás: A vádemelés elhalasztásának tapasztalatai. Ügyészek Lapja, 2006/3., 27–32. o.

azt is, hogy a többi „elterelési” megoldáshoz képest is jó eredménynek tekinthető-e az adott növekedés. A statisztikai adatok 2000 és 2004 között ezeknél a megoldásoknál nemhogy növekedést, de bizonyos esetekben az alkalmazási kedv csökkenését mutatják (3. számú ábra). Az egyéb „elterelési megoldáson” elsősorban a Be. 516. § szerinti „Bíróság elé állítást”, az 543. § szerinti „A tárgyalás mellőzése” intézményét, valamint az 533. § szerinti „Lemondás a tárgyalásról” alkalmazását tekintjük. Ezek ugyanis az eljárás egyszerűsítését és egyben gyorsítását célozzák, miközben kisebb-nagyobb mértékben eltérnek a büntetőeljárás szokásos menetétől. Az előbbi azzal, hogy egyszerű megítélésű ügyben lehetőséget ad az ügyésznek arra, hogy az elkövetéstől számított 15 napon belül az elkövetőt bíróság elé állítsa, ha az egyéb törvényi feltételek fennállnak. Ez a megoldás elsősorban a gyorsasága miatt kiemelkedő jelentőségű az úgynevezett egyszerűbb megítélésű ügyekben. Azonban semmiképpen sem bagatell esetekről van szó, hiszen a törvény a maximum nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények körében teszi lehetővé a bíróság elé állítás lefolytatását. Az utóbbi két megoldás még ehhez képest is rövidíti az eljárás menetét, hiszen elmarad a tárgyalási szak. A tárgyalásról való lemondás körébe szintén a maximum nyolcévi, míg a tárgyalás mellőzés körébe tartozó bűncselekmények körébe a maximum háromévi szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények elkövetői esnek, a többi feltétel teljesülése esetén. A tárgyalásról való lemondás fiatalkorúak esetében nem alkalmazható. *A diverziósnak tekinthető eljárások mindegyikére jellemző, hogy lényeges szerepe van bennük az ügyésznek, akinek az ilyen jellegű kiemelt indítványoznia kell.* Mindezekhez képest még hamarabb következik be az elterelés a vádelhalasztás intézményénél, amely a felnőtt korúaknál az alacsonyabb három-, míg a fiatalkorúak esetében a megengedőbb ötévi büntetéssel fenyegetettség eseteiben alkalmazható.

A 3. számú ábra a vádelhalasztás egyértelmű befutását mutatja a többi diverziós lehetőséghez képest. Mint látható, az általunk vizsgált összes diverziós ügy száma 2002-ben megtorpant, majd 2003-

3. számú ábra

**Az eljárás-egyszerűsítési módok alkalmazási gyakoriságának alakulása
(2000–2004)**

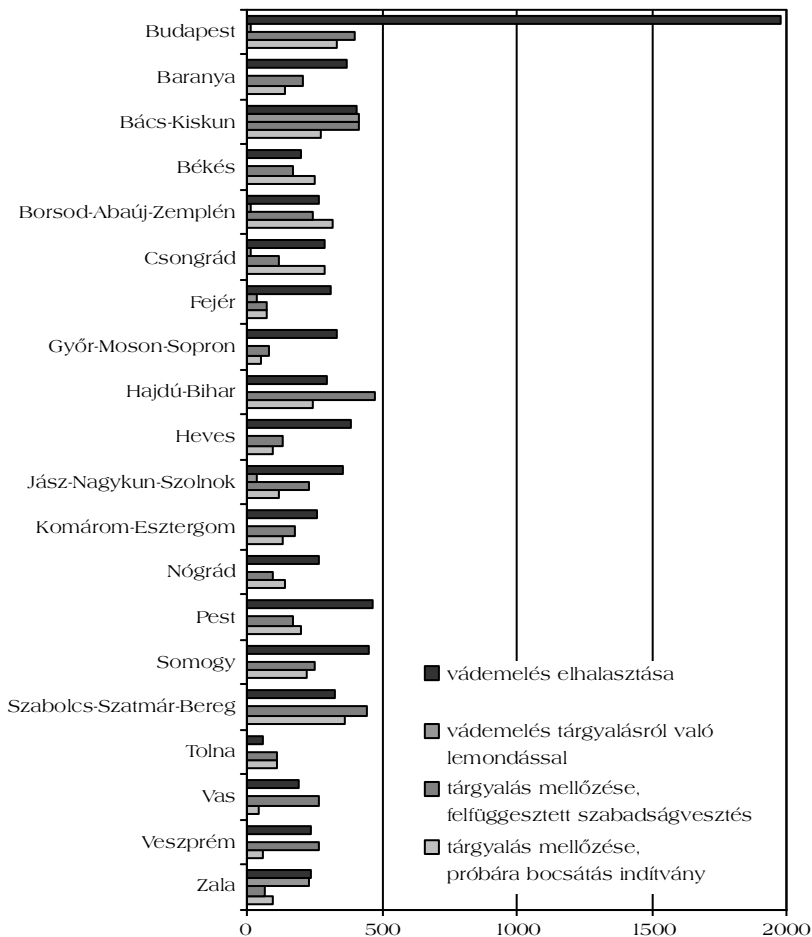
ban csaknem 10%-kal csökkent. A 2004. évi ismételt növekedést pedig egyértelműen a vádelhalasztások számának duplázódása idézte elő. A kérdés csak az, hogy mi okozta a megtorpanást.

Látható, hogy a legegyszerűsebb és kiegyensúlyozottabb növekedést a vádelhalasztásának intézménye mutatja. Ehhez képest a bíróság elé állítás, valamint a tárgyalás mellőzésének elrendelése a 2001-es tetőzés után folyamatosan csökken (a bíróság elé állítás némi 2004-es emelkedése mellett). Jól látható az is, hogy a tárgyalásról való lemondás lehetőségével nem szívesen élnek a jogalkalmazók, hiszen annak esetszáma még az ezres nagyságrendet sem éri el. Ezek az adatok egyértelműen sugallják, hogy a vádelhalasztás egyre kedveltebb a jogalkalmazók körében, és mind szívesebben alkalmazzák az eljárás egyszerűsítése, illetve gyorsítása érdekében. (Kérdéses azonban a többi lehetőség alkalmazásának csökkenése, amit okozhat jogalkalmazási vagy jogértelmezési probléma. A korábban kedvelt bíróság elé állításnál például gondot okozhat a szűk – az elkövetéstől számított 15 napos – határidő.)

Az egyszerűsítést célzó megoldások alkalmazásának megyénkénti megoszlása a 4. számú ábrán és az 1. számú táblázatban látható.

4. számú ábra

Elkövetés helye szerinti eljárás (2005*)

* Technikai okok miatt az ábra nem tartalmazza a bíróság elé állításra vonatkozó adatok megyei bontását.

1. számú táblázat

Az elkövetés helye szerinti eljárás (2005*)

Megyék	Tárgyalás mellőzése, próbára bocsátás indítvány	Tárgyalás mellőzése, felfüggesztett szabadságvesztés	Vádemelés tárgyalásról való lemondással	Vádemelés elhalasztása
Budapest	337	401	16	1977
Baranya	143	206	4	369
Bács-Kiskun	275	413	417	410
Békés	255	168	1	202
Borsod-Abaúj-Zemplén	316	241	18	270
Csongrád	291	120	17	288
Fejér	74	73	38	314
Győr-Moson-Sopron	53	80	1	336
Hajdú-Bihar	247	474	5	299
Heves	98	133	1	385
Jász-Nagykun-Szolnok	119	229	39	354
Komárom-Esztergom	134	176	2	261
Nógrád	140	98	-	269
Pest	199	174	7	469
Somogy	222	252	1	455
Szabolcs-Szatmár-Bereg	365	443	2	323
Tolna	112	111	6	62
Vas	45	265	7	192
Veszprém	57	268	3	238
Zala	93	67	229	240

* A táblázat technikai okok miatt nem tartalmazza a bíróság elé állításra vonatkozó adatok megyei bontását.

Első pillantásra is látható, a diverziós lehetőségek között megyékre bontva is *vezet a vádemelés elhalasztása*. Az is feltűnik egyúttal, hogy ehhez képest eltérő a többi egyszerűsítést célzó megoldás alkalmazása. Így például az összes vádelhalasztáshoz képest *Budapesten* csupán 20%-os a tárgyalás mellőzésének felfüggesztett szabadságvesztés, és ennél is kevesebb a próbára bocsátás feltételével történő alkalmazása.

Ehhez képest például *Bács-Kiskun* megyében szinte ugyanolyan arányban használják e lehetőségeket, vagy *Hajdú-Biharban*, ahol szintén több forma is kedvelt, míg a vádelhalasztást legkevésbé kedvelő *Tolna* megyében előszeretettel, kétszer annyi esetben al-

kalmazzák a tárgyalás mellőzését különböző feltételekkel. Azaz pusztán a vádelhalasztások alakulásának aránya nem feltétlenül jelenti az egyes megyék vonatkozásában a diverzió elutasítását. Sőt bizonyos megyéknél (például: *Tolna* vagy *Vas*), úgy tűnik, inkább valamilyen más diverziós megoldást részesítenek előnyben a helyi jogalkalmazók.

*A vádelhalasztások,
illetve az utólagos vádemelések számának
alakulása megyéenként*

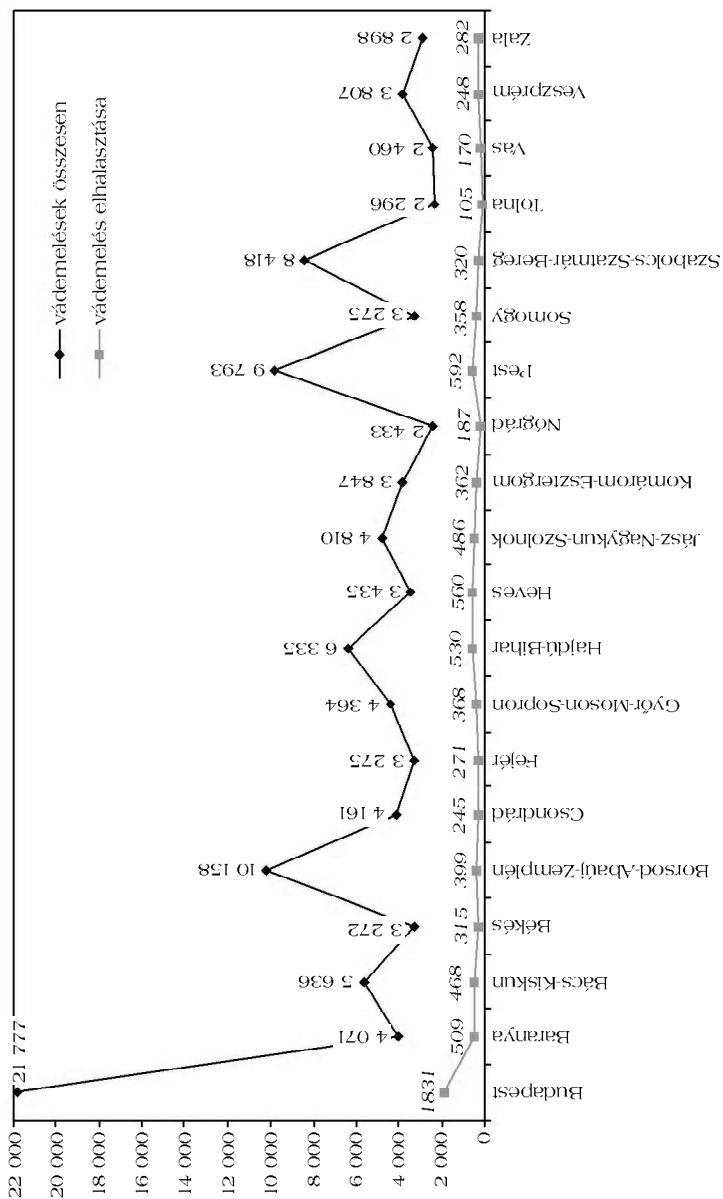
A vádelhalasztások számának alakulása igen eltérő az ország egyes megyéiben. Az 5. számú ábrán azonnal feltűnik, hogy a leggyakrabban *Budapesten* indítványozzák a vádelhalasztást, ez az esetek több mint 20%-a (1831 eset a 8606-ból 2005-ben). Emellett, bár megközelítőleg sem hasonló arányban, de ötszáz fölött fordul elő *Pest* (592), *Heves* (560) *Hajdú-Bihar* (530) és *Baranya* (509) megyében. Ezzel szemben a legritkábban *Tolna* (105), *Vas* (170) és *Nógrád* (187) megyében alkalmazzák.

Ezek az adatok azonban önmagukban keveset árulnak el az adott megye alkalmazási gyakorlatáról. Éppen a tisztánlátás érdekében érdemes egybevetni a vádelhalasztás gyakoriságának alakulását a vádemelések megyéenkénti számának alakulásával.

Mint látható, a vádemelések száma nem mozog együtt a vádelhalasztások számának alakulásával. Ha például a 2005-ös év leggyakoribb vádemelőjének – *Budapestnek* – az elhalasztási gyakorlatát összevetem a vádemelési gyakorlatával (a vádemelés és a vádelhalasztás számát összesnek tekintve), akkor *Budapest* már korántsem a legelső az alkalmazási ranglistán a maga 8,5%-os alkalmazási gyakoriságával. Ennek bemutatása érdekében állítottam fel egy ranglistát a vádemelések és a vádelhalasztások arányának alakulása tekintetében (2. számú táblázat).

A rangsor jól mutatja a különbségeket. Így kiderül, hogy a vádelhalasztást a *leggyakrabban* (a vádemelés számához viszonyítva), *Baranya* megyében alkalmazzák (11%), emellett különösen kedvelt

5. számú ábra
A vádemelések és a vádelhalasztások száma megyénként (összes ügy, 2005)

2. számú táblázat

A vádelemelések és a vádelhalasztások arányának ranglistája (2005)

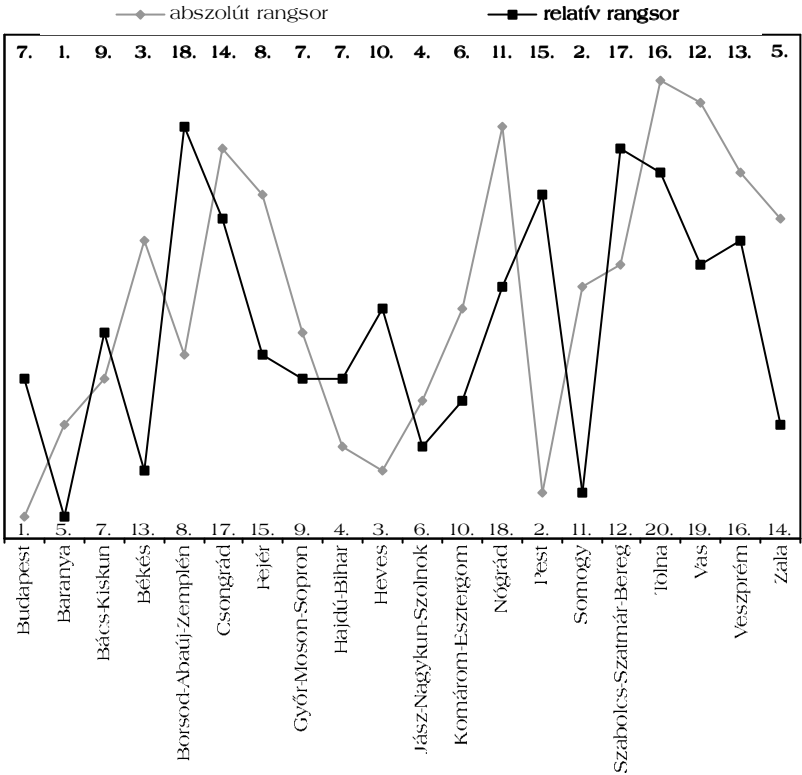
Megyék	Vádelemelések és vádelhalasztások összesen	Vádelhalasztások részesezése az összesből	Abszolút	Relatív
Budapest	23 608	7,7	1.	7.
Baranya	4 580	11,0	5.	1.
Bács-Kiskun	6 104	7,6	7.	9.
Békés	3 587	9,6	13.	3.
Borsod-Abaúj-Zemplén	10 557	3,3	8.	18.
Csongrád	4 406	5,8	17.	14.
Fejér	3 546	7,64	15.	8.
Győr-Moson-Sopron	4 732	7,7	9.	7.
Hajdú-Bihar	6 865	7,7	4.	7.
Heves	7 430	7,5	3.	10.
Jász-Nagykun-Szolnok	5 296	9,1	6.	4.
Komárom-Esztergom	4 209	8,6	10.	6.
Nógrád	2 620	7,1	18.	11.
Pest	10 385	5,7	2.	15.
Somogy	3 633	9,8	11.	2.
Szabolcs-Szatmár-Bereg	8 738	3,6	12.	17.
Tolna	2 401	4,3	20.	16.
Vas	2 630	6,4	19.	12.
Veszprém	4 055	6,1	16.	13.
Zala	3 180	8,8	14.	5.

még *Békés* (9,6%) és *Somogy* megyében (9,8%) is. Az egyébként szintén nagyobb esetszámot mutató *Pest* megyében a vádelhalasztások számaránya inkább kisebb (5,7%), míg *Hajdú-Biharban* átlagosnak tekinthető a 7,7%-kal. Ezzel szemben a legritkábban alkalmazó megyék között található *Szabolcs-Szatmár-Bereg* (3,6%), *Borsod-Abaúj-Zemplén* (3,3%) és *Tolna* megye (4,3%). A relatív és abszolút rangsorban elfoglalt hely közötti különbségeket a megyék vonatkozásában jól mutatja a 6. számú ábra.

Mindebből kiderül, hogy a vádelemelések szempontjából leginkább leterhelt megyékben közepesen vagy inkább kevésbé alkalmazták az elterelés e módját, ennek oka lehet az eljáró ügyészek fokozott munkaterhe is. Arra nehéz magyarázatot találni, hogy egyébként miért mutatkozik ekkora eltérés az egyes megyék között. Ennek részben oka lehet e lehetőség helyi elfogadottsága is. Erre

6. számú ábra

Vádelemlések és a vádelhalasztások arányának ranglistája (2005)

a felvetésre az OKRI kerekasztal-megbeszélésén elhangzottak adhatnak választ.¹⁰ Emellett szerepet játszhat még az elutasíthatóságban például az elhalasztás előkészületeinek időigényessége, ez az ügyészi határidő betartását is veszélyeztetheti.¹¹ Az eltérő alkalmazási kedv egyébként a nemzetközi szakirodalomban sem ismeretlen jelenség. Hasonló jelenségről számol be például Heinz tartomá-

¹⁰ Erről Jagusztin Tamás: i. m.; valamint hasonló eredményre jut a Kerecsi-Kó szerzőpáros is. Kerecsi Klára-Kó József: i. m.

¹¹ Jagusztin Tamás: i. m.

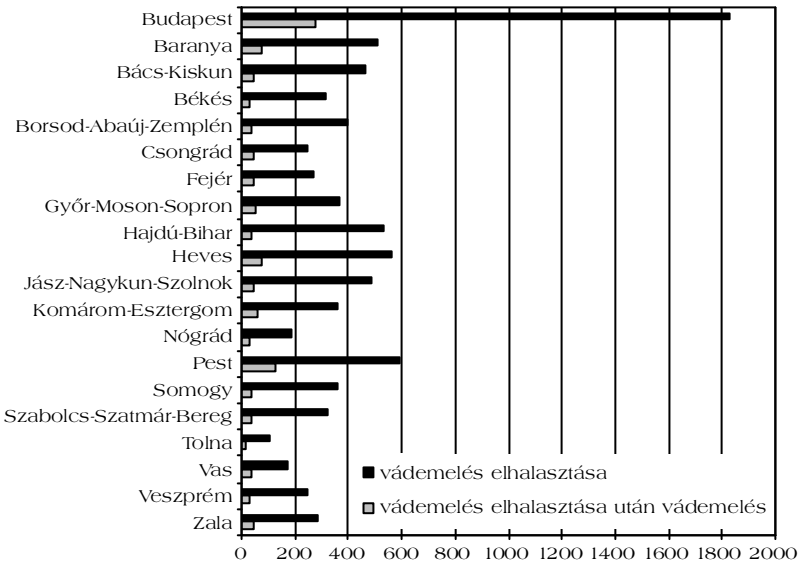
nyi szinten, a németországi diverziós gyakorlatot elemezve.¹² Mindezenre tehát az ügyek száma önmagában nem lehet mérője a vádelhalasztás alkalmazási gyakoriságának.

Ehhez képest, mint a 7. számú ábra mutatja, nem arányosan alakul az *utólagos vádemelések* száma sem, azaz nem az abszolút értelemben legnagyobb számú vádelhalasztóknál jelentkezik a legtöbb utólagos vádemelés. Így például míg az utólagos elrendelések aránya a vádelhalasztást a legnagyobb számban alkalmazó *Budapest* 15% körüli, addig *Pest* megyében már 21%, *Hevesben* 12%, *Hajdú-Biharban* 10% alatti, míg *Baranya* megyében is 12% körül mozog.

Jól látható, hogy a *Pest* megyeihez hasonlóan sok még az utólagos vádemelés *Vas* megyében (22%), ahol egyébként az elhalasztá-

7. számú ábra

Vádemelések és vádelhalasztások megyénként (2005)

12 Wolfgang Heinz: Sanktionierungspraxis in der Bundesrepublik Deutschland im Spiegel der Rechtspflegestatistiken. Zeitung für gesamte Strafrechtswissenschaft, nr. 111., 1999, S. 461–501.; a németországi alkalmazásról lásd továbbá Hans Heiner Kühne: Strafprozesslehre. 4. Aufl. 1993.

sok száma abszolút értelemben a második legkevesebb, és 17-18% körüli Csongrád, Fejér és Komárom-Esztergom megyében. Utóbbi két megye egyébként inkább közepes, míg Csongrád inkább alacsonyabb relatív alkalmazási kedvet mutat. Az utólagos elrendelések viszonylagosan nagyobb arányát Pest megyében a viszonylag nagyobb esetszám magyarázhatja. Ehhez képest azonban az élvonalbeli Budapest – mint arról szó volt – a 21 777 elrendelésének csupán 15%-ában kénytelen utólag vádat emelni, ez ebben az olvasatban pozitívnak tekinthető, mert az átlagtól (13,6%), nem tér el jelentősebb mértékben. A többi megyében a nagyobb utólagos elrendelési arányt az esetek száma nem magyarázza. Ezzel ellentétesen azonban a relatív alacsony alkalmazási kedv mögött húzódnak rossz tapasztalat az elrendelt esetek körében. Ezekben a megyékben érdemes lenne megvizsgálni, hogy mi lehet a nagyobb eltérés oka, és hogy ez vajon összefüggésben van-e például a pártfogó felügyelettel való egyeztetés esetleges nehézségeivel, vagy a nem megfelelő magatartási szabályok elrendelésével.

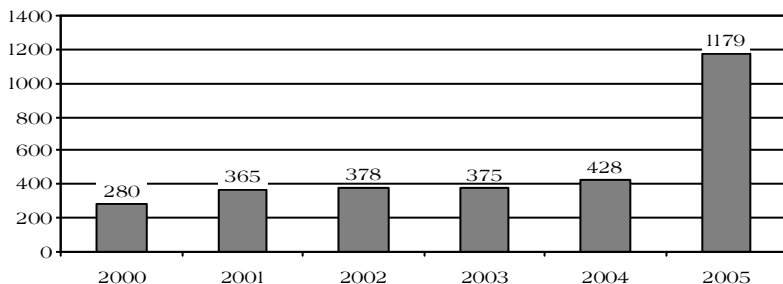
Ehhez képest inkább jobb (10% alatti) az utólagos elrendelések aránya Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok és Somogy megyében. Ezek között a nagyobb számú vádemelések mellett relatíve ritkán alkalmazott a vádelhalasztás intézménye (lásd korábban) Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, míg Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyében abszolút és relatív értelemben is átlagos. Baranya viszont relatív mértékben a másodikká lép elő a leggyakrabban elhalasztást alkalmazó a megyék sorában, bár abszolút értelemben átlagos az efféle esetek száma. Az azonban mindenképpen jellemző a jobb eredményt mutató megyékre, hogy közepesen nagyszámú a vádelhalasztások abszolút száma (ötszáz körüli, illetve Borsod-Abaúj-Zemplénben 315). Ez arra utal, hogy 2005-ben sem a lefelé, sem pedig az átlagos esetszámtól felfelé való eltérés nem okozott jobb eredményességi mutatókat a vádelhalasztás tekintetében az egyes megyékben. Bár messzemenő következtetés mindebből nem vonható le, valószínűnek látszik, hogy a nagyobb utólagos vádemelést mutató megyéknél érdemes lenne

részletesebb vizsgálatot végezni, esetleg összehasonlítva a kapott eredményeket az e területen sikeresebb megyékkel.

Mindehhez azonban tudni kell azt is, hogy a 2005-ös évi mintegy 13,6%-os „eredménytelenségi mutató” 2004-hez képest erős növekedést mutatott. Ekkor ugyanis az igazán kedvezőnek tűnő 5,5% körüli volt az utólagos vádemelések aránya. Ez látszólag az eredménytelenségi mutató váratlan és érthetetlen romlására utalhatna. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy a vádelhalasztások esetében az utólagos vádemelés feltételezhetően az elrendelés utáni egy-két éven belül történik, tekintettel a szabályozás jellegére. Így az utólagos vádemelés oka is ez alatt az időszak alatt következik be, és ezért a tárgyév mutatói valószínűleg főként az előző évek eredményességét jelzik.¹³ Az igen kedvező (még az előző évek gyakorlatához képest is kiemelten jó) 5,5%-os utólagos vádemelési arány egy nem létező ideális esetet mutat (8. számú ábra).

2004 volt ugyanis az az év, amikor a vádelhalasztások száma először ugrott meg (több mint a duplájára), miközben az utólagos vádemelések csekélyebb aránya még az előző évek alacsonyabb számú elrendelésének „eredménytelenségi” mutatója (a vádelhalasztások számának alakulását lásd az 1. számú ábrán). Az azt megelőző évek kiegyensúlyozott 10-11%-os utólagos elrendelést mutat-

8. számú ábra

Vádemelés elhalasztása utáni vádemelés (2000–2005)

¹³ Kerecsi Klára–Kó József: i. m.

tak. Az alkalmazás növekedésével várhatóan némileg emelkedni fog az eredménytelen vádelhalasztások száma is, ez azonban a gyakoribb alkalmazás szükségszerű velejárója. Elképzelhető az is, hogy a magatartási szabály előírási kötelezettségének megszüntetését bevezető jogszabályi változás a lehetetlen szabályok be nem tartása miatti utólagos vádemelések számának csökkenését eredményezheti, akárcsak a szabályok betartásának fokozott felügyelete.¹⁴

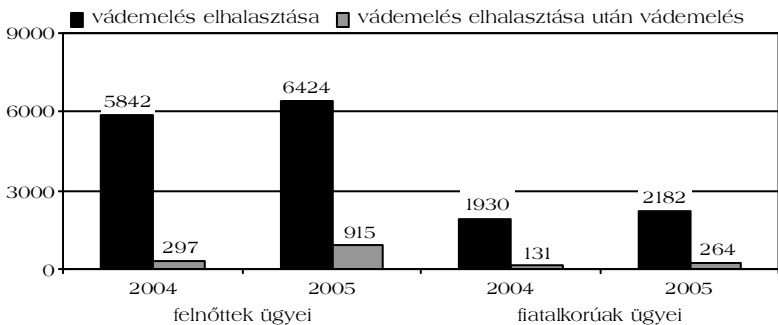
Vádelhalasztások kor szerint

Végül érdemes röviden áttekinteni a vádelhalasztások alkalmazási arányának alakulását a fiatalok és a felnőttek között 2004–2005-ben¹⁵ (9. számú ábra). Ez különösen azért lehet érdekes, mert a fiatalokkal szembeni büntetőeljárásban fokozott érdek fűződik ahhoz, hogy az elkövető csak a legvégső esetben kerüljön börtönbe.

A fiatalok esetében a vádelhalasztások száma a felnőtteknél elrendelt esetekhez hasonlóan, kb. 10%-kal emelkedett (10. számú

9. számú ábra

Vádemelés elhalasztásával kapcsolatos intézkedések – felnőttek és fiatalok ügyei Változások (2004–2005)

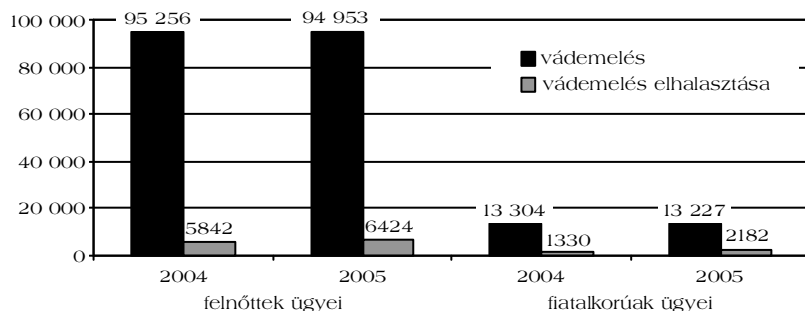

¹⁴ Jaguszti Tamás: i. m.

¹⁵ A Legfőbb Ügyészség számítástechnika-alkalmazási és információs főosztályának adatai alapján.

ábra). Ezzel szemben az utólagos vádemelések száma kisebb ütemben nőtt, körülbelül megduplázódott (szemben a felnőttek esetével, ahol ez háromszorosára nőtt), ez azt sugallja, hogy a fiatalkorúakkal kapcsolatos eljárásokban még fokozottabb körültekintéssel alkalmazzák a hatóságok ezt a lehetőséget. Figyelembe kell azonban venni azt a tényt, hogy az összes ügynek körülbelül csak negyede a fiatalkorúakkal kapcsolatos, vagyis több figyelem juthat a fiatalkorúakra.

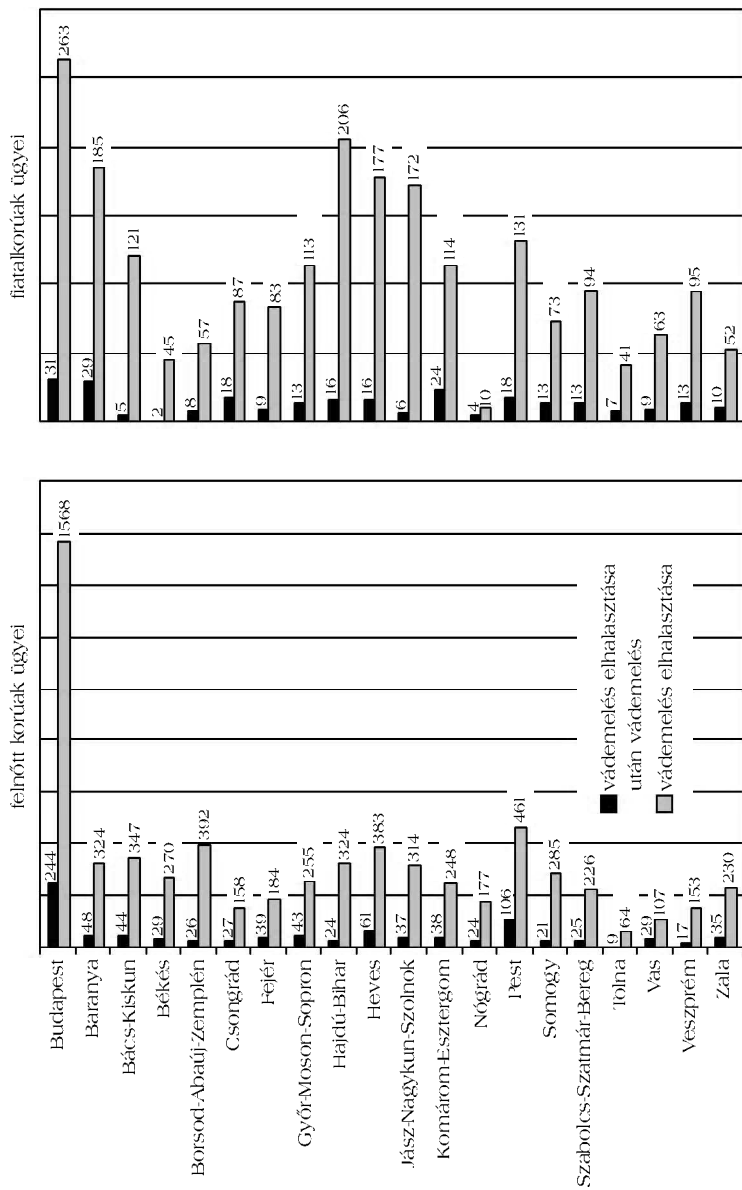
10. számú ábra
A vádemelések és a vádemelések elhalasztásának száma –
felnőttek és fiatalkorúak ügyei (2004–2005)

A 10. számú ábrából egyúttal kiderül az is, hogy e két évben mindkét vizsgált korcsoportban pozitív változások következtek be. Míg ugyanis 2004 és 2005 között a vádemelések száma mindkét csoportban nagyjából változatlan maradt, a vádelhalasztások, a már említettek szerint, kb. 10%-os emelkedést mutattak.

Ha a fiatalkorúakkal és a felnőttekkel szemben alkalmazott vádelhalasztások arányát megyei bontásban vizsgáljuk, akkor kiderül, hogy a két korcsoporttal szemben nem párhuzamosan alakul az alkalmazási kedv. A legtöbb esetet a fiatalkorúak körében is *Budapest*-en találhatjuk (1568 felnőtt- mellett 263 fiatalkorú-ügy). Arányaiban ehhez képest a legeredményesebbnek mégis *Hajdú-Bihar* megye látszik, ahol a felnőtteknél csak 118-cal kevesebb a vádelhalasztás a fiatalkorúak körében (206), miközben a megye *Baranyával* együtt a nem éppen rossznak számító 6. helyen végez az összes ügy te-

11. számú ábra
A vádemelés elhalasztásával kapcsolatos intézkedések – felnőtt korúak ügyei és fiatalok ügyei (2005)

kintetében. Feltehető, hogy *Hajdú-Bihar* felismerte a vádelhalasztás szerepének jelentőségét a fiatalokkal kapcsolatos eljárásban. Ehhez hozzá kell tenni, hogy itt viszonylag kedvezőnek tűnnek az utólagos vádemelési arányok is: 7% körül alakulnak mindkét csoportnál. A legrosszabbnak látszó alkalmazási kedvet ehhez képest *Nógrád* megyében tapasztalhattuk, ahol az amúgy sem nagy esetszám (187) pusztán töredékében, összesen tíz esetben alkalmazták a vádelhalasztást a fiatalok körében (11. számú ábra).

A vádelhalasztással járó esetek jellemzői az ERÜBS alapján

Kutatásom egyik fontos célkitűzése az volt, hogy többet tudjunk meg arról, vajon milyen esetekben, milyen bűncselekményi körben alkalmazzák leginkább a vádemelés elhalasztásának lehetőségét. Egyben kiemelkedően fontos kérdésnek tartottam annak vizsgálatát, hogy felderítsük, vajon a magatartási szabályok, illetve a kötelezettségek előírása kapcsán milyen mértékben kerül sor a Be. 225. § 2. bekezdés a) és b) pontja szerinti kártérítés, illetőleg más módon történő jóvátétel elrendelésére. Sajnálatos módon azonban ez utóbbi kérdésre nézve semmiféle statisztikai nyilvántartást sem találtam, így e tekintetben jelen tanulmányban a más empirikus kutatások során megállapítottakra támaszkodom, azzal hogy a 2007-es év során az OKRI-ban is aktavizsgálatot végzünk e kérdés részletes feltárásának érdekében.

A vádelhalasztásra kerülő ügyek a statisztika alapján megyei bontásban

Ebben a fejezetben arra a kérdésre kerestem a választ, hogy melyek azok a bűncselekmények, amelyek esetén leggyakrabban alkalmazzák a vádelhalasztást.

Ennek során az ERÜBS, illetve a Legfőbb Ügyészség számítástechnika-alkalmazási és információs főosztálya 2004-es adatait elemeztem. Ahhoz, hogy tiszta képet kaphassunk a jellemző esetekről, elemzésem során figyelmen kívül hagytam a kábítószerrel

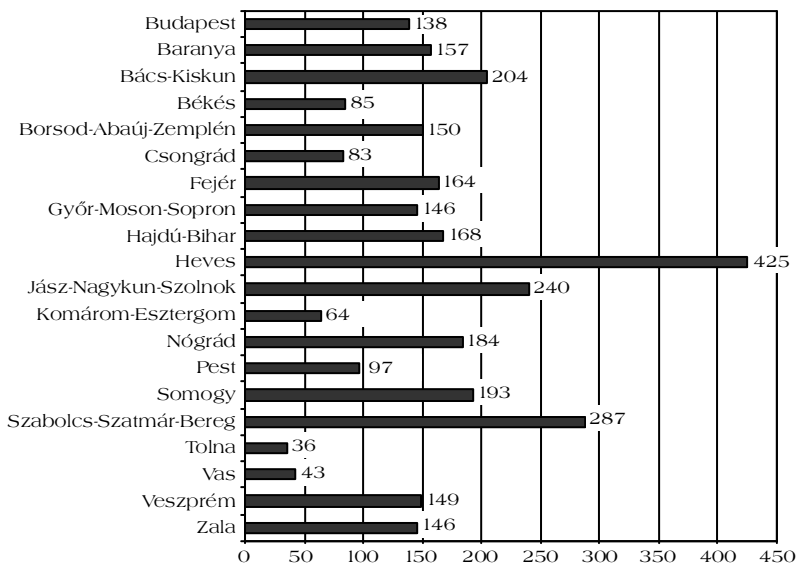
kapcsolatos, valamint a tartás elmulasztásához kapcsolódó eseteket, mivel e bűncselekmények körében nem igényel külön mérlegelést annak eldöntése, hogy az ügyész a vádemelés elhalasztását javasolja.

A Legfőbb Ügyészség megyei adataiból megállapítható volt, hogy az úgynevezett „egyéb” bűncselekmények körében összesen 3159 elkövetővel szemben alkalmazták a vádemelés elhalasztását, 2004 során összesen 1834 ügyben.¹⁶ A 12. számú ábra az ügyek megyénkénti megoszlását mutatja.

Mint látható, az úgynevezett „egyéb” ügyek elkövetőinek száma szerint – akikkel szemben alkalmazták a vádemelés elhalasztását – jelentősen változik a megyék rangsora. Azaz megdől az eddigi *budapesti* abszolút főlény, és *Heves* megye kerül a rangsor élére (425

12. számú ábra

A vádemelés elhalasztások száma 2004-ben elkövetők szerint (a kábítószerrel és a tartás elmulasztásával kapcsolatos ügyek mellőzésével)

¹⁶ A Legfőbb Ügyészség számítástechnika-alkalmazási és információs főosztálya adatainak alapján a feldolgozást Windt Szandra végezte.

elkövető). Ezt követi Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a 287-es, valamint Jász-Nagykun-Szolnok megye a 240-es elkövetői számmal. Budapest ehhez képest inkább a sor másik végén található a maga 138-as elkövetői számával. A sor legvége azonban változatlan, ott továbbra is Tolna, illetve Vas megye áll 36, illetve 43 elkövetővel. Ebből részben az a következtetés tűnik levonhatónak, hogy a vádemelés elhalasztását amúgy sem kedvelő megyéknél a vádelhalasztások számának csekély volta összefügghet az úgynevezett kötelező jellegű esetek hiányával. Vagyis feltehetően ezekben a megyékben kevés az olyan jellegű kábítószerrel kapcsolatos eset, valamint a tartás elmulasztása, ahol kötelező lenne a vádemelés elhalasztása, és a megyék a más elkövetői körrel szemben sem szívesen alkalmazzák ezt a lehetőséget.

Ehhez képest Budapest és Pest megye hátrább kerülése egyértelműen az e körzetekben jelentkező nagyszámú kötelező elrendelést mutatja, valamint arra utal, hogy a nem kötelező esetekben nem kedvelt a vádelhalasztás alkalmazása.

Ezzel szemben a korábban a rangsorban hátrább álló megyék előre sorolódása azt mutatja, hogy e megyékben a kötelező esetek ritkább előfordulása mellett az ügyészek szívesebben érvényesítik a vádelhalasztás lehetőségét „egyéb” ügyekben.

Jellemző ügytípusok

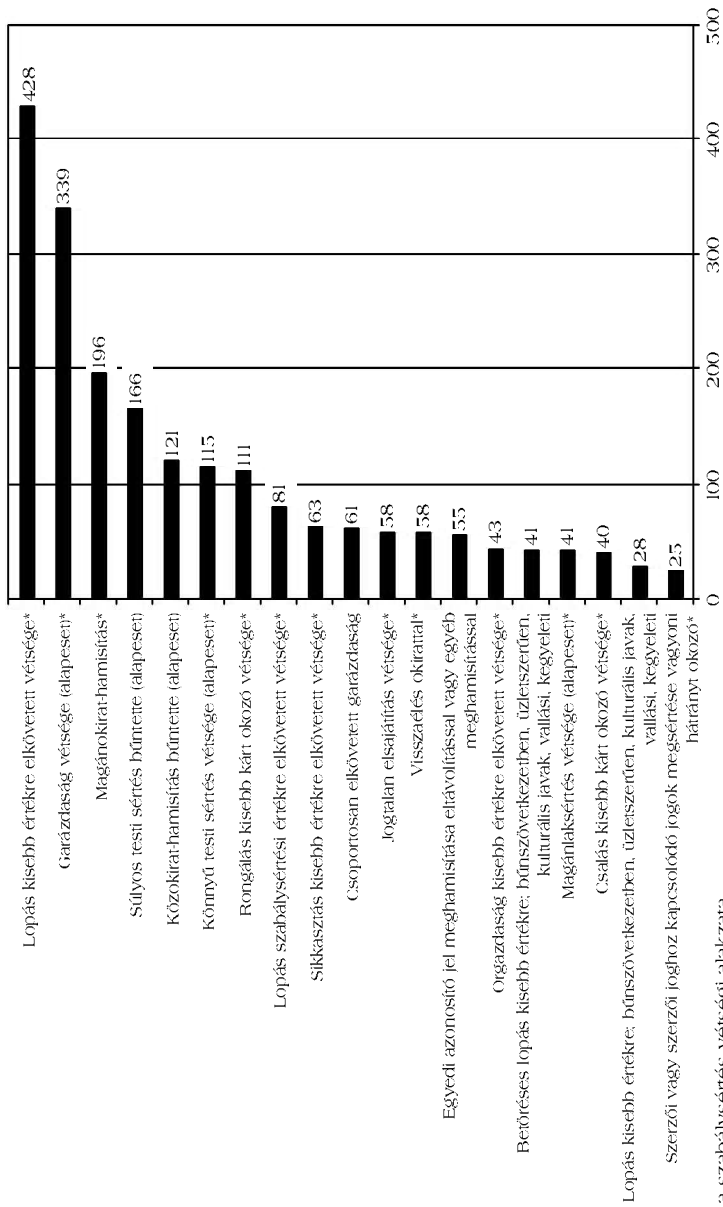
Az összesen 1834 aktában előforduló egyéb ügyek közül – a 13. számú ábrán láthatóan – a 19 leggyakrabban előforduló cselekményből is jellemzően a lopás, valamint a garázdaság enyhébb eseteiben fordul elő leginkább a vádelhalasztás elrendelése.

Emellett viszonylag gyakrabban alkalmazott a magánokirat-, illetve közokirat-hamisítás eseteiben (196/121) és a súlyos testi sértések körében (166).

Az a bűncselekményi listából egyértelműnek látszik, hogy – bár a törvény a büntettséggel fenyegetettség felső határát három évben vonja meg, azaz nem bagatell bűncselekmények körére korlátozza a vádelhalasztás intézményét, de – a fő alkalmazási terület el-

1.3. számú ábra

„Egyéb” bűncselekmények a vádelhalasztás körében (2004) (A lajstromszámok alapján a bűncselekmények száma)

* a szabálysértés vétségi alakzata

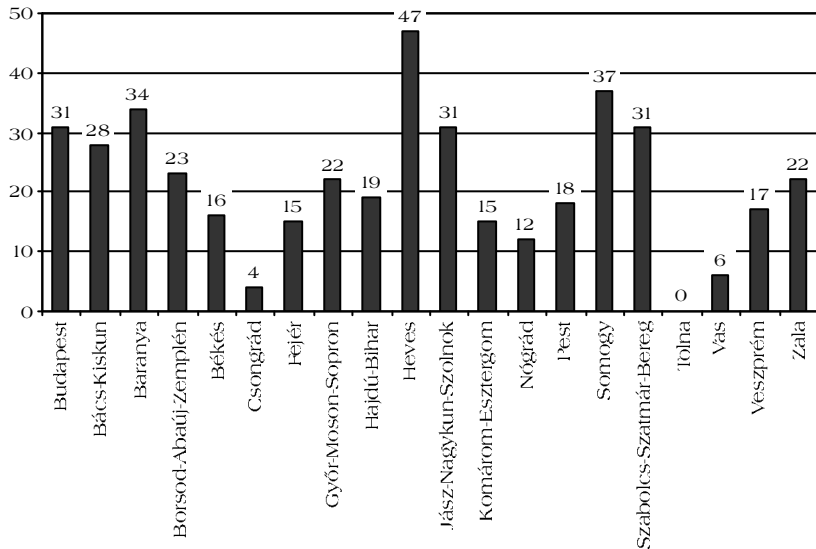
sősorban az úgynevezett kisebb súlyú bűncselekmények köre. Ezeknél mindenképpen jelentős szerepe lehetne a jóvátételnek, hiszen viszonylag kisebb kárt okozó ügyekről van szó, ahol kimondottan helye lehet a közvetlen, illetve a szimbolikus kárhelyreállításnak is. Ha csoportosítjuk az ügyeket, akkor látható, hogy a 19 cselekmény több mint fele (tíz típus) vagyon elleni, míg viszonylag gyakoribb a közrend elleni bűncselekmények száma is (hat ügýtípus).

Ezeket az adatokat megyei bontásban vizsgáltuk meg a négy leggyakrabban alkalmazott ügýtípus tekintetében (ezek azok a bűncselekmények, ahol a vádelhalasztások száma meghaladja a 150-es esetszámot).

Ezek megyei megoszlását a 14–17. számú ábrák mutatják.

Ahogy arról már szó volt, az már a *lopásos ügyek* alakulását bemutató 14. számú ábrából is kiderül, hogy a megyei rangsor vezető helyét Heves megye vette át. Látni kell azonban azt is, hogy a sorban második Somogy megyéhez képest Budapest sem alkalmaz

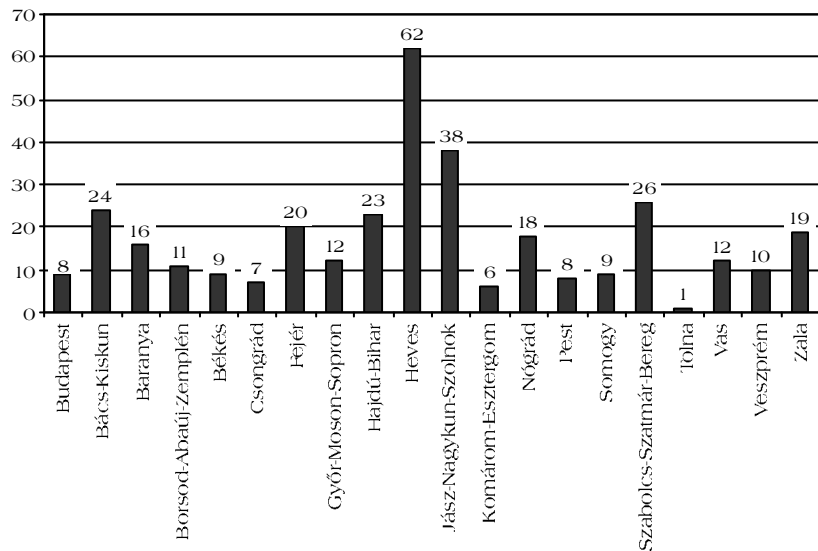
14. számú ábra

Lopás kisebb értékre elkövetett vétsége

jellemzően ritkábban vádelhalasztást ennél az ügycsoportnál. Szokásos helyét tartja Tolna (0), és Vas (6). Ehhez képest már jóval nagyobb szórás látszik a második bűncselekménytípus, a *garázdaság* vétsége esetében (15. számú ábra). Itt ugyanis az ismét messze leggyakoribb alkalmazó Heves megye mellett a második nagyobb esetszámot mutató Hajdú-Bihar áll (38), és már jelentősen alulteljesít Budapest (8) és Pest megye (8) is. A harmadik leggyakoribb *magánokirat-hamisítás* körében (16. számú ábra) továbbra is vezet Heves, míg újra előkerül Somogy és mellette Nógrád megye is. Sem Budapest, sem pedig Pest megye nem mutat jelentősebb alkalmazási értéket (három, illetve négy eset). Végül a súlyos testi sértés bűncselekményének körében Heves elveszti első helyét, és Hajdú-Bihar megye kerül előre (17. számú ábra). Az esetszámok itt már annyira alacsonyak, hogy nincs értelme mélyebb elemzést végezni.

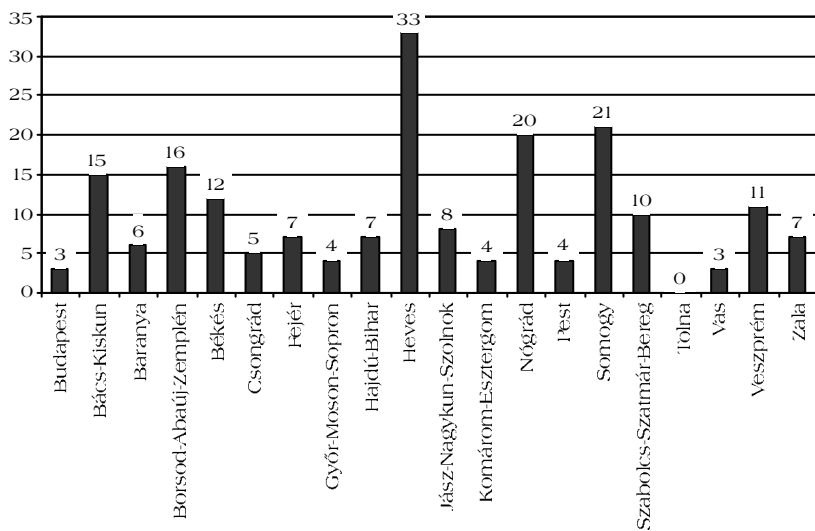
Annak érdekében, hogy kiderítsük, jónak tekinthető-e a vádemelés elhalasztásának aránya ezeknél a cselekményeknél, megnéz-

15. számú ábra
Garázdaság vétsége (alapeset)

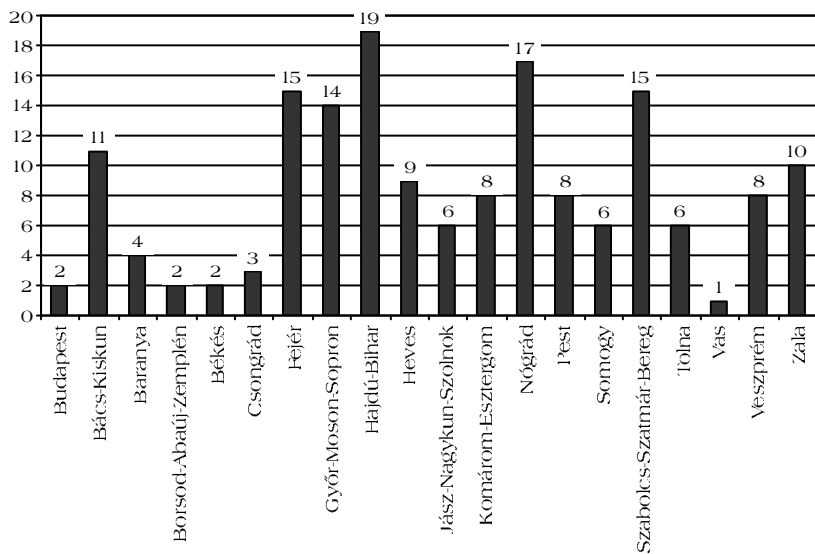
16. számú ábra

Magánokirat-hamisítás

17. számú ábra

Súlyos testi sértés büntette (alapeset)

tük, hogy 2004 során összesen hány ilyen jellegű ügyben született vádirat, valamint hány ilyen eset zárult bíróság elé állítással (18. számú ábra).

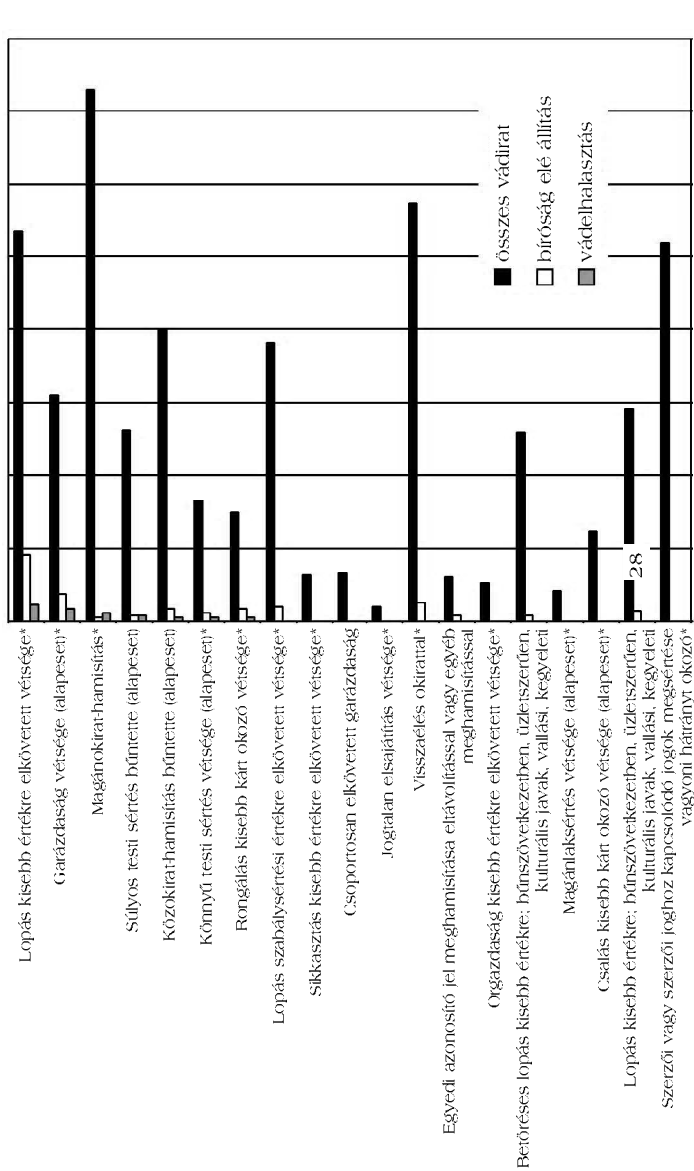
A 18. számú ábrán jól látszik, hogy a vádelhalasztások aránya még a leggyakrabban előforduló esetípusokban is meglehetősen kicsi. Ehhez képest még mindig jobban kedvelt a bíróság elé állítás mint eljárás-egyszerűsítési megoldás. Ettől eltérő kép csak a harmadik legkedveltebb ügytípus, a *magánokirat-hamisítás* körében mutatkozik, itt a legmagasabb az összes ügghöz képest is a vádiratok aránya. A bíróság elé állítások száma viszont, egyedül az ügyek körében, kisebb, mint az alkalmazott vádemelés-elhalasztásoké. Emellett egyértelműen kiderül, hogy kimondottan a csekélyebb súlyú esetek körében alkalmazzák a vádelhalasztást, a legtöbb ügytípus a szabálysértés vétségi alakzatát foglalja magában. Ez alól csak a súlyos testi sértés és a közokirat-hamisítás büntettének alapesete, a csoportosan elkövetett garázdaság, az egyedi azonosító jel meghamisítása, a betöréses lopás, valamint a lopás kisebb értékre egyes minősített esetei kivételek. Az alkalmazások száma azonban legfeljebb az első két cselekményi körben számottevő, a többiben elhanyagolható.

Mivel ezek egyetlen év adatai, pusztán a számokból nem lehet messzemenő következtetést levonni. Jól tükrözik azonban ezek az adatok azt a tényt, hogy a vádelhalasztásokat „egyéb” ügyekben kevésbé szívesen alkalmazzák a jogalkalmazók, és ezeken az ügytípusokon belül is főként néhány esetben jellemző ennek a lehetőségnek az igénybevétele. Elképzelhető, hogy e mögött egy egységesülő alkalmazói tapasztalat áll. Ennek ellenére a vádelhalasztás olyan elterelési lehetőség, amely már bizonyított, hatékony, a magyar büntető-eljárásba jól illeszkedő intézmény. Így érdemesnek tűnik alkalmazási körének kiterjesztése éppúgy, mint feltételként a jóvátétel valamilyen formájának gyakrabban történő elrendelése.

Vádelhalasztás a jóvátétel feltételével

A vádelhalasztás egyik leglényegesebb eleme az alkalmazása esetén elrendelhető magatartási szabály, feltétel. Hiszen ez adja meg

18. számú ábra
A vádelhalasztás 19 jellemző ügytípusában előforduló vádiratok, illetve a bíróság elé állítás aránya 2004-ben

* a szabálysértés vétségj alakzata

azt a belső tartalmat, amely miatt a jogalkalmazó azt vélelmezi, hogy teljesülése esetén a büntetőeljárás szokásos lefolytatása és a hagyományos szankciók alkalmazása nélkül is megfelelő „elmarasztalás”, nevelés lehet az elkövető számára. Azaz az eljárásba korán beavatkozva reméli, hogy a stigmatizáció elkerülésével, az elkövető érdekében alkalmazott „védő/óvó” magatartási szabályok megállapításával, illetve a sértettnek vagy a közösségnek nyújtott materiális vagy szimbolikus jóvátétel nyújtásával is teljesül a büntetőeljárás célja. Így tehát meghatározó a jelentősége annak, hogy milyen feltételek teljesítését rendeli el az ügyész, és annak végrehajtását hogyan segíti elő és/vagy kontrollálja a pártfogó felügyelő. A védelhasztás feltételeiről a Be. 225. §-a szól részletesen, de nem taxatíván, vagyis van lehetőség előre nem látott, de az adott esetben alkalmaznak tetsző feltétel meghatározására is, építve az ügyész és esetleg a közreműködő pártfogó kreativitására. Itt sorolja fel a törvényhozó a sértettnek a kár részben vagy egészben történő megtérítését, vagy az egyéb adandó jóvátételt, a meghatározott célra történő anyagi juttatást, közcélú munkát is, vagy a pszichiátriai és alkoholfüggőséget gyógyító kezelést is. A mi szempontunkból a sértettnek teljesítendő jóvátétel különböző megvalósulási formái különösen fontosak, hiszen az általunk vizsgált esetekben elsősorban ezek jöhetnek számításba. (A kábítószerrel kapcsolatos esetek kívül esnek vizsgálati körünkön.) Itt kell megjegyezni azt is, hogy e feltételek közé sorolandó a tettes és a sértett közötti közvetítő eljárás is, ennek büntetőeljárásbeli jogszabályi feltételei megteremtődtek, és 2007. január 1-jétől már alkalmazható a büntetőeljárásban az elterelés egyik feltételeként. Nem titkolt célom annak vizsgálata, hogy felderítsem, mennyiben alkalmazzák a tettesi jóvátételt – ha ennek feltételei fennállnak – a lehetséges esetekben, mivel ezek irányt mutathatnak a közvetítői eljárás jövőbeni alkalmazására. Tudni kell azt is, hogy a jóvátétel lehetséges eseteiben az ügyésznek nehezítő körülményt jelenthet a Be. 225. § (5) bekezdése mellett a 224. § (2) bekezdésének alkalmazása, ez a 225. § (2) bekezdésének a) és b) pont alkalmazása esetén – azaz a kárjóvátétel sértett részére történő elrendelésénél – a gyanúsított hozzájárulás mellett igényli a sértett hozzájárulá-

sát is. Ez alól kivételt csak az jelent, a 224. § (3) bekezdése szerint, ha a hozzájárulásról a sértett már korábban nyilatkozott. Ez a szabály tehát amellett, hogy a vádelhalasztó határozat ellen a sértett amúgy is panaszt emelhet, nehezítheti az ilyen megoldásokkal kapcsolatos alkalmazási kedvet.

Mindez különösen érdekessé teszi annak vizsgálatát, hogy mindezek mellett vagy ellenére milyen arányban és milyen esetekben alkalmazzák a jóvátételt/kártalanítást akár materiális, akár szimbolikus formában. Azt már most le kell szögezni, hogy erre a kérdésre a statisztikai adatok alapján nem lehet választ adni. A statisztikák ugyanis nem tartalmaznak adatot arra vonatkozóan, hogy a vádelhalasztást milyen feltétellel alkalmazzák.

Az egyetlen vizsgálati módszer tehát e körben az empirikus kutatás, nevezetesen az aktavizsgálat, erre ebben az évben kerül sor. Itt tehát arra kell szorítkoznom, hogy a kártérítés/jóvátétel alkalmazásának gyakoriságáról a már megszületett anyagok, illetve az OKRI-ban folytatott kerekasztal-megbeszélés megállapításai alapján vonjak le következtetéseket.

Mint az a szakemberek bevonásával lefolytatott OKRI-beli kerekasztal-megbeszélés során is kiderült, a 225. § (2) bekezdésének a)–c) pontja nem tartozik a gyakran alkalmazott feltételek körébe. Ehhez képest jóval gyakoribb a *d) pont*, alkalmazása, tekintettel a Be. 222. § (2) bekezdésére. Ennek alapján a kábítószer-élvező gyanúsítottakkal szemben – ha a Btk. rendelkezései szerint az eljárás megszüntetésének lehet helye, és az érintett vállalja a kezelésen való részvételt (az ilyen esetben kötelező jellegű vádelhalasztásnak szükségszerű eleme a gyógykezelésen való részvétel) – nyilvánvalóan túlnyomó többségben rendelik el. Ez a nagyon is ésszerű indok azonban nem magyarázza azt, hogy miért oly csekély a többi felsorolt feltétel alkalmazása. Hasonló tapasztalatokról számol be a Kerecsi-tanulmány is, amely a pártfogói felügyelet speciális magatartási szabályainak vizsgálata során jut arra a megállapításra, hogy az e szabályok elrendelésénél a jogalkalmazó kevéssé figyel a sértett érdekeire.¹⁷ E kutatás szerint 481

¹⁷ Kerecsi Klára–Kó József: i. m. 57. o.

fiatalkorú pártfogolt esetében mindössze 4,2%-ban írták elő az okozott kár megtérítését, bár a vizsgált személyek több mint 55%-a vagyoni elleni bűncselekményt követett el. Ugyanezt a feltételt a felnőtt korúak eseteiben sem alkalmazták lényegesen gyakrabban a vizsgálat alapján, itt ugyanis összesen 7,9%-os arányban rendelték el a sértettnek okozott kár megtérítését. *Kerecsi* megítélése szerint a sértett szempontjainak erősítése a speciális magatartási szabályok elrendelésével kiaknázatlan területe a hazai büntetőjog-alkalmazásnak.¹⁸

Az ügyészségi tapasztalatok szerint is jóval szerényebb e lehetőség elrendelésének aránya. Ennek több oka is van. Ezek közül az első a *vagyon elleni bűncselekmények* körében vetődik fel, nevezetesen, hogy a kár megtérítésének vagy más módon történő jóvátételének elrendelésére azért nem kerülhetett sor, mivel a kár már a nyomozás során megtérült (előkerült a dolog, lefoglalták stb.). A *testi épség elleni bűncselekmények* egy részében, ott, ahol családi konfliktusok állnak a háttérben, a sértetti felróható magatartás is gyakran fordul elő, valamint a felek gyakran megbocsátottak egymásnak, szintén problémásnak látják a jóvátétel alkalmazását. Az ügyek egy részében emellett a gyanúsított személyiségjegyei, illetve *személyi vagy a bűncselekmény elkövetése körüli körülmények teszik indokolatlanná a jóvátétel elrendelését*. Erre példa az a tapasztalat, amely szerint az egyébként nem kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető, büntetlen előéletű, rendezett körülmények között élő, tettüket beismerő gyanúsítottaknak *elégleges maga a vádelhalasztás egyéb szabályok nélkül*.

További probléma a *gyanúsított és sértetti elképzelések jelentős különbsége* a kártérítéssel kapcsolatban. Végül okként vetődik fel, hogy a vádelhalasztáshoz képest kedvezőbb lehet az elkövetőnek például egy csekélyebb összegű pénzbüntetés, vagy pártfogó felügyelet nélküli próbára bocsátás alkalmazása.

Mint látható, igen széles azon indokok palettája, amelyek nemcsak a jóvátétel, hanem még a vádelhalasztás alkalmazásával szemben felhozhatók. Ezekkel kapcsolatban nyilván szintén számos el-

18 Uo.

lenérv állítható szembe. Így például a vagyoni elleni cselekmények megtérülte esetén jó hatású lehet akár a tettesi bocsánatkérés, ha ez a sértettnek is elfogadható. Enélkül is eredményes lehet a közönségnek végzett jóvátétel. Nyilvánvaló azonban, hogy a jóvátétel sem kötelezően és mindenre hatékonyan alkalmazható eszköz. Nem szabad tehát erőltetni. Mindemellett nem biztos, hogy a nem kiemelkedően súlyos cselekmény beismerésben lévő gyanúsítottja esetében, konkrét kár bekövetkeztekor például a gyakorlatra hivatkozva automatikusan el kellene tekinteni az egyéb feltétel alkalmazásától. Ha valóban olyan csekély súlyú az eset, akkor nyilván nem célszerű pusztán elvi okokból a vádelhalasztás erőltetése, és nyilván sokkal jobb megoldás például a megrovás alkalmazása. A vádemelés elhalasztása azonban jó esélyt teremthet az elkövetőnek, hogy az általa okozott sérelem elhárításában maga is aktívan közreműködhesen, átérezve ily módon tettének súlyát.

A felhozott érvek másik része inkább technikai jellegűnek tűnik. Így nyilvánvalóan problematikus lehet a kárról, a jóvátételről való döntés, ha az álláspontok eltérnek. És ahogyan azt a jelentés megfogalmazza: az ügyintézési tapasztalatok azt vetítik előre, hogy a nehézkes eljárás végeredménye korántsem biztos. Mindez érthetővé teszi azt, hogy miért nem kedvelt lehetőség a jóvátétel feltételének alkalmazása.

Ebben a kérdésben talán könnyítést jelenthet, hogy január 1. óta lehetőség van a közvetítői eljárás igénybevételére a felek között. A 2006. évi LI. törvény 103. §-a ugyanis beiktatta az egyezségi eljárással kapcsolatos szabályokat a büntetőeljárás törvénybe. Ennek alapján a személy elleni, a közlekedési, illetőleg a vagyoni elleni, öt évnél nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt indult büntetőeljárás tartama alatt a gyanúsított vagy a sértett indítványára, illetőleg önkéntes hozzájárulásával alkalmazható ez a jogi megoldás, méghozzá éppen a vádemelés elhalasztása intézményének keretein belül. Ez az új szabály ismét jelentős feladatot helyez az ügyész kezébe, egyszersmind nem hagyja őt magára. Az egyezségi eljárás során ugyanis megfelelő szakember közreműködésével lehet majd a felek közötti vitás kérdést rendezni, és csak ennek lét-

rejötte vonja maga után a jogi konzekvenciát. Ez azért is jó megoldás lehet, mert, mint arra a Legfőbb Ügyészség jelentése korábban utalt is, elenyésző számú az az eset, hogy a terhelt vagy a sértett a Be. 224. §-ának (2) bekezdésében megkövetelt hozzájárulást megtagadta, azaz az érintettek alapvetően nem utasítják el a „más típusú” megoldásokat. Mindezek alapján remélhető, hogy a vádemelés-elhalasztással záruló esetek növekvő száma között mindinkább előtérbe kerülnek majd azok az esetek, amelyek a felek közös meg egyezésével és az összes érintett kölcsönös megelégedettségével zárulnak.

A sértett eljárásjogi helyzete néhány európai államban

A büntetőjogi fejlődés folyamán a sértett elveszítette korábbi szerepét, és kiszorult az igazságszolgáltatás perifériájára. Fontos lenne, hogy visszanyerje méltó helyét az eljárásban. A tanulmány szerint ez csak úgy lehetséges, ha a sértett jogosítványai bővülnek, továbbá ha olyan garanciák épülnek az igazságszolgáltatás rendjébe, amelyek lehetetlenné teszik a sértett jogainak korlátozását. A szerző nemzetközi kitekintést nyújt: a német, a francia, a lengyel és az orosz sértett jogszabályok által körülhatárolt eljárási helyzetét mutatja be.

A hatvanas években az újdonság erejével hatott Herbert Packer igazságszolgáltatási modelljeinek – crime control és due process – felállítására és ezek elemző összehasonlítására.¹ Azóta több mint harminc év telt el, de Packer elméletére még ma is többen hivatkoznak; pedig mára, csakúgy, mint a hatvanas évek slágerei, kissé elavultnak tűnik. Köszönhető ez Roach újfajta modellelméletének, aki Packer téziseit átgondolva, két másik rendszer felállítására tesz kísérletet.

Roach szerint sokkal jobban tükrözi a mai állapotokat az általa javasolt büntetési és a büntetés nélküli modell. Packerétől eltérően a sértetti jogokra tekintettel dolgozza ki modelljeit; figyelembe veszi az áldozatvédelem területén végbemenő reformokat.²

¹ Lásd részletesen: Herbert L. Packer: Two Models of the Criminal Process. University of Pennsylvania Law Review, vol. 113., no. 1., 1964. Ismereti még a két rendszert Kent Roach: Four models of the criminal process. The Journal of Criminal Law and Criminology, vol. 89., no. 2., 1999., pp. 676–686.

² Kent Roach: Uo. 672–676. o.

A Roach-féle büntetési modell³

A büntetési modell megtartja a hagyományos igazságszolgáltatási formát, de a büntetőeljárástól megköveteli, hogy figyelembe vegye, illetve tovább erősítse a sértett jogait.

Roach itt a tradicionális büntetési elméletekből kiinduló rendszerben gondolkodik, de nála a szankció kiszabását megelőző processzus – mind a sértett, mind a terhelt szempontjából – a tisztességes eljárás elvein nyugszik.

A Roach-féle büntetés nélküli modell⁴

A büntetés nélküli modell elszakad a hagyományos igazságszolgáltatástól. A szerző nem ért egyet annak fájdalmat okozó büntetési elméletével; egyszersem mind nemcsak a terhelt érdekeit veszi figyelembe az újfajta igazságszolgáltatási rendszer kialakításánál, hanem a sértettét is. Egyrészt igyekszik minimalizálni a sértettnek a bűncselekmény által okozott fájdalmát, másrészt pedig csökkenteni szeretné a tette adott válasz fájdalmasságát is. Zászlajára a megelőzés és a helyreállítás jelszavait tűzi.

A Roach által elképzelt modellek tekintettel vannak a sértetti, illetve az áldozati jogokra. Mindkettő ígéri, hogy kontroll alatt tartja a bűncselekmények számát, és tisztelettel tekint az elkövetőre, valamint az áldozatra is.

A kettő közötti lényeges különbség viszont, hogy míg a büntetési modell minden energiáját a meglévő igazságszolgáltatási rendszerre, a nyomozó hatóság, az ügyészség, a bíróság és a büntetés-végrehajtás szervezetének, illetve eljárásának megreformálására fordítja, „pazarolja”⁵, addig a büntetés nélküli modell – ettől eltérően – a társadalom egyéb szerveit hívja segítségül.

3 Uo. 700–706. o.

4 Uo. 706–713. o.

5 Roach írja így.

Roach szerint a válságba jutott tradicionális igazságszolgáltatás jövője attól függ, hogy mennyire lesz tekintettel a sértetti jogokra, hogyan erősíti a bűncselekmény áldozatának helyzetét.

Két lehetőség áll az állam előtt: az egyik, hogy marad a már jól kitaposott úton, és tovább alkalmazza a vádemelés meglévő formáit, elismerve ezzel, hogy bűncselekmények megvalósulása esetén, a törvény erejénél fogva az elkövetőt vád alá helyezi; s bár a terhelt megbüntetésével nem a sértettnek kell bajlódnia, az eljárás folyamán viszont mégis számít az aktív segítségére. Megítéli a sértett kárigényét, ezzel is lehetővé téve a bűncselekmény okozta károk helyreállítását; megvédi a terhelttől részben úgy, hogy meghatározott időre börtönbe zárja az elítéltet és/vagy egyéb módon védelmet nyújt neki. (Például a tanúvédelem eszközeit veszi igénybe.)

Ez az út is járható, de vannak veszélyei: például kiknek a jogai élveznek elsőséget, a sértettekét, vagy a terheltékét. Összeütközésük esetén hogyan kell a jogalkalmazónak eljárnia?

Roach inkább a másik utat javasolja; ez kevésbé kitaposott, de célját tekintve mégis ígéretesnek tűnik. Olyan értékekkel bír, amelyek minimalizálják a bűncselekménnyel okozott fájdalmat, és nagyobb szerepet ad benne a feleknek. Veszélyei között említi, hogy a büntetőhatalom meglévő struktúráját és a jogalkalmazók jelenlegi hatalmát, illetve ennek monopóliumát ássa alá.⁶

Úgy tűnik, hogy Európában inkább a már jól kitaposott úton haladnak tovább az egyes országok, és a sértett jogainak erősítését a meglévő kereteken belül képzelik el; az újítások a hagyományos jogintézmények mellett jelennek meg.

A sértett helyzete Németországban⁷

Németországban mintegy húsz éve rájöttek arra, hogy nem kifizetődő, ha a bűncselekmények áldozatát csupán a bizonyítékok egyik forrásá-

⁶ Kent Roach: i. m. 713–716. o.

⁷ A témával kapcsolatban lásd még: Ligeti Katalin: Az áldozati jogok szabályozása Németországban. In: Rózsahegyi Zsuzsanna (szerk.): Áldozatsegítés Európában 2004. Igazságügyi Minisztérium Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2005, 209–233. o.

nak tekintik.⁸ Az áldozatvédelmi törvény 1986. évi megjelenése óta⁹ folyamatosan javítanak a sértett eljárási helyzetén. Tanúvédelmi törvényük 1998-ban látott napvilágot; a következő évben pedig megengedték a büntetőeljáráson belül a terhelt és a sértett közötti egyezségeket.

Németországban tehát már az EU kerethatározatának megszületése előtt lehetőség volt a tettes–áldozat egyezségekre. A kerethatározat inkább csak a mércét, az egységes európai minimumkövetelmény-rendszert jelentette számukra.

A sértetti jogok bővítésével kapcsolatos fejlődés Németországban nem ért véget a XX. század végén. 2004 júniusában fogadta el a szövetségi parlament az áldozati jogok reformjáról szóló törvényt.¹⁰ Ez a jogszabály módosította egyebek között a német büntetőeljárásról szóló jogszabály mellett a bíróságra vonatkozó szervezeti törvényt is.

A sértetti jogok vázolt fejlődése jó példa arra, hogy ma már az EU-tagállamok valóban igyekeznek megdönteni a vélelmet, miszerint a bűncselekményt elszenvedett személyeknek csak a tanúk padján lehet szerepük. A sértett és az áldozat érdekeit több szempontból is figyelembe veszik; ügyelnek továbbá arra, hogy a módosított szabályokkal a sértetti (sértett-tanúi) jogokat úgy védjék, hogy azok a terhelt védekezési jogait méltánytalanul ne sértsék.

A német jogalkotó a sértetti jogokra vonatkozó reformnál több célt tűzött maga elé.

A sértett terheinek csökkentése

Az első csoportba azok a változtatások tartoznak, amelyek az áldozat/sértett terheit akarják csökkenteni. A sértett jogait úgy kívánják

8 Részletesen lásd Michael Kaiser: Die Stellung des Verletzten im Strafverfahren, Implementation und evaluation des „Opferschutzgesetzes“. Freiburg/Br., 1992.

9 Erstes Gesetz zur Verbesserung der Stellung des Verletzten im Strafverfahren vom 18. 12. 1986.

10 Opferrechtsreformgesetz: Gesetz zur Verbesserung der Rechte von Verletzten im Strafverfahren vom 24. 06. 2004.

erősíteni, hogy csökkenteni igyekeznek az eljárásban megvalósuló többszörös viktimizációját.

Németországban a másodlagos sértetté válás megelőzése érdekében a sértett ügyvédet hatalmazhat meg. Bizonyos esetekben (ha a sértett mellékmagánvádlóként jár el) lehetősége van ingyenes jogi képviseletre is. Ezt kétféle módon érheti el: vagy úgy, hogy a mellékmagánvádra jogosult sértett mellé pártfogó ügyvédet rendelnek ki – a reform következtében ez a jogosultság az elhalt sértett közeli hozzátartozóját is megilleti; a kirendelt ügyvéd költségeit ebben az esetben az állam viseli –, vagy úgy, hogy a sértett ügyvédet hatalmaz meg, de kéri az eljárásban – e tekintetben – a költségmentességet. A sértettnek a költségmentességre vonatkozó kérelmét a mellékmagánvádlóként történő csatlakozásig kell indítványoznia. A törvény a költségmentességet feltételekhez köti: bonyolult tényállású bűncselekmények esetén is csak akkor van erre a sértettnek lehetősége, ha vagy nem tudja az érdekeit jogi képviselő nélkül érvényesíteni, vagy ez nem várható el tőle. A költségmentesség megengedhetőségéről a bíróság dönt; határozata ellen nincs helye fellebbezésnek.

A német eljárásban a sértettnek joga van arra – feltéve, hogy az eljárásban tanúként is szükség van rá –, hogy a kihallgatásakor egy ügynevezett bizalmi személy (segítő) jelen legyen. Ha a sértett e jogaival élni kíván, akkor ezt neki meg kell engedni. (Korábban ez csak lehetőség volt: a hatóság diszkrecionális jogköréhez tartozott ennek megengedhetősége, és a döntés ellen nem volt helye jogorvoslatnak.)

További változtatás, hogy a sértett fizikai vizsgálata esetén azt csak vele azonos nemű szakember végezheti. Korábban ez a szabály csak a nőkre vonatkozott; a reform viszont a férfiakra is kiterjeszti.

Csökkentik a sértett terheit akképpen is, hogy olyan időpontra idézik őt, amikor a kihallgatására várhatóan sor kerül. Ma már a megalázó kérdések ellen is védi őket a jogszabály, és bizonyos esetekben a nyilvánosságot kizárják, illetve a vádlottat átmenetileg eltávolítják.

Lehetőség van arra, hogy a sértett külön váróteremben legyen a kihallgatásáig, továbbá arra is van mód, hogy zártláncú videorendszer segítségével hallgassák őt ki. Erre például a nemi bűncse-

lekmények esetében kerül sor, illetve akkor, ha a sértett még nem töltötte be a 16. életévét. Ezt az alternatívát korábban csak akkor alkalmazták, ha a sértett megfelelő védelmét más megoldásokkal – mint például a terhelt eltávolításával, a nyilvánosság kizárásával stb. – nem tudták szavatolni. Ma már ezek előtt is elrendelhető a zárláncú videorendszer alkalmazása.

Más esetekben is lehetőség van arra, hogy az írásbeli jegyzőkönyv helyett a kihallgatásokat magnóra vegyék. A felvételt rögzítő kazettát ugyanúgy, mint a jegyzőkönyvet és más okiratot, vagy az aktában kell elhelyezni, vagy a bírósági kezelőirodában az ügyirat-tal együtt kell tárolni.

Az audiovizuális eszközök előnye, hogy teljesebbé teszik az eljárásban elhangzottakat, és ezzel megspórolható a jegyzőkönyvvezető munkája. Hátrányuk viszont, hogy az iratok tanulmányozása nehézkessé válik, hiszen a jogosultaknak sokkal egyszerűbb az írásbeli jegyzőkönyvet elolvasni, mint a kazettákat meghallgatni, illetve megnézni. Ezért bizonyos esetekben a fellebbviteli bíróság elrendelheti, hogy a hanganyagot írják le. Az így leírt jegyzőkönyv további – a könnyebb kezelhetőség mellett – előnye, hogy a tárgyaláson felolvasható.

A kép- és hangfelvételekkel kapcsolatban is érvényes az iratokba betekintés joga. Azonban ezzel szemben is védelmet ad a jogszabály. Az iratbetekintésre jogosultak nem adhatják át a másolatokat másnak, és nem sokszorosíthatják azokat.

A sértett eljárási aktivitásának erősítése

A német reform bővítette a mellékmagánvád eseteit: a távol tartás megsértése, a kitartottság és a prostituáltak kihasználása esetén is lehetővé tették, hogy a sértett az ügyész mellett aktívan részt vegyen az eljárásban, egymás mellett lássák el a vád képviselőjét.

A mellékmagánvád Németországban lényegében a kisegítő magánváddal azonos. Lehetőséget ad a sértettnek a vádmonopóliummal szemben bizonyos korrekcióra. Nem azt jelenti, mint nálunk a pótmagánvád, amikor a sértett az ügyész tétlensége miatt, a közvádló helyett – és nem mellette – jár el. Németországban nincs le-

hetőség pótmagánvádra. E helyett a vádkikényszerítés működik. (Korábban nálunk is felvetődött ennek a lehetősége, de ezt a jogszabály megfogalmazói elvetették, és helyette a pótmagánvád jogintézményét vezették be.)

Németországban az ügyészi korrekcióként jelen lévő mellékmagánvád nem jelenti a szerepek újraosztását. Bár ezekben az esetekben a sértettet ügyféli jogok illetik, az ügyész szerepe ugyanúgy megmarad. Amikor bevezették a mellékmagánvád jogintézményét, akkor ezt azért tették, hogy elismerjék: bizonyos bűncselekmények esetén a sértett személyisége mélyebben és jobban sérül, ezért különleges jogokra van szüksége. Az aktív részvétellel elégtételt kap a sértett az államtól. Közvetlenül hallhatja a vádlott vallomását, védekezését s benne a saját szerepére, illetve a közreható magatartására tett utalásokat. Ezek ellen közvetlenül védekezhet.

A mellékmagánvádlóként eljáró sértett tehát ügyfél, akit a jelenléti jog mellett általános indítványozási és kérdezési, valamint az iratokba való betekintési jog illet meg. Ez utóbbit jogi képviselő útján gyakorolhatja.

A mellékmagánvádra jogosult sértettek helyzetét tovább erősíti a bíróság azon kötelezettsége, hogy a sértettet értesítenie kell a tárgyalás kitűzésének idejéről. A sértettnek joga van továbbá arra is, hogy kérésére tájékoztassák őt az eljárás kimeneteléről. Az ezzel kapcsolatos szabályozások viszont már a következő kérdéskörbe, a tájékoztatási jogokhoz tartoznak. Még mielőtt erre rátérnék, itt kell megjegyezni, hogy a németeknél a reform előtt sok esetben – főként akkor, ha a terhelt beismerő vallomást tett – a sértett nem kapott értesítést a tárgyalásról, ezért ott jogaival sem élhetett.

A sértett információhoz való joga

Mivel önmagában a jogok törvényben történő bővítése nem éri el a kitűzött célt, ezért az is fontos, hogy ezekről a sértett tudomást is szerezzon. Ezért egyrészt bővül a sértett eljárási jogaira vonatkozó tájékoztatási kötelezettség, másrészt pedig – mint ahogy azt már az előző pontban említettem – bizonyos eljárási cselekményekről – az

eljárás megszüntetéséről, a tárgyalás kitűzéséről, a szabadságvesztésre ítélestről – értesítést kell kapnia. A bíróság értesítési kötelezettsége viszont csak akkor áll fenn, ha a sértett címe az iratok között megtalálható. A bíróságnak ugyanis nem feladata, hogy a sértett címét felkutassa. Ha viszont a sértett érdekében ügyvéd jár el, akkor őt értesítik az eljárási cselekményekről.

Sajátosan alakult a tájékoztatási kötelezettség. A német jogalkotó abból indult ki, hogy a kötelezően előírt tájékoztatási, értesítési kötelezettség sértheti a bűncselekményt elszenvedett személy érdekeit, és sokszor zaklatásként élheti át a nem kért értesítéseket, tájékoztatásokat. Ezért a jogszabály megfogalmazása szerint a tájékoztatási jog a hatóság számára csak akkor kötelezettség, ha azt a sértett kifejezetten kéri. Előtte a sértettet viszont ki kell oktatni erre a jogára.

A tájékoztatási kötelezettség egyébként, csakúgy, mint nálunk, részben általános, részben konkrét. Az utóbbihoz tartozik például a vagyoni (polgári jogi) igény érvényesítésére vonatkozó információ. Az ezzel kapcsolatos jogok szabályozása már a következő kérdéskörhöz tartozik.

A sértett kárának megtérítése és az adhéziós eljárás szerepe

Bár a büntetőeljárás fő célja az állam büntetőjogi igényének az érvényesítése, más szempontok is érvényesülhetnek. Ilyen a magánfél vagyoni igénye. Ezt Németországban is az adhéziós eljárás keretében érvényesítheti. Ennek ott is ugyanaz az előnye, mint máshol: a sértett vagy örököse a megindított büntetőeljáráson belül kaphat kártérítést, nem kell külön polgári pert indítania. Ez egyrészt lehetővé teszi, hogy a sértett gyorsabban jusson anyagi elégtételhez, másrészt pedig az igazságszolgáltatás költségkímélő szempontjait is figyelembe veszi azáltal, hogy megspórol egy másik eljárást.

Mindezen előnyök ellenére a bíróságok – csakúgy, mint nálunk – Németországban sem szeretik az adhéziós eljárást, és a törvény adta lehetőségeikkel élve, az esetek nagy százalékában egyéb törvényes útra utasítják a sértett polgári jogi igényét. Németországban

ezen úgy igyekeztek segíteni, hogy a reform utáni jogszabály kötelezővé tette a sértett igényének a megítélését, ha a bűncselekményt elszenvedett személy fájdalomdíj megítélése iránt terjesztett elő kérelmet. Ebben az esetben a bíróság akkor sem utasíthatja az igényt egyéb törvényes útra, ha annak megítélése egyébként az eljárás jelentős elhúzódsához vezet. Csak akkor tekinthet el az érdemi döntés meghozatalától, ha az igény megalapozatlan, vagy nincsenek meg az előterjesztéséhez szükséges feltételek.

A sértett egyébként nemcsak kártérítés és fájdalomdíj megítélése iránti igénnyel léphet fel az adhéziós eljárásban, hanem mindezek mellett követelheti készkiadásait és elmaradt hasznát is. A német módosított jogszabályok lehetővé teszik, hogy a sértett az egyébként munkajogi bíróságok hatáskörébe tartozó, a munkaviszonnyal összefüggő igényeket is érvényesíthesse a büntetőeljárásban, feltéve, hogy a bűncselekmény és a követelés ok-okozati kapcsolatban áll egymással.

A hazai és a német szabályozás tekintetében különbség, hogy nálunk az ügyész is érvényesítheti a polgári jogi igényt.

Németországban külön törvény szól a polgári jogi igény biztosításáról. Ez a jogszabály teszi lehetővé a sértett számára, hogy a terheltnek harmadik személlyel szemben fennálló minden követelésére törvényes zálogjog létesüljön. Ennek háttérében a bűncselekménynek a média által történő népszerűsítése áll, illetve az, hogy így az elkövető olyan jövedelemhez juthat, amelyre a sértett a kárigényét – rendes körülmények között – nem tudná kiterjeszteni. A törvény rendelkezése értelmében erre a jövedelemre is létesíthető zálogjog, feltéve, hogy a bűncselekmény elkövetésétől a műsor (film) bemutatásáig vagy a riport (cikk) megjelenéséig öt év még nem telt el.

Egyezés a büntetőeljárásban

Németországban lehetőség van arra, hogy a terhelt és a sértett egyezséget kössön az adhéziós eljárásban a bűncselekményből származó vagyoni és nem vagyoni igényekre. Ennek megfelelően lehetőség van arra is, hogy a sértett például egyszerű bocsánatké-

rési igénnyel lépjen fel. A feleknek joguk van továbbá, hogy egyezségkötésre vonatkozó javaslatot kérjenek a bíróságtól. Ezt az indítványt a bíróság csak akkor utasíthatja el, ha a büntetőeljárás még nem jutott el a bírósági szakig, és a bíróság számára az ügy megismerése aránytalanul nagy ráfordítást jelentene. Egyúttal a felek számára a korai egyezség lehetőséget nyújt arra, hogy a kártérítési igényeket minél előbb rendezzék. Az adhéziós eljárásban történő egyezség kötése egyébként független attól, hogy később a vádlottat elítélik-e. Előnye, hogy a jogerős büntetőítélet meghozatala előtt végrehajthatóvá válik. Hazánkban korábban nem volt lehetőség az egyezség megkötésére. Az új Be. 2003-ban már megengedte, de 2006-ban újra megtiltották ezt, mivel a parlament elfogadta a közvetítői eljárásra vonatkozó szabályokat.

A sértett helyzete Franciaországban

2000-ben Franciaországban is módosították a büntetőeljárás törvényt.¹¹ A jogszabály több szempontból megerősítette a sértett eljárásjogi helyzetét.

A sértettnek a francia büntetőeljárásban megvan mindazon joga, amelyeket az EU a 2001. évi kerethatározatában követelményként állított. Ennek megfelelően a sértettet megilleti az információhoz és a meghallgatáshoz való jog; ügyvéd képviselheti a büntetőeljárásban; megtekintheti az iratokat a nyomozás folyamán; magánfélként kártérítési igényt érvényesíthet; kárenyhítést kérhet; tolmácsot vehet igénybe stb.

Információhoz való jog

A jogszabály mindhárom jogalkalmazói szervet – a nyomozó hatóságot, az ügyészt és a bíróságot – kötelezi, hogy az eljárás minden sza-

¹¹ A sértett és az áldozat szerepét a francia eljárásban részletesen lásd: Kígyóssy Katinka: Az áldozatvédelem Franciaországban 2004. In: Rózsahegyí Zsuzsa (szerk.): i. m., 167–209. o.

kaszában a sértettet tájékoztassa jogairól. Ez kétféle módon nyilvánulhat meg: részben nyomtatványok, részben szóbeli tájékoztatás útján. Utóbbi esetében ennek megtörténtét jegyzőkönyvbe kell foglalni.

Súlyos bűncselekmények esetében, különösen akkor, ha ez traumatizálta a sértettet/áldozatot, az ügyész tájékoztatási joga kiterjed arra, hogy felhívja a figyelmét az áldozatsegítő szervezetek¹² működésére. Ezen túlmenően megkeresi a szövetet, hogy vegye fel a kapcsolatot az áldozattal (francia be. 41-7). (Az áldozatsegítő szervezetekről való tájékoztatás joga egyébként a sértettet minden eljárási szakaszban, a bűncselekmény súlyosságától függetlenül megilleti.)

A vizsgálóbíró kötelessége, hogy félévente tájékoztassa a magánfélként fellépő sértettet a nyomozás folyamatáról, az eljárás kimeneteléről (francia be. 175-3).

Joga van továbbá a sértettnek tudni, hogy milyen feltételek megléte szükséges ahhoz, hogy a büntetőeljárásban érvényesíteni kívánt kárigényén kívül a CIVI¹³ előtti eljárást megindíthassa (francia be. 706-15).

Képviselő-választás joga

A sértettet ügyvéd képviselheti a büntetőeljárásban, aki az eljárási cselekményeknél nemcsak jelen lehet, hanem a vizsgálóbíró előtti eljárásban – feltéve, hogy ezt megengedik neki – kérdéseket és rövid észrevételeket tehet a kihallgatott személyhez (francia be. 120). Az ügyvédnek a tárgyaláson is joga van a közvetlen kérdésfeltevésre.

A magánfél képviseletében eljáró ügyvéd jelen lehet továbbá magánfél által kezdeményezett eljárási cselekményeken, feltéve, hogy ezt a képviselt indítványozta.

12 Az áldozatsegítő szervezetek munkáját az Országos Áldozatvédelmi és Mediációs Intézet (Institut National d'Aide aux Victimes et de Médiation; Inavem) hangolja össze.

13 CIVI: Comité d'Indemnisation des Victimes d'Infractions (a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítésére 1977-ben létrehozott bizottságok).

Iratmegtekintési jog

A nyomozás folyamán, a magánfélként eljáró sértett, ha ezt érdekei megkívánják, betekinthes az iratokba feltéve, hogy ezt a vizsgálobíró engedélyezi (francia be. 82-1).

Iratmegsemmisítési jog

A magánfél sajátos jogai közé tartozik, hogy a nyomozás megkezdése után vétség esetén egy, illetve büntett esetén másfél év elteltével indítványozza, hogy az őt érintő iratokat zárolják, vagy semmisítsék meg.

Kárigény érvényesítése

A sértett a büntetőeljárásban magánfélként polgári jogi igényt terjeszthet elő. Ezt a jogát már az előzetes eljárásban is gyakorolhatja, sőt már a feljelentéskor kinyilváníthatja (francia be. 420-1).

Kárenyhítéshez való jog

A sértettnek és a bűncselekmény egyéb áldozatainak 1977 óta lehetőségük van arra, hogy meghatározott bűncselekmények¹⁴ esetén az állam kompenzálja az elszenvedett sérülést. A jogszabályban meghatározott esetekben a sértett a CIVI előtt érvényesítheti ezt az igényét.¹⁵

Anyanyelvhasználat joga

A sértett Franciaországban csakúgy, mint az EU bármely tagállamában, anyanyelvét használhatja.

14 Ha a bűncselekmény súlyos testi sértést vagy súlyos egészségromlást idézett elő.

15 Részletesen lásd: Kígyóssy Katinka: i. m. 169–170., 193–195. o.

Tolmács kirendeléséhez való jog

Ha a sértett a büntetőeljárásban az anyanyelvét kívánja használni – és ez nem a francia –, akkor tolmácsot kell kirendelni számára. Ennek költségét az állam viseli (francia be. 344-345, 407-408).

Jogai az elítélt szabadságvesztésének töltése alatt

Ha a terhelttel szemben jogerősen szabadságvesztést szabtak ki, és megkezdte annak letöltését, akkor az elítélt köteles ott munkát végezni. Az ebből eredő jövedelmének tíz százalékát a bűncselekménnyel okozott kár jóvátételére megkapja a sértett.¹⁶

Ha a terhelttel szemben tíz évet meghaladó szabadságvesztést szabtak ki, és ebből legfeljebb még három év van hátra, akkor a feltételes szabadlábra helyezés iránti eljárásban a sértettnek joga van arra, hogy érdekeit egy őt segítő szervezet képviselje (francia be. 722-1).

A sértett helyzete Lengyelországban¹⁷

A lengyel igazságügy-miniszter a közelmúltban azt nyilatkozta, hogy az országban még nem értek véget azok a munkálatok, amelyek az igazságszolgáltatás megreformálását tűzték célul. Egyebek között szeretnék, ha a büntetőeljárásban további egyszerűsítésre lehetőséget adó új jogintézmények születhetnének, az igazságügyi szakértők eljárásával kapcsolatban is új törvényre van szükség, de talán a legfontosabb az áldozatok védelme.

A múlt század végén lezajlott büntetőeljárás reform lehetővé tette, hogy a sértett jogai erősödjenek az eljárásban. A jogszabály már a bevezető rendelkezések között kimondja, hogy a sértett jo-

¹⁶ Uo. 185–186. o.

¹⁷ A lengyel büntetőeljárásnak a sértetre vonatkozó szabályait Bożena Gronowska – Erika Roth – Inge Landau: Contemporary situation of crime victims within the criminal justice system – comparative review from the Polish, Hungarian and Russian perspectives című tanulmány Bożena Gronowska által írt első része alapján mutatom be. Kézirat, Miskolci Egyetem, 2006

gait az eljárás minden szakaszában figyelembe kell venni a törvény erejénél fogva, függetlenül attól, hogy erre irányulóan előterjesztettek-e kérelmet. A sértettet jogairól informálni kell.¹⁸

A sértett jogi helyzete függ attól, hogy vele szemben milyen bűncselekményt követtek el. A sértett Lengyelországban, csakúgy, mint nálunk, különböző pozíciókat tölt be. A törvény ennek megfelelően, a sértett eljárási helyzetétől függően, részletesen szabályozza jogait.

A közvadás bűncselekmények esetében, bár az officialitás elve érvényesül, a sértett mégis – a jogalkalmazó külön erre irányuló döntése nélkül, a törvény rendelkezése értelmében – aktív szereplője a büntetőeljárás első szakaszának, az előzetes eljárásnak. A bírósági szakasztól ez megváltozik. A sértett jogai nem automatikusan, a törvény erejénél fogva érvényesülnek, hanem a jogok gyakorlása egyrészt függ a bíró döntésétől – például attól, hogy kihallgatja-e tanúként (a sértett tanúkénti pozíciója), vagy egyszerű sértett marad a perben –, másrészt (más esetekben) függ attól, hogy a sértett tett-e megfelelő indítványt: kíván-e mellék- vagy pótmagánvádló lenni, magánfélként polgári jogi igényt érvényesíteni. Ügyészi tétlenség, illetve a kár megtéríthetősége esetén ugyanis ezek a korrekciós, valamint adhéziós eljárási lehetőségek csak akkor illetik meg, ha ezt kifejezetten kéri.¹⁹

A sértett tehát arra kötelezhető, hogy tanúvallomást tegyen, de arra nem, hogy a vádat képviselje, vagy az ügyész munkáját „kiegészítse”, illetve adhéziós eljárást indítson. Természetesen e jogaira ki kell őt oktatni.²⁰

Egyébként a pótmagánvád új lehetőség az eljárásban, korábban csak a mellékmagánvád volt megengedett. Ezzel az új jogintézménnyel lehetővé tették a sértettnek, hogy az ügy akkor is eljusson a bírósági szakaszba, ha az ügyész megszüntette az eljárást, vagy nem emelt vádat.

Ha a sértett az ügyész helyett vádat emel, köteles ügyvédet meghatalmazni. Ennek költségeit viszont az állam fedezi.²¹

18 Uo.

19 Uo.

20 Uo.

21 Uo.

A lengyel eljárásban tehát széles skálán helyezkednek el a sértett jogai. Ennek ellenére, eljárási aktivitásuk mégsem megfelelő: törvényben garantált jogaikkal ugyanis alig-alig élnek. Ennek okai között szerepel, hogy a jogalkalmazók a tájékoztatási kötelezettségeiknek nem mindig tesznek eleget. Ezért a lengyel legfőbb ügyész már 1977-ben kidolgozta a sértettek aktivitásával kapcsolatos irányelvét. Megalkotása óta csaknem harminc év telt el, ennek ellenére még ma is időszerű.²²

Lehetőség van Lengyelországban mediációra, valamint a bűncselekmény áldozatainak kárenyhítésére. A bűncselekményt elszervedett egyének kompenzációját – ugyanúgy, mint nálunk – először rendeleti úton egy alapítvány hatáskörébe helyezték. Mivel ez az állam kötelezettsége, ezért ma már törvényben szabályozzák. Jelenleg az áldozatnak kifizethető kártérítés felső határa tizenkétezer zloty. Ez a szakértők véleménye szerint csak jelképes összeg; a tényleges anyagi és erkölcsi kár ennél sokkal magasabb is lehet. A kártérítés egyébként csak lengyel és EU-országok állampolgárainak fizethető ki, és csak akkor, ha a törvény feltételei megvalósulnak.²³

A sértett eljárási helyzete az orosz büntetőeljárásban²⁴

Az orosz büntetőeljárásban is elindultak azok a folyamatok, amelyek Európában mindenhol a sértett eljárásjogi helyzetének erősítésére irányulnak. Oroszországban nagyon sokáig a többször módosított 1923. évi büntetőeljárás törvénynek megfelelően alakult a sértett szerepe. A bűncselekmény áldozata Oroszországban is csak mellékszereplője lehetett az eljárásnak. Passzív alanyként nem sok jogot adtak neki. Két kivétel volt ez alól: az egyik a magánvádas eljárás; meghatározott bűncselekmények esetén itt is a sértett képviselte/képviseli a vádat. A másik kivétel – csakúgy, mint máshol – az adhéziós eljárás.

22 Uo.

23 Uo.

24 Az orosz büntetőeljárás sértettre vonatkozó szabályait a Bożena Gronowska – Erika Roth – Inge Landau idézett művének Inge Landau által írt harmadik része alapján mutatom be.

Az orosz büntetőeljárásban korábban is lehetőség volt arra, hogy a sértett polgári jogi igényt érvényesítsen, s magánfélként aktívabb szerepe legyen.²⁵

Az 1993-as orosz alkotmány elfogadása óta jobban védik a bűncselekmények áldozatait Oroszországban. Az alaptörvény két szempontból ígért előrelépést: egyrészt a sértett jogorvoslati jogának teljesebb érvényesítése, másrészt pedig a kár büntetőeljárásban történő megítélése szempontjából.²⁶

A sértett jogai fejlődésének fontos szakasza volt 2001-ben az új büntetőeljárás törvény, amely bővítette a sértetti jogokat és erősítette a sértett eljárási helyzetét. A törvény 6. §-a szerint a büntetőeljárásban egyrészt figyelembe kell venni a sértett jogait és törvényes érdekeit, másrészt pedig a terhelt szempontjából az ártatlanság vélelmét. A sértetti és a terhelti jogok érvényesítésének párhuzamosan kell történnie.²⁷

A be. 42. §-a kimondja, hogy a sértett – a korábbi szabályozással ellentétben – nemcsak természetes, hanem jogi személy is lehet. A törvény ismeri – a magyartól eltérően – a sértetté nyilvánítás intézményét.²⁸

*A sértett jogai*²⁹

- A sértettnek joga van tudni, hogy milyen bűncselekmény miatt folyik az eljárás;
- joga van vallomást tenni;
- becsatolhatja bizonyítékait;
- az eljárás folyamán észrevételeket és indítványokat tehet;
- használhatja az anyanyelvét, illetve meghatározhatja, hogy milyen nyelven kíván vallomást tenni;

25 Uo.

26 Uo.

27 Uo.

28 Uo.

29 Uo.

- ha ez a nyelv nem az eljárás nyelve, akkor joga van tolmács igénybevételére, és ennek a költségeit az állam viseli;
- képviseleti jog illeti;
- a nyomozási iratok közül azokat tekintheti meg, amelyeknél jelen volt, és észrevételeket tehetett;
- értesítési joga kiterjed a nyomozás megszüntetésére és felfüggesztésére;
- az iratok másolásához való jog is megilleti;
- joga van arra, hogy a büntetőeljárásban elismerjék azt, miszerint ő bűncselekmény áldozata lett;
- az eljárási cselekményeknél jelen lehet;
- jogorvoslati joga van;
- a tanúvédelemre vonatkozó szabályok rá is kiterjednek.

A sértett említett jogai széles skálán helyezkednek el, köszönhetően azoknak a változásoknak, amelyek a bűncselekmények áldozataival kapcsolatban a közelmúltban világszerte megjelentek. Az orosz áldozatvédelemre vonatkozó jogpolitika igyekszik megfelelni a nemzetközi követelményeknek, és kielégíteni az európai dokumentumokban megfogalmazott igényeket.

A sértett kötelezettségei az orosz büntetőeljárásban³⁰

- A sértett köteles az idézésben foglaltak szerint megjelenni, és vallomást tenni;
- köteles továbbá igazat mondani;
- bizonyos tényekre titoktartási kötelezettség terheli, feltéve, hogy erre felhívták a figyelmét.

A különleges helyzetű sértettekkel való bánásmód³¹

- Az orosz be. 191. §-a szerint a gyermekkorú (14 év alatti) sértettek tanúként történő kihallgatása alatt tanárának jelenléte kötelező;

30 Uo.

31 Uo.

- fiatalkorúak (14–18 év között) esetében a tanár jelenlétét a kihallgatást foganatosító szerv dönti el;
- a kiskorú törvényes képviselője a kihallgatáskor jelen lehet;
- ha a sértett kiskorú, nem érvényesek rá a hamis tanúzásra vonatkozó tilalmak;
- a kiskorú kihallgatásáról – bírói döntés alapján – el lehet távolítani a terheltet, de később közölni kell vele az ott elhangzottakat.

A sértett halála

Ha a sértett a bűncselekmény következtében életét veszítette, akkor a sértettnek mint magánfélnek a jogait az eljárásban a hozzátartozója gyakorolja. A hozzátartozó jogai szűkülnek, ha a sértett nem a bűncselekmény miatt hal meg. Ebben az esetben magánfélként senki sem járhat el az orosz büntetőeljárásban. Oroszországban többen is kifogásolják a törvény e tételét.³²

Halaszthatatlan nyomozási cselekmények

A törvény 179. §-a értelmében, az eljárás hivatalos megindítása előtt, a halaszthatatlan nyomozási cselekményként végzett szakértői vizsgálatnál, a sértett köteles tűrni, hogy akarata ellenére ennek az eljárási cselekménynek az alanya legyen. Az ezzel kapcsolatos jogtudományi nézetek két csoportra oszthatók: az egyik legálisan tartja ezt a rendelkezést, a másik viszont nem. Ez utóbbi nézet képviselői szerint a kérdés itt valójában az, vajon vannak-e a sértettnek az eljárás megindítása előtt jogai és kötelezettségei. Ha igen, akkor sem lehet őt kötelezni arra, hogy tűrje a szakértői vizsgálatot. Bár azt elismerik, hogy az eljárási cselekményen való részvétel ebben az esetben is kötelezettsége, de ennek megszegése esetén legfeljebb rendbírósággal lehet sújtani; vele szemben fizikai erőszakot alkalmazni nem lehet. A sértett választásától függ, hogy aláveti-e magát a szakértői vizsgálatnak, vagy inkább kifizeti a bírságot.³³

32 Uo.

33 Uo.

Tanúvédelem

Oroszországban 2004 óta külön törvény vonatkozik a tanúk, sértett-tanúk védelmére. Magyarországhoz hasonlóan, ott is szavatolni kell a tanú és a hozzátartozó biztonságát az eljárás előtt, alatt és utána. Lehetősége van anonimitásra, a személyes adatok zártan kezelésére, illetve ezek, valamint az iskola, a lakó- és munkahely megváltoztatására, plasztikai műtétre. Ha a tanú (sértett), illetve hozzátartozója veszélyben van, vagy veszélyben érzi magát, akkor kérheti, hogy lehallgassák telefonját. Ha nem kéri, de a jogalkalmazó szerint ez szükséges, akkor is lehallgathatják.

Oroszországban is ugyanazok a nehézségek a tanúk védelmével kapcsolatban, mint a világon bárhol. Bár az ország területileg sokkal nagyobb, mint például Magyarország, ezért talán könnyebben el lehet rejteni a védett személyeket, ennek ellenére a törvény nem tud teljes védelmet nyújtani nekik. Ennek három oka van:

- bizalomhiány (a bűncselekmények hatvan százalékában a sértettek nem tesznek feljelentést; a tanúzási kedv sem aktív Oroszországban: sokan vállalják inkább a hamis tanúzással járó kellemetlenségeket, mintsem azt, hogy megbízzanak a hatóságokban, s kérik a tanúvédelmi intézkedéseket; nem szívesen váltanak munkahelyet, cserélnék személyazonosságot, költöznek máshova);
- pénzügyi nehézségek;
- az ország nem egyformán fejlett részekből áll.³⁴

Befejező gondolatok

A sértett szerepével kapcsolatban más változások is megfigyelhetők Európában. Az osztrákok például eltekintettek a hagyományos magánvádas eljárásoktól, és cserébe új sértetti szereplővel, a kiegészítő vagy mellékmagánvádolóval bővítették a résztvevők körét. A magánvádas eljárás megszüntetésével a korábban idetartozó bűn-

34 Uo.

cselekmények magánindítványra, vagy kívánatra üldözendő bűncselekményé alakultak át. A magánfél szerepe változatlan maradt, továbbra is az adhéziós eljárás keretein belül érvényesítheti a polgári jogi igényt. Ha a sértettnek az anyagi kára mellett nem vagyoni kára is keletkezett a bűncselekményből, akkor a polgári jogi igénytől függetlenül nemcsak magánfélként, hanem kiegészítő vádlóként is felléphet az ügyész mellett: bizonyítási indítványt terjeszthet elő, a nyomozás folyamán is részt vehet a terhelt és a tanúk kihallgatásán és a bizonyítási kísérleten. Ügyészi tértelenség esetén a sértett pótmagánvádlóként folytathatja az eljárást.³⁵

A magánvádás eljárások megszüntetésével látszólag csökken a sértett szerepe. Ennek a szabályozásnak viszont van egy másik olvasata is: bár a jövőben továbbra is a sértettől függ, hogy ezekben az esetekben megindul-e a büntetőeljárás, később viszont nem a bűncselekményt szenvedett személynek kell a bizonyítási teher összes nyűgét a vállán viselnie. A közvádló mellett ő „csak” kiegészítő vádlóként vesz részt az eljárásban. Az osztrák reform is a lehetséges utak egyikének tekinthető.

Úgy tűnik, hogy Európában a Roach-féle büntetési modell kínálta út tűnik a járhatóbbnak. A büntetőjog a büntetés megtartásában továbbra is szolidaritást vállal az áldozatok/sértettek mellett, s nem adja át helyét a resztoratív igazságszolgáltatásnak. A büntetés mindenhatósága elvének hirdetése azonban nem szerencsés. Mindenképpen szemléletváltásra van szükség e területen. Komolyabban kell vennünk a tisztességes eljárás elvére épülő büntetőeljárást és az emberi (terhelti és sértetti) jogok megvalósulását, még akkor is, ha ezek akadálypályává változtatják az eljárást.

A büntetőjognak az eddigi normastabilizációs és prevenciók feladata mellett a jóvátételt is biztosítania kell az állami igazságszolgáltatás rendszerén belül. A tettarányos büntetésnél mindig figyelemmel kell lenni egyrészt a terhelt személyi körülményeire, másrészt a sér-

35 Ábrahám Márta: Az osztrák büntetőeljárás reformjának egyes kérdései. In: Lévay Miklós – Farkas Ákos (szerk.): Tanulmányok Horváth Tibor professor emeritus 75. születésnapjára. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002, 12–13. o.

tett érdekeire. Ezáltal tud megvalósulni a Roach által elképzelt, a formális igazságszolgáltatáshoz kötődő büntetési modell, ahol a sértett elhatározásától függően, az érdekérvényesítés teljesebb lehet.

A XXI. század büntetőjogát és büntetőeljárását remélhetőleg a következő elvek fogják jellemezni:

- a fair eljárás elve, mind a terhelt, mind a sértett szempontjából (olyan igazságszolgáltatásra gondolok, ahol nem törekszenek egyensúlyra a kétféle jogosultságot illetően: ha a kettő között feloldhatatlan ellentét keletkezik például azért, mert a tanúként kihallgatni kívánt sértett biztonságát az állam nem tudja garantálni a terhelti és/vagy védői jogok sérelme nélkül, akkor az államban inkább le kell mondania erről a bizonyítási eszközről, még annak árán is, hogy a vádlottat bizonyítékok hiánya miatt később felmentik);
- a sértett/áldozat kompenzációhoz való joga;
- a meglévő kereteken belül a terhelt és a sértett egyezségkötésének lehetősége;
- akadálymentes jogérvényesítés;
- a legalitás tételének további lazítása, az ügyészi diszkréciós jogkör tágabb érvényesítése (ebben az esetben viszont meg kell szüntetni az ügyészség félkatonai típusú alá-fölérendeltségét);
- ügyészi tétlenség esetén korrekciós lehetőség a sértett kezében: pótmagánvád és/vagy mellékmagánvád (a vádkikényszerítést nem tartom szerencsés megoldásnak; pótmagánvád esetén törvényben kell kizárni az állami szerv eljárását);
- reform a rendőrség szervezetén belül: az igazgatási és büntetődöntési feladatok szétválasztása;
- ott, ahol valóban szükséges a per, a tárgyalás hangsúlyozása: a felek általi kikérdezés (és nem a keresztkérdés) rendszere (nem alternatívaként a jogszabályban);
- per esetén a szabadságvesztés csak végső eszköz (ebben az esetben is kerülni kell a rövid tartamú szabadságvesztések kiszabását);
- differenciáltabb büntetési rendszer: új – szabadságelvonással nem járó – büntetések;

- az igazságszolgáltatáson belüli diverzió (nem mediáció) megengedhetősége (ebben az esetben is szavatolni kell, hogy a büntetőeljárás utat kikövező garanciák az elterelt eljárások esetében is megvalósuljanak, s ne kerülhessen rosszabb helyzetbe se a terhelt, se a sértett).

Látható tehát, hogy a jövő büntetőeljárása a tradíciók megőrzése mellett beenged bizonyos resztoratív formákat is a jogalkalmazásba. A szélsőséges irányzatok támadásait egyúttal minden oldalról sikeresen visszaveri, és nem engedi, hogy szétbomlasszák a történelmi alapelvek betonfalait. Egyes szélsőséges elképzelések ugyanis halált kiáltanak a tradíciókra, s dermesztően virtuóz analízisekkel ássák alá a rendszer tartópilléreit. A hagyományokra épülő büntetőeljárás hívei hiszik, hogy az emberiség legnagyobb és legszebb luxusa, a kivított alapelvek, nem adják át könnyen helyüket olyan formáknak, amelyek a fair eljárás szabályait figyelmen kívül hagyják. Szerencsére az igazságszolgáltatás tradicionális rendszere él, és karaktert ad a kontinentális államoknak. Bár lüktetése csökken, még mindig kifejezésre juttatja az európai fejlődés folyamán nehezen kivított garanciákat. Ezek nélkül ugyanis nem beszélhetünk tisztességes eljárásról.

IRODALOM

Ábrahám Márta: Az osztrák büntetőeljárás reformjának egyes kérdései. In: **Lévay Miklós – Farkas Ákos (szerk.):** Tanulmányok Horváth Tibor professor emerítus 75. születésnapjára. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002, 12–13. o.

Gronowska, Bożena – Roth, Erika – Landau, Inge: Contemporary situation of crime victims within the criminal justice system – comparative review from the Polish, Hungarian and Russian perspectives. Kézirat, Miskolci Egyetem, 2006

Kaiser, Michael: Die Stellung des Verletzten im Strafverfahren, Implementation und evaluation des „Opferschutzgesetzes“. Freiburg/Br., 1992

Kígyóssy Katinka: Az áldozatvédelem Franciaországban 2004. In: **Rózsahegy**
Zsuzsanna (szerk.): Áldozatsegítés Európában 2004. Igazságügyi Minisztérium
Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2005, 167–209. o.

Ligeti Katalin: Az áldozati jogok szabályozása Németországban. In: **Rózsahegy**
Zsuzsanna (szerk.): Uo. 209–233. o.

Packer, Herbert L.: Two Models of the Criminal Process. *University of Pennsylvania Law Review*, vol. 113., no. 1., 1964

Roach, Kent: Four models of the criminal process. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 89., no. 2., 1999

A büntetések foganatba vételének, megkezdésének szabályozása

A büntetés elrendelésével, a szankció alkalmazásával az ítélő bíró feladata véget ér. Ez után kezdődik meg a bírósági határozat végrehajtásának kevésbé látványos szakasza, amelynek során az elítélt több szervezetten keresztül jut el a büntetés-végrehajtási intézet falai közé. A bíróság által elrendelt szankciók fogatosítása a végrehajtásban szerepet játszó szervezetek együttműködését igényli, ezek egy részét a jogszabály határozza meg, más részét a gyakorlat alakítja. A szankciók fogatosítása nem könnyű feladat, hiszen az egyes szervek hatásköre véges, a különböző feladatokkal működő intézmények pedig csak a saját tevékenységüket képesek átlátni, csak arra lehetnek hatással.

A tanulmány a külön egységek részfeladatainak elemzésével, a büntetés-kiszabástól a büntetés megkezdéséig terjedő folyamat egyes állomásainak vizsgálatával kívánja bemutatni a büntetések foganatba vételének látszólag rövid és egyértelmű, ám a valóságban gyakran hosszú, költséges és átláthatatlan területét.

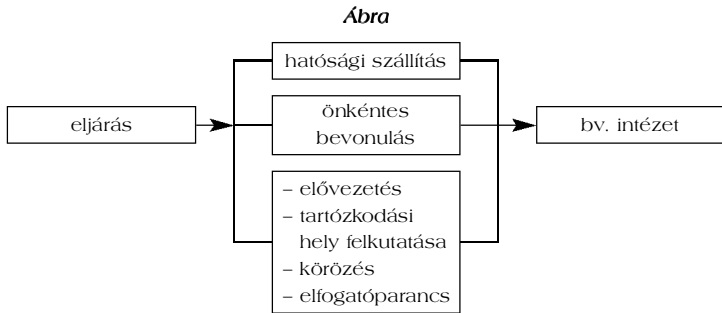
„A visszaesés elleni küzdelem egyik fontos eszköze a büntetések és intézkedések hatékony végrehajtása is. A büntetések és büntetőjogi intézkedések céljának realizálása a végrehajtás feladata.”¹

A végrehajtandó szabadságvesztés-büntetést a bíróság ítéletében mondja ki. Ekkor határozza meg a végrehajtási fokozatot, a letöltés hosszát, és az esetlegesen alkalmazandó mellékbüntetéseket – azok tartamával együtt – is. Ezután a jogerős ítéletet megküldi a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának, ahol az illetékes szervezeti egység vezetője kijelöli a jogszabályokban foglalt

¹ Vóó György: A büntetés-végrehajtás hatékonyságát meghatározó tényezőkről. Jogtudományi Közöny, 1993/7., 273–279., 273. o.

feltételeknek megfelelő intézetet. Ez után megállapítja a bevonulás pontos dátumát, erről megfelelő formában értesíti az elítéltet. „A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásánál nagy jelentősége van annak, hogy mennyi idő telik el a büntetés kiszabásától a megkezdéséig. A hatékonyság ellen hat, amikor hosszabb idő telik el, s ez bizonytalanságban tartja az elítéltet és a családját is.”²

Az, hogy milyen keretek között tudja meg a szabadságvesztésre ítélt, mikor és hol kell megjelennie a büntetés letöltése céljából, attól függ, szabadon vonulhat-e be a letöltőházba, vagy fogva tartás alatt áll a foganatba vétel megkezdéséig is. A szabadságvesztés-büntetés tényleges megkezdésének három lehetséges útja van (ábra).

Előzetes fogva tartás – azonnali foganatba vétel.

Bevonulás a bíróság által megjelölt napon

Az első esetben az elítélt előzetes fogva tartásban volt, és az ítélet kihirdetése után sem kerül szabadlábra, hanem visszaviszik a zárkájába, ahonnan a büntetés-végrehajtási szervezet szállítja a letöltőhelyre. Ez a legegyszerűbb formája a büntetés foganatba vételének, hiszen a fogvatartott nem esik ki a hatóság látóköréből, folytatólagosan kerül végrehajtásra az alkalmazott szabadságvesztés.

A másik egyszerű eset, amikor az elítélt bevonul az intézetbe azon a napon, amikor ez számára elő volt írva. A 6/1996. (VII. 12.)

² Vókö György: Miért maradt el a szabadságvesztés végrehajtása? Rendészeti Szemle, 1994/9., 22. o.

számú, a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló IM-rendelet értelmében, ebben az esetben az elítéltet a büntetés-végrehajtási intézet a jogerős bírósági ítéletről szóló bírói értesítés alapján fogadja be (10. § a) pont). A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága küldi meg ezt a bírói értesítést a bv. intézetnek, illetve a bevonulás időpontjára vonatkozó felhívást az elítéltnak. A fogva tartás helyét és megkezdésének időpontját ugyanis ebben az esetben is a büntetés-végrehajtás országos szerve határozza meg. A végrehajtás megkezdésére szóló elítélti felhívás kézbesítése általában tértivevényes levéllel történik.³

A befogadó intézet mindenekelőtt megvizsgálja, hogy a befogadás alapjául szolgáló iratok megfelelnek-e a jogszabályok tartalmi és alaki rendelkezéseinek. Az intézet a befogadást megtagadja, ha a befogadás alapjául szolgáló iratok hiányoznak, illetve csak ideiglenesen történik az elítélt befogadása, ha a szabadságvesztés végrehajtására vonatkozó értesítés hiányos vagy kijavításra szorul.

Ha az említett hiányosságok és kizáró okok nem állnak fenn, sor kerülhet az ítéletben megjelölt személy adatainak összevetésére a befogadásra jelentkező elítélttel. Noha ez minden esetben személyazonosításra alkalmas okmány segítségével történik, a gyakorlatban mégis előfordulhatnak hibák. A régi típusú személyigazolványokban viszonylag könnyű kicserélni a fényképet, de az újabb fajta okmányok hamisítása sem lehetetlen.

Óriási a veszélye annak, ha nem szűrik ki nagy szigorral a személycsere lehetőségét a befogadáskor. Idővel ugyanis egy illegális jövedelemszerző rendszer épülhet fel a hiányosságra. Az a réteg, amelyik meg tudja fizetni a nagyon magas tarifát, megúszhatja a rá kiszabott büntetést, míg a társadalom peremén élők egy csoportja, akinek a testén kívül semmije nincs, áruba bocsátja majd jó pénzért a szabadságát. Hasonlóan, mint a prostitúció esetében.

A jogbiztonság is megköveteli, hogy az üljön le a büntetést, aki a bűncselekményt elkövette. Hiszen a szabadság elvonása nem más, mint az államnak okozott kár – a jogrend megsértése – miatti bünte-

³ 43/1953. (VIII. 10.) MT rendelet 2. § (2) bek.

tés, elrettentés a további jogellenes életviteltől, ami csak akkor tudja betölteni rendeltetését, ha a tényleges elkövető szenvedni el. Ha tehát az elítélt „eladja a szenvedését”, saját maga csak azt tapasztalja meg a büntetőhatalom eljárásából, hogy pénzért minden megvehető, elintézhető, s az eddigi életvitele ugyanolyan keretek között tovább folytatható, ahogy eddig is élt, nem kell semmiféle retorziótól tartania.

Mindezek miatt is szerencsés lenne szorosabb ellenőrzés a befogadáskor. A büntetés-végrehajtási szervezet mindent megtesz, hogy a lehetséges kijátszásokat észlelni tudja – okmányvizsgálói tanfolyamot szervez a befogadással érintett kollégák részére a hamis okiratok könnyebb felismerhetősége érdekében⁴, illetve a szabályozás is azt a gyakorlatot erősíti, hogy csak abban az esetben fogadják be a jelentkező elítéltet az intézetbe, ha biztosak a személyazonosságában.

Az elítéltet tehát ideiglenesen kell befogadni akkor, ha a személyazonossága kétségessé válik, míg a befogadást meg kell tagadni, ha a jelentkező nem azonos a befogadás alapjául szolgáló iratokban megjelölt személlyel. Ha a befogadást megtagadta a büntetés-végrehajtási intézet, az előállító szervet és a végrehajtást elrendelő hatóságot haladéktalanul értesítenie kell. Ideiglenes befogadás esetén az intézet szintén nyomban megkeresi az illetékes szervet a személyazonosság tisztázása, illetve a szükséges iratok kiegészítése, kijavítása, pótlása vagy megküldése iránt.

A korábban szabadságvesztést már elszenvedett elítéltekről vannak ugyan fényképek, ezek azonban nem minden esetben elérhetők a befogadó személyzet által. A legbiztosabb megoldást a DNS-minta, illetve az ujjlenyomat-azonosítás jelentené. E technika bv. intézetekbeli alkalmazására már megtörténtek az előkészületek, de még hiányzik az anyagi fedezet a kivitelezésére. Noha a bünte-

4 Ezzel kapcsolatos újabb probléma a büntetés-végrehajtási szervezet dolgozóinak gyors fluktuációja, mert hiába tanítatják ki a kollégákat a felismerésre, ha ők hamar elhagyják a bv. szervezetét, az intézmény nem tudja visszaforgatni a befektetett pénzt a gyakorlatba.

tőeljárásban minden elkövetőtől mintát vesznek, ezt egyelőre nem lehet felhasználni a végrehajtás foganatosítása során, bármennyire ez lenne a legbiztosabb azonosító.

Az elítélt kivonja magát a végrehajtás alól

„A szabadságvesztés-büntetés foganatba vételének üteme – hosszú évekre visszatekintve – 1995-ben volt a legrosszabb. A foganatba vétellel kapcsolatos gondokat egyrészt az állampolgári fegyelméletlenség kedvezőtlen alakulása okozza, így az elítéltek egyre kisebb számban jelentkeznek önként a szabadságvesztés megkezdésére, és minden lehetőséget felhasználnak elkerülésére, kisebb részben pedig a halasztással kapcsolatos enyhe bírói gyakorlatra vezethető vissza.”⁵

Súlyos problémát jelent, hogy az elítéltek nem jelennek meg a bv. intézetben büntetésük letöltése céljából, erre a jogalkotásnak, de még inkább a gyakorlatnak valamilyen formában reagálnia kell. A megoldást elsősorban nem büntetőjogi szabályok beépítésében látták a szakemberek, hanem a nem jelentkező elítélt felkutatásának különböző fázisaira vonatkozóan dolgoztak ki akcióterveket.

Azaz „önmagában az nem von maga után szankciót, hogyha valaki nem kezdi meg a büntetésének a letöltését, de automatikusan az egész, a szabadságvesztés ideje alatt járó kedvezményt elveszti”.⁶ Tehát önálló büntetést nem jelent a be nem vonulás cselekménye, mégis képes az állam reagálni valahogy a büntetés megkezdésére vonatkozó rendelkezés megsértésére. Kérdés persze, mekkora visszatartó ereje van a későbbi kedvezmények elvételével való fenyegetettségnek, főként egy olyan elítéltnél, aki korábban még nem volt bv. intézetben, nem tudja, mi vár rá, mit jelent az, ha az adható kedvezményektől elesik. Különösen akkor kétsé-

⁵ Lajtár István – Vóko György: Együttműködés. A bv. tisztek, bv. felügyeleti ügyészek, bv. bírák és rendőrtisztek tanácskozásairól. Börtönügyi Szemle, 1997/2., 87–104., 91. o.

⁶ <http://radio.hu/read/143380>

ges az elvonás mögött álló jogpolitikai cél ésszerűsége, ha az elítélt nem is tud a végrehajtási helyen foganatosítható elvonásokról.

„Onmagában az nem bűncselekmény, ha valaki nem vonul be a jogerős büntetésének a letöltésére, vagy nem kezdi azt meg, de ettől függetlenül jogalap arra, hogy a hatóság a körözését rendelje el.”⁷ Ha a megadott napon a fogvatartott nem jelentkezik a kijelölt letöltőházban vagy az illetékes megyei intézetben, és nem kért és kapott halasztást a büntetés megkezdésére, megnyílik az út az ítélet hatósági úton való foganatba vételére.

„A végrehajtás megkezdése érdekében rendelkezésre álló eszköz a rendőri elővezetés, a tartózkodási hely felkutatása, az elfogatóparancs kibocsátása. Elővezetési joga van a bv. intézet parancsnokának is, ha az útba igazított, továbbá a büntetésfélbeszakításon lévő elítélt az előírt időben nem jelentkezik. Ez az elővezetési joga a Be. 404. § (1) bekezdés k) pontjának felhatalmazásán alapul, amely a bv. szakutasítás 13. §-ában öltött testet. Ehhez nincs szükség ügyészi jóváhagyásra. Ha az elítélt ismeretlen helyen tartózkodik, akkor kerülhet sor a tartózkodási hely felkutatására, majd elfogatóparancs kibocsátására. A tartózkodási hely felkutatásának elrendelésére a határozat jogerőre emelkedése után a bv. bíró, illetőleg az ügyész jogosult⁸, és csak büntetés foganatba vétele érdekében.”⁹

Az elővezetést a rendőrség foganatosítja a bv. parancsnok által kiadott írásbeli elrendelő határozatnak megfelelően. „Sürgős esetekben a bíróságok, ügyészségek, a nyomozó hatóságok mellőzhetik az írásbeli határozatot az elővezetés elrendeléséről. A távbeszélőn való elrendelés esetén a megkeresett rendőri szerv visszahívással győződik meg az elővezetés szükségességéről, és kéri az írásbeli határozat megküldését.”¹⁰ Az elővezetés elrendelésének törvényességéért az azt elrendelő parancsnok a felelős. A rendőr a határozat-

7 Uo.

8 Be. 119. § (2) bek.; és Be. 397. § (2) bek.

9 Vókó György: Jogí és igazgatási tényezők hatása a büntetések végrehajtására. Jogtudományi Közlöny, 1994/1., 18–28., 26. o.

10 Vókó György: Rendőri feladatok a büntetés-végrehajtási jogból. Belügyi Szemle, 2002/2–3., 52–67., 54. o.

ban megjelölt intézetbe kíséri, vagy oda útba indítja az elővezetett személyt. Ha az elővezetés másként nem teljesíthető, az elővezetett személyt a rendőrségen a szükséges ideig – de legfeljebb 12 óra időtartamra – vissza lehet tartani. A visszatartás időtartamának számítására az előállításra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni. Az az idő, amit az elítélt elővezetése alatt fogva tartásban tölt, beleszámít a szabadságvesztés-büntetésébe.

Ha az elítélt elővezetése nem vezetett eredményre, mert ismeretlen helyen tartózkodik, a büntetés-végrehajtási bíró vagy az ügyész elrendelheti az elítélt *tartózkodási helyének felkutatását*. A bv. bíró vagy az ügyész a végrehajtási intézet megkeresésére határozatban elrendelheti az elítélt körözését, illetve vele szemben az *elfogatóparancs* kibocsátását. Ha a körözés eredményre vezetett, vagy folytatása nem indokolt vagy kizárt, a megszüntető határozatot is a bv. bíró, illetve az ügyész hozza meg.

A körözést szintén a rendőrség hajta végre, a 2001. évi XVIII., a személy- és tárgykörözésről szóló törvény rendelkezéseinek megfelelően. Ennek során az ismeretlen helyen lévő személy felkutatására adatgyűjtést végezhet, aminek kapcsán az összegyűlt adatokat a körözési információs rendszerében rögzíti. Ez a rendőrség kizárólagos kezelésében lévő olyan adatbázis, ahova minden érdemleges információt a tudomásszerzéstől számított 24 órán belül be kell jegyezni. Noha a rendszerben a kezelt adatok tárolására az adatok továbbítására és törlésére a törvény szigorú szabályokat alapít meg, azt másik adatrendszerrel összekapcsolni, ebből a hálózathoz adatokat külön – szintén szigorú, a törvényben pontosan meghatározott – feltételek teljesítése nélkül átadni nem lehetséges, a körözött személyek elfogása érdekében bizonyos adataikat a sajtóban, rádióban, televízióban, interneten közzé lehet tenni, kivéve, ha az elrendelő hatóság ezt kifejezetten megtiltotta. „Péterfalvi Attila adatvédelmi biztos szerint a jogszabályok minden további nélkül lehetővé teszik a hatóság számára, hogy közreadják a körözött emberek képeit és személyes adatait. Persze csak azokat, amelyek az illető felismeréséhez szükségesek. Ugyancsak a hatóság felel a nyilvántartás pontosságáért. Ha valakinek tévedésből kerül fel a fo-

tója a netre, személyiségi jogainak megsértése miatt minden további nélkül kártérítési pert indíthat.”¹¹

Előfordul, hogy a végrehajtás foganatosítása elől menekülő elítélt megpróbálja átlépni az országhatárt. A rendőrség ilyenkor a határőrség segítségét kéri. A két szerv közötti együttműködést a határőrség bűnügyi és felderítő főosztálya bonyolítja le. A Be. a határőrség számára jogkört biztosít a körözéshez. Ugyanezt a határőrségről szóló törvény 4. § 5. pontja is megengedi. Határkörözést a nyomozó hatóságok rendelhetnek el legfeljebb 72 óra időtartamra. A határőrség ezt a jogkört úgy gyakorolja, hogy az elfogatóparancs kiadása mellett elrendeli a határkörözést, és az addig van hatályban, amíg az elfogatóparancshoz tartozó rendelkezéseket a rendőrség illetékes munkatársai bevezetik a körözési nyilvántartási rendszerbe, tekintettel arra, hogy a határőrségnek egyelőre nincs jogosultsága a körözési irányító rendszerbe (KIR) történő adatfelvitelre, törlésre, illetve módosításra. A rendőrséggel történt egyeztetés alapján az új KIR alkalmazásakor a határőrség megkapja a felvételi, módosítási, törlési jogkört, és akkor a Hörtv.-ből törölhető lesz a határkörözés.

Ha a határkörözés során elfogják a körözött személyt, a határőrök vagy feltartóztatják őt, és értesítik a rendőrséget, amely¹² elviszi a körözést kibocsátó bv. bíróhoz, vagy pedig a határőrség maga szállítja el a bíróságra, ügyészségre, legközelebbi bv. intézetbe az elfogottat. A határőrséget tehát nem köti a körözést kibocsátó szerv illetékessége.

Ha a Be. rendelkezése szerint az ismeretlen helyen tartózkodó elítélttel szemben elfogatóparancs kibocsátásának van helye, a körözést elfogatóparancsban kell elrendelni.¹³ A határozattal elrendelt feladatot szintén a rendőrség hajtja végre. Az így elfogott elítéltet – legfeljebb nyolc (engedéllyel további négy) óra időtartamra – előál-

¹¹ www.jogiforum.hu/hirek/13989

¹² A 20/2001. (X. 11.) BM rendelet 12. § (2) bekezdése értelmében nem a körözést kibocsátó bv. bíró székhelye szerint illetékes rendőrkapitányság végzi az átkísérést, hanem az, amelyik a megtalálás helye szerint illetékes.

¹³ I/2003. (III. 7.) IM rendelet 7. § (1) bek.

líthatja a rendőrség, majd az elfogatóparancsot kibocsátó bv. bíró székhelye szerint illetékes megyei letöltőházba szállítják.

A közérdekűmunka-büntetés fogamatba vétele

Ma a közérdekű munka a szabadságvesztés utáni legszigorúbb büntetési fajta. Az elítélt adott helyen és időben, előre meghatározott ideig köteles a számára kijelölt munkafeladatokat ingyenesen elvégezni. Ezen kívül viszont nem korlátozható személyi szabadsága. A közérdekűmunka-büntetés a szabadság elvonásával járó büntetésekhez képest óriási könnyebbség az elkövetőnek – ezért egyes szakemberek inkább a pénzbüntetés alternatívájaként vagy mellékbüntetésként tudnák ezt a szankciót elképzelni. Nemteljesítés esetén azonban nem kerülheti el az elkövető a szabadságvesztés-büntetést.

A közérdekű munka életre hívásának büntetőpolitikai hátterében nem a munkára nevelés állt, hanem elsősorban az, hogy az elkövető a köz javára teljesítve „ledolgozzon” valamit abból a kárból, amit a tett elkövetésével a köznek, a társadalomnak okozott. Vagyis elméletileg minden olyan bűncselekmény elkövetésekor lehetne alkalmazni, ahol azt a törvény engedi, hiszen minden jogellenes magatartás a társadalmi rendet, így a köz érdekét sérti, ezt a köznek nyújtott kártalanítással lehetne kompenzálni.

Másrészről az enyhébb büntetések alkalmazására nemzetközi dokumentumok is felhívnak. „A normastabilizáció, prevenció és jóvátétel hármasságával összhangban az állami büntetőpolitikát ma már jelentősen befolyásolják az ENSZ, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának és az Európa Uniónak a büntetőpolitikai ajánlásai. Ezek az ajánlások megfogalmazzák bizonyos büntetőpolitikai vezérelveket (...):

- a szabadságvesztés-büntetést végső eszközként kell kezelni, amelynek alkalmazása csak akkor indokolt, ha az elkövetett bűncselekmény súlyára tekintettel nyilvánvaló, hogy semmilyen más büntetés nem lenne megfelelő,
- kerülni kell a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetés alkalmazását,

- elő kell mozdítani a közösségi szankciók és intézkedések szélesebb körű alkalmazását,
- differenciálni kell a büntetési rendszert, be kell vezetni új szabadságelvonással nem járó szankciófajtákat,
- biztosítani kell a mediációhoz és az áldozat kártalanításához való jogot.¹⁴

A közérdekű munka alkalmazására azonban még mindig ritkán kerül sor, a statisztikai adatok szerint az összes kiszabott büntetés kevesebb mint tíz százalékában (*táblázat*). Ez (a későbbiekben részletesen kifejtett egyéb okok mellett) azzal is magyarázható, hogy a közérdekűmunka-büntetést csak a kevésbé súlyos, elsősorban nagyon elleni bűncselekmények elkövetőivel szemben alkalmazza a bíróság.

Táblázat

Jogerősen elítélt felnőtt korúak és a közérdekűmunka-büntetésre ítélték között a bűncselekményének megoszlása (2001–2005)

Év	Osszes elítélt	Közérdekű munka	%
2001	87 539	3360	3,8
2002	91 573	4060	4,4
2003	86 722	3794	4,4
2004	90 927	4116	4,5
2005	90 347	4817	5,3

Szabályozás – gyakorlati problémák – megoldások¹⁵

A közérdekűmunka-büntetést a bíró szabja ki ítéletében. Az ítélező bíró megküldi az értesítő lapot a büntetés-végrehajtási bírónak, aki azt a pártfogó felügyeletnek továbbítja. Ez a szervezet harminc

¹⁴ <http://www.bvop.hu/?mid=19?cikkid=38>

¹⁵ Az alfejezet megírásához felhasználtam az Országos Kriminológiai Intézet által Büntetések fogantatbavétele címen szervezett, 2006. október 25-én tartott kerekasztal-beszélgetés anyagát (az erről készült beszámoló megjelenés alatt), valamint a 2006. október 26–27-én, Balatonlellén, fiatal ügyészségi szakemberek részvételével szervezett konferencián elhangzottakat.

napon belül javaslatot tesz a bv. bírónak a letöltésre, aki szintén harminc napon belül kijelöli azt az – elkövető lakóhelyén működő – intézményt vagy gazdálkodó szervezetet, ahol a tényleges munkavégzés zajlik majd. Ehhez két feltétel szükséges: egyrészt tudnia kell, milyen munkahelyek közül válogathat, másrészt tisztában kell lennie az elítélt kvalitásaival is. A gyakorlati tapasztalatok szerint mindkettő problémákat okoz a végrehajtásban.

A Bv. tvr. szabályozása alapján (60. § (3) bek.) a megyékben és a fővárosban működő munkaügyi központok rendszeresen tájékoztatják a megyei bíróságokat és a pártfogó felügyelői szolgálat megyei hivatalát azokról a munkahelyekről, amelyek a közérdekűmunkavégzésre ítélték kijelölését igénylik. A munkaügyi központok azonban csak ritkán tudnak címetek küldeni, mivel a munkahelyek nem nagyon ajánlják fel munkakapacitásukat a közérdekűmunkavégzésre ítélt elkövetőknek. Praktikusán a pártfogók szoktak munkahelyek után járni, próbálnak minden elítélt számára megfelelő helyet találni.

A másik probléma az elítéltek munkaalkalmasságával kapcsolatos. Mind a Btk. (49. § (2) bek.), mind a Bv. tvr. (60. § (1) bek.) rendelkezik arról, hogy csak olyan munkát szabad kijelölni, amelyet az elítélt – egészségi állapotára, képzettségére, munkára való alkalmasságára és az elkövetett bűncselekmény jellegére figyelemmel – előreláthatóan el tud majd végezni. A szabályozás ellenére mégis nagyon gyakran előfordul, hogy az adott vagy rosszabb esetben bármilyen munkavégzésre alkalmatlan elítéltnak szabnak ki meghatározott feladatokat. Ez elsősorban akkor merülhet fel, ha az elítélt nem jelenik meg a tárgyaláson, vagy olyan problémákkal küszködik, amit a bíróság szemrevételezés alapján nem érzékelhet. Hasznos lenne átvenni a nyugati – főképp angolszász – példákat, ahol az elítéltet megkérdezik, hajlandó-e, képes-e az adott munkát elvégezni¹⁶. Kézenfekvő megoldás lenne az is, ha közérdekűmunka-

¹⁶ Az új Btk. előkészítését végző bizottság javaslata szerint a módosítás után hazánkban is szükséges lesz a terhelt beleegyezése a közérdekűmunkabüntetés kiszabásába.

büntetést csak az elkövető jelenlétében (és visszautalva az előző feltételre: megkérdése után) lehetne kiszabni.

Elrendelheti a bíróság pártfogó felügyelői vélemény beszerzését, mind a munkaalkalmasságra, mind az elkövető életelözményére vonatkozóan, a gyakorlatban erre mégis ritkán kerül sor. Így a büntetés foganatosítása során a pártfogóknak sokszor azzal a ténnyel is szembe kell nézniük, hogy az elkövetővel szemben akár öt-hat közérdekűmunka-büntetés van folyamatban, amiből még az első sem töltötte ki. Ilyen esetekre (is) jó megoldást jelentene, ha a Pártfogó Felügyelői Szolgálat Országos Hivatala által a közeljövőben létrehozandó országos belső adatbázis elérhető lenne a bírók számára is – vagy ha nekik is volna hasonló rendszerük. Így még az ítélet kiszabása előtt láthatnák, kik azok az elkövetők, akikkel szemben alkalmatlan büntetési nem a közérdekű munka, továbbá melyik elítélt került már kapcsolatba (és milyen okból) a pártfogó felügyelettel.

A büntetés-végrehajtási bíró kioktatja ugyan az elítéltet, mikor és hol kell a munkabüntetést megkezdenie, előfordul, hogy az érintett nem jelenik meg, és elérni sem lehet (ismeretlen helyre költözött, hajléktalan). Ebben az esetben a végrehajtási bíró a szabadságvesztésre irányadó szabályok szerint körözést rendelhet el, vagy elfogatóparancsot bocsáthat ki vele szemben.

A napi munkavégzés hosszának megállapítása már elméleti szinten problémát jelent. Míg a Btk. értelmében egynapi munkavégzésnek hatórányi tevékenység felel meg, addig a Bv. tvr. ezt napi négy-nyolc órában állapítja meg. Nagy Ferenc szerint a „lex posterior derogat legi priori” elvének megfelelően a Btk. hat órára vonatkozó szabályát kellene elfogadnunk, már csak azért is, mert igazságtalan lenne, ha ugyanaz a büntetés egyes esetekben kétszer annyi munkavégzéssel lenne csak teljesíthető. A legjobb megoldást természetesen a jogszabályok harmonizációja jelentené.

Szintén a foganatosítás gyakorlati oldalát érintő probléma, hogy az elítélt a munkát a heti pihenőnapon végzi. Hét végén is tevékenykedő munkahely eleve kevesebb van az országban, általában még azok is eltérő (hét végi) munkarend szerint dolgoznak. Noha

érthető az a jogalkotói szándék, miszerint a hét végi munkavégzés célja éppen az, hogy nem zavarja meg az elítélt normál életét, a munkahelyét nem kell feladnia, vagy szabadsága terhére dolgoznia büntetése letöltése okán – a büntetés gyakorlati alkalmazását nagyon megnehezíti.

További probléma, hogy a munkahelyek ódzkodnak közérdekű-munka-büntetéses elítéltet foglalkoztatni. Ennek hátterében több ok is áll, ezek egy részén gazdasági ösztönzők beépítésével lehetne javítani. Az elítélt ingyenesen dolgozik büntetésének letöltése alatt. Ezen kívül azonban semmiféle állami, pénzügyi segítség – adókedvezmény, jóváírás – nem sarkallja a munkáltatót arra, hogy közérdekűmunka-büntetésre ítélt embert foglalkoztasson. Ezzel szemben a munkáltató köteles megtéríteni az utazási költséget akkor, ha nem azon a településen történik a munkavégzés, ahol az elítélt lakik. Továbbá a munkáltatónak vezetnie kell a bíróság által megküldött nyilvántartó lapot, az ügyész ellenőrizheti az elítélthez kapcsolódó tevékenységét, illetve a bíróság is bármikor kérhet felvilágosítást tőle.

Az anyagiakkal nem kompenzálható problémák az elítélt személyiségéből fakadnak. A munkáltató nem tud semmit a múltjáról, a munkavégzési képességeiről, alkalmasságáról, csak az a biztos, hogy valamilyen bűncselekményt követett el. A gyakorlati tapasztalatok szerint sokszor agresszív, alkoholistá, hajléktalan emberekkel szemben szabják ki büntetésüként a közérdekűmunka-végzést. A vidéki városokban, településeken további problémát jelent, ha ismerik az elkövetőt, s ezért eleve nem foglalkoztatják. Szintén a kisebb közösségeknél felvetődő gond, hogy az esetleges munkahelyen nem válik be az elkövető – mert nem jelenik meg, munkavégzésre alkalmatlan állapotban érkezik stb. –, ekkor sokkal nehezebb új helyet szerezni számára.

Csekély a munkára bírás érdekében velük szemben alkalmazható lehetőségek száma. A pártfogó felügyelő figyelmezteti az illetőt a munka felvételére, folytatására, újabb fegyelemsértéstől való tartózkodásra, azonban ezek az intézkedések a legtöbb esetben nem jelentenek valódi megoldást. Sokkal szerencsésebb lenne, ha az olyan emberrel szemben, akinél valószínűsíthető a nem megfelelő

teljesítés, már korábban kezdeményezni lehetne a szabadságvesztés-büntetésre való átváltást.

Az átváltáshoz jelenleg hosszabb utat kell bejárni. A munkahely jelez a bíróságnak, ha az elítélt nem tesz eleget munkakötelezettségének. Ekkor a bíróság beszerzi a pártfogó felügyelő jelentését, majd mindkettőt megküldi a megyei (fővárosi) főügyésznek. Az ügyész, ha kell, meghallgatja a pártfogó felügyelőt, ha szükséges, véleményt is kér tőle, majd dönt arról, átváltoztatja-e a közérdekű-munka-büntetést szabadságvesztéssé, vagy más munkahely kijelölésére tesz indítványt.

Ha az átváltásról dönt, fogház fokozatban, a szabadságvesztésre egyébként irányadó szabályok szerint kell az elítélttel szemben a büntetést foganatosítani. Az átváltás számításánál egynapi tétel egy nap szabadságvesztés-büntetésnek felel meg. „Az átváltás arányossága azonban problematikusnak tekinthető, hiszen ha valaki a törvényben rögzített napi hatórás munkakötelezettségének nem tesz eleget, akkor ennek helyébe 24 óra tartamú szabadságvesztés lép. Annak figyelembevételével is kritizálható ez a megoldás, hogy az enyhébb büntetés (a közérdekű munka) végrehajtása megtagadásának a helyébe, annak szankciójaként alkalmazandó szabadságvesztés a legenyhébb, fogház fokozatban töltendő le.”¹⁷

Míg az elévülési idő az ítélet jogerőre emelkedésétől számított három év után bekövetkezik, addig az átváltás hosszadalmas folyamat. Először meg kell próbálni az elítélttet munkára bírni, majd új munkahelyet találni neki, s csak végső megoldásként, sokszor az ítélet meghozatala után egy-két évvel kerülhet sor az átváltásra. A gyakorlatban dolgozó szakemberek egyöntetű véleménye szerint szerencsésebb lenne, ha az elévülési időn belül lenne egy korábbi időkorlát, ahol automatikusan sor kerülne az átváltásra.

Az elévülés pusztán azért is bekövetkezhet, mert nem találtak az elkövető számára megfelelő munkahelyet. Így a büntetés nem tudja betölteni szerepét. Szükség lenne egy belső sorompóra, amely

¹⁷ Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 1998, 309. o.

nem engedné kitöltetlenül elmúlni a három évet. A sorompó nem azonos az átváltással, hiszen ebben az esetben nem az elítélt hibájából nem következett be a teljesítés. Inkább az államnak kellene belépnie, például kötelező munkahely kijelölésével, ahol nem a munkáltató dönthetné el, alkalmazza-e az elkövetőt. Az állam cserében kompenzálná a munkáltatót. A sorompót azonban túl koránra sem lenne szabad tenni, mert akkor nem mutatkozna kellő motíváltás megfelelő munkahely keresésére a pártfogók részéről. Ezzel a megoldással valamennyivel többbe kerülne az államnak a közérdekűmunka-büntetés teljesítése, de még mindig olcsóbb lenne, mintha átváltva büntetés-végrehajtási intézetben kellene kitölteni a fennmaradó időt. Emellett a társadalmi költség is alacsonyabb maradna, ha nem az a kép élne az emberekben, hogy a közérdekű munkát meg lehet úszni, csak ki kell várni.

A pénzbüntetés

A pénzbüntetés az egyik legrégebb büntetési fajta. Töretlen népszerűségét több ok magyarázza: az elkövető nem szakad ki megszokott családi környezetéből, nem kerül rossz közösségbe a végrehajtási intézetben, nem kell feladnia korábbi életvitelét, munkáját. Mindez önmagában még a közérdekűmunka-büntetésről is elmondható. Azok a pozitívumok, amelyek csak a pénzbüntetés alkalmazása mellett szólnak, két csoportba sorolhatók. Egyrészt az államnak előnyös jellemzőkről, másrészt az elítéltet érintő kedvezményekről érdemes említést tenni.

Az államot érintő előnyök: ez az egyetlen olyan főbüntetés, ahol nem kiad az állam pénzt az elítélttel szemben elrendelt szankció végrehajtása során, hanem az elkövető fizet a kasszába. A pénz mellett az apparátus kímélete is ennek a büntetési nemnek a sajátja, mivel az államnak nem kell az elkövető őrzéséről, szállításáról, neveléséről, képzéséről, gyógyításáról és még oly sok egyéb tevékenységről gondoskodnia, vagy a társszervek (rendőrség, határőrség) segítségét igénybe vennie a hatékonyság érdekében. Teljesítés esetén egyedül a bíróság érintett a szankció behajtásával.

Az elkövetőt érintő előnyök legalább ilyen jelentősek. Ezt a büntetést lehet a leginkább egyénre szabni, hiszen elrendelése során mind az elkövetett bűncselekményre, mind az elkövető életkörülményeire tekintettel van a bíróság az összeg és a napi tétel megállapításakor, a mérlegelés során. Azaz egyéniesíthető és fokozható büntetés is egyszerre. Mindemellett nagy előnye, hogy csekélyebb mértékben jelenik meg a társadalmi megbélyegző hatás, illetve a bírói tévedés esetén a tárgyi kompenzáció sem kizárt, azaz ténylegesen is jóvátehető a kár. Nem utolsósorban az elkövető emberi jogait itt korlátozzák a legkisebb mértékben, s még a szűk megszorító esetben is van lehetőség a kompenzálásra, enyhítésre: a pénzbüntetés részletekben való fizetésének elrendelésével.

Sok pozitív tulajdonsága ellenére ez a büntetés nem minden esetben alkalmazható. A legkézenfekvőbb kizárás a törvény rendelkezése: csak a nem túl súlyos, főként vagyoni bűncselekmények elkövetőivel szemben szabható ki. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy ez az egyetlen a főbüntetések közül, amelynek teljesítése fizikailag nincs az elítélt személyéhez kötve. Noha a büntetést az elkövetővel szemben szabják ki, azt már nem lehet ellenőrizni, hogy a teljesítést ki hajtotta végre. További probléma lehet, hogy a szegényebb elítélteket (főleg az úgynevezett megélhetési bűnözőket) újabb bűncselekmények elkövetésére „ösztönözheti” a pénzbüntetés-fizetési kötelezettség. Az ellenzők szerint a pénzbüntetés kihat az elkövető családjára is. Ezzel azonban nem értek egyet, a szabadságvesztés-büntetés éppúgy – sőt jobban – befolyásolja és átrendezi a családi körülményeket.

Az egyéniesítést a napi tételek számával és az egynapi tétel összegének megállapításával lehet elérni. A napi tételek száma a cselekménnyel elért vagy elérni kívánt anyagi előnyre, míg a napi tétel összege az elkövető vagyoni, jövedelmi, személyi viszonyaira és életvitelére reflektál. Így érhető el az, hogy a legszegényebb réteggel szemben is kiszabható legyen ez a büntetés anélkül, hogy a hasonló cselekmények eltérő megítélése ellen felszólaljanak az ellenzők. A teljes aránytalanság elkerülése érdekében a törvényalkotó meghatározza azt a keretet, amin belül szabad kezet kap a bíró. Ha

alá- vagy fölé menne a sávoknak, más szankciót kell elrendelnie. A napi tételek számán és összegén már el lehet vitatkozni elméleti szinten: nem túl magas, vagy épp nem túl alacsony-e. Az egyes országok eltérő keretekkel dolgoznak, azonban az összehasonlítás előtt az államok gazdasági helyzetét, az emberek jólétét is szükséges elemezni.

Az elítélt a büntetést a megyei (fővárosi) bíróság gazdasági hivatalának fizeti be. A hivatal a végrehajtás összegéről értesíti az érintettet, akinek ettől az időponttól számított 15 nap áll rendelkezésére az összeg befizetésére. Ez alól egy kivétel lehetséges, ha a bíróság részletfizetést vagy későbbi időpontban történő fizetést engedélyezett. Ekkor az elítélt a bíróság által megállapított időpontig köteles fizetni.

Ennek a szabálynak a kötelezettség nem teljesítése esetén van különös jelentősége. Ha ugyanis az elítélt a fenti határidőn belül nem tesz eleget fizetési kötelezettségének, a gazdasági hivatal megkéri az első fokon eljáró bíróságot a pénzbüntetés szabadságvesztés-büntetéssé átváltása érdekében. (Fiatalkorú elkövető esetében a határidő elmulasztása után a pénzbüntetés behajtása iránt intézkedik.) Az átváltott büntetést fogház fokozatban kell az elítéltnak letöltenie. Egynapi tétel egynapi büntetésnek felel meg. A pénzbüntetés helyébe lépő szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére vonatkozó szabályok ettől az időponttól kezdve megegyeznek az eleve is szabadságvesztés-büntetésre ítéltre vonatkozó rendelkezésekkel. Azaz ugyanúgy kell eljárni önkéntes bevonulása, illetve be nem vonulása esetén körözése, elfogása kapcsán is.

Az egyetlen specifikum – ez a büntetés foganatosításakor problémát szokott okozni –, hogy a pénzbüntetés akkor is megfizethető, ha a bíróság már átváltoztatta azt szabadságvesztéssé. Ha az elítélt vagy hozzátartozója még a szabadságvesztés megkezdése előtt megfizeti az összeget, nem hajtható végre a szabadságvesztés. Ha részben fizeti meg, csak arra a részre vonatkozóan lehet foganatosítani a büntetést, amekkorára nem fizette meg. A törvény lehetőséget ad arra is, hogy a szabadságvesztés ideje alatt fizessék meg a pénzbüntetést. Ebben az esetben a befizetés után nyomban szabadon kell bocsátani az elítéltet. Azonban a gazdasági hivatal csak munka-

időben tudja visszaigazolni a bv. intézetnek a befizetést, a fogvatartott csak ennek megtörténte után engedhető el. Szélsőséges esetben ez a szabály azt is jelentheti a gyakorlatban, hogy a péntek délután megtörtént befizetést csak hétfő reggel igazolják vissza, így három napig jogellenesen tartóztatják fel az illetőt. Ugyanez az adatátviteli probléma előfordulhat akkor is, ha körözéskor elfogják az elítéltet, aki közben már befizette az összeget. Ezeket a problémákat azonban a rendszer magában hordozza, szinte lehetetlen orvosolni.

Konklúzió

A büntetések foganatba vételének tanulmányozása során a hazai jogszabályok bázisáról kiindulva, a gyakorlati szakemberek bevonásával próbáltam vázolni mindazokat az okokat, amelyek sikertelenné tehetik a jogalkotói szándék szerinti büntetés-végrehajtást. Az érintett terület minden szegmensére más, eltérő számú, minőségű, alaposágú jogszabály vonatkozik. Így a megoldási javaslatok tekintetében sem lehet általánosítani.

Összességében elmondható, hogy az egyik legfőbb problémát az okozza, hogy a büntetés foganatosításával érintett valamennyi szerv adatbázisa különálló egység, nincs köztük átjárás, összekapcsolódás (akár csak eseti jelleggel, egy elítélt köré csoportosulva). Ez több okból is aggályos. Egyrészt az adatok beszerzése gyakran csak egy hivatalos csatornán keresztül működik, amelynek a végén több szerv várja az információt. Így a többi résztvevő csak a fő érintettől értesülhet a fennálló helyzetről, hosszú időt és rengeteg energiát emészt fel számukra ugyanazoknak az adatoknak a megszerzése. A jó megoldás az lenne, ha legalább az azonos ügyön dolgozó szakemberek betekintheznének egymás adatbázisaiba.

Másrészt rendkívül fontos lenne a büntetés-végrehajtási jogszabályokat egységes szerkezetbe foglalni, az egymásnak ellentmondó szakaszokat harmonizálni. Elengedhetetlen, hogy a társszervek egymásra is tekintettel legyenek a feladataik elvégzésénél. Saját munkájukat úgy tervezzék meg, hogy az a szankció-végrehajtásban közreműködő másik szervezet tevékenységét is segítse. Saját mun-

kavégzésüket gyorsítsák abból a célból, hogy az elítélt – az elkövetett tettehez időben minél közelebb – töltsse ki büntetését, hiszen a szankció leginkább így éri el eredeti célját.

IRODALOM

Christie, Nils: Büntetésipar, Osiris, Budapest, 2004

Jancsák Ramóna: Fogvatartottak az Európai Unióban, a világ börtönnépességének listája alapján. *JURA*, 2006/2.

Lajtár István – Vókó György: Együttműködés. A bv. tisztek, bv. felügyeleti ügyészek, bv. bírák és rendőrtisztek tanácskozásairól. *Börtönügyi Szemle*, 1997/2.

Mezey Barna (szerk.): Jogtörténet, Osiris, Budapest, 1999

Nagy Ferenc – Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része. Korona Kiadó, Budapest, 1998

Pacsek József: A bv. törvényességi felügyeleti és jogvédelmi ügyészi munka. *Belügyi Szemle*, 2002/2–3.

Vókó György: A büntetés-végrehajtás hatékonyságát meghatározó tényezőkről. *Jogtudományi Közlöny*, 1993/7.

Vókó György: Jogi és igazgatási tényezők hatása a büntetések végrehajtására. *Jogtudományi Közlöny*, 1994/1.

Vókó György: Miért maradt el a szabadságvesztés végrehajtása? *Rendészeti Szemle*, 1994/9.

Vókó György: A magyar büntetés-végrehajtási jog. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs, 1999

Vókó György: Rendőri feladatok a büntetés-végrehajtási jogból. *Belügyi Szemle*, 2002/2–3.

Vókó György: A mellékbüntetések végrehajtása. *Belügyi Szemle*, 2003/11–12.

JOGSZABÁLYOK

1978. évi IV. törvény a büntető törvénykönyvről

1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

1995. évi CVII. törvény a büntetés-végrehajtási szervezetről

1994. évi XXXIV. törvény a rendőrségről

2001. évi XVIII. törvény a személy- és tárgykörözésről

1997. évi XXXII. törvény a határőrizetről és a határőrségről

1979. évi II. tvr. a büntetések és intézkedések végrehajtásáról

6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól

21/1994. (XII. 30.) IM rendelet a büntetés-végrehajtási intézetek kijelöléséről

43/1953. (VIII. 10.) MT rendelet

1/2003. (III. 7.) IM rendelet az ismeretlen helyen tartózkodó terhelt, illetve a bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható ismeretlen személy tartózkodási helye felkutatásának, lakóhelye, illetőleg személyazonossága megállapításának és körözése elrendelésének részletes szabályairól

20/2001. (X. 11.) BM rendelet a rendőrség és határőrség körözési tevékenységéről

21/2001. (X. 11.) BM rendelet a körözési nyilvántartásból történő adatigénylésről és adatszolgáltatásról, valamint a nyilvános tárgykörözési adatok hozzáférhetővé tételéről

INTERNET

www.radio.hu

www.jogiforum.hu/hirek/13989

www.police.hu/rend_korozes/korozes_open.html

www.police.hu/jogszabalyok

www.bvop.hu

www.hor.gov.hu

KONFERENCIÁK

Magyar Börtönügyi Társaság, 2006. szeptember 29.

A büntetések végrehajtása. Kerekasztal-beszélgetés az Országos Kriminológiai Intézetben, 2006. október 25.

Tudományos konferencia fiatal ügyészségi szakemberek részvételével. Balatonlelle, 2006. október 26–27.

Az irreguláris migráció megfékezésére tett kísérletekről

Napjainkban egyre több szó esik a bevándorlás kérdéséről, annak legális és illegális vonatkozásairól. 2006 nyarán az Európai Bizottság új közleményt¹ adott ki az irreguláris migráció témakörében. Ebben az új politikai prioritások meghatározása mellett számos gyakorlati és cselekvésközpontú intézkedést javasol, egyben összefoglalja az e terület európai uniós politikáját. Ehhez kapcsolódik az is, hogy 2007 és 2013 között csaknem hatmilliárd eurót költenek majd migrációval kapcsolatos kiadásokra, kiemelve, hogy a bevándorlás kezelése a származási, a tranzit- és a célországok megosztott felelőssége. Az eddig megtett lépések, valamint az ehhez a hatalmas összeghez kapcsolódó további intézkedések bemutatása minden szempontból aktuális.

2005-ben és 2006-ban jelentős lépések történtek az uniós migrációs politikában. Az EU dokumentumaiban alaposabban elkülönülnek a legális és illegális bevándorlás különbségei, a közöttük lévő szoros kapcsolat, a fellépéshez szükséges együttműködés alapelvei. Az Európai Unió az elmúlt évtizedekben is jelentős mennyiségű pénzt költött a migrációval kapcsolatos kiadásokra. Az újdonság az, hogy a jelenlegi elképzelések szerint a jövőben ez szervezettebben, egyetemes gyakorlat kialakítására törekedve történik majd – bár ez 27 ország esetében egyre nehezebb feladatnak tűnik.

Az 5,9 milliárd euró felhasználását az EU végre körvonalazódó egységes migrációs politikájának megvalósítására szánják. A fő

¹ A bizottság közleménye a harmadik országok állampolgárainak illegális bevándorlása elleni küzdelem politikai prioritásairól. COM(2006) 402 végleges. Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 2006. július 19.

szempont az, hogy egy átfogó, kiegyensúlyozott európai uniós megközelítés továbbfejlesztése és végrehajtása valósuljon meg 2013-ig. Ehhez négy fő pillért határoztak meg:

Első pillér: a tagállamok kötelezték magukat a schengeni vívmányok alkalmazására és a közös uniós integrált határigazgatási rendszer létrehozására.

Második pillér: az Európai visszatérési cselekvési program 2002. évi elfogadásával a tagállamok ígéretet tettek arra, hogy a közös előírások és a legjobban bevált gyakorlatok alapján közös visszatérési politikát dolgoznak ki.

Harmadik pillér: a közös bevándorláspolitiká végrehajtásához a közösségnek hiteles választ kell adnia a *harmadik országok állampolgárai beilleszkedésének* sokrétű kérdésére.

Negyedik pillér: ha egy tagállam felelős egy bizonyos menekültügyi kérelem megvizsgálásáért, az EU-ban történő szükségtelen másodlagos helyváltoztatás elkerülése érdekében a lehető legkisebbre kell csökkenteni a beléptetés és a befogadás gyakorlatában mutatkozó eltéréseket. Elő kell mozdítani, hogy a tagállamok magas szinten és megegyező módon hajtsák végre a közös európai menekültpolitikát, és ezért egyensúlyt kell teremteni a tagállamok között a menekültek és a lakóhelyüket elhagyni kényszerülő személyek fogadására és a fogadás következményeinek viselésére tett erőfeszítések terén.²

Látható, hogy e négy pillér magában foglalja a legális és az illegális migrációs folyamatokra adott lehetséges válaszokat, utat mutatva arra, hogy a jövőben mely kérdésekre helyeznek majd még nagyobb hangsúlyt.

Ki kell emelni azonban azt is, hogy a legális és az illegális bevándorlás közötti különbségtétel a közösségi bevándorlási politika alapvető jellemzője. Az illegális migráció elleni küzdelem annak

² A bizottság közleménye a tanácsnak és az Európai Parlamentnek a 2007–2013 közötti időszakra a szolidaritás és a migrációs áramlások igazgatása keretprogram létrehozásáról. COM (2005) 123 végleges. Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 2005. április 6.

minden dimenziójában az irányított migrációs program szükséges eleme.³

Az EU 2001 óta átfogóan kezeli a bevándorlást, amely a migrációs lánc összes szakaszát felöleli, beleértve a *származási és a tranzit-országokkal való együttműködést, a határellenőrzést, az illegális belépés után tett intézkedéseket, valamint a visszafogadási és kitoloncolási politikát.* Ezt a megközelítést az illegális bevándorlásról, az integrált határkezelésről és a kitoloncolási politikáról szóló több közlemény és cselekvési terv határozza meg.⁴

Az illegális bevándorlás visszaszorítására irányuló hatékony politika vegyes stratégiát követel meg, amely mind a tagállamok jogszabályainak további harmonizálását célzó, mind a megerősített operatív együttműködésre irányuló intézkedéseket magában foglalja, valamint megfelelő politikákat és ösztönzőket tartalmaz, amelyek a származási országokban a gazdasági növekedés előmozdítását és a munkahelyteremtést célozzák. Ezzel egyidejűleg a külső tényezőket a származási és tranzitországokkal való együttműködésen keresztül kezelik. A bizottság által az e területen javasolt összes intézkedés mélyreható vizsgálat tárgya, célja annak megteremtése, hogy ezek teljes mértékben összeegyeztethetők legyenek az alapvető jogokkal mint a közösségi jog általános elveivel, valamint a nemzetközi joggal, beleértve az emberi jogokról szóló európai egyezményből származó menekültvédelmi és emberi jogi kötelezettségeket. Külön hangsúlyt kapnak az eljárási biztosítékokkal, a családegyesítéssel, valamint a letartóztatással és kényszerintézkedésekkel kapcsolatos biztosítékokkal foglalkozó rendelkezések.⁵

A 2004-es hágai program meghatározta az illegális bevándorlás valamennyi említett formája elleni küzdelem erősítésének ütemtervét számos politikai területen; ezek közé tartozik a határok biztonság

3 A bizottság közleménye a tanácsnak Hozzájárulás az Európai Uniónak az ENSZ nemzetközi migrációról és fejlődésről folytatott magas szintű párbeszédével kapcsolatos álláspontjához. COM (2006) 409 végleges. Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 2006. július 14., 6. o.

4 Uo.

5 Uo.

sága, az illegális foglalkoztatás, a kitoloncolás, valamint a harmadik országokkal való együttműködés.⁶

Az illegális bevándorlás elleni küzdelemmel kapcsolatos átfogó uniós megközelítést egy sor olyan alapelv irányítja, amelyek központi eleme az EU-n belüli szolidaritás hangsúlyozása, az alapvető jogok, a harmadik országok követelményei, valamint a tagállamok közvéleménye közötti egyensúly megtalálása.⁷

Az EU migrációkezelésének lényegi eleme a harmadik országokkal való partnerség, amelynek feladata a belső és a külső fellépés közötti koherencia megteremtése. Az illegális bevándorlás csökkentését és megelőzését mint közvetlen célt szolgáló együttműködés mellett e partnerség olyan intézkedéseket is magában foglal, amelyek a származási országokat segítik a rendszertelen migrációs áramlások alapvető okainak és ösztönző tényezőinek kezelésében.⁸ Erre a kérdésre az Európai Unió mindig sok pénzt és energiát fordított. (Például a Marokkóból érkező bevándorlók megfékezésére az ország éves GDP-jének 10%-át utalja az EU, hogy segítse és támogassa az otthon maradásukat.⁹)

Mind a feladat terjedelmére, mind pedig a jelenség összetettségére tekintettel olyan sokoldalú megközelítésre van szükség, amely a migrációs folyamat valamennyi szakaszára vonatkozóan előírja az intézkedéseket. Az EU legújabb prioritása alapján a következő kilenc pont kapcsán folytatódik a jövőben az illegális bevándorlás elleni küzdelem. Ez sokkal részletesebb, jobban kidolgozott rendszer, annak ellenére, hogy valójában a már említett négy témakör (határok biztonsága, az illegális foglalkoztatás, a kitoloncolás, valamint a harmadik országokkal való együttműködés) alfejezetei csupán. Az Európai Bizottság minden egyes kérdés vonatkozásában megvizsgálja a jelenlegi helyzetet, és rávilágít az összefüggésekre.

6 COM (2006) 402 végleges. i. m. 2. o.

7 Uo.

8 Uo. 3. o.

9 www.migration.ucdavis.edu/mn Létezik egy spanyol-marokkói akcióterv, ezeknek az intézkedéseknek ez adja a jogi hátteret.

Ennek alapján pedig cselekvési és tevékenységi lehetőségeket javasol.¹⁰

1. A harmadik országokkal való együttműködés.
2. Biztonságos határok – a külső határok integrált igazgatása.
3. Az emberkereskedelem elleni küzdelem.
4. Biztonságos úti okmányok és személyazonosító iratok.
5. A szabályozási problémák kezelése.
6. A központi ösztönző tényező – az illegális foglalkoztatás – kezelése.
7. Kiutasítási politika.
8. Az információcserre javítása a jelenlegi eszközök segítségével.
9. A fuvarozók felelőssége.¹¹

Határok biztonsága – a határátlépés

A határok biztonsága és a határátlépés már a kezdetektől fontos szerepet töltött be a gazdasági közösség életében. A schengeni egyezmények életbelépése óta a határok lebontásával a biztonsági deficit sok gondot okoz a döntéshozóknak.

Az irreguláris migráció, illetve a migráció kérdése a schengeni végrehajtási egyezményben kitüntetett jelentőségű. Az egyezmény a következő feladatokat határozza meg:

1. A külső határok intenzív őrzése.
2. A bevándorlási politika.
3. A menekültpolitika.
4. Az *illegális bevándorlás elleni fellépés*. (Kiemelés tőlem: W. Sz.)
5. Rendőri együttműködés.
6. Kábítószer-kereskedelem elleni fellépés.
7. Nemzetközi jogsegély és a kiadatás.
8. A határokon átnyúló automatikus körözési rendszer.¹²

10 COM (2006) 402 végleges. i. m. 4. o.

11 Uo. 4–13. o.

12 Cseresnyés Ferenc: Migráció az ezredfordulón. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005, 141. o.

Említést kell tenni a varsói székhelyű, 2005. május elseje óta működő, az Európai Unió tagállamainak külső határain való operatív együttműködési igazgatásért felelős európai ügynökségről (Frontex) is.¹³ Ennek célja olyan az ellenőrzés és a határőrizet egységes és magas szintjét szavatoló integrált irányítás megvalósítása, amely erősíti a külső határok hatékony ellenőrzését is.¹⁴ A határőrizeti ügynökség létrehozása, amely segíti a tagállamokat a külső határok igazgatása operatív vonatkozásainak végrehajtásában, beleértve a tagállamokban illegálisan tartózkodó, harmadik országbeli állampolgárok visszaküldését is, fontos lépés ennek megvalósítása irányába.

Egyes kutatók szerint az irreguláris migránsoknak csupán 20%-a lépi át a határt szabálytalanul, érkezik embercsempészek segítségével, a fennmaradók legálisan jönnek, de a túltartózkodás, illetve az illegális munkavállalás miatt válnak szabálytalan bevándorlókká.¹⁵

2004-ben az Európai Bizottság felkérésére tanulmányt készítettek a legális és az illegális migráció közötti kapcsolatáról. E szerint az irreguláris migránsok illegális határátlépése történhet egyénileg, illetve szervezetten.¹⁶ Hozzátennem, hogy aki egyénileg próbálja a határt átlépni, annak is nyilvánvalóan szüksége van segítségre, hiszen nincs megfelelő „terepismerete”, ha a zöldhatáron próbál átjutni, de akkor is, ha hamis vagy hamisított úti okmányokkal a határal-

13 A tanács 2007/2004. EK rendelete. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, L. 349., 2004. november 25.

14 Annak ellenére, hogy a külső határok ellenőrzése és őrzete a tagállamok felelőssége.

15 Didier Bigo: Criminalization of „migrants”: the side effect of the will to control the frontiers and the sovereign illusion. In: Barbara Bogusz – Ryszard Cholewinski – Adam Cygan – Erika Szyszczak (eds.): Irregular Migration and Human Rights: Theoretical, European and International Perspectives. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2004, p. 72.; vö. Stalker 15-30%-os becslésével. Peter Stalker: Workers without frontiers: The Impact of Globalization on International Migration. Journal of International Migration and Integration, vol. 2., no. 3., Summer 2001

16 Tanulmány a jogszerű és jogszerűtlen migráció közötti kapcsolatokról. COM (2004) 412 végleges. Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 2004. június 4., 14. o.

lomáson átlépve igyekeznek „új” hazájába. Persze ebben az esetben az embercsempészek „szolgáltatásai” közül csupán néhány elemet vesz igénybe, míg azok, akik szervezett keretek között lépik át a határt, szinte az összes láncszemet használják.¹⁷ Az uniós tanulmány szerint a szervezett csoportokat igénybe vevők vannak nagyobb veszélyben, mert ők az embercsempészek mellett emberkereskedelemmel foglalkozó bűnszervezetek hálójába is kerülhetnek.

Az Európai Tanács hangsúlyozza a belső határellenőrzések mihamarabbi megszüntetésének, a külső határok integrált irányítási rendszere további fokozatos létrehozásának fontosságát, valamint a külső határok ellenőrzésének és őrizetének megerősítését. Ebből a szempontból kiemelendő a tagállamok közötti szolidaritás és a felelősség méltányos megosztásának szükségessége, ideértve a pénzügyi vonatkozásokat is.

A 2004-es tanulmány leszögezi, hogy „az Európai Unióba irányuló migráció elhatározásának hátterében álló indítékok általában széles választékot fednek le; a gazdasági megfontolások semmi esetre sem tekinthetők az egyedüli és kizárólagos tényezőnek. A migráció elhatározásnak alapját általában az egyén által mérlegelt számos kényszerítő tényező szolgáltatja, mint például a munkanélküliség, az állandósult alacsony bérszínvonal; természeti katasztrófák vagy ökológiai rombolás, továbbá olyan húzó tényezők is, mint a nem hivatalos ágazatokban az elhelyezkedés lehetősége, magasabb munkabérek, politikai stabilitás, a törvényes rend fenntartása, az emberi jogok hatékony védelme, vagy különféle munkaerő-piaci állapotok. A jogszerűtlen migráns elhatározását véghez viszi a különféle elrettentő tényezők ellenére is, mint például a migrációt elősegítő szolgáltatások magas költsége, a határvédelmi hatóságok általi feltartóztatás és eljárás kezdeményezése.”¹⁸

Az EU-ban általános nézet, hogy a büntetőjog szigorával elsősorban a migránsokat kihasználó, az irreguláris migránsokat segítő

17 Jungbert Béla: Az embercsempészet mint az illegális migráció egy fajtája. In: Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): Táborlakók, diaszpórák, politikák. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1996, 195–208., 197. o.
18 COM (2004) 412 végleges. i. m. 15–16. o.

emberek ellen kell fellépni. A szabálytalan vándorlással szemben a hatékony határellenőrzés mellett idegenrendészeti intézkedéseket kell alkalmazni.¹⁹

A legnagyobb probléma azonban az, hogy egy olyan összetett jelenséggel szemben igyekszünk lépéseket tenni, amelynek nagyságát csak megközelítőleg tudjuk megmondani, és a döntéshozók becslésekre hivatkozva próbálnak jogszabályokat alkotni. Nyilvánvalóan ez is oka lehet annak, hogy – amint azt az irreguláris migráció elleni küzdelem negyed százados története bizonyítja – nehéz jó és hatékony választ adni erre a kérdésre.

Az irreguláris migráció megelőzését a határon kell kezdeni, de nem szabad ott megrekedni. Országoként más és más módon kell kezelni ezt a jelenséget, figyelemmel az adott viszonyokra, jellegzetességekre.

Elsőként a határátlépés ellenőrzésének erősítésére kell koncentrálni: a szabálytalan átlépés során a nyilvánvaló segítők (embercsempészek) ellen kell fellépni. A határ ma Európában Schengent jelenti. Nem véletlen, hogy a schengeni végrehajtási egyezményben elsőszéget élvez az irreguláris migráció elleni fellépés.

A schengeni megállapodásban meghatározott végrehajtó bizottság már 1998-ban döntött a jogellenes bevándorlás elleni intézkedések elfogadásáról.²⁰ Ebben a szoros együttműködés mellett kiemelik az információcsere szükségességét is. Fontosnak tartják az alapos ellenőrzéseket a külső határokon található engedélyezett határátkelőhelyeknél, különös hangsúlyt helyezve a bevándorlás által érintett határszakaszokra. Fokozni kívánják továbbá az országon belüli rendőrségi intézkedések intenzitását a nemzeti jogszabályok lehetőségein belül, különösen a fő közlekedési útvonalakon, lehetőség szerint a schengeni partnerekkel egyeztetve és szorosan együttműködve.

19 Vas Gizella: A határellenőrzés és az illegális migráció elleni fellépés az Európai Unióban. *Belügyi Szemle*, 2000/3., 74–86., 77. o.

20 A végrehajtó bizottság 1998. október 27-i határozata az illegális bevándorlás elleni intézkedések elfogadásáról. SCH/COM-ex (98)37 def.2

A szabálytalan bevándorlás mellett az embercsempészek hálózatának felszámolása is előnyt élvez. A határozat kiemeli az embercsempész hálózatok elleni harc koordinációját, ezt információcsere révén, az Európával együttműködve képzelik el a nyomozást folytató szervek között, a schengeni végrehajtási egyezmény rendelkezéseinek és a nemzeti jogszabályoknak megfelelően.

Erősíteni kell a zöldhatárokat, valamint a belső határokat, hiszen a schengeni országok tapasztalata az, hogy a határellenőrzés megszüntetésével ezeken a határszakaszokon megnőtt az embercsempész szervezetek tevékenysége. A hazánkból kifelé irányuló csempészés, irreguláris migráció a belső határokon történik.²¹ A schengeni egyezmény hatálybalépése óta a gyakorlati tapasztalatok azt igazolták, hogy a külső határok őrizete mellett a belső határok őrizetét is fenn kell tartani, mert az államhatárokról készített kriminál földrajzi elemzések szerint az illegális határátlépők, jogsértők a belső határokon nem csak jelen vannak, de számuk meg is sokszorozódott.²²

A hágai program szerint a migrációs hullámok kezelését – beleértve az illegális bevándorlás elleni küzdelmet – egy olyan biztonsági intézkedésekből álló folyamat létrehozásával kell erősíteni, amely hatékonyan kapcsolja össze a vízumigénylési eljárásokat és a külső határátkelőhelyeknél a be- és kilépési eljárásokat. Az ilyen intézkedések fontosak a bűncselekmények, különösen a terrorizmus megelőzése és az ellenőrzés tekintetében is. Ennek elérése érdekében egységes uniós szemléletre és összehangolt megoldásokra van szükség a biometrikus azonosítókra és adatokra vonatkozóan.

21 A határőrség szerint ez 60-70%-át teszi ki az összes embercsempészésnek.

22 Sallai János: Zöldhatárőrizet a schengeni tagállamokban. In: Virányi Gergely (szerk.): Határellenőrzés az Európai Unióban. Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 2000, 135–136. o.; Béndek József szerint: „A külső határok egységes standard szerinti ellenőrzése ellenére a belső határokon keresztül történő migrációs mozgás mértéke a külsőt meghaladja. Az uniós elemzők szerint ez a jövőben meghatározó tendencia marad.” Béndek József: A határőrség stratégiai fejlesztése és a schengeni követelmények. Belügyi Szemle, 2006/1., 5–14., 7. o.

Ennek keretében jelenleg a schengeni információs rendszer (SIS II)²³, a vízuminformációs rendszer (VIS) és az Eurodac közötti kölcsönös átjárhatóságával foglalkoznak, figyelembe véve a bűnüldözési célok és az egyének alapvető jogainak védelme közti helyes egyensúly megtalálásának szükségességét.

A hágai program folytatni kívánja a biometrikus azonosítók úti okmányokba, vízumokba, tartózkodási engedélyekbe, uniós polgárok útlevelébe és információs rendszerekbe történő beillesztését.

Ezek mellett a közös vízumrendszer is elsőséget élvez. A közös vízumpolitikának egy többretegű rendszer részeként való továbbfejlesztésére van szükség, amelynek célja a legális utazás megkönnyítése és az illegális bevándorlás kezelése a nemzeti jogszabályok, valamint a helyi konzuli képviseletek eljárási gyakorlatának további harmonizálásán keresztül. Hosszú távon közös vízumirodákat kell létrehozni, figyelembe véve az európai külügyi szolgálat létrehozásáról szóló tanácskozásokat is.

Kiemelten fontos az is, hogy a vízumkérelmek menetét gyorsítani kell, ehhez szükséges a biometrikus azonosítók mielőbbi beillesztése a vízumba.²⁴ Továbbá lépéseket kell tenni, hogy valamennyi tagállam polgárai a lehető legrövidebb időn belül rövid távú tartózkodásra jogosító vízum nélkül utazhassanak valamennyi olyan harmadik országba, amelynek állampolgárai vízum nélkül utazhatnak az EU-ba.²⁵

A jövőben teendő lépések között említik egy közösségi határkódex elkészítését is.²⁶ Fontos lépés továbbá az is, hogy az illegális

23 A SIS II rendszert a tanács 2001/886/IB határozata keltette életre. HL L 328. szám, 2001. december 13., 1–3. o. A SIS II rendszer finanszírozásáról a HL 2001 L 328/1.4. oldalakon lehet olvasni.

24 A fénykép, illetve a tíz lapos újjról vett ujjlenyomat. Az előzetes elképzelések alapján ezeknek legkésőbb 2007-ig meg kell történniük.

25 Az Európai Parlament és a tanács rendelete a közösségi vízumkódex létrehozásáról. COM (2006) 403 végleges. Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 2006. július 19.

26 Erről bővebben: Commission Recommendation establishing a common "Practical Handbook for Border Guards (Schengen Handbook)" to be used by Member States' competent authorities when carrying out the border control of persons. C(2006) 5186 final. Commission of the European Communities, Brussels, 06. XI. 2006.

bevándorlás elleni küzdelemnek magában kellene foglalnia a határok integrált technológiai megközelítését. A hírszerzésen alapuló határigazgatással összefüggésben az előzetes utasinformációkat határ-ellenőrzési célokra használják. A 2004/82/EK irányelv bizonyos fuvarozókat arra kötelez, hogy az utasaik útlevelében található adatokat közöljék a külső határokon személyellenőrzéseket végző hatóságokkal.

Érdekes módon a jelenlegi közösségi szabályok nem rendelkeznek a harmadik országok állampolgárainak automatizált nyilvántartásba vételéről az EU területére való belépés vagy az onnan való kilépés esetén. A tagállamok be- és kilépéskor egyaránt kötelesek rendszeresen lepecsételni a harmadik országok állampolgárainak úti okmányát, ezt a határőrök kézzel végzik el, amikor egy harmadik országbeli állampolgár átlépi a határt. A megengedettnél tovább maradó személyek így csak a beléptető és kiléptető bélyegzők összehasonlításával azonosíthatók.²⁷

A vízuminformációs rendszer lehetővé teszi majd a határellenőrző hatóságoknak a vízumkérelem folyamatának és annak ellenőrzését, hogy a vízumot bemutató személy egyezik-e azzal, akinek azt kiállították. Nem követi azonban nyomon azt, hogy a harmadik országbeli állampolgár többször is beutazott-e, vagy hogy vízuma érvényességi idejének lejártáig kiutazott-e. Továbbá a VIS nem érinti azon harmadik országból érkező állampolgárokat, akiknek az EU-ba való belépéshez nincs szükségük vízumra. A schengeni információs rendszer második generációja (SIS II) hozzájárul majd a nagyfokú biztonság fenntartásához a belső határellenőrzések nélküli térségben. A harmadik országok állampolgáira vonatkozóan nyilvántartásba vett figyelmeztető jelzések csak azokat a személyeket érintik, akiknek a schengeni térségbe való belépését nem engedélyezték, ez nagyon korlátozott számú esetet jelent azokhoz képest, akiket egy beléptető-kiléptető rendszerben regisztrálni kellene.²⁸

27 COM (2006) 402 végleges. i. m. 6. o.

28 Uo.

A VIS és a SIS II azonban még nem működik tökéletesen. Hiányosságai sürgető megszüntetése érdekében egy a fennálló adatbázisokat kiegészítő általános és automatizált beléptető-kiléptető rendszer létrehozását tervezik, ez megkönnyítené az EU területére belépő és onnan kilépő harmadik országbeli állampolgárok belépésének és tartózkodásra való jogosultságának ellenőrzését. Ez erősítené a tagállamok kapacitását annak ellenőrzésére vonatkozóan, hogy egy harmadik ország állampolgára nem maradt-e a megengedettnél tovább, vagy a múltban ez már előfordult-e. E rendszer a harmadik országokból érkező munkavállalók és különösen az idegény munkások nyilvántartására is szolgálhatna, megkönnyítve ezzel – a legális migrációról szóló 2005-ös politikai tervvel összhangban – a legális migráció kezelését.²⁹

Az illegális tartózkodás elleni szankciók

A közösségi jog, ideértve a schengeni szabályokat is, jelenleg nem tartalmaz szabályokat a tartózkodási engedély megadásával kapcsolatosan hozott határozat diszkrecionális jellegére vonatkozóan; e határozatok meghozatala jelenleg a tagállamok mérlegelési jogkörébe tartozik³⁰. Az utóbbi években néhány tagállam, tekintettel a területén huzamosan tartózkodó nagyszámú, harmadik országból érkező illegális bevándorló megtűrésével kapcsolatos nehézségekre, átfogó szabályozási programokat hajtott végre³¹. E nemzeti intézkedések más tagállamokban aggodalmat és érdeklődést is kiváltottak. Továbbá az ilyen intézkedések a schengeni térségen belüli belső ha-

29 Uo. 7. o.

30 A hazai jogszabályok közül a Btk. 214. § (2) bekezdése a beutazási és tartózkodási tilalom megsértése, illetve a Btk. 214/A §-a a jogellenes tartózkodás elősegítéséről. Vö. COM (2006) 402 végleges. i. m. 8. o.

31 Regularizációs programok például Spanyolországban, Olaszországban stb. Bővebben: Amanda Levinson: *The Regularisation of Unauthorized Migrants: Literature Survey and Country Case Studies*. Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford, 2005. <http://www.compas.ox.ac.uk/publications/papers/Regularisation%20Report.pdf>

tárellenőrzések eltörlése következtében a többi tagállamra is kihathatnak. Ezenkívül a huzamos tartózkodási engedéllyel rendelkező állampolgárokkal kapcsolatos 2003/109/EK irányelv lehetővé teszi, hogy harmadik országok állampolgárai az első tartózkodási hely szerinti tagállamban töltött legalább öt év jogszerű tartózkodás után egy másik tagállamba költözzenek és ott tartózkodjanak.³²

A közelmúlt eseményeire – ideértve a szabályozásokat is – adott válaszként, valamint a tanács kérésének megfelelően a bizottság kölcsönös tájékoztatási rendszer létrehozását javasolta a migráció és a menekültügy területén hozott olyan nemzeti intézkedésekre vonatkozóan, amelyek a többi tagállamra vagy a közösség egészére hatással lehetnek. E rendszer, a bizottság szerint, várhatóan 2007-ben lesz működőképes.³³

A visszatérési politikáról röviden

A visszatérést támogató politika (Return policy) 2002-ben kapott nagy szerepet az EU életében. Elsőként a bizottság készített egy zöldkönyvet egy lehetséges közösségi, az illegális bevándorlókval kapcsolatos problémák feloldására szolgáló, az ő eredeti országukba való visszatérésüket magában foglaló politika megalkotásáról. Ezt követte egy „kommunikáció” (közlemény), amelyet szintén a bizottság készített elő a tanács részére 2002 októberében, majd egy cselekvési program.³⁴

2002 novemberében, Sevillában az Európai Unió Tanácsa elfogadta a *visszatérési cselekvési programot*³⁵, amely rövid, közép- és hosszú távú lépések fejlesztését határozta meg, beleértve az uniós szintű vezérelveket az illegálisan letelepedők körében.

32 COM (2006) 402 végleges. i. m. 8. o.

33 Uo.

34 2002 novemberében.

35 Green paper on a community return policy on illegal residents. COM (2002) 175 final. Commission of the European Communities, Brussels, 04. 10. 2002.

Számos jogszabály és egyéb intézkedés született a 2002. novemberi visszatérési cselekvési terv³⁶ nyomán. A visszatérés területén történő együttműködéssel összefüggésben a légi úton történő kiutasítás céljából történő átszállítás eseteiben biztosított segítségnyújtásról szóló, 2003. november 25-i 2003/110/EK tanácsi irányelv és a kiutasításra szolgáló közös légi járatok szervezéséről szóló, 2004. április 29-i 2004/573/EK tanácsi határozat képviselte az első fontos jogi mérföldkövet.

A harmadik országok állampolgárainak kitoloncolásáról hozott határozatok kölcsönös elismeréséről szóló 2001/40/EK tanácsi irányelv és a pénzügyi egyenlőtlenségek kompenzációjára vonatkozó szempontok és gyakorlati intézkedések meghatározásáról szóló 2004/191/EK tanácsi határozat jogi keretet nyújt a kitoloncolásról hozott határozatok kölcsönös elismerésének.

A hatékony közösségi visszatérési politika a hiteles legális bevándorlás- és menekültpolitika fontos kiegészítője, és az illegális bevándorlás elleni küzdelem fontos eleme. Az egyes tagállamokban a visszatérés irányítására tett erőfeszítések mind pénzügyi szempontból, mind politikai hatásuk és jelzésértékük szempontjából korlátozottak. A tagállamok a visszatérési műveletek végrehajtásakor hasonló nehézségekkel szembesülnek, és ezeket közösen, a források és a tapasztalatok egyesítésével könnyebben küzdhetnek le. Továbbá a tagállamokat ösztönözni kell arra, hogy dolgozzák ki „a visszatérés integrált igazgatását”, elemezzék és vizsgálják meg a potenciális visszatérők csoportját, a tagállamban fennálló jogi és logisztikai akadályokat és a visszatérési ország helyzetét, és dolgozzanak ki a nehézségekkel arányos konkrét és célzott intézkedése-

36 Ezen intézkedések kimerítő listáját a bizottság 2004. október 25-i, „Az illegális bevándorlásra, az emberkereskedelemre, az embercsempészetre, a külső határokra és az illegálisan tartózkodók visszatérésére vonatkozó közös politikák továbbfejlesztéséről szóló éves jelentés” személyzeti munkadokumentuma tartalmazza. Commission Staff Working Paper – Annual Report on a development of a common policy on illegal immigration smuggling and trafficking of human beings, external borders, and the return of illegal residents. SEC (2004) 1349. Commission of the European Communities, Brussels, 10. 25. 2004.

ket. Ennek következtében csökkenniük kell a harmadik országok illegálisan az EU-ban tartózkodó állampolgárai részéről a belső határok nélküli EU-ban történő másodlagos helyváltogatásoknak is.³⁷

2005-ben elkészült egy irányelv, amely szabályozza az Európai Unió közös visszatérési politikáját. Irányelvként kötelező erejű jogi okmány, amely az alapelvek meghatározása mellett a tagállamoknak is lehetővé teszi, hogy ezeket saját jogi környezetükre adaptálják.

A javasolt irányelv lefekteti az általános alapelveket, de a címzett tagállamokra bízta, hogy megválasszák ezen alapelvek végrehajtásának legmegfelelőbb formáját és módszereit a saját nemzeti jogrendszerükben és az általános összefüggésekben.³⁸

Ez az irányelv szabályként leszögezi, hogy az illegális tartózkodást igazságos és átlátható eljárás során kell megszüntetni. Elsősorban az önkéntes hazatelepülés elvét támogatja azon általános szabály felállításával, amely szerint rendes körülmények között „távozási időszakot” (négy hét) kell megállapítani. Általános alapelvként egy összehangolt, két lépésből álló eljárást hoz létre, ennek első lépése egy *kiutasítási határozat* és, ha szükséges, második lépése a *kitoloncolási végzés* kiadása³⁹, ilyen módon összehangolva a tagállamok jelenleg eltérő rendszereit.

E javaslat célja a közös szabályok megteremtése a visszatérés, a kitoloncolás, a kényszerítő intézkedések használata, az ideiglenes őrizet és az ismételt belépés vonatkozásában. Ezekről a közös szabályokról, amelyeknek a *célja az illegálisan tartózkodókkal való megfelelő és azonos elbánás garantálása az EU egész területén, függetlenül attól, melyik tagállamban lettek elfogva, csak közösségi szinten lehet megállapodni.*

37 COM (2005) 123 végleges. 1. m. 4. o.

38 Az Európai Parlament és a tanács irányelve a harmadik országok illegálisan tartózkodó állampolgárainak visszatérésével kapcsolatban a tagállamokban használt közös normákról és eljárásokról. COM (2005) 391 végleges. Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 2005. szeptember 1.

39 Uo.

Az illegális foglalkoztatásról

Cseresnyés Ferenc könyvében egy fejezetet szán annak, hogy összehasonlítsa az EU és az Egyesült Államok bevándorlási politikáját. Véleménye szerint a migráció politikai irányításának elvei, minden hasonlóság mellett, jelentősen eltérnek a két régió esetében az illegális migráció és az államilag szervezett elitmigráció esetében. A szabálytalan bevándorlás vonatkozásában lényeges annak mennyiségi dimenziója és politikai megítélése közötti jelentős különbség. Az Egyesült Államokban teljesen másként állnak ehhez a kérdéshez. Az amerikai politikai-adminisztratív rendszer nyilvánvalóan tolerálja a nagy hatalmú agrárlobbi igényeit, amikor szemet huny az „illegális” munkaerő milliós nagyságrendű foglalkoztatása fölött. Az Egyesült Államokban a hivatalos statisztikák szerint 2000-ben mintegy nyolcmillió illegális munkavállaló tartózkodott. Az illetékes bevándorlási és honosítási szolgálat (Immigration and Naturalization Service; INS) azonban kevesebb mint 1800 (!) esetben rótt ki büntetést a vállalkozókkal szemben. Ezzel szemben a külföldiek illegális foglalkoztatása keretében csak Németországban, 1995-ben több mint 79 ezer hatósági és bírósági büntetőeljárás indult.⁴⁰ Úgy tűnik: Európa kevésbé toleráns az illegális munkavállalókkal szemben, az irreguláris migráció elleni fellépésben is inkább erre helyezi a hangsúlyt.

Az illegális foglalkoztatás ugyanis jelentős mértékben összefügg a jogellenes tartózkodással. Az uniós migrációs intézkedések alapelve, hogy a kibocsátó országok problémáinak kezelése mellett jelentős mértékben csökkenteni kellene a célországokba „csalogató” ösztönző tényezőket. Azaz azt a hamis üzenetet kell megszüntetni, hogy a nyugati országokban az élet sokkal jobb, a munka és a megélhetés mindenki számára elérhető, alanyi jogon jár.

A 2006-os bizottsági közlemény szerint a foglalkoztatás kérdése az illegális bevándorlás egyik motorja. Az Európai Bizottság szerint: „A tagállamok azonban azzal is ösztönzőként hatnak, hogy megü-

40 Cseresnyés Ferenc: i. m. 53–54. o.

rik harmadik országok állampolgárainak illegális foglalkoztatását. Jelentős ösztönző tényező, hogy az egyén illegálisan tartózkodik ugyan az EU-ban, mégis találhat munkahelyet, mivel a hatósági leleplezés veszélye jelenleg nagyon kicsi a munkáltató és a munkavállaló tekintetében egyaránt. Ezenkívül az illegális foglalkoztatás, különösen a kis- és közepes vállalkozásokban, valamint idénymunka esetén súlyosan aláássa a legális migrációs csatornák hitelességét, és csökkenti a tagállamok adóbevételét. Nagyfokú kizsákmányoláshoz, sőt rabszolgamunkához hasonló körülményekhez is vezethet, amit az Európai Unióban nem szabad megítélni. Az ilyen körülmények nem csak azokra az esetekre korlátozódnak, amelyekben a szervezett bűnözés is jelen van. Az illegális foglalkoztatás a munkavállalókat megfosztja a szociális jóléti rendszerek nyújtotta előnyöktől, a munkáltatók számára pedig egyenlőtlen feltételeket eredményez. Továbbá elégedetlenséghez vezethet az, ha a rendes munkaerőpiacról munkahelyek kerülnek át a feketegazdaságba, és ezeket illegálisan tartózkodó harmadik országból érkező állampolgárok töltik be. Az ilyen jellegű foglalkoztatás csökkentése hozzájárulhat a kizsákmányolás túrhetetlen formáinak visszaszorulásához, az adóbevételek növekedéséhez, valamint az idegengyűlölő megnyilvánulások csökkenéséhez.”⁴¹

Az európai foglalkoztatási stratégia és a foglalkoztatási iránymutatások a rendes foglalkoztatást elősegítő intézkedések megtételét sürgetik. Az olyan kezdeményezések, mint a társadalombiztosítás modernizálása, a nem bérjellegű munkaköltségek csökkentése, valamint az alacsony bérezésű/alacsonyan képzett munkavállalókkal kapcsolatos adóteher csökkentése, valószínűleg hozzájárulnának a nem bejelentett munkavállalás vonzó jellegének, illetve az illegális munkavállalók foglalkoztatásának csökkenéséhez.

Ezenkívül céltartóan kell fellépni az illegálisan tartózkodó harmadik országbeli állampolgárok vagy olyan személyek foglalkoztatásával szemben, akik tartózkodási engedélyüket megsértve vállalnak munkát. Figyelmet kell fordítani egyúttal az EU munkaerőpiacainak általá-

41 COM (2006) 402 végleges. i. m. 9. o.

nos működésére is. A bizottság szerint e tekintetben három elterjedt jelenség szembeötlő: az építőipar, a vendéglátás és a textilipar területén végzett munka (többnyire szervezett bűnözői hálózatok általi beszerzés útján), a jellemzően hamis áruk eladása, valamint a háztartásokban végzett házimunka, ahol gyakran előfordulnak a kizsákmányolás szélsőséges formái is. Az illegális bevándorlás és az illegális foglalkoztatás elleni küzdelmet segítő eszközök harmonizálásáról, valamint a vonatkozó ellenőrzési eszközök javításáról szóló 1995-ös tanácsi ajánlás után néhány tagállam intézkedéseket hozott, ideértve a munkáltatók kötelezését, hogy a munka felajánlása előtt ellenőrizték a harmadik országbeli állampolgárok bevándorló jogállását a tartózkodási vagy a munkavállalási engedélyt kiállító hatóságnál. Szankciókat is bevezettek a munkáltatókkal szemben, a közbeszerzési eljárásokból való kizárástól kezdve a jövőbeli foglalkoztatással kapcsolatos korlátozásokon (feketelisták) és büntetőjogi szankciókon át a kitoloncolással kapcsolatban felmerülő költségek viseléséig.⁴² Elsődleges feladatként hasonló intézkedéseket kellene elfogadniuk azoknak a tagállamoknak, amelyek e területen még nem léptek fel, valamint az intézkedéseket valamennyi tagállamnak hatékonyan végre kellene hajtania. A tagállamoknak továbbá hatékony szankciókat kellene alkalmazniuk különösen a munkahelyi egészségvédelemmel és biztonsággal kapcsolatos jogszabályok megsértése esetén, amely illegális foglalkoztatás esetén gyakran előfordul.⁴³

Összegzés

Az irreguláris migráció elleni fellépést éppen annak összetettsége miatt több oldalról kell megközelíteni.

Úgy gondolom, hogy az irreguláris migráció jelenségével mindig számolni kell, függetlenül attól, hogy milyen jogszerű csatornákat

42 Az egyes szabálysértéseket szabályozó 218/1999. (XII. 28.) kormányrendelet 97. §-a a külföldiek illegális foglalkoztatásának elősegítését szankcionálja.

43 COM (2006) 402 végleges. i. m. 10. o.

hoznak létre, mert bár a döntéshozók igyekeznek egy általános, minden említett és csak jelzett dimenzióknak megfelelő szabályozást alkotni, az egyének életében felvetődő okokra nem lehet teljes körű megoldást találni.⁴⁴

Elgondolkodtató azonban, hogy a dolgozatban sokat idézett és az elkövetkező időszak további intézkedéseit meghatározó bizottsági közlemény sem teljesen optimista a saját politikájával kapcsolatban: „Nem szabad a közvéleményben hamis vagy aránytalan elvárásokat kelteni: azok az okok, amelyek miatt harmadik országok állampolgárai megkísérik az illegális bevándorlást, olyan széles körűek és összetettek, hogy irreális lenne azt hinni, hogy az illegális bevándorlási áramlások teljesen megállíthatók. Figyelembe kell venni a közvéleményt is, amely hajlamos arra, hogy egy sor társadalmi problémát az illegális bevándorlással hozzon összefüggésbe. A rasszizmus és az idegengyűlölet megszüntetése érdekében az EU-nak és tagállamainak elő kell segíteniük az objektív információkon alapuló ésszerű vitát, ideértve a hatékony EU-jogszabályok elfogadását és végrehajtását is e területen.”⁴⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

Béndeek József: A határország stratégiai fejlesztése és a schengeni követelmények. *Belügyi Szemle*, 2006/1.

Bigo, Didier: Criminalization of "migrants": the side effect of the will to control the frontiers and the sovereign illusion. In: **Bogusz, Barbara – Cholewinski, Ryszard – Cygan, Adam – Szyszczyk, Erika (eds.):** Irregular Migration and Human Rights: Theoretical, European and International Perspectives. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2004, p. 72.

Cseresnyés Ferenc: Migráció az ezredfordulón. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005

Gaál Gyula – Lubastyik Zoltán: A hazánkban működő embercsempész szervezetek jellemzői. *Belügyi Szemle*, 2002/11-12.

44 Uo. 17. o.

45 Uo. 3. o.

Jandl, Michael: The Estimation of illegal Migration in Europe. *Migration Studies*, vol. XLI., no. 153., March 2004

Jungbert Béla: Az embercsempészet mint az illegális migráció egy fajtája. In: **Sik Endre – Tóth Judit (szerk.):** Táborlakók, diaszpórák, politikák. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1996, 195–208. o.

Lapis János: Az illegális migráció elleni szűrő-ellenőrző rendszer. *Belügyi Szemle*, 2006/1.

Levinson, Amanda: The Regularisation of Unauthorized Migrants: Literature Survey and Country Case Studies. Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford, 2005

<http://www.compas.ox.ac.uk/publications/papers/Regularisation%20Report.pdf>

Sallai János: Zöldhatárőrizet a schengeni tagállamokban. In: **Virányi Gergely (szerk.):** Határellenőrzés az Európai Unióban, Hanns Seidel Alapítvány, Budapest, 2000

Stalker, Peter: Workers without frontiers: The Impact of Globalization on International Migration. *Journal of International Migration and Integration*, vol. 2., no. 3., Summer 2001

Szecsei József: Embercsempészet Magyarországon az 1990-es években. *Belügyi Szemle*, 1997/7–8.

Szűcs János: Embercsempészek: az illegális migráció haszonélvezői. *Belügyi Szemle*, 1996/3.

Tapinos, Georges: Clandestine immigration: Economic and political issues. Trends in international migration, OECD, 1999

Teke András: Határbiztonság. *Magyar Rendészet*, 2005/2.

Vas Gizella: A határellenőrzés és az illegális migráció elleni fellépés az Európai Unióban. *Belügyi Szemle*, 2000/3.

Vass Ferenc: Az emberkereskedelem és az embercsempészet összefüggései a szervezett bűnözéssel. *Rendvédelmi füzetek*, 2002/10.